

ISSN 1392–8295

UK
Uniwersytet
Humanistyczno – Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai   transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2009 Nr. 15 (20)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 15 (20)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie i

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –

Wydział Humanistyczny w Kielcach

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and

University of Humanities and Natural Sciences Jan Kochanowski Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Referowane i indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

<http://www.russian.slavica.org>

Russian Language, Literature and Cultural Studies

CEEOL (2005)

<http://www.ceeol.com>

Central and Eastern European Online Library

EBSCO (2006)

<http://www.ebsco.com>

Humanities International Complete

Current Abstracts

Humanities International Index

TOC Premier

MLA (2007)

<http://www.mla.org/>

Modern Language Association International Bibliography

Index Copernicus (2008)

<http://www.indexcopernicus.com>

Index Copernicus

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial office

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel. +370 37 42 26 04

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Redakcja / Edited by

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)

Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)

Jurga Cibulskienė (anglų kalba / język angielski / the English language)

Larisa Lavrinec (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2009

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2009

REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lassen** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios
redaktorės pavaduotojas*
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca
redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos lingvistikos universiteto profesorė (04H),
Baltarusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
Profesor (04H) Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku,
Białoruś, *zastępca redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział
Humanistyczny w Kownie, Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział
Humanistyczny w Kownie, Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų
universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Studijų „La Sapienza“ Romos universiteto profesorius,
habil. dr. (04H), Italija
Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“,
dr hab. (04H), Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H),
Rusija
Profesor (04H) Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedago-
gicznego, Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universitetas profesorius, habil. dr. (04H),
Vokietija
Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H), Niemcy

Alozas Gudavičius	Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
Laima Kalėdienė	Lietuvių kalbos instituto docentė, dr. (04H), Lietuva Docent w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
Juris Kastiņš	Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
Asta Kazlauskienė	Vytauto Didžiojo universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva Docent w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
Jurij Kleiner	Sankt-Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
Aleksandras Krasnovas	VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, Litwa
Jadvyga Krūminienė	VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, Litwa
Irina Külmoja	Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija Profesor Uniwersytetu Dorpackiego, dr hab. (04H), Estonia
Jurgita Mikėlionienė	Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
Gerald E. Mikkelson	Kanzas universiteto profesorius (04H), JAV Profesor (04H) Uniwersytetu w Kansas, USA
Olegas Poliakovas	VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
Marek Ruszkowski	Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
Yuri Stulov	Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, profesorius (04H), Baltarusija Profesor (04H), Prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Uchvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian University of Linguistics, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Čudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Associate Professor (04H), Institute of Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Asta Kazlauskienė	Associate Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Irina Külmoja	Professor (04H), Tartu University, Estonia

Jurgita Mikėlionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelson	Professor (04H), the University of Kansas, USA
Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Joanna Korzeniewska-Berczyńska (Lenkija / Polska). Polski dyskurs polityczny w aspekcie komunikacyjnym	11
Олег Н. Гринбаум (Rusija / Rosja). Буревестники фабулы, или Гармония и метафора в развитии романа А.С. Пушкина «Евгений Онегин»	20
Virginija Jurėnienė (Lietuva / Litwa). Valstybės prezidento postas nesvetimas moterų siekiamas	34

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Иосиф Стернин (Rusija / Rosja). Основные типы речевых культур в современном обществе	44
Hanna Mijas (Lenkija / Polska). A new Approach to Translating Culture in Subtitling	53
Audronė Rimkutė (Lietuva / Litwa). Kultūros politika ir kultūros industrija: tradicinis santykis ir nauji iššūkiai	62
Pavel Solovyov (Baltarusija / Białoruś). Language Picture of the World in Adjectival Figurative Comparisons	76
Наталья В. Ковтун (Rusija / Rosja). Русь «постквадратной» эпохи (К вопросу о поэтике романа «Кысь» Т. Толстой)	85
Izolda Gabrielė Geniušienė (Lietuva / Litwa). Indeterminacy and the Search for Meaning in Geoffrey Hill's Poetry	99
Jerzy Szczepański (Lenkija / Polska). Poeta i epoka – niektóre aspekty życia i twórczości Franciszka Karpińskiego (1741–1825)	109
Наталья В. Юдина (Rusija / Rosja). Об отражении этнических и культурных стереотипов в зеркале русского языка	121
Michał Luczyński (Lenkija / Polska). Czech oczami Polaka – próba rekonstrukcji stereotypu	134
Liudmila Arcimavičienė (Lietuva / Litwa). ECONOMY Metaphors: What Associated Conceptions Underlie Lithuanian Business?	143
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Lenkija / Polska). Ujmowanie pewnych PROCESÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO jako WALKI (ZBROJNEJ), ujawniające się we współczesnej polskiej frazeologii	154
Daiva Aliūkaitė (Lietuva / Litwa). Perceptyviniai dialektų tyrimai: <i>mentalinis žemėlapis</i>	164
Indrė Brokartaitė-Pladienė (Lietuva / Litwa). Vokiečių kalbos naujažodžių perteikimas laikraštyje „Naujasis Tilžės keleivis“ (1924–1940)	180
Jūratė Čirūnaitė (Lietuva / Litwa). Voluinės bajorų įvardijimas XVI amžiuje	192
Дануте Балшайтите (Lietuva / Litwa). Гласный [ы] в русской речи литовца	202

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Ольга В. Зернецкая (Ukraina / Ukraina). Глобальные спутниковые новостные сети: начало XXI века	210
---	-----

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Brigitte Peucker (JAV / USA). Kastrato balsas: Fassbinderio filmas „Trylikos mėnulių metai“. <i>Vertė / Tlum. Natalija Arlauskaitė</i>	220
---	-----

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Konferencijos, susitikimai / Konferencje, spotkania

Анатолий Круглашов (Ukraina, Lietuva / Ukraina, Litwa). Украина–Беларусь–Польша–Литва: ре-культурация интеллектуального пространства	230
---	-----

Викторня Макарова (Lietuva / Litwa). Вильнюсские лекции Патрика Серियो	238
---	-----

Knygų recenzijos / Recenzje książek

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). <i>Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida. 1 tomas. 2008</i>	241
--	-----

Saulutė Juzelėnienė, Daiva Aliūkaitė (Lietuva / Litwa). <i>Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida. 2 tomas. 2008</i>	244
--	-----

Олег Перов (Lietuva / Litwa). Литовский нелитовец – Евгений Шкляр. ЛАВРИНЕЦ, Павел, 2008. <i>Евгений Шкляр. Жизненный путь скитальца</i>	246
---	-----

Skirmantė Biržietienė (Lietuva / Litwa). BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, Gabija, 2008. <i>Oratorystės menas. Mokomoji knyga humanitarinių ir socialinių mokslų studentams</i>	250
---	-----

VU KHF mokslinio gyvenimo dienoraštis /

Z życia naukowego Wydziału Humanistycznego w Kownie

Jūratė Svičiulienė (Lietuva / Litwa). <i>Kultūros industrijos: iššūkiai ir perspektyvos</i>	253
--	-----

Daiva Aliūkaitė, Jadvyga Krūminienė (Lietuva / Litwa). „Tekstai ir kontekstai: interaktyvios perspektyvos“ arba Humanitarų dienos VU KHF	255
---	-----

Vytautė Paspvenskienė (Lietuva / Litwa). TEKSTO sąsajos	258
--	-----

Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). Literatūrologiniai ir lingvistiniai seminarai VU KHF	261
--	-----

Laiškai redaktorių kolegijai / Listy do redakcji	265
---	-----

Anonsai / Zapowiedzi	266
-----------------------------------	-----

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS /

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	268
---------------------------------------	-----

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY	276
--	-----

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

Joanna Korzeniewska-Berczyńska (Poland). The Communicational Aspect of Polish Political Discourse	11
Oleg N. Grinbaum (Russia). The Plot Heralds or Harmony and Metaphor in the Development of the Novel <i>Evgenij Onegin</i> by Pushkin	20
Virginija Jurėnienė (Lithuania). Lithuanian Women's Aspirations for Presidency	34

II. FACTS AND REFLECTIONS

Iosif Sternin (Russia). The Basic Types of Speech Cultures in Modern Society	44
Hanna Mijas (Poland). A New Approach to Translating Culture in Subtitling	53
Audronė Rimkutė (Lithuania). Cultural Industries and Cultural Policy: Traditional Relation and New Challenges	62
Pavel Solovyov (Belarus). Language Picture of the World in Adjectival Figurative Comparisons	76
Natalia V. Kovtun (Russia). Russia of the "Post Square" Epoch. (On the Issue of Poetics in the Novel <i>Kish</i> by T. Tolstoy)	85
Izolda Gabrielė Geniušienė (Lithuania). Indeterminacy and the Search for Meaning in Geoffrey Hill's Poetry	99
Jerzy Szczepański (Poland). The Poet and the Period – Some Aspects of the Life and Work of Franciszek Karpiński (1741–1825)	109
Natalia V. Yudina (Russia). On the Reflection of the Ethnic Stereotypes in the Mirror of the Russian Language	121
Michał Luczyński (Poland). Czech in the Pole's Eyes – About the Reconstruction of the Stereotype	134
Liudmila Arcimavičienė (Lithuania). ECONOMY Metaphors: What Associated Conceptions Underlie Lithuanian Business?	143
Dorota Polowniak-Wawrzonek (Poland). Interpretation of THE METAPHOR PROCESSES RELATED TO HUMAN ORGANISM AS (ARMED) FIGHT, which Appears in Modern Polish Phraseology	154
Daiva Aliūkaitė (Lithuania). Perceptual Analysis of the Dialectal Discourse: <i>Mental Map</i>	164
Indrė Brokartaitė-Pladienė (Lithuania). Rendering German Coinages in the Newspaper „Naujasis Tilžės Keleivis“ (1924–1940)	180
Jūratė Čirūnaitė (Lithuania). Names of the Volyne Nobility in the 16 th Century	192
Danutė Balšaitytė (Lithuania). Vowel [ɨ] in Russian Speech of Lithuanians	202

III. OPINION

Olga V. Zernetskaja (Ukraine). Global Satellite News Networks: The Beginning of the 21 st Century	210
---	-----

IV. OUR TRANSLATIONS

- Brigitte Peucker** (USA). *The Castrato's Voice: Fassbinder's In a Year of Thirteen Moons*.
Translated by Natalija Arlauskaitė 220

V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE

Conferences, events

- Anatolij Kruglashov** (Ukraine, Lithuania). *Ukraine-Belarus-Poland-Lithuania:*
Recultivation of the Intellectual Space 230
- Viktorija Makarova** (Lithuania). *Patrick Seriot's Lectures in Vilnius* 238

Books reviews

- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** (Lithuania). *Tekstai ir kontekstai:*
transformacijų sklaida. 1 volume. 2008 241
- Saulutė Juzelėnienė, Daiva Aliūkaitė** (Lithuania). *Tekstai ir kontekstai:*
transformacijų sklaida. 2 volume. 2008 244
- Oleg Perov** (Lithuania). *Lithuanian non Lithuanian – Evgenij Shkliar. ЛАВРИНЕЦ, Павел,*
2008. Евгений Шкляр. Жизненный путь скитальца 246
- Skirmantė Biržietienė** (Lithuania). *BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, Gabija, 2008.*
Oratorystės menas. Mokomoji knyga humanitarinių ir socialinių mokslų studentams 250

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities: journal of scientific life

- Jūratė Svičiulienė** (Lithuania). *Cultural Industries: Challenges and Perspectives* 253
- Daiva Aliūkaitė, Jadvyga Krūminienė** (Lithuania). “Texts and Contexts:
 Interactive Perspectives“ or the Days of the Humanities at VU KHF 255
- Vytautė Pasvenskienė** (Lithuania). *TEXT Interface* 258
- Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** (Lithuania). *Seminars on Literature
 and Linguistics at VU KHF* 261
- Letters to the Editorial Board** 265
- Announce** 266

VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION..... 268

VII. OUR AUTHORS 276

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Joanna Korzeniewska-Berczyńska

Szkoła Wyższa Towarzystwa Wiedzy Powszechnej

Plac Defilad 1, Warszawa, Polska

Tel.: + 022 839 02 02, +48 605 133 167

E-mail: joanna.k.b@wp.pl

Zainteresowania naukowe: problematyka etnolingwistyczna: język a kultura, językowy obraz świata Rosjan, współczesna leksyka rosyjska (zmiany w tym zakresie), dyskurs publiczny, badania porównawcze polsko-rosyjskie w określonych powyżej dziedzinach.

POLSKI DYSKURS POLITYCZNY W ASPEKTCIE KOMUNIKACYJNYM

Jest zapoznaną prawdą, że słowo towarzyszy człowiekowi nie tylko w jego szlachetnych postępkach, ale i w tych niecnych, wręcz podłych. Zarówno wymienione, jak i inne okoliczności towarzyszą procesowi przemian politycznych oraz społecznych w Polsce, a zatem odciskają swoje piętno na kształcie dyskursu politycznego.

Warto przyjrzeć się językowi współczesnych polskich polityków, przy czym należy wspomnieć, że na polskim rynku wydawniczym funkcjonują dzieła, w których zwraca się uwagę na zdecydowane różnice pomiędzy językiem polityków wieków minionych oraz współczesnych. Nawiasem mówiąc, nietrudno zaobserwować intrygujące podobieństwa współczesnego dyskursu politycznego do nowomowy czasu Polski Ludowej (w przybliżeniu lata 1946–1989).

Dla badacza szczególnie interesujący jest styl komunikowania się polityków w burzliwych czasach transformacji. Tutaj dyskurs rozwija się zgodnie z odwiecznymi zasadami „nosicielei jedynie słusznej prawdy”: Cel uświęca środki! Kto nie z nami, ten przeciwko nam!

W Polsce po roku 1989 można zaobserwować znaczną indywidualizację wypowiedzi na tematy polityczne. Są podstawy, ażeby je określić jako wyraziste, autentyczne i wiarygodne. Jednakże wkrótce słowo znowu staje się narzędziem walki z „inaczej myślącymi”, a w dyskursie politycznym panoszą się kłamstwo, agresja i cynizm. Trwa dialog nienawiści i odżegnywania się od „przestępczej komunistycznej przeszłości”. Jednomysłność opozycjonistów z „Solidarności” lat osiemdziesiątych okazuje się iluzoryczna, a fanatyzm byłych „jednako myślących” wywołuje ciągle konflikty. Obserwujemy bezapelacyjną demagogię kolejnych „nosicielei jedynie słusznej prawdy”, ale równocześnie reakcje werbalne niepokornych. Dlatego też autorka skupia uwagę na analizie „antroponimów-inwektyw”, które wykluczają możliwość prowadzenia dialogu. Należy dodać, że powszechne używanie i nadużywanie tego środka polaryzacji obnaża charakterystyczną mentalność jego użytkowników. W toku analizy autorka wyodrębnia kilka grup tych środków językowych.

„Zażarty dyskurs” jest istotną przeszkodą w fortunnej komunikacji, a masowy odbiorca jest oplatany pajęczyną kłamstw i agresji. Rozmyte są granice pomiędzy dobrem i złem, pomiędzy wartościami i antywartościami. Znajdujemy się w świecie wywróconych na nice znaczeń oraz licznych innych anomalii, które nie odeszły w przeszłość wraz z totalnymi zmianami ustrojowymi. Dlatego też przed badaczem staje zadanie szczegółowej analizy – podobno demokratycznej – nowomowy.

SŁOWA KLUCZOWE: dyskurs polityczny, transformacja ustrojowa, komunikacyjny aspekt

dyskursu politycznego, zakłócenia aktów komunikacji, debaty polityczne, funkcje perswazyjna i ekspresywna dyskursu politycznego, manipulacja werbalna, przestrzeń kulturowa, przestrzeń publiczna, neologizmy i neosemantyzmy w funkcji inwektyw, zakłócenie funkcji poznawczej słowa.

Nasze funkcjonowanie w świecie jest uwarunkowane możliwością, a także umiejętnością sprawnego komunikowania oraz komunikowania się. Sprawni użytkownicy słowa znają na ogół pisane i niepisane reguły jego użycia, ale wiedzą również o sile słowa, które tak wiele potrafi, przenikając zarówno świat materialny, jak i emocjonalny, towarzysząc nam nie tylko w godnych, ale i w ogromnie niegodnych poczynaniach (Puzynina 1992, passim, Karwat 1999, passim, Dubisz 1992, passim, Klemperer 1989, passim).

Wymienione powyżej, ale także inne uwarunkowania towarzyszą dyskursowi politycznemu toczącemu się w Polsce po transformacji ustrojowej 1989 roku. Cel, który pragnie zrealizować autorka niniejszego artykułu, zawarty jest w jego tytule. Chcę się zastanowić nad kształtem języka, którym posługują się współcześni politycy polscy w debatach publicznych. Odbiega on w sposób zdecydowany od polskiego stylu retorycznego minionych wieków (Dubisz 1992, passim), natomiast wykazuje intrygujące podobieństwa do nowomowy okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL); w przybliżeniu są to lata 1946–1989 (Głowiński 1990, passim).

Dla badacza mniej interesujący jest utrwalony dyskurs polityczny okresów stabilizacji. Żywe, ostre zabarwienie przybiera on proporcjonalnie do nasilenia atmosfery zagrożenia, walki, niezgody na rzeczywistość, ambicji jej zmieniania, zwłaszcza zaś – kształtowania na miarę swoich partykularnych oczekiwań. Nasilają

się działania językowe w myśl odwiecznych zasad wszystkich „poprawiaczy świata”: *cel uświęca środki; kto nie z nami, ten przeciw nam* – czyli jest wrogiem, którego trzeba zwalczać.

Treść i przebieg ewolucji języka omawianego dyskursu zależą od temperatury wydarzeń. Dlatego po roku 1989, w pierwszym okresie polskiej transformacji ustrojowej, a także w związku z „uwolnieniem słowa”, odnotowujemy eksplozję wypowiedzi bardzo osobistych, barwnych, niezmiernie zróżnicowanych stylistycznie. Z reguły są one pozbawione agresji, a zatem sprzyjają budowaniu dialogu społecznego.

Wraz z intensyfikacją walki o władzę, o „rząd dusz”, tych, którzy wcześniej zmagali się z tzw. komuną, słowo staje się znowu, jak w czasach PRL-u, bronią służącą rozprawie z „nieprawomyślnymi”, którzy mają odmienną niż aktualnie panujący wizję Polski (pierwsza z wielu kolejnych „wojna na górze”). Zatem stopniowo dokonuje się dewaluacja kluczowych pojęć, takich jak: *etos „Solidarności”, wartości chrześcijańskie, patriotyzm, prawda, demokracja*. Przywłaszczane przez różne grupy polityczne ulegają one zakłamaniu, stają się narzędziem perswazji, propagandy politycznej, ideologizacji (Korzeniewska 2000, passim). Klimaty, w których dogorywają tego typu pojęcia, trafnie charakteryzuje jeden ze znanych publicystów, mówiąc o *niekończących się odwołaniach do prawdy ledwie żywej w łapach jej cudownie rozmnożonych nosicieli* („Przegląd Tygodniowy”, 4.11.95).

Ewolujący dyskurs polityczny jest dzisiaj kształtowany przez kłamstwo, nienawiść, agresję i cynizm użytkowników słowa. Bezparadonowe spory, niekończące się afery, wszechpanująca wrogość wobec „nie naszych”, atmosfera zagrożenia i walki (mityczny „układ”, który lansuje skrajna, a wpływowa prawica), a z drugiej strony – brak odczuwalnego dla przeciętnego obywatela sukcesu, mają odwrócić uwagę od problemów egzystencjalno-bytowych. Trwa nieprzerwanie kłótniowy „dialog” budowany na skwapliwym odżegnywaniu się od „zbrodniczej komunistycznej przeszłości” oraz oskarżaniu o komunistyczną prowiniencję swoich adwersarzy, z reguły – lewicy, która „przeprasza, że żyje”. Powstają i funkcjonują z powodzeniem takie zbitki słowne, jak: *ubecja, żydokomuna, aferalowie, katolewica, solidaruchy*, trwa walka o wpływy i apanaże.

W tym ponurym karnawale uczestniczą politycy, z reguły pozbawieni zasad konformiści, którzy nie mogą dostatecznie godnie (we własnym mniemaniu) usadzić się w nowej rzeczywistości, zakłamują historię, wykorzystując ją do walki politycznej.

Jedność solidarnościowej opozycji lat osiemdziesiątych okazała się fikcją; spoiwem tej zaprzepaszczonej „jedności” była podówczas nienawiść do ówczesnego reżimu. Dwa nurty inteligencckości: konserwatywny, łączący osoby ceniące umiar i zdrowy rozsądek, oraz umiarkowanych zwolenników ironii i prowokacji, po roku 1989 zamieniły zwalczające się bezapelacyjnie fanatyzmy: *inteligentkie substytuty* w dwóch postaciach – *oświeceniowy herezyk i rycerz wiary* (R. Krakowski, „Europa”, 6.12.08). Te bezkompromisowe postawy zdominowały rzeczywistość. Zdaniem

oświeceniowych herezyków wybór jest czytelny: *ateizm albo państwo wyznaniowe, wieszanie komuchów lub służenie im. Po drugiej stronie znajdują się puculowaci ministranci i ich credo: żadne kopiowanie Zachodu. Demokracja ma być chrześcijańska, prawo naturalne, wolność pozytywna, kultura patriotyczna, sens życia głęboki, konsumpcja powściągliwa, kultura patriotyczna, a seks katolicki* (R. Krakowski, j.w.).

Taka czarno-biała wizja rzeczywistości wyklucza autentyczny dialog: używanie słów rozładujących napięcie, negocjowanie kompromisów, tzw. skuteczne słuchanie. Poglądy należy wyrażać jednoznacznie, nie ma miejsca na wątpliwości, a normą staje się polityczny fundamentalizm.

Zacietrzewienie prowadzi nieuchronnie do zaćmienia umysłowego; wszak pamiętamy: *Gdy rozum śpi, budzą się upiory...* Z takiej nieurodzajnej gleby może się zrodzić li tylko nowa indoktrynacja obfitująca w bezwzględną pogardę do wszelakich „odszczępieńców”.

Na fali nienawiści wypływają w daleki rejs nowi „nosiciele jedynej prawdy”, dławiąc się rytualnymi przekleństwami-zaklęciami, a ta bezapelacyjna demagogia jest zawsze zaprzeczeniem komunikacji społecznej (Bugajski 2007, passim). A. Kępiński, wybitny polski psychiatra, zdiagnozował te okoliczności w następujący sposób: *Szaleńców politycznych łączy jedno: mają awersję do tego, co z ich ideą niezgodne, przede wszystkim do tych, którzy nie są jej wyznawcami. Obraz świata upraszcza się do czarno-białego, ludzi dzieli się na „wierzących” i „niewierzących”, pierwsi są dobrzy, drudzy – źli* (Polityka, 15.3.08). Inne jeszcze podziały wyrażają neologizmy

euroentuzjaści i eurosceptycy (od roku 2000), *lumpeninteligenci i zwykli Polacy* („Polityka”, 17.6.06), *nowa biurokracja i stara nomenklatura* (Przegląd, 17.7.00), *nostalgicy vs niezłomni krytycy niegdyśszych porządków* (Gazeta Wyborcza, 30.3.03), *konspiratorzy stanu wojennego vs chłopcy z Ordynackiej* (ci „chłopcy” to *postkomuniści*, a wymieniony neologizm funkcjonuje w dyskursie politycznym od roku 2000).

Natrętej, bezgranicznie indoktrynującej akcji towarzyszą z reguły reakcje ludzi myślących, niepokornych duchem, bowiem dyktat wartości zawsze pozbawia prawa do samodzielnych wyborów. Ideologię światoburczych „poprawiaczy” trafnie określa P. Janicki: „... wraca do łask spiskowa wizja dziejów: ten kto myśli inaczej nie jest przeciwnikiem, z którym można dyskutować – tylko wrogiem (...), wrogiem Polski (...). Ideologia antykomunistyczna nie wyklucza korzystania z takich sposobów i stylów komunikowania, które wykształcili komuniści. Nie zapominajmy o tym, że jedni i drudzy są mistrzami ideologizacji języka („Polityka”, 7.7.07). Wyłania się też frakcja „młodych gniewnych”, prawych moralistów, którzy przemawiają *zarem godnym komsomolców lub hunwejbínów*. *Gdyby żyli w czasach stalinowskich, (...) – szliby w pierwszych szeregach proletariackich walczących mas* (B. Łagowski, „Przegląd,” 1.7.07). A w dzisiejszych sporach żywo uczestniczą *upiory dnia wczorajszego*, bowiem – jak słusznie zauważa A. Michnik – *polska pamięć zbiorowa ma dwa „szkielety w szafie”*: *autorytarno-nacjonalistyczny i komunistyczny* („Magazyn Gazety Wyborczej”, 1.4.00).

W krótkim szkicu nie sposób zmieścić pełnej analizy dyskursu politycznego, dlatego też w dalszych rozważaniach koncentruję się na interpretacjach li tylko najbardziej charakterystycznych „inwektywnych antroponimów”. Ich powszechne stosowanie, adresowane zawsze do przeciwników politycznych, jest tą okolicznością, która – w moim mniemaniu – wręcz niweczy możliwości nawiązania dialogu, a zatem i komunikacji. Ponadto powszechne używanie wyzwisk dokumentuje stan mentalny ich twórców i zarazem użytkowników.

Trzeba podkreślić, że występują one w bardzo różnych postaciach; są to głównie epitety, eufemizmy, metafory, wyrażenia okazjonalne, oksymorony, nazwy własne w funkcji apelatywów. Ponadto częstokroć i tradycyjnie wykorzystuje się funkcję perswazyjną zakodowaną w użyciu cudzysłowu oraz dyskredytujących wyrażen modalnych „tzw.” i „niby”.

Uwzględniając aspekt kwantytatywny, trzeba w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na metafory, a także „zmetaforyzowane epitety”, którymi obdarzani są przeciwnicy polityczni „aktualnie panujących”. Z wiadomych powodów dominuje tu funkcja ekspresywna i perswazyjna. W sposób niekoniecznie racjonalny „demaskuje się” *niegdysiejszych stalinowców* (Gazeta Wyborcza”, 15.7.03.), *euroeunuchów* – przeciwników wojny z Irakiem („Gazeta Wyborcza”, 30.3.03), *ideologicznych zbożców* („Życie Warszawy”, 28.11.05), *lewicowych dewiantów* („Polityka”, 10.3.06), *bandycką żydokomunę* – o władzy ludowej z czasów PRL („Przegląd Tygodniowy”, 4.10.96), *szalbierzy i koniunkturalistów* – o historykach z czasów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej („Polityka”, 30.11.96), *niepo-*

kalanych rycerzy sprawiedliwości, gorliwie zwalczających wszelkich „nieprawomyślnych” („Przegląd”, 19.8.07). Wydaje się, że trafna jest ocena zawarta w polemicznym tekście znanego historyka, gdy mówi on o moralnych fanatykach, którzy do życia publicznego wprowadzają język krucjaty (...). Nie ufam politykom, którzy uważają, że oni sami gwarantują moralną czystość, a ich przeciwnicy są skorumpowani i moralnie niepewni (...). Takiego fundamentalizmu boję się nie mniej niż cynizmu (A. Grzeszek, „Polityka”, 9.12.00).

Trzeba odnotować, że wirus nienawiści i nietolerancji wraz z genetyczną wręcz nieumiejętnością słuchania swoich adwersarzy dotknął polityków in gremio, niezależnie od przynależności partyjnej. Trafnie zobrazował tę sytuację znany historyk, F. Ryszka: *Jesteśmy mistrzami destrukcji, a już doprawdy nie wypada, by gorliwi neofici wystawiali bliźnim świadectwa moralne („Polityka”, 20.7.00). W tym kontekście warto jeszcze przytoczyć jedną z barwnych ocen „tropicieli cudzych poglądów”, których D. Passent nazywa antykomunistycznymi bolszewikami. Są to wojujący bolszewicy różnej maści, którzy spór ideologiczny sprowadzają do walki z określoną grupą osób i dążą do ich wyeliminowania na skutek zwykłego zacierzawienia politycznego („Gazeta Wyborcza”, 15.5.04). Np. członkowie obozu braci Kaczyńskich nazywani są przez swoich wrogów politycznych troglodytami, hunbejwinami, jakobinami, inkwizytorami, bolszewikami, a ich poplecznicy z Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) to zacierzawieni lustratorzy; wszystko to skrupulatnie odnotowuje jeden z dziennikarzy sprzyjającej temu obozowi gazety „Dziennik” (30.4.07).*

Przejdźmy do przedstawienia kolejnych egzemplifikacji dotyczących zwłaszcza burzliwych rządów ultraprawicowej ekipy braci Kaczyńskich: *nasz nowy dziecięciniały kołtun* (czerpiący z najłatwiej przyswajanych wzorców) („Polityka”, 21.10.05); *prawdziwi Polacy, chrześcijanie, katolicy, patrioci* (implicite o „namaszczonych” i „nienamaszczonych”) („Nie”, 24.11.05); *budowniczości nostalgicznych ruin* (St. Władysław, „Polityka”, 18.6.06); *lustratorzy-inkwizytorzy* – to w powszechnej opinii nowi i bezwzględni *poprawiacze historii, beztrósko manipulujący tzw. teczkami ubeckimi. W ten sposób paradoksalnie uwiarygodniają oni opinie policji politycznej sprzed 1989 roku, z czasów PRL* („Przegląd”, 20.5.07) – i niewątpliwie należą do grona tych, którzy *na naszych oczach zmienili wiarę; z wczorajszych towarzyszy i poputezyków przerobili się na zajadłych głosicieli jednej i niepodzielnej prawdy na temat PRL* („Polityka”, 3.2.06). To inaczej *antykomuniści ostatniej godziny*, o których mówi się między innymi: *Antykomuniści integralni wygrali, a zachowują się tak, jakby wciąż byli uwięzieni w śmiertelny bój, walczą z czymś, czego nie ma (...) błędni rycerze, którym odmówiono łaski Dulcinei i pióra Cervantesa* (R. Graczyk, „Gazeta Wyborcza”, 8.4.00).

W polskiej przestrzeni publicznej upolitycznieniu ulega większość debat, stając się elementem zacieklego dyskursu, uniemożliwiającego komunikowanie się. Przykładem może być wieloletnia ideologizowana batalia wokół problemu dopuszczalności aborcji. Jej przeciwnicy są określanii między innymi ironicznym mianem *walecznych obrońców Kościoła, wartości chrześcijańskich i życia poczętego* („Gazeta Wyborcza”, 2.2.02). Najwyż-

szy hierarcha Kościoła mówi z pogardą o zwolennikach aborcji jako mniejszego zła – *ujadające kundelki* lub *poprawiacze Chrystusa* („Nasza Polska”, 2.4.02). Inny sposób inwektywnej metaforyzacji stosowany powszechnie przez jeden z tygodników ultrakatolickich: *Nasi rodzimi Tutsi i nasi rodzimi Hutu zjednoczyli się i uchwalili łowy na nienarodzonych. Wzięły powietrze w nozdrza i skowyczą już swoją koszmarną melodię zagłady. Otwiera się epoka najprawdziwszego kanibalizmu* („Niedziela”, 1.12.99). Nie bez przyczyny pojawia się okazjonalno-metaforyczny epitet *komisarze w szkole*, czyli księża katecheci, którzy podejmują *próbę tworzenia nowego człowieka i zarządzania jego sumieniem* („Przeгляд”, 18.6.06).

Fundamentalistów katolickich nietolerujących tych wszystkich, którzy myślą inaczej, L. Burska określa jako *odpychającą ideologiczną konkwestę* („Gazeta Wyborcza”, 19.8.00). Funkcjonuje też określenie kojarzące się ze światem *dzieci lejtmanta Szmidta* wykreowanym przez Ilfa i Pietrowa – *dzieci ojca Rydzyka* („Przeгляд”, 20.2.06). O innych fundamentalistach wręcz trudno mówić, używając neutralnego języka. Mam na myśli chociażby organizację „Młodzież Wszechpolska”, kontynuującą jeszcze przedwojenną skrajnie prawicową tradycję (powszechnie są kojarzeni ze skinheadami) oraz inną jeszcze organizację, jedną z najbardziej krzykliwych, „teoretycznie patriotycznych” i antyunijnych – „Młodych Konserwatystów”. Ich przemoc w działaniu wywołuje agresję werbalną; w antyklerykalnym tygodniku nazwano ich *polnischjuden* („Fakty i Mity”, 30.5.03).

Do pojęć dynamicznych, które stały się neologizmami na trwałe zdomowionymi

w języku współczesnym, należy pejoratywnie nacechowany epitet *moherowe berety*; został on wylansowany przez internautów dla określenia słuchaczek „Radia Maryja”. Pojęcie w pierwotnym zamyśle identyfikuje starsze kobiety zamknięte na nowe idee, reprezentujące tzw. rodzinę „Radia Maryja”. Do dyskursu polityczno-publicznego wprowadza je D. Tusk, posługując się neutralną w założeniu zbitką słowną *moherowa koalicja*. Trzeba dodać, że pojęcie zyskuje walor pozytywny, jeżeli jest używane przez zwolenników wspomnianej rozgłośni radiowej. Uniwersalny charakter ma metafora *nosiciele pustostanów umysłowych* („Polityka”, 22.6.06), określająca wszystkich, którzy nie są wyrazicielami „jedynie słusznych poglądów”.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na jeden z epitetów funkcjonujących w polskiej przestrzeni kulturowej w różnych wariantach, bo zawłaszczanych przez polityków różnych opcji. Mamy zatem *antyunijnych patriotów* („Fakty i Mity”, 30.3.03), *genetycznych patriotów* (odłam członków „Solidarności” przekonanych o swoich nadzwyczajnych prawach), *kościelnych patriotów* miłujących Kościół zawsze i bezkrytycznie („Fakty i Mity”, 30.5.03), *nowych „księży-patriotów”* (poprzez analogię do zjawiska manifestowania przez nielicznych a głośnych kapłanów swojej lojalności wobec władzy ludowej w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku; zatem powraca stary problem upartyjnienia Kościoła). *Nowi księża-patrioci reprezentują mentalność sekciarsko-partyjną, przekonanie, że racja jest zawsze po ich stronie* („Polityka”, 21.1.05). Jeszcze jeden ciekawy kontekst tworzy O. Lipieńska, powszechnie znany satyryk: *Nie może nie*

obchodzić opinia oszalałych z nienawiści „patriotów”, „prawdziwych Polaków” i „Jedynych Sprawiedliwych” („Przegląd”, 30.11.08).

Autorzy i adresaci zdecydowanie obraźliwych nominacji chowają się niejednokrotnie za barykadami eufemistycznych uogólnień z zamaskowanym adresem, którego można się li tylko domyślać. W ten sposób zapewniają sobie bezkarność. Oskarżenia koncentrują się wokół różnych spraw i okoliczności. Otóż niepowodzenia władzy w dążeniu do świetlanej przeszłości uzasadnia się wszechobecnością i wszechwładzą „obcych”, przede wszystkim i tradycyjnie – Żydów, co podpowiada w znacznym stopniu kontekst. Tę praktykę polityczno-werbalną krytykuje L. Stomma, wymieniając najbardziej wyraziste inwektywy funkcjonujące w „Najjaśniejszej Rzeczypospolitej”: *eurosocjaliści*, *„semicycy zboczeńcy”*, *tubylcy polskojęzyczni*, a także *polskojęzyczne różowe hieny* (okazjonalizm ojca Rydzyka, szefa „Radia Maryja”), *podstępni wrogowie Polaków*, *katolicy rytmojżeszowego* oraz – jako apogeum takiego oglądu świata – *Żydownik Powszechny* (parafraza tytułu znanego katolickiego organu „Tygodnik Powszechny”) („Polityka”, 30.4.06). Przyczyny gorączkowej akcji demaskowania „obcych” przekonująco interpretuje B. Łagowski: *Każde niepowodzenie rządzących szaleńców daje się wytłumaczyć działaniem wroga. Musi on być wskazany, ale nie do końca zdefiniowany. Im bardziej nie można go znaleźć lub zidentyfikować, tym bardziej wydaje się niebezpieczny* („Przegląd”, 26.8.07).

Ostatnio („zwieńczenie” kolejnego zdominowanego przez politykę roku 2008) jako

oręża używa się też pojęcia karłowatości. Cytowana wcześniej O. Lipińska za pomocą tego narzędzia ocenia szaleństwa podobno uczonych, *prawicowych poprawiaczy historii* z Instytutu Pamięci Narodowej, który dość powszechnie uważa się za siedlisko nowej policji politycznej: *Nie wolno się bać (...). Trzeba to wyśmiać i wyśmiać tych, którzy obrzucanie błotem przez IPN traktują poważnie. Na pohybel karłowatym Robespierrom. Niszczą wszelkie autorytety (...). To jest terror* („Przegląd”, 30.11.08). Zdemaskowane zostały także *karły moralne*: tym metaforyczno-eufemistycznym mianem minister spraw zagranicznych R. Sikorski określił w czasie uroczystości poświęconych Lechowi Wałęsie niewymienione z nazwiska, ale wiadome osoby, które *chcą zniszczyć legendę Wałęsy*.

Zatem w polskim dyskursie politycznym misterna siatka odzyskiwanych znaczeń jest sukcesywnie niszczone, poczynając od lat dziewięćdziesiątych XX wieku (Korzeniewska 2000, s. 42–48). Masowy odbiorca jest więziony przez niewidzialną pajęczynę kłamstw, pomówień, agresji, co dzieje się w atmosferze unicestwiania naturalnych kryteriów dobra i zła; granice między wartościami i antywartościami stają się nieczytelne. Kreowany przez polityków świat odwróconych znaczeń obfituje w inne jeszcze i rozliczne anomalie, które – wydawałoby się – powinny umrzeć wraz ze śmiercią totalitaryzmu i jego pochodnych, zatem i nowomowy.

Ponieważ wizja ta nie ziściła się, przed badaczami wyłania się zadanie gruntownej analizy **demokratycznej nowomowy** jakże niedemokratycznej proveniencji.

Bibliografia

BRALCZYK, J., 1999. O populizmie językowym. In: *Polszczyzna w komunikowaniu publicznym*. Red. W. GRUSZCZYŃSKI i in. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA, 79–86.

BUGAJSKI, M., 2007. *Język w komunikowaniu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

DUBISZ, St., 1992. Język i polityka. In: *Szki-ce z historii stylu retorycznego*. Warszawa: Dom Wydawniczy „Elipsa”.

GŁOWIŃSKI, M., 1990. *Nowotowa po polsku*. Warszawa: Wydawnictwo PEN.

KARWAT, M., 1999. *Sztuka manipulacji politycznej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

KLEMPERER, V., 1989. *LTI Notatnik filologa*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.

KORZENIEWSKA-BERCZYŃSKA, J., 2000. Polityczna Wieża Babel. *Dziś. Przegląd Społeczny*, nr. 6, 42–48.

PUZYNNINA, J., 1992. *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

КОЖЕНЕВСКА-БЕРЧИНСКА, И., 2006. *Мосты культуры. Диалог поляков и русских**. Минск.

Joanna Korzeniewska-Berczyńska

School of the Common Knowledge Educational Society, Poland

Research interests: ethnolinguistic issues – language and culture, Russian linguistic picture of the world, contemporary Russian lexis (changes in this respect), political discourse, Polish-Russian comparative studies in these areas.

Joanna Korzeniewska-Berczyńska

Bendrujų žinių mokslo visuomenės mokykla, Lenkija

Moksliniai interesai: etnolingvistiniai klausimai: kalba ir kultūra, rusų lingvistinis pasaulio įsivaizdavimas, šiuolaikinė rusų kalbos leksika (jos kaita), politinis diskursas, šių sričių lenkų-rusų komparatyvinės studijos.

THE COMMUNICATIONAL ASPECT OF POLISH POLITICAL DISCOURSE

Summary

It is common knowledge that a word helps a person not only perform benevolent actions but also behave disgracefully. This and other circumstances determine the process of sociopolitical transformations and the changes in the sphere of political discourse. It is worth focusing on the language of contemporary Polish politicians since many scientific researches indicate the differences between the language of the politicians representing the past times and the contemporary ones. Actually, an intriguing similarity to the newspeak of the times of the National Poland (about 1946–1989) can be observed.

The research aims at disclosing the political communication during the hectic time of transformations. The verbal activities develop themselves according to the principles: *The ends justify the means! Those who are not with us are against us!*

After 1989, Poland experiences a significant

KOMUNIKACINIS POLITINIO DISKURSO ASPEKTAS

Santrauka

Po 1989 metų Lenkijoje itin sustiprėjo pasiskaidymo politinėmis temomis individualizacija. Jos aiškesnės, tikresnės ir patikimesnės. Vis dėlto žodis jau tam tikrą laiką vėl tampa kovos su kitaip mąstančiais įrankiu, o politiniame diskurse vyrauja melas, agresija ir cinizmas. Tęsimas neapykantos ir atsiribojimo nuo „nusikaltėliškos komunistinės praeities“ dialogas. XX a. aštuntojo dešimtmečio „Solidarumo“ veikėjų vieningumas pasirodo besąs iliuzija, o buvusių bendraminčių fanatizmas kelia nuolatinis konfliktus. „Vieninteliai tikrojo moky-mo pasekėjai“ skleidžia neregėtą demagogiją. Taip pat aiškėja savarankiškai mąstančiųjų verbalinės reakcijos. Todėl straipsnyje toliau analizuojami „užgaulūs antroponimai“, kurie atmeta dialogo galimybę. Galima teigti, kad nuolatinis šios priemonės vartojimas rodo jos vartotojų mentalitetą. Tyrimo metu buvo išskirtos kelios tokių kalbos priemonių grupės.

* Szczególnie ss. 69–88.

individualization of utterances on political topics. They can be characterized as being vivid, genuine and reliable. However, recently, the word has become the weapon of fight against dissidents while the political discourse started to be governed by lies, aggression and cynicism. The dialogue of hatred and dissociation from the “criminal communist past” is still going on. The solidarity of the opposition from *Solidarity* of the 80-ies turned out to be just an illusion while fanaticism of the former so called congenial colleagues evokes constant conflicts among them. Inappellable demagoguery produced by the “followers of the only rightful teaching” is also observed alongside with the verbal reactions of those voicing their own opinion and disagreeing. Therefore, the article focuses on the analysis of “invective anthroponyms”, which reject the possibility of entering into a dialogue. In addition, the common usage of this means of separation reveals their users mentality. On the basis of the carried out analysis, several groups of such linguistic means were distinguished.

“Ruthless discourse” is an essential obstacle to successful verbal communication; moreover, its addressers find themselves in the web of lies and aggression. Thus, the blurred borders between the good and bad evoke inaccuracy between the borders of values and antivalues. We have found ourselves living in the world of upside meanings and other anomalies, which have not gone to the past. Therefore, investigators will have to face a challenge of a thorough analysis of the so called **democratic newspeak**.

KEY WORDS: political discourse, transformation of political system, communicative aspect of political discourse, interference of communication acts, political debates, persuasive and expressive function of political discourse, verbal manipulation, cultural space, public space, invective neologisms and neosemanticisms, interference of word cognitive function.

„Nuožmus diskursas“ yra esminė sėkmingos kalbinės komunikacijos kliūtis, o adresantas pasijunta besąs melo ir agresijos voratinklyje. Kai nėra aiškių ribų tarp gėrio ir blogio, nusitrina ribos tarp vertybių ir antivertybių. Mes atsiduriame apverstų reikšmių ir kitų anomalijų, kurios nenuėjo į praeitį, pasaulyje. Todėl tyrinėtojų laukia svarbus iššūkis itin atidžiai išanalizuoti vadinamąją **naująją demokratinę kalbą**.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: politinis diskursas, santvarkos transformacija, komunikacinis politinio diskurso aspektas, komunikacinių aktų trikdžiai, politiniai debatai, politinio diskurso įtikinėjimo ir ekspresyvinė funkcijos, verbalinė manipuliacija, kultūrinė erdvė, viešoji erdvė, užgaulūs neologizmai ir neosemantizmai, pažintinės žodžio funkcijos trikdžiai.

Gauta 2008 12 23

Priimta publikuoti 2009 01 10

Олег Н. Гринбаум

Санкт-Петербургский государственный университет
 Университетская наб. 11, 199034 Санкт-Петербург, Россия
 Тел.: +7 812 328 95 19
 E-mail: oleg@og3580.spb.edu

Область научных интересов автора: поэтика, гармония, когнитивная лингвистика, «золотое сечение».

БУРЕВЕСТИКИ ФАБУЛЫ, ИЛИ ГАРМОНИЯ И МЕТАФОРА В РАЗВИТИИ РОМАНА А. С. ПУШКИНА «ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»

В статье рассмотрены вопросы, связанные с эмоциональной стороной восприятия образа Татьяны Лариной во второй главе романа Пушкина «Евгений Онегин». С позиций единого ритмо-смысла поэтического текста показана способность методов гармонического (эстетико-формального) стиховедения выявлять точки роста сюжетной линии романа в аспекте его ретроспективного анализа. Это позволяет расширить известные в литературоведении положения о способах и средствах формирования реальных «точек роста» (точек развития сюжета) в поэтических текстах Пушкина. Во второй главе пушкинского романа фрагмент из пяти с небольшим строф (строфы XXIV–XXVIII и первое 4-стишие XXIX строфы), посвященный Татьяне Лариной, резко выделяется на общем фоне ритмико-гармонической панорамы движения поэтической мысли и в эмоциональном отношении образует особый, контрапунктивный центр второй главы. Детальный ритмико-смысловой анализ этого фрагмента показывает, что романное повествование строится и разворачивается не только на основе метафорических элементов текста (как, например, в пятой главе романа), но и с помощью особых ритмико-экспрессивных центров поэтического динамизма. Последние играют своеобразную роль «точек бифуркации» (роста, развития) поэтического сюжета и в структурно-композиционном отношении располагаются в гармонических центрах «золотого сечения» повествования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Пушкин, стиховедение, гармония, ритмика, математика, «золотое сечение».

Религиозность ученого состоит в восторженном отношении к Законам Гармонии.

А. ЭЙНШТЕЙН

В литературоведении хорошо известна знаменитая формула О. М. Фрейденберг: «Сюжет – система развернутых в словесное действие метафор; вся суть в том, что эти метафоры являются системой

иносказаний основного образа» (Фрейденберг 1982, с. 679).

Нам представляется крайне важным вопрос об универсальности этой формулы и ее продуктивности, точнее о том, только ли метафоры могут выступать в роли потенциальных «предвестников» будущего в развитии сюжетной линии повествования, или существуют иные литературные приемы, способные

порождать ожидания и формировать реальные «точки роста» поэтического текста.

Достаточно вспомнить И. Гете и его диалектическое мышление, которое было ориентировано на «скрытую точку», ядро, из которого «неизбежным ходом целого» выталкивается литературный процесс; части текста у Гете не размещаются, но *самозарождаются*. Вот его слова: «... весь мой метод зиждется на выведении... я не успокаиваюсь, пока не найду правильного пункта... из которого я многое могу вывести, или, скорее, который многое добровольно из себя производит и несет мне навстречу, и тогда я осторожно и старательно, трудясь и воспринимая, приступаю к делу»¹.

Мы, разумеется, хорошо помним и слова Э. Р. Лассан о том, что «весьма плодотворным является вычленение метафор, в терминах которых субъект осмысляет мир. Видимо, концептуальные метафоры можно считать формулами, в которые укладываются “верования” субъекта текста. Вместе с тем можно говорить и о другом пути – вычленении *слов-ключей*, вскрывающих собственно когнитивные состояния субъектов дискурса, включающие как его рациональные знания, так и его подлинные предпочтения, намерения, “верования”» (Лассан 2002, с. 22).

1. Некоторые методологические аспекты анализа поэтического текста

Метафоры и слова-ключи принадлежат тому слою языка, который опирается

(при их распознавании) на *смысл* высказывания – с учетом многих обстоятельств контекста и целей коммуникации. Смысл же *поэтического* текста неразрывно связан с его чувственной стороной, он всегда эмоционален и эстетически значим. Поэтому, если в поэтическом тексте «ритм и смысл в большинстве случаев совпадают», если «ритм прорывается непосредственно и непосредственно он аккомпанирует смыслу» (Белый 1981, с. 139), то говорить о метафоре или ключевых словах в стихе следует именно с этих позиций, с позиций единого ритмо-смысла поэтического текста. Более того, принимая в качестве методологической линию В. С. Непомнящего на изучение романа «Евгений Онегин» (далее – ЕО) «по главам», т. е. на изучение романа в его ретроспективном плане, но – плане, ограниченном знаниями только прочитанного материала (Непомнящий 1999, с. 109–112), крайне интересно не только определиться с тем, существуют ли в тексте романа особые «точки роста» сюжетной линии, предсказывающие будущее развитие повествования, или нет, но и установить возможности их чувственного восприятия читателем (рецептивный аспект ретроспективного анализа).

В связи с обсуждаемой проблемой весьма любопытными для нас оказываются наблюдения С. Г. Бочарова, связанные с развитием повествования в ЕО. «В известных пунктах возникновения ситуации, – писал С. Г. Бочаров, – <у Пушкина> раскрывается веер возможностей, намечаются варианты, среди которых прокладывает себе дорогу действие – именно так продвигается

¹ Цит. по: (Вайман 1989, с. 357). Здесь и далее курсив наш, другие случаи оговариваются особо.

повествование... <Но> обычный путь построения ситуаций в романе – это именно два варианта, падающие «налево и направо» от некоей сюжетно-композиционной оси...» (Бочаров 1974, с. 95).

Например, в шестой главе Пушкин пишет о двух возможных вариантах будущего для Ленского: первый вариант представлен в XXXVII строфе («Быть может, он для блага мира / Иль хоть для славы был рожден...»), а второй – в XXXIX строфе («А может быть и то: поэта / Обыкновенный ждал удел...»). Комментируя этот фрагмент, С. Г. Бочаров отмечает, что оба варианта *равновесны*, поскольку «нельзя предпочесть один из этих двух вариантов другому как “более возможный” или “более реальный”» (Бочаров 1974, с. 95). Подтверждением тому, считает критик, служит хотя бы тот факт, что В. Г. Белинский и А. И. Герцен, обсуждая в своих публикациях судьбу Ленского, выбрали для себя *разные* варианты. Более однозначен был в своих выводах В. Г. Одинок. Сопоставив рассматриваемый фрагмент шестой главы с почти «пародийными» строками элегии Ленского, он пришел к выводу, что Пушкин к началу XXXIX строфы «эстетически и психологически» уже подготовил читателя к «разоблачению» Ленского и завершил этот процесс именно в XXXIX строфе: оба главных героя романа не выдерживают, как писал В. Г. Одинок, «авторского испытания поэзией» (Одинок 1983, с. 95).

Наша позиция по этому весьма неординарному вопросу такова: подобные умозаключения, как бы они ни были интересны, правдоподобны или неопровержимы, могут появиться и действительно

появляются на свет или 1) как результат знания романного будущего, т. е. фактов, явленных читателю (исследователю) в последующих строках, строфах или главах пушкинского повествования, или 2) как следствие собственных предпочтений (и фантазий) читателя – на каком бы прочном основании они ни базировались. Но при ретроспективном взгляде на поэтический текст – а только такой подход позволяет исследователю заниматься анализом *единого* ритмо-смысла стиха – романное будущее еще не наступило, так же как оно еще не наступило для читающего этот текст человека. Относительно же вариаций на тему «что было бы, если бы...» отметим, что к научным изысканиям подобные рассуждения не имеют никакого отношения. В любом случае: только ритмико-экспрессивная динамика поэтической мысли оставляет шанс читателю ощутить (а исследователю – увидеть) предпочтения поэта – если они действительно имели место быть и, конечно же, если инструмент аналитика позволяет распознавать подобные нюансы поэтического творчества.

2. О поэтическом сюжете и «чуде» второй главы пушкинского романа

В свете вышесказанного первые две главы пушкинского романа представляют для исследователя особый интерес, поскольку в них, помимо блистательных авторских отступлений, основное место отведено представлению главных героев повествования: Онегину, Ленскому, Ольге и Татьяне. Но, по существу, де й с т в и е ни в первой, ни во второй главах

ЕО еще не началось – именно по этой причине весьма захватывающим выглядит поиск тех поэтических средств, которые в явном или неявном виде способны воздействовать на читателя в части активизации его «кассандровского начала», т. е. способностей предвидеть будущее. Фактически «точки роста» (точки бифуркации) находятся в позиции к будущим сюжетным ходам текста, но если эти ходы еще не известны, то можем ли мы их предсказать – и если «да», то на каком основании?

Скажем прямо: метафора как основной инструмент анализа развития сюжета в случае ретроспективного изучения начальных глав ЕО помочь не может – просто потому, что в описании главных героев (их образах) все предельно просто и реалистично. Не в силах помочь и такой сильный исследовательский ход, которым пользуется, например, В. Н. Турбин: «сюжет романа движется от предвидения или предсказания к осуществлению» (Турбин 1996, с. 105). Этот прием весьма эффективен для середины романного повествования: ссора Ленского и Онегина и ее страшный финал приписались Татьяне Лариной в *пятой* главе, а военные мужья и «поход» были чуть раньше предсказаны сестрам Лариным дворовыми девушками в виде шутливой пророчества. Но все это будет только в *пятой* главе, а в первых двух главах и речи нет о каких-либо предсказаниях или предвидениях пушкинских героев.

Вспомним теперь некоторые историко-литературные факты.

Вторая глава ЕО в ряде своих аспектов не только не превосходит, но и уступает первой главе романа. Это утверждение

фактически стало общепринятым литературным фактом, и тому есть веские основания. Повествовательная канва второй главы, в отличие от ее поэтического сюжета, проста и «до удивления незамысловата» (Непомнящий 1999, с. 111–112). Знакомство с текстом второй главы вызывало у некоторых современников Пушкина весьма сдержанную реакцию: «Я получил вторую часть Онегина, – писал Пушкину летом 1825 г. П. А. Вяземский, – Онегиным я очень доволен, т. е. многим в нем; но в этой главе менее блеска чем в первой...» Другие отклики друзей поэта были более радужными: «Я прочел 2-ю песнь Евгения Онегина; прелесть!» (И. И. Козлов – Пушкину 31 мая 1825 г.); «Наконец достал я и прочел вторую песнь «Онегина» и вообще весьма доволен ею; деревенский быт в ней так же хорошо выведен как городской – в первой. Ленский нарисован хорошо, а Татьяна много обещает. Замечу тебе однако (ибо ты меня посвятил в критики), что по сие время действие еще не началось...» (П. А. Катенин – Пушкину 14 марта 1826 г.). Пушкин же в начале 1824 г. оценивал уже написанное (первые две главы ЕО) как «лучшее <свое> произведение» (из письма поэта Л. С. Пушкину)².

Действительно, если действие во второй главе ЕО «еще не началось», то, видимо, лишь потому, что поэту требовалось время, чтобы завершить представление четверки своих главных героев³. К

² Переписка А. С. Пушкина цит. по: (Пушкин 1949).

³ Еще одним главным героем ЕО является, конечно же, сам автор – в своих «отступлениях», комментариях, явных и скрытых оценках и высказываниях – непосредственный участник поэтического повествования.

марту 1826 г. Пушкин (как мы знаем, но П. А. Катенин этого знать не мог) закончил писать третью и четвертую главы и работал над пятой главой романа. Само же действие в романе, словно опередив по времени призыв П. А. Катенина, началось еще в третьей главе – встречей Татьяны с Онегиным («Пора пришла, она влюбилась») и ее знаменитым письмом: «Я к вам пишу – чего же боле?..»

Итак, некоторое беспокойство, связанное с будто бы имеющимся противоречием между упрощенным до предела повествовательным сюжетом второй главы и общей высокой оценкой начальных «песен» романа, требует продолжения аналитических изысканий.

По мнению В. С. Непомнящего, появление Татьяны, точнее, *образа* Татьяны в XXIV строфе второй главы – «абсолютная неожиданность», которая нарушает все «законы повествования» этой главы и воспринимается читателем как «чудо», а XXVIII строфа – как явление «космического» порядка (Непомнящий 1999, с. 117, 147).

Остановимся здесь для ряда уточнений.

Во-первых, несколько слов о «чуде». Эмоциональная оценка подобной силы, данная В. С. Непомнящим, не могла – и в этом мы абсолютно уверены – основываться только на предыстории пушкинского текста, т. е. на уже известных читателю событиях первой главы и первой части второй главы (строфы I–XXIII). Критик, вопреки провозглашенной им концепции темпорального анализа повествования⁴, вышел за пределы извест-

ного на данный момент поэтического текста и заглянул вперед в надежде найти основания для своей восторженной оценки. Об этом, как минимум, свидетельствуют отзывы современников Пушкина, приведенные нами выше.

Во-вторых, В. С. Непомнящий, будучи приверженцем принципа симметрии как начала эстетических начал, видимо, ошибается, утверждая, что «чудо» начинается «на *середине* главы». На следующей странице своего исследования критик еще раз повторяет ту же мысль: «Безмолвно возникая в *самой середине* повествования, она <Татьяна> противостоит...» (Непомнящий 1999, с. 147, 148). Однако середина главы, если оперировать точными математическими правилами деления, приходится вовсе не на XXIV, а на XX–XXI строфы, в которой речь идет о любви Ленского, т. е. на строфы, написанные высоким романтическим слогом и составляющие один из блестящих пушкинских образцов мягкой иронии, а, возможно, и самоиронии (если вспомнить его юношеские стихи⁵).

Вот, например, комментарий Ю. М. Лотмана к строфам XX–XXII: «Строфы написаны в ключе романтической элегической поэзии и представляют собой пересказ бытовой ситуации (детство Ленского, его отъезд, дружба отцов-соседей и пр.) языком штампов русской романтико-идиллической поэзии 1810-х–1820-х гг.

чался лишь тот материал, который был к каждому данному моменту прочитан, и все сопоставления делались только ретроспективно: к анализу, скажем, шестой главы не мог быть привлечен материал седьмой или восьмой» (Непомнящий 1999, с. 153).

⁵ Напр., стихотворение Пушкина «Уныние» (1816): «Блеснет ли день за синюю горою, / Взойдет ли ночь с осеннею луною...»

---

⁴ «Первый и главный принцип состоял в том, что роман читался по главам; в рассмотрении вклю-

В середине XXII строфы образы типа «игры золотые», «густые рощи», «уединение», «тишина», которые от постоянных повторений превратились в клише-сигналы элегико-идиллического стиля, сменяются олицетворениями (графически выражается в заглавных буквах): «Ночь», «Звезды», «Луна» (Лотман 1983, с. 195). Не выделяет особым образом эти строфы и В. В. Набоков: «в строфах XIX–XX Пушкин воспеваает любовь Ленского, подражая стихотворной манере молодого поэта, что подводит нас к Ольге и ее семье – центральной теме главы. Пушкинское участие в этой главе в основном философично: по духу он близок Онегину; они оба ведут себя как пресыщенные, эксцентричные светские львы по отношению к тому, что трогает Ленского» (Набоков 1998, с. 49). Нет и намек на нечто необычное в средних строфах второй главы и в комментариях Н. Л. Бродского (Бродский 1950, с. 149–150). Таким образом, поэтическое «чудо», по мнению известных пушкинистов (и по нашему мнению тоже), никак не может начинаться с *середины* второй главы: дополнительную силу такому утверждению придают строки, завершающие XXII строфу, в которых «луна» – это и романтически «небесная лампада», и тут же, прозаически – «замена тусклых фонарей».

Итак, фрагмент из пяти с небольшим строф (строфы XXIV–XXVIII и первое 4-стишие XXIX строфы), посвященный Татьяне Лариной, действительно выделяется на фоне общей ритмико-гармонической панорамы движения поэтической мысли и в эмоциональном

отношении образует особый, контрапунктивный центр второй главы (см. рис. 1). Если во второй главе ЕО «чудо» все-таки происходит, то оно начинается строчками XXIV строфы:

Ее сестра звалась Татьяна...
Впервые именем таким
Страницы нежного романа
Мы своевольно освятим.

Эта строфа в композиционном плане расположена не в геометрическом, как писал В. С. Непомнящий, а в гармоническом центре второй главы ЕО. В самом деле, XXIV строфа делит весь объем второй главы в пропорции «золотого сечения»⁶: при общем объеме второй главы в 40 строф и значении коэффициента «золотого сечения» $\Phi = 1,618$, деление первого числа на второе дает значение 24,72 (целая часть этого числа равна 24 – она и соответствует XXIV строфе второй главы). Отмечу, что ряд психолингвистических экспериментов подтверждает, по мнению И. И. Римаревой⁷, то обстоятельство, что информация,

⁶ **От редакции:** напоминаем, что **золотое сечение** (гармония, деление в крайнем и среднем отношении) – деление отрезка, при котором большая его часть является средней пропорциональной между всем отрезком и меньшей его частью. Деление отрезка AC на две части т. о., что большая его часть АВ относится к меньшей ВС так, как весь отрезок AC относится к АВ (т. е. АВ:BC = AC:AB). Самый термин З. С. ввел Леонардо да Винчи. С древнейших времен и до наших дней применяется в худож. практике, прежде всего в зодчестве, для максимальной выразительности произведения, гармонизации его частей, создания сильного эстетич. эффекта (Российский Гуманитарный энциклопедический словарь).

Помимо приведенной выше геометрической интерпретации принципа «золотого сечения» существуют и другие ее варианты, в частности, алгебраический и динамический, основанный на т. н. целочисленных рядах Фибоначчи.

⁷ «Процесс превращения акта восприятия проблемной ситуации в формализованную порцию

находящаяся в точке «золотого сечения» некоторого текста, напрямую попадает и фиксируется в подсознании человека, минуя его сознание.

Не менее важен и тот факт, что последовательность чисел $(16-24-40) = 8 \times (2-3-5)$ является частью гармонического ряда Фибоначчи $(1-2-3-5-8-...)$ с коэффициентом сюжетно-временной протяженности равным восьми. Ранее нами было показано, что числа этого ряда Фибоначчи а) соответствуют принципу ритмического движения в 4-стишиях 4-стопного ямба (Гринбаум 2000, с. 37–43) и б) соотносятся с сюжетным ритмом центрального мотива «любовь» романа Пушкина (Гринбаум 2003, с. 93). Более того, числа другого ряда Фибоначчи $(1-5-6-11-17-28-45-...)$ отвечают 1) принципу ритмического движения в 14-строчной «онегинской строфе» Пушкина и 2) сюжетному ритму пятой, центральной главы ЕО, причем для обеих редакций (1828 и 1833 гг.) этой главы (Гринбаум 2003, с. 94–96). Таким образом, изучение второй главы романа только лишь усиливает нашу уверенность в правоте Э. К. Розенова, который писал в начале XX века, что природный закон *божественной* пропорции играет в эстетике художественного формообразования самую утонченную роль: она «заключается в установке строго соразмерных пропорций между всеми основными *мыслями* произведения» (Розенов 1982, с. 127).

знания происходит по принципу золотого сечения. Золотое сечение есть гармоническая пропорция развивающегося системобразования всякой человеко-системы» – см.: (Римарева 2003, с. 28).

3. Ритм стиха и современное стиховедение

В ряде наших предыдущих работ были достаточно обстоятельно представлены как методологические, так и методические вопросы изучения поэтических текстов в рамках гармонического (эстетико-формального) стиховедения. Предваряя разговор о понятии «ритм» поэтического текста, еще раз напомним читателю, что в своих исследованиях мы используем математический аппарат эстетико-формального анализа поэтического текста, опирающийся на *божественную пропорцию* ритма или, что то же, на закон «золотого сечения». Под ритмом русского стихотворного текста мы понимаем *динамически* меняющееся *соотношение* между его ударными и безударными слогами⁸.

С другой стороны, традиционное стиховедение в понятие «ритм» вкладывает иной смысл, используя «особое, специально “стиховедческое” значение, резко сузившее его содержание и превратившее это столь объемлющее понятие в *чисто условное обозначение*, приуроченное к данной <статистической> стиховедческой теории» (Бонди 1977, с. 113). В рамках этой концепции под ритмом понимается *чередование* ударных и безударных слогов в русском стихе⁹, а использование статистических методов неизбежно в силу самого определения,

⁸ Подробнее эти вопросы освещены в: (Гринбаум 2007, с. 23).

⁹ Замечу в этой связи, что *любое движение* (от периодического и даже строго упорядоченного до хаотического) *есть всегда чередование* контрастных состояний некоторого объекта, тогда как *ритм* есть нечто иное, хотя он и обусловлен теми же чередующимися контрастными состояниями объекта.

данного А. Белым сто лет назад: «под ритмом стихотворения мы разумеем симметрию в отступлении от метра» (Белый 1910, с. 396). Все более поздние попытки самого А. Белого разъяснить суть своего понимания ритма¹⁰ забылись, видимо, за ненадобностью – относительно простой и доступный, статистический, а затем и вероятностно-статистический методы (точнее, их сторонники) своими массовыми подсчетами вытеснили на периферию науки о стихе все другие подходы и к концу XX века стали монополично доминирующими. Вспомнить эти факты нам представляется весьма важным по причине, о которой более тридцати лет назад писал С. И. Гиндин: «Статистическое стиховедение (от А. Белого до А. Колмогорова) <...> *ритма*, как это ни парадоксально, *не изучало и не изучает*. Статистическое описание лишь вскрывает вероятностные ограничения на употребление элементов метра, для изучения же *ритма* мы должны от интегрального рассмотрения текста в целом перейти к дифференциальному анализу текста в его *развертывании*» (Гиндин 1970, с. 34). Резкая критика статистического подхода к изучению ритма содержится в работах В. В. Вейдле, К. Д. Вишневого, Л. И. Тимофеева, Б. П. Гончарова и других известных литературоведов.

Мы используем представление о ритме стиха как о *мере* гармонической упорядоченности движения поэтической мысли, определяемой соотношением ударных и безударных слогов в русском поэтическом тексте. Соотношение это не абсолютно, а относительно, и изме-

ряется оно как отклонение реального ритма от ритма гармонического¹¹. В свою очередь, гармонический ритм определяется пропорцией «золотого сечения» в узловых (рифменных) точках стиха. Динамический принцип «золотого сечения» позволяет объединить в едином критерии *три* показателя, характеризующих стихотворный текст: ритм, рифму и строфику. Заметим, что подобными возможностями не обладает ни один из известных в науке методов исследования стихотворного текста.

В рамках гармонического (эстетико-формального) стиховедения (Гринбаум 2000) операндами гармонической пропорции ритма являются: (а) величины слогового объема S текста, читаемого от его начала; (б) величины тонического объема T того же объема текста. Расчеты для каждого i -го рифменного узла (2-стишия, 4-стишия и др.) ведутся по трем силлабо-тоническим параметрам стиха, а именно по общему накопленному от начала текста числу слогов S_i («целое»), числу накопленных безударных слогов V_i («большее») и числу накопленных ударных слогов T_i («меньшее»):

$$\tau_i = 0,087 / \Delta z = 0,087 / (S_i / V_i - V_i / T_i), \quad (1)$$

где коэффициент 0,087 соответствует единичному уровню РГТ $\tau_0 = 1$ (Гринбаум 2000: 57). Для перехода от показателя гармонического ритма стиха τ_i к оценке

¹⁰ См.: (Белый 1929, с. 18–19; Белый 1981, с. 120–121.

¹¹ «Ритм есть гармония *отношений*», – писал в 1917 г. А. Белый (Белый 1981, с. 132). Не менее значим и тот факт, что в биомеханике (*практической науке*) «*ритм* – это временная мера *соотношения* частей движений. Он определяется по соотношению длительности частей движения: $\Delta t_1 : \Delta t_2 : \Delta t_3 \dots$ » – (Донской, Заицорский 1979, с. 25).

психофизиологического восприятия поэтического текста используется известный в психолингвистике закон Вебера-Фехнера, который устанавливает логарифмическую зависимость между силой внешнего воздействия и интенсивностью человеческих ощущений, возникающих в результате этих воздействий. Формула

$$PГT_i = O_i = 1 + \ln(\tau_i) \quad (2)$$

представляет собой динамическую (темпоральную) оценку ритмо-гармонического восприятия текста. Для измерения степени размаха показателя PГT используется относительный показатель экспрессивности ритмоощущений K_3 , вычисляемый как скорость изменения величины O_i :

$$K_3(i) = (ABS(O_i - O_{i-1}) / (x_i - x_{i-1})) / K_0, \quad (3)$$

где разность $(x_i - x_{i-1})$ – расстояние (число строк) между двумя соседними узловыми рифменными точками стиха, ABS – абсолютная величина, а K_0 есть средний уровень $K_3 = 0,034$ для первой главы ЕО, принятый нами за единицу (Гринбаум 2007, с. 15). Таким образом, для каждой строфы пушкинского романа вычисляются по четыре значения параметров PГT и K_3 (после 4-, 8-, 12- и 14-й строк); всего для второй главы таких точек измерения 160 (40 строф), а для первой – 216 (54 строфы).

4. Гармония ритма и содержания во второй главе пушкинского романа

Еще раз уточню: все значения параметров PГT и K_3 являются относительными,

т. е. вычисляются относительно средних (эталонных) значений, принятых за единицу. Это означает, что для некоторого поэтического текста (в данном случае – для второй главы ЕО) конкретные значения гармонии и экспрессии ритмического движения и динамика их изменения дают возможность рассматривать соотношенность ритма и смысла не в рамках абстрактных или метафизических рассуждений, а на эмоционально-смысловом фоне первой (эталонной) главы ЕО. По этой причине мы в иллюстративные материалы включили графики поведения параметров PГT и K_3 и для второй, и для первой главы ЕО.

Картина изменения гармонического ритма и экспрессивности движения поэтической мысли Пушкина во второй главе ЕО (параметры PГT и K_3) показана на рис. 1–3. На этих же рисунках отмечены основные части сюжетной линии повествования и приведены отрывки поэтического текста для ряда неординарных точек кривых PГT и K_3 – в целях большей наглядности предстоящего ритмико-смыслового анализа. Рисунки 2 и 3 отличаются от рис. 1 увеличенным по горизонтальной оси масштабом, который позволяет на графиках отчетливо различать значения параметров PГT и K_3 в каждой точке измерений (по четыре для каждой строфы текста).

Гармоническое движение поэтической мысли во второй главе (см. рис. 1) громадным всплеском фактически делится на две части: всплеск значений гармонии и экспрессии приходится на первое 4-стишие ХХІХ строфы – это и есть «чудо», явленное нам Пушкиным в виде образа своей главной героини

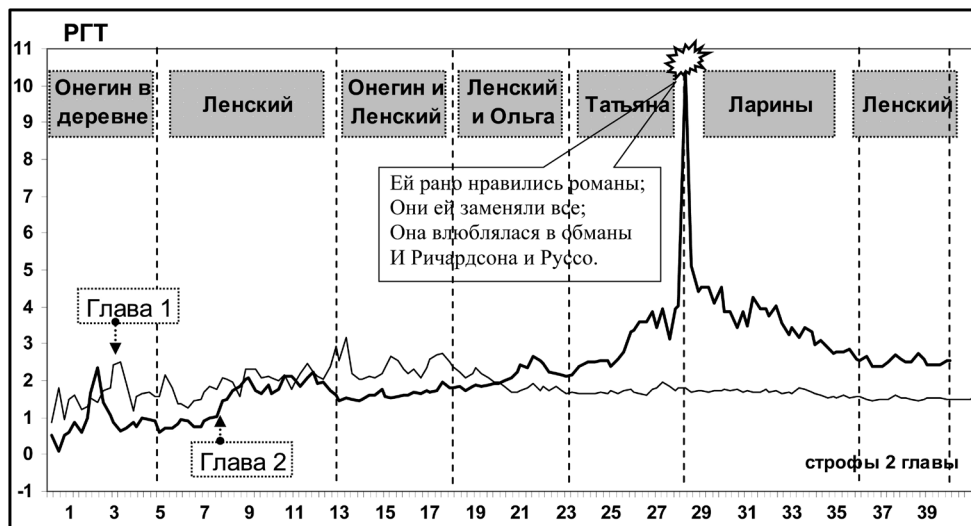

Рис. 1. Ритмодинамическая панорама первой и второй глав романа «Евгений Онегин»

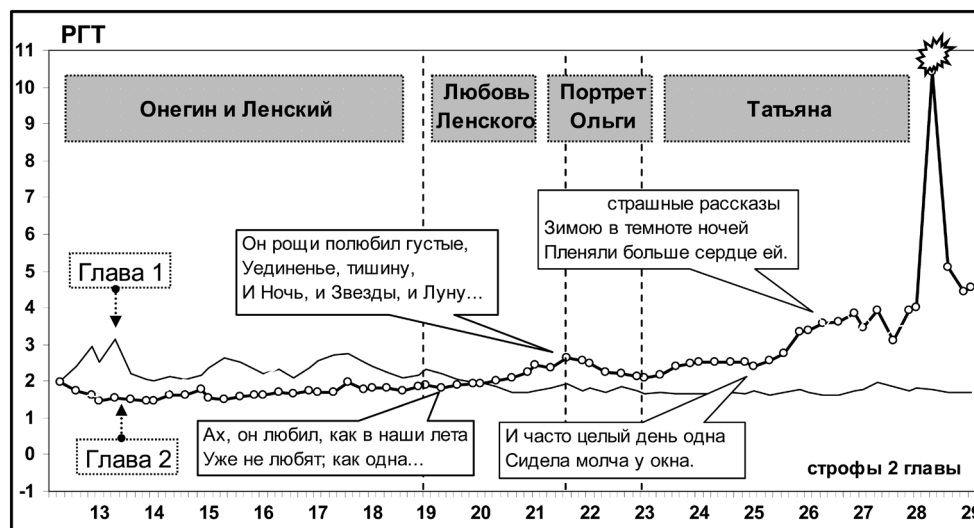

Рис. 2. Гармония ритма и содержания во второй главе романа «Евгений Онегин»

Татьяны. Но «чудо» происходит не в самом тексте, а в *процессе чтения* этого текста, происходит в душе читателя, ибо «не свои – наши мысли заставляет поэт петь внутри нас» (А. Франс¹²).

Структурно-композиционный центр второй главы (XXIV строфа) выделяется тремя важными деталями. Во-первых, он обрамлен двумя почти что равносильными строчками, содержащими имя «Татьяна», и читателю это имя с очевидностью предлагается хорошень-

¹² Цит. по: (Хоромин 1994, с. 347).

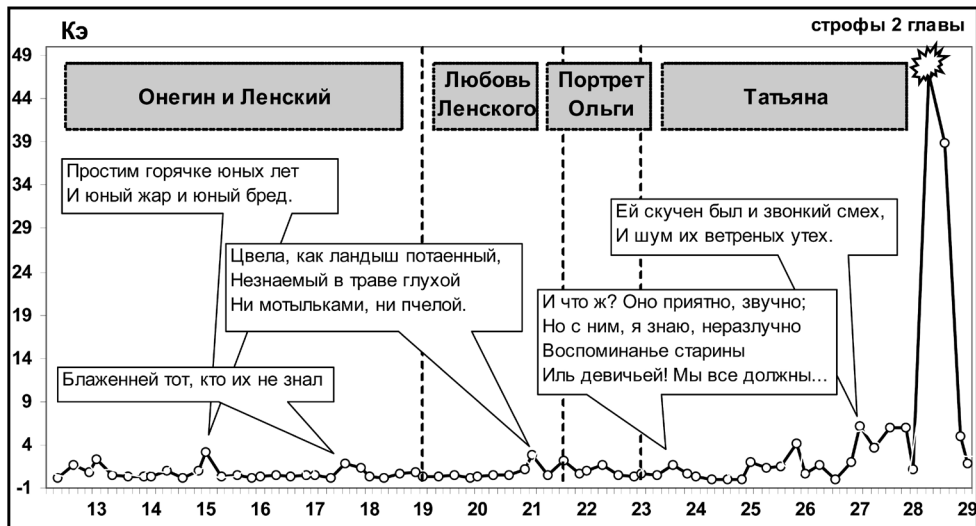

Рис. 3. Экспрессия ритма и содержание во второй главе романа «Евгений Онегин»

ко запомнить. Во-вторых, именно здесь впервые звучит намерение поэта писать «нежный роман», пусть даже в слове «нежный» многие готовы услышать легкую иронию или намек на будущие романтические приключения. В-третьих, гармоническое движение поэтической мысли преодолевает инерцию своего падения, нижняя планка которого приходится на конец XXIII строфы (где «тип Ольгиной красоты, – писал В. В. Набоков¹³, – наводит на Пушкина тоску»), и начинает свое восходящее движение к точке абсолютной гармонии.

Вначале (в XXIV и XXV строфах) мы наблюдаем весьма неспешное нарастание гармонии (здесь, по мнению В. В. Набокова¹⁴, происходит «переключение от сентиментализма к романтизму»), а экспрессия, достигнув в середине XXIV строфы величины $K_3 = 1,63$, вновь уменьшается до совсем уж

нечувствительных значений (0,7; 0,4; 0,1; 0,1). Лишь в конце XXV строфы она преодолевает прежний локальный максимум, увеличиваясь до $K_3 = 2,0$:

И часто целый день одна
Сидела молча у окна.

В этом месте гармония, оставаясь высокой, все же чуть-чуть снижается, что вполне согласуется со смыслом этого 4-стишия и в дополнительных комментариях, как мы видим, не нуждается. Далее, XXVI строфа «Задумчивость, ее подруга...» шаг за шагом приводит к осязательному росту гармонии (от 2,4 до 3,4), который продолжается на протяжении XXVII строфы (от 3,4 до 3,9), но в конце строфы – и снова в полном соответствии со смыслом – небольшой спад до величины $PT = 3,4$:

Ей скучен был и звонкий смех,
И шум их ветреных утех.

Особо отметим, что если до конца XXVI строфы гармония нарастает более или менее плавно, то начиная с XXVII

¹³ См.: (Набоков 1998, с. 50).

¹⁴ Там же.

Рис. 4. Точки развития сюжета во второй и третьей главах романа «Евгений Онегин» (О – истинная, Х – ложная)

строфы параметр РГТ, будучи весьма высоким, ведет себя иначе – раскачиваясь со все увеличивающейся амплитудой, словно аккумулируя в себе дополнительную энергию, величины РГТ последовательно принимают значения 3,6; 3,9; 3,4; 3,9; 3,1; 3,9 (амплитуда растет в гармонической – sic! – пропорции: 0,3–0,5–0,8); в конце XXVIII строфы небольшая передышка и – в завершение рассказа о Татьяне – «космический» взлет до значения РГТ = 10,4 в начале XXIX строфы:

Ей рано нравились романы;
Они ей заменяли все;
Она влюблялася в обманы
И Ричардсона и Руссо.

Это и есть латентная точка роста сюжетной линии ЕО (точка бифуркации). Как мы видим, наиболее прозорливым в свое время оказался П. А. Катенин, к весне 1826 г. еще не знакомый¹⁵ с третьей главой ЕО и все же написавший Пушкину: «Татьяна много обещает...»

¹⁵ Вторая глава ЕО была написана в октябре 1824 г., а опубликована в октябре 1827 г.

5. О ложном сюжетном ходе в третьей главе пушкинского романа

В заключение остановимся еще на одном чрезвычайно интересном факте. В свое время Ю. М. Лотман в комментарии к третьей главе ЕО писал: «Подсказанный Пушкиным в XIV строфе *возможный будущий путь сюжетного развития романа* оказывается “ложным ходом”, на фоне которого еще острее чувствуется противоречие между литературной идиллией и подлинной жизненной трагедией. Под венец пойдут не Ольга с Ленским и не Татьяна с Онегиным, как мог бы подумать читатель, *поверивший обещаниям автора* в этой строфе, а Ольга с неведомо откуда появившимся уланом, который быстро заменил в ее сердце убитого Ленского, и Татьяна со столь же чуждым основной сюжетной линии романа князем N.» (Лотман 1983, с. 216). В то же время другие исследователи (В. В. Набоков и Н. Л. Бродский) были много более осторожны в своих комментариях к XIII и XIV строфам третьей гла-

вы ЕО и, в отличие от М. Ю. Лотмана, ни о какой возможной, но «ложной» точке роста сюжетной линии не писали¹⁶.

Итак, весь вопрос в том, может ли читатель, согласно М. Ю. Лотману, *поверить* в благополучный финал романного повествования, или же известный литературовед (для которого динамика развития ритмико-экспрессивного начала в конкретных поэтических фрагментах оставалась вне его структурно-семиотического научного аппарата) несколько преувеличил суггестивные возможности словесного яруса русского стиха. По нашему мнению, верить читателю в счастливый финал нет никаких оснований, и ритмико-гармонический анализ третьей главы ЕО поддерживает этот вывод с неопровержимой наглядностью (рис. 4). Дело в том, что начиная с середины XIII строфы третьей главы ЕО поведение параметра РГТ носит исключительно нисходящий характер и достигает локального минимума в восьмой строчке XIV строфы (здесь РГТ = 2,1; во второй главе значение этого параметра в пять раз больше!):

Поссорю вновь, и наконец
Я поведу их под венец...

Экспрессия в данном фрагменте третьей главы ЕО весьма незначительна и постоянно убывает (от величины 5,1 в начале XIII строфы до величины 0,2 в конце XIV строфы): вектор параметра K_3 отрицательной направленности, как мы показали в предыдущих работах¹⁷, свидетельствует о *замедлении* субъективного времени восприятия стиха и, с учетом данных психофизиологии, – об отрицательном эмоциональном настрое читателя. Таким образом, совместный анализ поведения параметров РГТ и K_3 убеждает нас в том, что речь в XIII–XIV строфах третьей главы может идти лишь об *отрицательных* читательских эмоциях. В этих обстоятельствах рассчитывать читателю на счастливый финал было бы весьма наивно. Как мы видим, «ложный» сюжетный ход третьей главы с экспрессивно-ритмических позиций оказывается не менее показателен, чем «истинный» – во второй главе романа.

¹⁶ См.: (Набоков 1998, с. 53, 310; Бродский 1950, с. 180–182).

¹⁷ См., напр.: (Гринбаум 2006, с. 37–51; Гринбаум 2008, с. 46–48).

Литература

- БЕЛЫЙ, А., 1910. *Символизм*. Москва: Мусaget.
- БЕЛЫЙ, А., 1929. *Ритм как диалектика и «Медный всадник»*. Москва: Федерация.
- БЕЛЫЙ, А., 1981. О ритмическом жесте. *Ип: Структура и семиотика художественного текста. Учен. записки Тартуского ун-та*. Тарту. Вып. 515.
- БОНДИ, С. М., 1977. О ритме. *Ип: КОНТЕКСТ 1976: Литературно-теоретич. исследования*. Москва: Наука.

- БОЧАРОВ, С. В., 1974. *Поэтика Пушкина*. Москва: Наука.
- БРОДСКИЙ, Н. Л., 1950. «Евгений Онегин». *Роман А. С. Пушкина*. Москва: Учпедгиз.
- ВАЙМАН, С. Т., 1989. *Гармонии таинственная власть*. Москва: Сов. писатель.
- ГАСПАРОВ, М. Л., 2000. *Записки и выписки*. Москва: НЛО.
- ГАСПАРОВ, М. Л., 2001. *Русский стих начала XX века*. Москва: Фортуна Лимитед.

ГИНДИН, С. И., 1970. Пути моделирования ритмической организации текста. *In: Структурно-математические методы моделирования языка. Тез. докл. и сообщ. Всес. науч. конф.* Киев: КГУ. Ч. 1.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2000. *Гармония строгического ритма в эстетико-формальном измерении.* Санкт-Петербург: СПбГУ.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2003. Гармонический строй пушкинского стиха. Часть I. Ритмодинамика романа «Евгений Онегин» и современное стиховедение. *In: Язык и речевая деятельность.* Санкт-Петербург: СПбГУ. Т. 6.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2006. Была ли случайной гибель Ленского, или ритм как поэтический буреветник. *In: Случай и случайность в литературе и жизни. Матер. конф.* Санкт-Петербург: Пушкинский проект.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2008. Два эпизода из жизни Онегина: ритм, эмоции и восприятие стиха. *In: Respectus Philologicus*, Nr 13 (18), 36–56.

ДОНСКОЙ, Д. Д.; ЗАЦИОРСКИЙ, В. М., 1979. *Биомеханика.* Москва: Физкультура и спорт.

ЛАССАН, Э., 2002. Метафоры как глубинный предикат текста при текстопорождении. *In: Respectus Philologicus*. Nr. 1 (6), 21–29.

ЛОТМАН, Ю. М., 1983. *Роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин».* Комментарий: Пособие для учителя. Ленинград: Просвещение.

ЛОСЕВ, А. Ф., 1990. *Из ранних произведений.* Москва: Академия.

НАБОКОВ, В. В., 1998. *Комментарий к роману А. С. Пушкина «Евгений Онегин».* Санкт-Петербург: Искусство; Набоковский фонд.

НЕПОМНЯЩИЙ, В. С., 1999. *Пушкин. Русская картина мира.* Москва: Наследие.

ОДИНОКОВ, В. Г., 1983. «И даль свободно-го романа...» Новосибирск: Наука.

ПУШКИН, А. С., 1949. *Полн. собр. соч.: в 16 т.* Москва; Ленинград: АН СССР. Т. 11.

РИМАРЕВА, И. И., 2003. Универсальный закон динамики познающих систем. *In: Психология и соционика межличностных отношений.* №3.

РОЗЕНОВ, Э. К., 1982. *Статьи о музыке: Избранное.* Москва: Музыка.

ТУРБИН, В. Н., 1996. *Поэтика романа А. С. Пушкина «Евгений Онегин».* Москва: МГУ.

ФРЕЙДЕНБЕРГ, О. М., 1982. Мотивы. *In: Поэтика: труды русских и советских поэтических школ.* Будапешт.

ХОРОМИН, Н. Я., 1994. *Энциклопедия мысли.* Москва: Просвещение.

Oleg N. Grinbaum

Saint-Petersburg State University, Russia

Research interests: theory of poetry, harmony, cognitive linguistics, “Golden Section”.

THE PLOT HERALDS OR HARMONY AND METAPHOR IN THE DEVELOPMENT OF THE NOVEL *EVGENIJ ONEGIN* BY PUSHKIN

Summary

The article focuses on the issues related to emotional perception of Tatjana Larina’s image developed in the second chapter of the novel *Evgenij Onegin* by Aleksandr Pushkin. The unity of rhythm and meaning of the poetical text reveals the faculty of harmonious (aesthetic-formal) poetry methods to distinguish the rising action of the novel plot while analyzing it retrospectively. It extends the accepted attitudes of literary theory about ways and means of formation of real “points of rise” (points of plot development) in Pushkin’s poetical texts. The second chapter of the novel contains a

fragment of five stanzas (stanzas XXIV–XXVIII and the first four lines of stanza XXIX), which is dedicated to Tatjana Larina, and which sharply distinguishes by rhythmical-harmonious panorama of poetical thought movements against the general background and through emotional relationship it creates a special counterpoint centre of the chapter. A detailed analysis of rhythm and meaning of the fragment reveals that the novel narration is created and developed not only on the basis of metaphorical text elements (as in chapter five) but also with the help of special rhythmical-expressive centres of poetical dynamism. The latter plays a special role of “bifurcation points” (rising action, development) in poetical plot and in the structural-compositional relation it correlates with the harmonious centres of “golden section” of the narration.

KEY WORDS: Pushkin, poetry, harmony, rhythmicity, mathematics, “golden section”.

Gauta 2008 05 29

Priimta publikuoti 2008 08 11

Virginija Jurėnienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 202 627

El. paštas virginija.jureniene@centras.lt

Moksliniai interesai: Lietuvos moterų politinė veikla XX–XXI a., Lietuvos moterų judėjimas XIX a. pab. – XXI a., kultūrinis turizmas.

VALSTYBĖS PREZIDENTO POSTAS NESVETIMAS MOTERŲ SIEKIAMS

Straipsnyje aptariami moterų siekiai tapti Lietuvos prezidentėmis I ir II Lietuvos Respublikose. Remiantis periodika bei archyviniais dokumentais siekiama parodyti, jog 1926 metais, renkant trečiąjį prezidentą, kandidatavo dvi moterys. Istorija pasikartojo ir II Lietuvos Respublikoje 2003 metais renkant trečiąjį prezidentą. Moterys aktyviai kėlė savo atstovės Danutės Kazimieros Prunskienės kandidatūrą ir ją rėmė. Istorija pasikartojo, moteris valstybės prezidente nebuvo išrinkta. 2004 metais, iš prezidento pareigų nušalinus Rolandą Paksą ir VIII Seimui paskelbus pirmalaikius prezidento rinkimus, Danutė Kazimiera Prunskienė ir Vilija Blinkėvičiūtė kandidatavo į Lietuvos Respublikos prezidento postą. Abi kandidatės rėmė partijos: Lietuvos valstiečiai liaudininkai bei Lietuvos centro liberalai. Be to, V. Blinkėvičiūtės kandidatūrą rėmė laikinai einantis prezidento pareigas Seimo pirmininkas Artūras Paulauskas. D. K. Prunskienė pirmajame rinkimų ture gavo daugiausia rinkėjų balsų ir pateko į antrąjį turą, tačiau pralaimėjo Valdui Adamkui. Straipsnyje atskleidžiamos priežastys, kodėl kandidatės į valstybės prezidento postą nebuvo išrinktos. Manytina, jog pati svarbiausia priežastis, kodėl moteris netapo Lietuvos Respublikos prezidente, buvo moterų nesolidarumas. Dauguma jų balsavo už V. Adamkų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: prezidento postas, rinkimai, kandidatai, programos.

Įvadas

Žmogaus teisės – viena aktualiausių šiuolaikinės pasaulio bendruomenės temų. Rūpinimasis žmogaus teisėmis – demokratinės valstybės prioritetinė veiklos kryptis. Dar XVIII a. pab. jos buvo pareikštos „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“. Didžioji Prancūzijos revoliucija iškėlė moterų politinių teisių klausimą, tačiau jo nesprendė. „Visu svoriu“ jis iškilo XIX a. antrojoje pusėje. Didžiulė jo svarba sukėlė pasaulinį procesą – feministinį judėjimą,

kuris XX a. pab. peraugo į naują raidos etapą. Moterų politinių teisių reikalavimą inspiravo švietimo suvokimas. Tik pradėjusius reikalauti jas šviesti, moterys iškėlė politinių teisių klausimą. Aktyviausios buvo Didžiosios Britanijos sufražistės. Jomis pasekė Vokietijos, Austrijos, Norvegijos, Danijos, Suomijos moterys, tačiau jų judėjimai nebuvo tokie aktyvūs ir kovingi. XX a. pirmojoje pusėje daugumos valstybių moterys gavo politines teises, tačiau demokratijos lopšyje – Prancūzijoje – jos

buvo suteiktos 1945 m., o Šveicarijoje – tik 1971 m. Lietuvos moterys politines teises gavo 1919 m.

Po II pasaulinio karo feministinis judėjimas sprendė naujus uždavinius – moterų darbo ir karjeros, vienodo darbo užmo-kesčio su vyrais, moterų lygiateisiškumo. Aktyvesnės tapo Azijos ir Afrikos moterys, nes emancipacijos procesas pamažu įžengė ir į šiuos žemynus. Tarptautiniu mastu dar kartą iškilio moterų švietimo klausimas.

Tarptautinio moterų judėjimo keliamos problemos aktualios ir šiandienos Lietuvoje, išskyrus švietimo klausimą, nes moterys yra pakankamai išsilavinusios. Lietuvos moterų judėjimas, įsijungęs į tarptautines moterų organizacijas, kartu įgyvendina ir uždavinius, numatytus III Lietuvos moterų suvažiavime, vykusiam Vilniuje, Kongreso rūmuose 2000 m. gruodžio 9 d. Jame buvo nutarta siekti suvienyti Lietuvos moteris, išardyti jas skiriančius ideologinius barjerus, kreipti jų žinias, išmintį ir visą kūrybinį potencialą Lietuvos valstybei stiprinti, kelti jos žmonių gerovę ir kultūrą; iškelti kandidatę į Valstybės prezidento postą ir ją remti (Voverienė 2000, p. 3). Suvažiavime akcentuota, jog moterų politinių teisių klausimas lieka aktualiausias lietuvių moterų judėjimo uždavinys ir XXI a. pr. 2000 m. Lietuvos moterų atstovavimas politinėje valdžioje nedidelis. VIII Seime moterų sumažėjo nuo 18% (VII Seimas) iki 10,6%. Tai sukėlė moterų nevyriausybinių organizacijų nerimą, kad nepasikartotų 1921 ir 1922 m. rinkimų į seimus tendencijos, nulėmusios labai mažą moterų dalyvavimo procentą juose. Nemaža problema lieka ir moters politikės įvaizdis. Jo formavimu rūpinosi ir I Lietuvos Respublikos moterys, nes suformuoti stereotipai visuomenėje keičiasi sunkiai. Tai suprato ir

modernios, ir postmodernios visuomenės moterys politikės. Akivaizdu, kad moterų savimonė auga. Tai liudija drąsus moterų noras užimti Valstybės prezidento postą.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti moterų siekius tapti Respublikos prezidente. Tema išsamiai neanalizuota. Trumpai moterų siekiai tapti respublikos prezidente aptarti dviejuose darbuose. Gabrielės Petkevičaitės ir Felicijos Bortkevičienės siekis tapti Lietuvos Respublikos prezidentėmis paminėtas knygoje *Lietuvos Seimas*. Joje pažymima, jog Lietuvai buvo proga valstybės vadovu išsirinkti moterį, tačiau ši galimybė tuometinių tautos atstovų buvo vertinama skeptiškai. Živilė Šatūnienė savo straipsnyje analizavo 2002 m. II Respublikos prezidento rinkimų kampaniją (2003, p. 12). Autorė aprašė visus kandidatus, nurodė, kad Danutė Kazimiera Prunskienė savo programoje nedramatizavo krašto ekonominės padėties. Remtasi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VU RS) esančiais G. Petkevičaitės laiškais F. Bortkevičienei, taip pat Centriniam Valstybės archyve (LCVA) esančia Vyriausybės fondo antrojo ministrų kabineto medžiaga ir LSDP CK posėdžių protokolais. Taip pat naudotasi XX a. pirmojoje pusėje ir XXI a. pradžioje spaudoje paskelbtais straipsniais apie aptariamus įvykius.

Drąsūs moterų siekiai 1926 m.

I Lietuvos Respublikoje moterims buvo suteiktos pilnos politinės teisės. Moterys dalyvavo politiniame procese – savivaldybių, Seimų veikloje. Ypač palankios sąlygos moterų politinei veiklai susiklostė Steigiamajame ir III Seimuose, pasižymėjusiuose demokratiškumu. Į III Seimą krikščionių

demokratų frakcijoje buvo išrinktos keturios moterys: Marija Galdikienė, Emilija Gvildienė, Stefanija Ladygienė, socialdemokratų frakcijoje – Liuda Purėnienė.

Prezidentas Aleksandras Stulginskis III Seimą sušaukė 1926 m. birželio 2 d. Jame sekretoriavo jauniausia krikščionė demokratė S. Ladygienė (III Seimo stenogramos 1926, p. 2). Naujajam Seimui reikėjo išrinkti prezidentą. 1922 metų Konstitucijos §41 nurodė: „Respublikos prezidentą renka Seimas slaptu balsavimu“. §43 skelbė: „Respublikos Prezidentu gali būti renkamas kiekvienas Lietuvos pilietis, kuris gali būti renkamas atstovu į Seimą ir yra ne jaunesnis kaip 35 metų“ (Lietuvos valstybės Konstitucija 1925).

1926 m. birželio 7 d. Seimo atstovai susirinko į ketvirtą posėdį – rinkti prezidento. Posėdis prasidėjo 17 val. 26 min., jame dalyvavo 79 Seimo atstovai. Seimo Prezidiumas pasiūlė Seimui tokią prezidento rinkimo tvarką: kiekvienas atstovas, pakviestas Seimo Prezidiumo, paduoda užklijuotą voką su kortele, kurioje pažymėtas Respublikos Prezidento vardas ir pavardė. Seimo nariai, nepažymėję kandidato, taip pat gražina užklijuotą voką su tuščia kortele. Seimas Prezidiumo pasiūlytą prezidento rinkimo tvarką priėmė vienbalsiai. Kandidatais į Respublikos prezidentus buvo pasiūlyti: Felicija Bortkevičienė, Kazys Grinius, Gabrielė Petkevičaitė ir Antanas Smetona. Už K. Grinių balsavo 50 atstovų, už A. Smetoną – 2. F. Bortkevičienė ir G. Petkevičaitė gavo po 1 balsą. Net 25 balsavimo kortelės rastos tuščios (III Seimo stenogramos 1926, p. 2). Kadangi prezidento kandidatūra jau buvo aptarta, rinkimų procedūra aiški, posėdis neužtruko nė valandos. Prezidentu buvo išrinktas Valstiečių liaudies sąjungos atstovas K. Grinius.

Taigi nors „vyriškas“ Seimas nepalaikė moterų kandidatūrų, jos jau drįso pretenduoti į trečiąjį Prezidento postą. Dar 1926 m. gegužės 27 d. G. Petkevičaitė rašė F. Bortkevičienei, kad ji galėtų ir norėtų būti Respublikos Prezidente: „Man rodosi, jog nėra antro inteligento, kuris taip su liaudimi sugyventų, kaip aš, nėra kito, kuriam tiek progos būtų liaudies balsą įsiklausti, o žinote, jog liaudis ta bevardė pilkoji minia tai jūra, o ne jaunimo ar valstiečių sąjungos nariai“ (G. Petkevičaitės laišakai, l. 42). Tačiau kaip minėta, ji gavo tik vieną balsą. Nors rašytoja ir buvo varpininkė, Demokratų partijos, nuo 1917 m. – Valstiečių socialistų liaudininkų partijos, nuo 1922 m. – Valstiečių liaudininkų sąjungos narė, partija jos nepalaikė ir rinkimuose į III Seimą G. Petkevičaitės kandidatūros nekėlė. 1926 m. balandžio 12 d. laiške F. Bortkevičienei rašytoja svarstė: „Nenori mano kandidatūros į Seimą statyti, tenestato, už tai nepykau ir nepyksiu. [...] Svarbu man buvo tarti pirmą žodį.“ (G. Petkevičaitės laišakai, l. 42). Anksčiau, į Steigiamąjį Seimą, taip pat į I ir II Seimus ji buvo išrinkta, tačiau dėl blogos sveikatos mandato atsisakė.

Valstiečių Liaudininkų sąjungai laimėjus III Seimo rinkimus, G. Petkevičaitė ne tik pasveikino savo partiją, bet ir nurodė: „To laimėjimo sargyboje stovėkite Jūs visi: K. Grinius, Jūs [Bortkevičienė], J. Vileišis, A. Staugaitis ir M. Sleževičius ir nepasiduo- kit jaunųjų įtakai.“ (G. Petkevičaitės laišakai, l. 42). Ji ne tik paaiškino, kaip partija turėtų formuoti ministrų kabinetą, bet ir užsiminė apie J. Vileišio kandidatūrą į Respublikos Prezidento postą. G. Petkevičaitės nuomone, jis būtų geras prezidentas, tačiau labai svarbi ir prezidento šeima. „Ponia

V. Vileišienė negalės daryti didelės įtakos kitataučiams, tai esąs minusas tėvynei“, – teigė ji (G. Petkevičaitės laišakai, l. 43).

Antroji kandidatė į Prezidentės buvo F. Bortkevičienė. Nors ji nebuvo Seimo narė (buvo išrinkta tik į Steigiamąjį Seimą), bet rūpinosi valstybės reikalais, todėl centro ir kairiosios partijos ją vertino geriau už daugelį kitų politikų. Ji buvo Lietuvos Demokratų partijos, vėliau – Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos valdybų narė, ir jos balsas sprendžiant įvairius klausimus buvo vienas svarbiausių. F. Bortkevičienė vadovavo bendrovei „Varpas“, buvo dienraščio „Lietuvos Žinios“, savaitraščio „Lietuvos Ūkininkas“ atsakingoji redaktorė, todėl neretai vadinta „spaudos magnate“, „spaudos bobute“ (Paramskas 1970–1971, p. 87–99).

Dar 1918 m. pabaigoje Mykolo Sleževičiaus ministrų kabinete jai pasiūlyta tapti Maitinimo ministerijos vadove, tačiau Lietuvos Valstybės Tarybos prezidiumas F. Bortkevičienės kandidatūrai nepritarė: motyvavo, kad dar per anksti, nes moterys neturi politinių teisių (Ministrų kabineto posėdis 1918, l. 5). 1926 m. situacija jau kita – Lietuvos visuomenė įprato matyti visuomeninėje, politinėje, kultūrinėje veikloje dalyvaujančias, universitete studijuojančias, karjeros siekiančias moteris.

F. Bortkevičienė, darydama visuomenei ne mažesnę įtaką nei G. Petkevičaitė, galėjo būti išrinkta Prezidente. Tačiau moterų siekis tapti valstybės vadovėmis patriarchalinei visuomenei buvo toks pat naujas ir netikėtas, kaip ir 1918 m. F. Bortkevičienės kandidatavimas į ministres. Kadangi prezidentą rinko Seimo atstovai (75 vyrai), jie negalėjo patikėti valstybės vairo moteriai, nes moteris vertino skeptiškai.

Toks žingsnis atrodė pernelyg ankstyvas. Be to, iš vykusių Valstiečių liaudininkų sąjungos pasitarimų su partijomis, kuriuose buvo aptariama prezidento kandidatūra, matyti, kad F. Bortkevičienės kandidatūra į prezidento postą nebuvo svarstoma. 1926 m. birželio 6 d. frakcijų pasitarime M. Sleževičiaus bute valstiečiai liaudininkai, norėdami užsitikrinti Vokiečių ir klaipečių frakcijos balsavimą už K. Grinių, sutiko su šios frakcijos iškelta sąlyga, kad „dabartinis Klaipėdos krašto gubernatorius J. Žilius būtų pašalintas iš vietos.“ (Valstiečių liaudininkų sąjungos susirašinėjimai 1926, l. 62). Šią sąlygą Vokiečių ir klaipečių frakcijos vardu pateikė R. Grabovas. 1926 m. birželio 7 d. opozicinė Ūkininkų partija atskleidė šį tarpfrakcinį susitarimą, nurodė, kad tai nesiderina su valstybės interesais bei pažeidžia valstybės Konstituciją, ir reikalavo, kad susitarimas būtų atšauktas kaip žalingas. Tačiau Seimas į šį pareiškimą nesureagavo. Būta ir kitų Valstiečių liaudininkų sąjungos lyderių nuolaidų ir susitarimų. 1926 m. birželio 1 d. socialdemokratai pranešė Valstiečių liaudininkų sąjungos Centro Komitetui, kad sutinka balsuoti už K. Grinių, jei Valstiečių liaudininkų sąjunga sutiks su šiomis sąlygomis: Seimui negražina persvarstyti jokio jo priimto įstatymo, nepaleidžia Seimo, nedaro jokių kitų svarbių žingsnių (Valstiečių liaudininkų sąjungos susirašinėjimai 1926, l. 62). Šie reikalavimai buvo priimti 1926 m. birželio 2 d. LSDP CK posėdyje, jame taip pat numatyta įstatymų priėmimo tvarka: Ligonų kasų įstatymo pataisas priimti iki spalio 15 d., „draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymą“ priimti I skaitymu iki spalio 15, o trečiuoju skaitymu iki 1927 m. sausio mėnesio pabaigos, „Valdininkų

pensijų įstatymo“ pataisais priimti iki spalio 15 d.; 8 valandų darbo įstatymą priimti iki 1926 m. liepos 15 d.; iki kovo 3 d. panaikinti visus varžančius įstatymus (LSDP Statutas 1926, l. 18).

Tik Valstiečių liaudininkų sąjungai padarius dideles nuolaidas kitoms frakcijoms, prezidentu buvo išrinktas K. Grinius, žinomas politikas, buvęs varpininkas, 1920–1922 m. ėjęs ministro pirmininko pareigas.

Moterų judėjimo tikslas – II Lietuvos Respublikoje prezidento postas

Beveik simboliška, kad II Lietuvos Respublikoje taip pat trečiuoju valstybės prezidentu siekė tapti pirmoji II Lietuvos Respublikos ministrė pirmininkė Kazimiera Danutė Prunskienė – 59 metų ekonomistė, 1990–1992 m. – Aukščiausios Tarybos – Atkuriamojo Seimo deputatė, Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Akto signatarė. Seimo nare ji renkama nuo 1996-ųjų. 1995 m. ši kandidatė buvo viena iš Moterų partijos steigėjų, vadovavo jai iki 1998 m.

Šalies politiniame gyvenime vyko pokyčiai, todėl 1998 m. partija pervadinta *Naujosios demokratijos/ Moterų partija*, jos pirmininke buvo perrinkta K. Prunskienė. 2000 m. partija dar kartą pakeitė pavadinimą į *Naujosios demokratijos*, o 2002 m. susijungė su Valstiečių sąjunga ir dabar vadinama *Valstiečių ir Naujosios demokratijos* partijų sąjunga. Šios sąjungos lydere vėl tapo K. Prunskienė. Kandidatė 2000 m. apdovanota Gedimino ordinu, Lietuvos nepriklausomybės medaliu. VIII Seime ji buvo 22 įvairių komisijų, komitetų

bei tarparlamentinių grupių narė. IX Seime (2002–2008) ji, vadovaudama Valstiečių liaudininkų partijai, buvo ne tik Seimo narė, bet ir Žemės ūkio ministrė.

Valstiečių ir Naujosios demokratijos sąjungos pirmininkė K. Prunskienė rinkimų kampaniją pradėjo 2002 lapkričio 21 d. viešbutyje „Narutis“, paskelbusi, kad ji atversianti naują puslapį rinkimų istorijoje, „mat pirmą kartą Lietuvoje į prezidento kėdę nusitaikė moteris“ (Martišiūtė 2002, p. 2).

Visuomenė domėjosi tik vykstančia rinkimų kampanija, o ne kandidatų programomis. Spaudoje ne kartą buvo pažymėta, kad dauguma kandidatų savo programoms į Prezidento postą skyrė nedaug dėmesio. Kandidatų programas tyrinėjęs Kauno technologijos universiteto profesorius Algis Krupavičius nurodė, jog K. Prunskienės programoje pabrėžiamas kaimas, „ne veltui ji yra *Valstiečių ir Naujosios demokratijos* partijų sąjungos lyderė“ (2002, p. 13). Kandidatė programoje išdėstė ne tik vidaus ir užsienio politikos veiklos kryptis, bet ir nurodė šeimos, jaunimo bei moterų problemų sprendimo kelius ir t.t. Ji teigė: „Savo svarbia kaip Lietuvos Prezidentės [...] misija laikyčiau atsakingos valstybinės politikos įtvirtinimą šeimos, vaikų, jaunimo [...] atžvilgiu, efektyvią politiką moterų ir vyrų lygių galimybių srityje“ (Pirmoji premjerė 2002, p. 8).

K. D. Prunskienė aktyviai agitavo nuo rinkimų kampanijos pradžios. Ji ne kartą pažymėjo, kad „pati pasiryžusi rimtai kautis“ (Žalys 2002, p. 2). Kandidatė susitikimuose su akademiniu jaunimu pabrėžė, jog į valstybės valdymą turi įsilieti ir moterys: „ypač jei jos ne tik jautrios, bet ir neabejin-

gos tam, kas vyksta Lietuvoje ir žino, ką ir kaip reikėtų keisti žmonių gerovės vardan“ (Vyryų valdžia 2002, p. 19).

Kandidatę rėmė Nevyriausybinų organizacijų moterų teisėms ginti Koalicija, kuriai priklausė 54 nevyriausybines organizacijos. Jos išplatino atvirą laišką Lietuvos moterims ir jų šeimoms. Jame Nevyriausybinių organizacijų narės kreipėsi į rinkėjus ir rinkėjas, ragino balsuoti už vienintelę moterį kandidatę prof. K. D. Prunskienę, pažymėdamos: „Mes, moterys, esame didžiausia rinkėjų auditorija ir galinga jėga. Būkime vieningos ir solidarios. Rinkime garbią ir protinę moterį [...] Įrodykime, kad galime tarti savo svarų žodį“ (Atviras laiškas 2002, p. 17). Buvęs politinis kalinys, disidentas, Vyčio kryžiaus ordino kavaliere S. Stumbrys ne tik ragino Lietuvos žmones rinkti K. D. Prunskienę, bet ir nurodė, kad tai „yra žmogus, kurio kompetencija galima pasikliauti, kuris, tapęs prezidentu, niekada nepaliks tautos sunkią valandą, o ieškos būdų kaip jai padėti...“ (2002, p. 9). Kandidatę visą rinkimų kampaniją aktyviai rėmė ir ją iškėlusį partija. Prie netradicinių rėmėjų reikia priskirti profesorės šešiametę anūkę Augustiną Jackevičiūtę, kuri, padedama močiutės, išleido 10 tūkstančių egzempliorių tiražo knygėlę *Mano močiutė*.

2002 m. gruodžio 19 d. Santarvės fondas K. D. Prunskienei už santarvės puoselėjimą įteikė Santarvės ordiną *Pro agenda concordia* (Prunskienės K. vyriausybei 2002, p. 2). Tai buvo profesorės veiklos įvertinimas. Šis apdovanojimas galėjo turėti nemažos įtakos kandidatės sociologiniams reitingams bei padidinti jos galimybes tapti valstybės Prezidente. Parlamentarę visą rinkimų kampaniją lydėjo šešėlis – 1992 m. Aukščiausios Tary-

bos – Atkuriamojo Seimo komisijai KGB veiklai tirti pateiktas K. D. Prunskienės pasižadėjimas bendradarbiauti su sovietų saugumu. Kandidatė prieš rinkimų kampanijos pradžią paprašė Vilniaus apygardos teismo atnaujinti civilinę bylą dėl juridinio fakto patvirtinimo. Jos teigimu, Aukščiausias Teismas sprendimą priėmė remdamasis suklastotais dokumentais. Teismas, kuris turėjo nagrinėti kandidatės bylą 2002 gruodžio 18 d., buvo atidėtas ir perkeltas į 2003 m. sausio 17 d. Vyriausioji rinkimų komisija (VRK) kandidatės atžvilgiu laikėsi dvejos pozicijos: iki gruodžio 17 d. reikalavo, kad ji agitacinėje medžiagoje skelbtų apie savo bendradarbiavimą su KGB (už reikalavimo nevykdymą Komisija ją nubaudė pinigine bauda); o nuo 2002 m. gruodžio 17 d. VRK sustabdė savo nutarimą, pasirėmusi gruodžio 10 d. Vilniaus apygardos civilinių bylų teisėjų kolegijos sprendimu, kuris sustabdė 1992 m. Aukščiausio Teismo priimtą nutarimą (Ivaškevičius 2002, p. 2).

VRK veiksmai prieš K. D. Prunskienę galėjo pakenkti jos siekiams. Apie tai ne kartą kalbėjo ir pati kandidatė, nurodydama, jog jos populiarumas nepatinka kai kurioms politinėms jėgoms, todėl ją stengiamasi kompromituoti (Knikšta 2002, p. 2). Tačiau spaudoje buvo reiškiami ir kita nuomonė, jog „rinkėjų simpatijos šiai kandidatėi išaugo ir dėl detektyvinės istorijos pobūdį įgijusio D. Prunskienės ginčo su VRK“ (Laiko ženklai 2002, p. 4).

Sociologinės apklausos parodė, kad vienintelės iš kandidatų K. Prunskienės stabiliai kilęs reitingas gruodžio mėnesį beveik padvigubėjo (Sūpuoklėse 2002, p. 20). 2002 m. spalio mėn. pradžioje K. Prunskienę palaikė tik 3,9% rinkėjų ir ji buvo septinta. Lapkričio mėnesio viduryje

remiančių kandidatę rinkėjų išaugo iki 4,8% ir ji jau buvo penkta. Ją lenkė tik Valdas Adamkus, Artūras Paulauskas, Rolandas Paksas, Vytautas Šerėnas (Konservatoriai nustebo 2002, p. 5), o gruodžio mėn. pradžioje ją rėmė 6% rinkėjų ir kandidatė pakilo į ketvirtą vietą (Laiko ženklai 2002, p. 4).

2002 m. gruodžio 22 d. vakare, pasibaigus rinkimams, prieš paskelbiant pirminius rinkimų rezultatus, K. D. Prunskienė laikraščiu „Vakaro žinios“ prisipažino „nesanti tikra“, jog pateks į antrą rinkimų turą (Konservatoriai nustebo 2002, p. 5).

2002 m. gruodžio 24 d. VRK pirmininkas Zenonas Vaigauskas paskelbė Prezidento rinkimų pirmojo turo rezultatus. Tarp 17 kandidatų K. Prunskienė buvo 7, ji surinko 71 804 balsus, t.y. 5,05% visų rinkėjų balsų (Septyniolika kandidatų 2002, p. 2; Po penkių dienų 2002, p. 2). Kandidatė daugiausia balsų gavo Visagino mieste – 28,01%. Antrasis buvo R. Paksas, gavęs tik 17,63% balsų (Po rinkimų 2002, p. 3).

K. Prunskienė – vienintelė moteris, siekusi Prezidento posto, po rinkimų rezultatų paskelbimo juos vadinsi nepaprastais, tačiau prisipažinusi nesijaučianti smagiai nepatekusi į antrą rinkimų turą (Po penkių dienų 2002, p. 2).

2004 m. birželio mėn., VIII Seimui nugalėjus prezidentą R. Paksą ir jam neleidus toliau eiti pareigų, įvyko pirmaeiliai prezidento rinkimai. Penki kandidatai – Valdas Adamkus, Petras Auštrevičius, Vilija Blinkevičiūtė, Česlovas Juršėnas ir Danutė Kazimiera Prunskienė – pretendavo užimti prezidento postą. Spauloje gintarinė ledi K. Prunskienė buvo laikoma rinkimų kampanijos autsaidere (Bučelis 2004, p. 12). O V. Blinkevičiūtei ir P. Auštrevičiui buvo

prognozuojama, kad jie pateks į antrąjį rinkimų turą. Šioje rinkimų kampanijoje nuo pat jos pradžios didelis dėmesys buvo skiriamas V. Blinkevičiūtei. Jos populiarumo reitingas visuomenėje šokinėjo. Pradžioje dauguma politikų ją vadino „politikos naujoke“ ir todėl nelaikė rimta konkurente. Nemažą įtaką jos populiarumui visuomenėje turėjo užimamos pareigos (Socialinės apsaugos ministrė), partijos ir laikinojo prezidento A. Paulausko parama.

Nors Konstitucijoje numatyta, jog prezidentas negali remti renkamų kandidatų, tačiau visuomenė, politologai ir teisininkai į tai nekreipė dėmesio. Per pirmąjį rinkimų turą spaudoje buvo ne kartą užsiminta, kad K. Prunskienė ir V. Blinkevičiūtė nesugebės pasipriešinti Seimo daromam spaudimui (Šindeikis 2004, p. 12). Gegužės mėnesio pabaigoje K. Prunskienė tikėjo, kad ir Lietuvoje, kaip ir kitose, senas tradicijas turinčiose valstybėse, moteris bus išrinkta į Valstybės prezidento postą. Rinkimų kampanija buvo rami, neįdomi. Televizijos ir radijo agitacinėse laidoose skyrėsi tik klausimai pretendentams: vyrams, kaip turi būti tradicinėje visuomenėje, apie užsienio ir vidaus politiką, o moterims – apie socialinę apsaugą, švietimą, kultūrą.

Išanalizavus pateiktus klausimus, kyla abejonių, ar moterys gali valdyti valstybę, jeigu jos visuomenei negalėjo išdėstyti savo požiūrio į vidaus ir užsienio politikos problemas bei numatomus jos prioritetus. Tikėtina, kad antrojo rinkimų turo pradžioje K. D. Prunskienė, išdėsčiusi numatomus užsienio politikos prioritetus (orientacija į Vakarų Europą, o ne į JAV), sukėlė politikams nemažą nerimą. Antrajame ture profesorė ir jos rinkimų štabas nesugebėjo atsilaikyti prieš didelį žiniasklaidos darytą

spaudimą. Spaudoje buvo nurodyta: „paskutinėmis dienomis kandidatę į prezidentus Kazimierą Prunskienę užgriuvo neigiamos informacijos lavina“ (Stašaitytė 2004, p. 4). Rinkimus laimėjo V. Adamkus, surinkęs 51,41% balsų. K. Prunskienė atsiliko nedaug. Ji surinko 48,59% (Girdvainis 2004, p. 2).

Taigi trys moterų mėginimai tapti valstybės prezidentėmis buvo nesėkmingi. Tai lėmė ne tik visuomenės nuostatos dėl socialinių vaidmenų, bet ir pačių moterų nesolidarumas. Jos nuo XX a. pradžios sudaro 53% šalies gyventojų ir gali daryti įtaką rinkimų rezultatams. Tikėtina, kad kituose Respublikos prezidento rinkimuose moterys bus aktyvesnės ir solidaresnės.

Išvados

Galima apibendrinti, kad 1926 m. III Seime F. Bortkevičienė ir G. Petkevičaitė, gavusios po vieną balsą, nebuvo išrinktos trečiuoju I Lietuvos Respublikos prezidentu. Seimas išrinkti moters prezidentės negalėjo, nes

tam nebuvo subrendusi visuomenė ir partijos. Visuomenė gyveno patriarchiškai, vyras laikytas šeimos galva, tik jis užsiėmė politine ir visuomenine veikla.

II Lietuvos Respublikoje 2002 m. lapkričio – gruodžio mėn. K. D. Prunskienė pretendavo užimti Valstybės prezidento postą. Tačiau ji nepateko į antrąjį rinkimų turą, nes moterys buvo nesolidarios, neparėmė vienintelės kandidatės moters. Kita priežastis buvo nepalankus visuomenės požiūris į moteris-politikes. Didžioji dalis visuomenės tebebijėjo feminizmo ir prezidentės „bobos“.

Pirmalaikiai prezidento rinkimai 2004 m. birželio mėn. moterims buvo sėkmingesni. Socialliberalų ir Naujosios demokratijos partijos iškėlė moteris į kandidates V. Blinkėvičiūtę ir K. D. Prunskienę. K. D. Prunskienė ir V. Adamkus, gavę daugiausiai balsų, rungsi antrajame rinkimų ture. Jame K. Prunskienė nebuvo išrinkta į Valstybės prezidentes. Pagrindinė priežastis, nulėmusi jos neišrinkimą, buvo moterų nesolidarumas.

Literatūra

Atviras laiškas Lietuvos moterims ir jų šeimoms, 2002. *Kauno diena*, gruodžio 18, 17.

BUČELIS, A., 2004. Rinkimų laimėjimai ir pralaimėjimai. *Veidas*, birželio 10, 12.

G. Petkevičaitės laiškas F. Bortkevičienei 1922–1940 m. *VUB RS*, F. 1-F. 780, l. 42.

GIRDVAINIS, J., 2004. Elitas žinojo, kas laimės? *Respublika*, birželio 28, 2.

IVAŠKEVIČIUS, A., 2002. Kandidatė neturi laiko teismui. *Kauno diena*, gruodžio 19, 2.

KNIKŠTA, D., 2002. K. Prunskienės klaidos kaina – prezidento postas. *Vakaro žinios*, gruodžio 20, 2.

Konservatoriai nustebo, K. Prunskienė nusivylė, 2002. *Vakaro žinios*, gruodžio 24, 5.

KRUPAVIČIUS, A., 2002. Kandidatų programų skaičius. *Atgimimas*, gruodžio 13–19, 13.

Laiko ženklai. *Lietuvos rytas*, gruodžio 18, 4.

Lietuvos Seimas, 2001. Vilnius: Valstybės žinios.

Lietuvos valstybės Konstitucija, 1925. Šiauliai.

LSDP Statutas, CK posėdis ir protokolai. Juodraščiai, rašteliai. *LCVA*, F. 937, ap. 1, b. 124, l. 18.

MARTIŠIŪTĖ, A., 2002. K. Prunskienei svarbiau savivaldybės. *Vakaro žinios*, lapkričio 21, 2.

Ministrų kabineto posėdis 25/12-1918. *LCVA*, F. 923, b. 9, l. 5.

PARAMSKAS, B., 1970–1971. Humaniškumo idealistė. *Varpas*, Nr. 10, 87–99.

Pirmoji premjerė – pirmoji prezidentė! Kandidatės į Lietuvos Respublikos prezidentus Kazimieros Danutės Prunskienės programa, 2002. *Vakaro žinios*, lapkričio 23, p. 8.

Po penkių dienų – pirmo rinkimų turo galutinė aritmetika, 2002. *Lietuvos rytas*, gruodžio 28, 2.

Po rinkimų – politikų šūksniai ir atodūsiai, 2002. *Lietuvos rytas*, gruodžio 24, 3.

Prunskienės K. vyriausybei įteiktas Santarvės ordinas, 2002. *Kauno diena*, gruodžio 20, 2.

Septyniolika kandidatų – skirtingas kraitis, 2002. *Lietuvos rytas*, gruodžio 24, 2.

STAŠAITYTĖ, V., 2004. Gintarinė ledi skandinama „kompromatų“ jūroje. *Respublika*, birželio 21, 4.

STUMBRYŠ, S., 2002. Sukurkime žmonėms prasmingą būtį. *Respublika*, gruodžio 4, 9.

Sūpuoklėse, 2002. *Veidas*, Nr. 51–52, 20.

ŠATŪNIENĖ, Ž., 2003. Prezidento rinkimai 2002: Lietuva. *Politologija*, 1(29), 12.

ŠINDEIKIS, A., 2004. Kodėl prezidentas V. Adamkus geriau. *Veidas*, birželio 10, 12.

Valstiečių liaudininkų sąjungos susirašinėjimui su kitomis partijomis. *LMA RS*, F. 199, b. 250, l. 62.

Vyrų valdžia be moterų – nevaisinga, 2002. *Kauno diena*, lapkričio 27, 19.

VOVERIENĖ, O., 2000. Trečiame suvažiavime moterys vėl gins savo teises. *Lietuvos aidas*, gruodžio 6, 3.

ŽALYS, L., 2002. K. Prunskienė pasiryžusi kautis. *Kauno diena*, lapkričio 7, 2.

III Seimo stenogramos, 1926. I sesijos 4 posėdis. 1926-06-07, 2.

Virginija Jurėnienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: Lithuanian women political activity of the 20th–21st centuries, Lithuanian women movement of the 19th–21st centuries, cultural tourism.

Virginija Jurėnienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: działalność polityczna kobiet na Litwie w XX–XXI w., ruch kobiecy na Litwie w końcu XIX–XXI w., turystyka kulturowa.

LITHUANIAN WOMEN'S ASPIRATIONS FOR PRESIDENCY

Summary

In the 20th century, women made 53 per cent of the Lithuanian society. In the first Republic, they were not active participant in the ruling structures of the state and political life. In the second Republic, the situation was similar until 1999, when the Law of Equal Opportunities was passed.

Women in Lithuania got political rights at the beginning of the 20th century when it was defined by a law of the the Constituent Assembly of Lithuania (Seimas).

In 1926 there were four women elected into the third Seimas of Lithuania. In the same year, two women G. Petkevičaitė and F. Bortkevičienė ran for the post of President of Lithuania. They got only one vote each in the third Seimas as the Seimas had the right to elect the President of Lithuania. This fact that women as candidates participated in presidential elections in 1926 is very important and shows the strength of the Lithuanian women and their desire to struggle for the real equality in political rights.

Lithuanian women have been actively participating in the country's political life since 1988 when Sąjūdis movement was established, although

URZĄD PREZYDENTA PAŃSTWA – OBIEKTEM ASPIRACJI KOBIET

Streszczenie

W artykule zostały omówione starania podejmowane przez kobiety do objęcia urzędu prezydenta Litwy w I i II Republice Litewskiej. Z artykułów prasowych i dokumentów archiwalnych wynika, że w 1926 r., podczas wyborów trzeciego prezydenta, do objęcia tego urzędu kandydowały dwie kobiety. Historia powtórzyła się w II Republice Litewskiej w 2003 r., podczas wyborów trzeciego prezydenta ponownie odrodzonej Litwy. Kobiety aktywnie wysuwały kandydaturę swojej przedstawicielki Danutė Kazimiery Prunskienė i ją popierały. Historia się powtórzyła – kobieta nie została wybrana na urząd prezydenta państwa. W 2004 r., po odsunięciu od władzy prezydenta Rolandas Paksasa oraz rozpisaniu przez VIII Sejm przedwczesnych wyborów prezydenckich, do objęcia urzędu prezydenta Republiki Litewskiej kandydowały Danutė Kazimiera Prunskienė i Vilija Blinkevičiūtė. Obie kandydatki miały za sobą poparcie partii: Związku Chłopów Ludowców oraz Związku Liberalów i Centrystów. Kandydaturę V. Blinkevičiūtė popierał też przewodniczący Sejmu Artūras Paulauskas, pełniący wówczas obowiązki głowy państwa. W pierwszej turze

Lithuania declared its independence just in 1990. Now women make up 30 per cent of the members in Seimas, however, in 1990 there were only 14 women and they made up 10 per cent of the Supreme Council (now Seimas). Such a rise was inevitable because most women organizations were established between 1992 and 1996. The sections of women began their activities in six political parties. The *Women* party was established by prof. Kazimiera Danutė Prunskienė. That was one of the reasons, which stimulated the parties to include more women into the election marathons.

Prunskienė was the third woman who ran for Presidency in 2003 and 2004. In 2003, she was defeated in the second round by Rolandas Paksas. However, after Paksas's impeachment in 2004, two women – Prunskienė ir Blinkevičiūtė – ran for the post was. Both candidates were supported by Lithuanian Peasant Popular Union and Lithuanian Liberal and Centre Union. Moreover, Blinkevičiūtė's nomination was also supported by the interim president, the Chairman of Seimas, Artūras Paulauskas. Although Prunskienė received the majority vote in the first round, she lost to Valdas Adamkus in the second round.

Prunskienė's defeat in the presidential elections was conditioned not only by the society's attitudes towards social roles, but also by lack of women's solidarity, though since the first part of the 20th century they have constituted about 53 per cent of residents and can influence election results. However, their participation in political and social life is passive.

KEY WORDS: presidency, elections, candidates.

wyborów D. K. Prunskienė otrzymała największą liczbę głosów i przeszła do drugiej tury, jednak przegrała z Valdasem Adamkusem. W artykule omówiono przyczyny przegranej kandydatek do objęcia urzędu prezydenta państwa, z których najważniejsza to niesolidarność kobiet. Większość z nich głosowała na V. Adamkusa.

SŁOWA KLUCZOWE: urząd prezydenta, wybory, kandydaci, programy.

Gauta 2008 07 04

Priimta publikuoti 2008 08 11

II. FAKTAI IR APMAŠTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Иосиф Стернин

*Воронежский университет
Университетская пл. 1, 394006 Воронеж, Россия
Тел.: +47 32 208 249
E-mail: sternin@phil.vsu.ru*

Область научных интересов автора: теория языка, психолингвистика, когнитивная лингвистика, речевое воздействие.

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ РЕЧЕВЫХ КУЛЬТУР В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья посвящена проблеме дифференциации речевых культур носителей языка. Используется понятие типа речевой культуры, предлагается разграничивать типы речевых культур по ряду параметров. Обсуждается вопрос формирования речевой культуры носителя языка.

Утверждается, что можно говорить об идеальной модели – элитарном типе речевой культуры, с одной стороны, и формируемых в процессе обучения, воспитания и социализации личности реальных типах речевой культуры: это литературный, среднелитературный, фамильярно-разговорный и просторечно-жаргонный типы. Литературный и среднелитературный типы речевых культур достаточны для цивилизованного общества, при этом среднелитературный тип будет рассматриваться как незавершенный в своем формировании литературный тип. Остальные типы речевой культуры – сниженные, выпадающие из норм культуры общения в обществе. Задача общества и педагогов – повысить тип речевой культуры носителей языка, что будет отражать и интеллектуальное, общекультурное развитие их носителей.

Важной задачей представляется разработка тестовой методики или опросного листа, позволяющих выявлять с достаточной уверенностью тип доминирующей речевой культуры носителя языка. В настоящее время такая методика еще не разработана, и ее разработка является актуальной задачей филологов. Представляется, что подобный тест неэффективно предлагать самому носителю языка – он может быть необъективен, стараясь представить себя в лучшем свете. Очевидно, более эффективной является методика интервью, опросов, проводимых специалистом по определенной схеме, который позволит определить тип речевой культуры интервьюируемого.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: язык, речь, коммуникация, культура речи, речевая культура, языковое сознание.

В рамках саратовской научной филологической школы профессором Ольгой Борисовной Сиротининой разработана получившая широкое распространение в российской лингвистике теория типов речевой культуры. Согласно этой теории, выделяются элитарный тип

речевой культуры, средне-литературный тип, литературно-разговорный и фамильярно-разговорный, а также жаргонный и просторечный типы речевой культуры; различаются также полнопредставленные и неполнопредставленные типы речевых культур (Сиротина

1995; Попова, Стернин 2007; Хорошая речь 2001).

Понятие типа речевой культуры представляется нам исключительно плодотворным и теоретически, и практически, но с нашей точки зрения, данная типология требует некоторого упрощения и одновременно конкретизации.

Наш опыт практического изучения речевой культуры жителей Воронежа позволяет предложить следующую типологию, базирующуюся на типологии О. Б. Сиротиной, но несколько уточняющую ее. Думается, что она может быть использована при описании типов речевой культуры носителей не только русского языка.

Элитарный тип характеризуют следующие параметры:

- высшее образование, обычно гуманитарное;
- рефлексивный интеллект;
- логичность мышления;
- некатегоричность в оценках;
- неудовлетворенность своим интеллектуальным багажом, наличие постоянной потребности в расширении своих знаний и их проверке;
- соблюдение этических норм общения, уважение к собеседнику и вообще к людям;
- соблюдение коммуникационных норм (норм речевого этикета для стандартных коммуникативных ситуаций);
- соблюдение норм литературной речи;
- отсутствие самоуверенности в целом, отсутствие языковой самоуверенности в частности (то есть отсутствие уверенности о том, что он в необходимой с его точки зрения степени уже владеет языком, его языковые знания

вполне достаточны и не требуют коррекции);

- владение функциональными стилями родного языка, связанными с использованием как устной, так и письменной речи;
- «неперенос» того, что типично для устной речи, в письменную речь, а того, что свойственно письменной речи, в устную;
- незатрудненное использование функционального стиля и жанра речи, соответствующего ситуации и целям общения;
- способность контролировать свою речь в ее процессе (присутствует тематический и стилистический самоконтроль);
- знание и соблюдение риторических правил общения;
- привычка проверять свои языковые знания, пополнять их по авторитетным текстам и словарям;
- отсутствие автоматического подражания услышанному по радио или телевидению, прочитанному в газетах;
- отсутствие подражания непосредственному речевому окружению, самостоятельность в формировании собственной речевой культуры;
- богатство как активного, так и пассивного словаря;
- как минимум пассивное владение основными достижениями мировой и национальной культуры;
- знание прецедентных текстов, имеющих общекультурное значение, использование их в общении;
- способность к логичной и последовательной речи;

- владение речевым этикетом и соблюдение его норм во всех коммуникативных ситуациях;
  - владение эпистолярным жанром, умение написать грамотное письмо на любую тему в соответствии с требованиями жанра;
  - способность к языковой игре, умение и уместность ее использования, получение удовольствия от языковой игры окружающих и собственной языковой игры;
  - умение использовать сниженную лексику и фразеологию в экспрессивных, художественно-изобразительных целях;
  - понимание речевого юмора, умение воспринять подтекст в шутке, анекдоте, пословице, поговорке;
  - преимущественное использование формы вы-общения, тщательное соблюдение нормы употребления ТЫ и ВЫ;
  - отсутствие в речи общеупотребительных штампов;
  - умение самостоятельно воспринять подтекст в художественном тексте;
  - умение оценить как форму, так и содержание воспринятого текста;
  - получение удовольствия от восприятия сложных текстов и теоретических дискуссий, нелюбовь к примитивным диалогам в вербально и визуально воспринимаемых текстах;
  - фиксация речевых ошибок в устной и письменной речи окружающих, в письменных и медийных текстах, в рекламе;
  - обсуждение с коллегами и близкими состояния современного языка, комментирование изменений в языке.
- Литературный тип** характеризуют следующие параметры:
- высшее или среднее, среднее специальное образование;
  - преимущественно рефлексивный тип интеллекта;
  - некатегоричность в оценках;
  - неудовлетворенность своим интеллектуальным багажом, наличие потребности в расширении своих знаний и их проверке;
  - выполнение работы, постоянно требующей определенных интеллектуальных усилий;
  - соблюдение основных этических норм;
  - соблюдение основных коммуникационных норм;
  - соблюдение основных норм литературной речи, усвоенных в школе;
  - владение основными стилями устной речи;
  - примерно одинаковое владение культурой устной и письменной речи;
  - способность достаточно легко менять стиль и жанр речи с изменением коммуникативной ситуации;
  - способность контролировать и изменять свою речь в ее процессе;
  - отсутствие языковой самоуверенности;
  - «неперенос» того, что типично для устной речи, в письменную речь и, напротив, того, что свойственно письменной речи, в устную;
  - владение основами связной устной монологической речи, способность без подготовки или с минимальной подготовкой выступить с небольшим устным монологом на известную тему;
  - привычка обращаться к словарям или специалистам-филологам для

- уточнения значений слов, привычка спрашивать других о том, «как правильно сказать»;
- фиксация языковых нововведений в речи на радио или телевидении, в СМИ, комментирование их в семье или профессиональной среде;
  - богатство как активного, так и пассивного словаря, способность использовать синонимы в своей речи;
  - знание основных изучавшихся в школе прецедентных текстов художественной литературы, способность использовать в качестве цитат в непосредственном общении некоторые (известные из школьной программы) строки;
  - владение основными нормами устного речевого этикета;
  - владение эпистолярным жанром (носитель этого типа регулярно пишет письма);
  - способность самостоятельно готовить необходимые письменные документы с опорой на собственные языковые знания;
  - способность к языковой игре, получение от нее удовольствия;
  - умение использовать сниженную лексику и фразеологию в экспрессивных, художественно-изобразительных целях;
  - понимание речевого юмора;
  - понимание подтекста в шутке, анекдоте, пословице, а также в художественном тексте – вербальном, визуальном, креолизованном;
  - получение удовольствия от восприятия сложных текстов и теоретических дискуссий, нелюбовь к примитивным диалогам в вербально и визуально воспринимаемых текстах;
  - способность оценить как форму, так и содержание текста;
  - интерес к новым словами и выражениям, иностранным словам;
  - в речи присутствует тематический и стилистический самоконтроль;
  - экспрессивность речи создается интонацией, образностью, синонимическими средствами языка, юмором, использованием прецедентных текстов, уместных цитат, а не сниженной лексикой;
  - понимание того, что важно не только, ЧТО сказать, а и КАК сказать;
  - неиспользование жаргонной и ненормативной лексики, редкие случаи использования имеют целью создание шуточного колорита и соответствующим образом оформлены;
  - отсутствие в речи аргументов типа «все так говорят» или «по радио, телевидению так говорили, я слышал»;
  - изменение тональности общения в зависимости от коммуникативной ситуации;
  - использование преимущественной формы вы-общения, соблюдение норм употребления ТЫ и ВЫ;
  - речь не содержит общеупотребительных штампов;
  - фиксирование ошибок в речи других – в устной речи, письменных и медийных текстах, в рекламе.
- Среднелитературный тип** характеризуют следующие параметры:
- высшее и среднее образование;
  - рефлексивно-сенсомоторный тип интеллекта;
  - низкий интерес к расширению общих знаний;

- категоричность оценок;
  - работа требует отдельных и непостоянных, либо постоянных, но стандартных интеллектуальных усилий;
  - удовлетворенность своим интеллектуальным багажом, отсутствие потребности в расширении своих знаний и тем более в их проверке;
  - отсутствие постоянной привычки проверять свои знания;
  - владение преимущественно двумя функциональными стилями: обычно стилем обиходно-бытового общения (разговорной речью) и своим профессиональным стилем;
  - частое смешение стилей в речи, неспособность их дифференцировать в общении;
  - частое нарушение языковых норм;
  - неспособность к развернутому монологу, даже подготовленному;
  - преимущественно диалогический характер общения;
  - невысокий уровень самоконтроля в процессе речи, ущербность собственной речи не осознается;
  - «простительное» отношение к собственным речевым ошибкам;
  - отсутствие привычки сомневаться в правильности своей речи;
  - агрессия в отстаивании собственного словоупотребления: в качестве эталона обычно приводятся аргументы типа «все так говорят» или «по радио, телевидению так говорили, я слышал»;
  - отстаивание точки зрения «главное, ЧТО сказать, а не КАК сказать»;
  - прецедентными текстами являются средства современной массовой коммуникации и массовая литература;
  - отсутствие осознания необходимости соблюдения коммуникативных норм речи, свободное нарушение этикетных норм общения;
  - неадекватный выбор тональности общения;
  - неуважение к собеседнику, частое игнорирование норм разграничения ты- и вы-общения и др.;
  - переоценка своих языковых знаний, стремление к большей «литературности» речи, что при отсутствии необходимых языковых знаний приводит к искаженным представлениям о правильности, частом и неуместном употреблении терминов, злоупотреблению книжными и иностранными словами;
  - допустимость жаргонных и ненормативных слов в различных коммуникативных ситуациях;
  - небольшой словарный запас;
  - неспособность к синонимическому варьированию речи, что приводит к штампованности и отсутствию индивидуальности в речи;
  - экспрессия речи достигается в основном использованием категоричных оценок, сниженной лексики, громкости или интонационной напряженности артикуляции.
- Фамильно-разговорный тип** характеризуют следующие параметры:
- среднее, профессиональное среднее, средне-техническое, иногда высшее техническое образование;
  - работа не требует систематических интеллектуальных усилий;
  - низкое стремление к расширению общих знаний;
  - доминирует сенсомоторный тип интеллекта;

- владение только разговорной системой общения, которая используется в любой обстановке, в том числе и официальной;
- неразличение норм устной и письменной форм речи;
- несоблюдение этических и коммуникативных норм в профессиональных ситуациях и межличностном общении;
- отсутствие стремления расширять языковые знания, удовлетворенность своими языковыми знаниями, отсутствие привычки узнавать значения слов или правила их употребления, языковая самоуверенность;
- доминирование точки зрения «главное, ЧТО сказать, а не КАК сказать»;
- ориентация на языковую среду как единственный критерий языковой нормы;
- небольшой словарный запас;
- сбивчивость, нелогичность речи, ориентированной только на диалогическую форму;
- неумение строить сколько-нибудь развернутый связный монологический текст, даже подготовленный;
- распространение законов непринужденного персонально адресованного неофициального общения на любые коммуникативные ситуации;
- коммуникативная беспомощность в официальных ситуациях;
- трудности в ситуации письменных форм коммуникации, потребность в образце для написания текста по аналогии;
- прецедентными текстами являются преимущественно рекламные тексты, в основном – теле- и стендовая реклама;
- неспособность к чтению более или менее длинных текстов любого жанра, плохо синтезируется смысл текста, любовь к кроссвордам и комиксам, газетам с анекдотами и короткими иллюстрированными заметками;
- неумение пользоваться словарями;
- преобладание ты-общения;
- преимущественное использование в обращении единиц типа *Сережка, Серега, Михалыч, Петрович* и под.;
- повышенная громкость речи;
- преимущественное использование разговорного (неполного) стиля произношения – скороговорка с предельной редуkcией;
- фамильярная фразовая интонация;
- отсутствие контроля за громкостью, интонацией речи;
- большая доля грубых слов и просторечных элементов в речи;
- большое количество используемых в речи жаргонизмов, иноязычной лексики, книжных, бюрократических слов, которые такие люди слышат вокруг и употребляют их, не понимая их стилистической окраски, уместности и под. просто как модные или часто употребляемые другими; такие слова в их речи нередко становятся простыми заполнителями пауз;
- частотность заполнителей пауз словами *конкретно, короче, типа, в натуре, блин, бя* и т. п.;
- преобладание «речевого» юмора, построенного на употреблении сниженной лексики, непонимание юмора, основанного на смысловом подтексте;
- погоня за языковой модой, тяга к модным экспрессивным словоупотреблениям;

- неспособность к синонимическому варьированию речи, что приводит к штампованности и отсутствию индивидуальности в речи;
- экспрессия речи достигается в основном использованием категоричных оценок, сниженной лексики, повышением громкости или интонационной напряженностью артикуляции;
- отсутствие привычки обсуждать проблемы языка в какой-либо форме.

Просторечно-жаргонный тип характеризуют следующие параметры:

- низкий уровень общего образования;
- работа не требует систематических интеллектуальных усилий;
- ориентация в общении и культуре исключительно на свою группу общения;
- крайняя категоричность в оценках, в целом высокая оценочность речи, оценки выражаются грубо или нецензурно;
- самоуверенность, безапелляционность в общении;
- абсолютное доминирование точки зрения «главное, ЧТО сказать, а не КАК сказать»;
- нежелание и неспособность следить за своей речью, контролировать ее;
- владение только просторечным стилем устного общения;
- невладение письменными формами речи: носители этого типа тексты могут писать преимущественно под диктовку, необходимость письменной речи ставит их в тупик, официальные документы могут писать только по образцу, заполняя пустые графы, при этом, как правило, требуют уже заполненный другими образец;
- отсутствие представлений о языковых нормах и языковых табу, непонимание того, что есть запрещенная к употреблению лексика;
- привычное, «связочное» использование вулгаризмов, жаргона, сленга;
- привычное использование мата в экспрессивной и связочной функции;
- доминирует исключительно ты-общение;
- доминируют обращения типа *Димон, Вован, Серый*, клички и под.;
- неспособность к чтению более или менее длинных текстов любого жанра, неспособность синтезировать смысл текста, требование объяснить им смысл устно;
- неумение пользоваться словарями;
- непонимание подтекста в художественном тексте, в пословицах и поговорках;
- предпочтение отдается ситуативному юмору или относящемуся к телесному низу, юмористический подтекст не воспринимается, если нет грубых или нецензурных слов в рифму;
- лексика и фразеология, новые слова усваиваются исключительно из непосредственного общения с ближайшим окружением;
- отсутствует рефлексия о языке;
- в речи (как и в сознании) отсутствуют прецедентные тексты;
- погоня за языковой модой, тяга к модным экспрессивным словоупотреблениям;
- неспособность к синонимическому варьированию речи, что приводит к штампованности и отсутствию индивидуальности в речи;
- экспрессия речи достигается исключительно использованием категоричных

безапелляционных оценок, грубой и нецензурной лексики, повышением громкости или интонационной напряженности артикуляции.

Учитывая приведенную классификацию типов речевых культур, важно проследить, как они формируются, разработать систему мониторинга типов речевых культур носителей языка и исследовать динамику изменения их соотношения в профессиональной, возрастной и гендерной группе, коллективе, в конкретном регионе.

Формирование типа речевой культуры учащегося должно отслеживаться школьными учителями и преподавателями вузов и техникумов, чтобы принять меры по формированию у учащихся более высоких типов речевых культур. При этом элитарный тип речевой культуры, как мы полагаем, целенаправленно сформировать невозможно – его формирование обуславливается личным интеллектом человека: он либо есть у человека, либо нет. Этот тип в классификации речевых культур присутствует в качестве идеала или эталона, но вполне реальным представляется формирование *литературного типа* речевой культуры личности – промежуточного между элитарным и среднелитературным. Образование для формирования литературного типа речевой культуры играет решающую роль – без образования сформировать литературную речевую культуру невозможно. Среднее образование закладывает ее основу, высшее призвано завершить ее формирование. Однако важнейшую роль играет и профессиональная деятельность человека – высшее образование

без профессиональной деятельности, ориентированной на общение, использование речи в качестве инструмента профессиональной деятельности или управления не дает достаточной базы для формирования литературной речевой культуры. Литературная речевая культура может сформироваться у человека, как показывают наблюдения, примерно к 25–30 годам, а то и позже. Подчеркнем, что сами по себе ни образование, ни коммуникативная профессия еще не гарантируют формирование у личности литературного типа речевой культуры, здесь участвуют и многие другие общественные и личностные факторы, которые требуют исследования.

Таким образом, можно говорить об идеальной модели – элитарном типе речевой культуры, с одной стороны, и формируемых в процессе обучения, воспитания и социализации личности реальных типах речевой культуры.

Это литературный, среднелитературный, фамильярно-разговорный и просторечно-жаргонный типы. Литературный и среднелитературный типы речевых культур достаточны для цивилизованного общества, при этом среднелитературный тип будет рассматриваться как незавершенный в своем формировании литературный тип. Остальные типы речевой культуры – сниженные, выпадающие из норм культуры общения в обществе.

Важной задачей представляется нам разработка тестовой методики или опросного листа, позволяющих выявлять с достаточной уверенностью тип доминирующей речевой культуры носителя языка. В настоящее время такая методика еще не разработана, и

ее разработка является актуальной задачей филологов. Представляется, что подобный тест неэффективно предлагать самому носителю языка, который может попытаться при ответе повысить свой «языковой статус», определенным образом приукрашивая свой речевой портрет. Очевидно, эффективнее будет методика интервью, опроса, проводимых специалистами по определенной схеме,

что позволит определить тип речевой культуры интервьюируемого.

Может быть также использована методика опосредованного наблюдения – опрос людей, входящих в окружение интересующих исследователя респондентов, относительно речевого поведения этих респондентов. Хочется верить, что разработка такой методики – дело ближайшего будущего.

Литература

ПОПОВА, З. Д., СТЕРНИН, И. А., 2007. *Общее языкознание*. Москва: Восток-Запад.

СИРОТИНИНА, О. Б., 1995. Устная речь и типы речевых культур. *Русистика сегодня*, № 4.

Хорошая речь, 2001. Под ред. М. А. КОРМИЛИЦИНОЙ; О. Б. СИРОТИНИНОЙ. Саратов.

Iosif Sternin

Voronezh University, Russia

Research interests: the theory of language, psycholinguistics, cognitive linguistics, speech influence.

THE BASIC TYPES OF SPEECH CULTURES IN MODERN SOCIETY

Summary

The article is devoted to the problem of differentiation of native speakers' speech cultures. The concept of speech culture type, which is used in the article, suggests differentiating types of speech cultures according to a number of parameters. The question of native speakers' speech culture formation is discussed. Thus, it is possible to speak about ideal model – elite type of speech culture, on the one hand – and real types of speech culture, formed during training, education and socialization of the person, on the other hand. These are literary, semi-literary, familiar-colloquial and slangy types. Literary and semi-literary types of speech cultures

are sufficient for a civilized society, thus semi-literary type is considered as a literary type, which is not completed in formation. Other types of speech culture are dropping out of norms in society.

The purpose of society and teachers is to raise such speakers' speech culture type that could also reflect their intellectual and cultural development. The important problem is the development of test technique or questionnaire allowing us to reveal with sufficient confidence the type of dominating speech culture of the native speaker. Such technique has not been developed yet, and its development is a major problem of philologists. The test will be inefficient in offering to the speaker – they may try to embellish themselves. Obviously, the technique of interview by an expert under the certain scheme will allow us to define the type of speech culture of the interviewee most effectively.

KEY WORDS: language, speech, communication, standard of speech, speech culture, language consciousness.

Gauta 2008 10 03

Priimta publikuoti 2009 01 10

Hanna Mijas

Jan Kochanowski University of the Humanities
and Natural Sciences in Kielce

Department of Modern Languages

ul. Kościuszki 13, 25-310 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 344 23 20

E-mail: hannamijas@yahoo.co.uk

Research interests: audiovisual translation, cultural and ideological issues in translation, interpreting, pragmatics.

A NEW APPROACH TO TRANSLATING CULTURE IN SUBTITLING

In the history of general translation studies there have been numerous works devoted to the translation of cultural elements. Nevertheless, despite their importance, the treatment of cultural elements in audiovisual translation studies continues to be treated in a relatively simplistic way. In recent works, both devoted to translation in general and to the language transfer on the screen, the emphasis is put mostly on material culture with surface elements present at the level where language and material culture meet. All proposed translation strategies for rendering cultural references in subtitling, which is the focus of the present article, concentrate on the lexical and linguistic aspects of cultural translation and help to solve cultural problems in a series of translator's moves through the text from the beginning to the end. At the same time, however, they fail to acknowledge other important elements constituting the translation process, such as the agency of the translator or the translator's beliefs and behaviour. As a result, despite outstanding technological advances and new forms of audiovisual translation, the translation of cultural references and allusions is still not sufficiently problematized. Therefore, it is proposed that a new, more comprehensive approach to translating cultural elements should be taken. The approach would include, but will not be limited to, the narrative theory as it is understood in social sciences. The theory, elaborated for the purposes of translation by Mona Baker (2006), may help us understand that in the process of translation there is no "space in between". The translator is never impartial and the difficulties in perceiving cultural differences are connected with his position with regards to the source culture. The narratives which are the stories we tell ourselves about our world and through which we perceive everything that surrounds us significantly influence not only the way cultural elements are subtitled but also the choice of which cultural references are to be translated and which narratives are to be circulated.

KEY WORDS: AVT translation, subtitling, cultural references, narrative, narrative theory.

Introduction

This article investigates the treatment of culture specific elements in subtitling demonstrating existing strategies employed by the subtitlers in the translation of Anglo-

American films into Polish. However, because "cultural differences have become the most explosive issues on the planet, and they cry out for more attention from the translators, translation scholars and teachers of translation" (Tymoczko 2007,

p. 247), it is important to realise that those strategies might not be sufficient to facilitate intercultural communication. The mass media seem to play a crucial role in the process of cultural communication as they provide a constant exchange of information among cultures. On the other hand, though, they can become a powerful instrument of ethnocentric arrogance and censorship of various kinds. The view expressed by Ryszard Kapuściński, Polish journalist, publicist and poet, that “coraz więcej mówi się o globalizacji, ale jest ona pojmowana nie jako zbliżenie i poznawanie się kultur i społeczności, lecz jako operacja finansowo-ekonomiczna, jako prawo działania kapitału na wszystkich rynkach świata, przepojone duchem nie zbliżenia, lecz dominacji”¹ (Kapuściński 2002, p. 98), is becoming more and more valid.

In the history of general translation studies, there have been numerous works devoted to the translation of cultural elements. The first linguist to discuss the problems of translating cultural references was Roman Jakobson, who in his essay entitled “On Linguistic Aspects of Translation” (1959) focused on cultural elements that have no counterparts in the target language. He was quite optimistic in his attitude towards translating cultural differences because, as he stated, “languages differ essentially in what they must convey and not in what they may convey” (Jakobson 2003, p. 116). Catford (1965) was much less optimistic. He argued that cultural elements could create problems

of linguistic untranslatability because, in his view, meaning was strictly language specific. Therefore, the meaning of cultural elements which have no linguistic counterparts in target cultures can only be transferred to the target text rather than translated.

The solution to the dilemma of cultural gaps with no formal equivalence was proposed by Eugene Nida, who focused on the so-called dynamic-equivalence translations. Nida focused on the problem of translating social concepts reaching out beyond the material level of culture to more abstract levels of logical and philosophical conceptualization.

A more recent treatment of the topic is the survey of cultural translation presented by David Katan (Katan 2004). It is probably the most systematic survey based on the views of not only linguists but also anthropologists and cognitive scientists. Katan looks at a wide range of cultural phenomena that translators might come across, at the same time perceiving culture as a dynamic entity.

Nevertheless, despite the importance of the works mentioned, cultural translation continues to be treated in audiovisual translation studies in a relatively simplistic manner. Therefore in my article, I will try to examine the strategies employed by the translators when dealing with cultural elements and then, basing on the recent work of Tymoczko (Tymoczko 2007), propose a wider approach to tackling the issue of culture in subtitling films.

Audiovisual Translation

Language transfer in audiovisual translation can be either of written character,

¹ *More and more is being said about globalization, but it is perceived not as coming closer to and learning about cultures and societies but as a financial-economic operation, as the law of capital operating on all markets of the world, penetrated not by the spirit of closeness but by the spirit of domination.*

where the translated (or, as it is sometimes claimed, adapted) text is shown in the form of subtitles at the bottom of the screen, or of spoken character, where the original soundtrack is replaced with a new one in a target language (dubbing). Apart from these two most popular modes of audiovisual translation, there are also others, such as voice-over (popular in Poland and Russia) or, more recent, audiodescription and audio subtitling for the blind and partially sighted. As Tomaszkiwicz (Tomaszkiwicz 2006) says, the aim of audiovisual translation (AVT) techniques is twofold. Firstly, they enable the viewers who do not know the original language of the film to understand it and secondly, they facilitate the export of audiovisual products to other countries (Tomaszkiwicz 2006, p. 102).

Each country cultivates a different tradition of screen translating and each has its preferred mode. The decision as to which technique to choose is influenced by numerous factors. According to Gambier (Gambier 1996, p. 8), large European countries dub and small countries subtitle (the choice mostly made due to financial considerations). However, such an explanation seems to be too simple as there are other factors that need to be taken into consideration, e.g. historical circumstances, traditions, the technique to which the audience is accustomed or the position and significance of the source and target languages and cultures.

In Poland, the preferred mode for translating films presented at cinemas is subtitling. This technique is most popular not only because it is cheaper than dubbing. As Gottlieb says, “to viewers in subtitling countries, the economic advantages are

secondary; retaining the authenticity of the original product is paramount” (Gottlieb 1997, p. 310). For these viewers, subtitling is a more authentic mode than dubbing where the audience cannot forget about the foreignness of the subtitled film as it is constantly reminded of the film’s authenticity hearing the original dialogue throughout the film. Using Venutti terms, subtitling is considered to be a form of foreignization, which simply means sending the reader/listener abroad. At the same time, subtitling seems to privilege the source culture and evoke the sense of “otherness”, stressing the foreign nature of the film.

However, the nature of subtitling (in fact the nature of all AVT modes) is constrained. In dubbing, the restrictions are connected with the fact that what is heard in the target language has to match the image and be consistent with what the audience sees. Constraints in subtitling, whose peculiar character lies in the fact that it operates with two different modes, as what is spoken on the screen has to be adapted into the written mode, are much more complex and here the translation loss is inevitable.

On the one hand, subtitling involves the least interference with the original and seems to be the most neutral method. It allows the audience to experience the flavour of the foreign language and the sense of a different culture. Additionally, for those who understand the language of the production, hearing the real language may help understand some hidden nuances, such as those connected with status or class. On the other hand, the constraints of subtitling (formal – imposed by the image of the film, and textual – connected with available time and space) create its downside.

Due to these restrictions, subtitling has to do without a range of complex structures and is frequently fraught with short and simple sentences. The subtitler's task is, therefore, not only to translate but also to resolve which fragments to omit, which of them are irrelevant and which are necessary for the understanding of the film. However, in the process of translation the translator usually forgets that it is not only dialogues from the main plot that are the key element of the film. Other important factors, such as dialects, register, expressions of politeness or cultural elements, which frequently undergo reduction, may be equally important for the comprehension of the film.

Cultural background in subtitling

In recent works devoted to the techniques of translating cultural elements², the focus is mostly on material culture with surface elements present at the level where language and material culture meet. All translation strategies for rendering cultural references in subtitling remain fixated on the lexical and linguistic aspects of cultural translation and help to solve cultural problems in a series of translator's moves through the text from the beginning to the end. The translator usually focuses on specific locations in the text: unfamiliar words referring to elements of material culture, unknown practices, culture-bound symbols, social structures, foreign institutions or politeness conventions, to mention just a few.

Within translation studies, numerous classifications of the strategies for translat-

ing cultural elements have been proposed. The simplified classification presented below is based on Diaz Cintas (Diaz Cintas 2003).

Omission, which may not seem like a strategy, is sometimes unavoidable in subtitling mostly because of space constraints or because the target language does not have an equivalent term. Some incomprehensible cultural references may be omitted if they are not essential for the understanding of the film. Sometimes, the translators resort to the so-called partial omission, which is mostly used for the translation of names of various institutions, buildings or events which appear in the film in the form of logos, posters, headlines, etc. Examples of such a technique would include the translation of *Central London School of Languages* into *Szkoła językowa* (a language school) or *New York State Correctional Facility* into *więzienie* (prison).

One of the most frequently used techniques is **explicitation**, which basically means translating to the target audience what the author meant. The translator tries to make the source text more accessible either through specification or generalization.

I called 911 ³ .	Wezwałem karetkę. [I called for an ambulance.]
You smell like Listerine.	Pchniesz płynem do zębów. [You smell like antiseptic mouthwash.]
It was right before Labour Day.	To był sam koniec sierpnia. [It was right the end of August.]

A variant of explicitation is **substitution**, which is used when spatial constraints do not allow for the insertion of a rather long

² Studies dealing with culture in audiovisual translation include works of Nedergaard Larsen (1993), Orrevall (2004) or Leppihalme (1994, 1997).

³ Examples after (Belczyk 2007).

term, even if it exists in the target culture. Explication is indispensable when the reference to a given culture assumes a complex form, when a speaker expresses an idea or gives information in an unusual and original way (frequently for fun) using an expression which is incomprehensible to a foreigner. In such a situation, the subtitler has to create a simpler equivalent, which would be clear to a reader/listener brought up in a different culture. Of course, the equivalent would be devoid of stylistic colour but this is the price one must pay for the comprehensibility of translation.

The last frequently used technique is **transposition**, where a cultural concept from one culture is replaced by a cultural concept from another. Transposition may take the form of one of several variants, the first one replacing an unknown foreign element with another easily recognizable element from the same culture.

Smells like	Śmierdzi jak w McDonalddie.
Wendy's.	[Smells like McDonald's.]

Another risky solution is transposition of an unknown element from the source culture into an equivalent target culture element. The solution is risky because it may lead to the creation of falsified reality into which alien elements are implemented. In the translation of any film, the subtitler must first of all remember about authenticity and credibility, otherwise the target viewer may treat the translation as manipulation. Some good examples of quite unfortunate application of this technique come from the Polish translation of "Little Britain" where a tacky pop boysband *Westlife* is translated into *Ich Troje* (a Polish pop group) and instead of *Eastenders* there is *Na Wspólnej* (a popular

Polish soap opera). The viewers interested in British culture find this type of translation both funny and unacceptable.

The list of techniques is by no means exhaustive. There are others, including loan, calque, lexical recreation and compensation. However, the main problem with applying these strategies to translating cultural references is that they focus entirely on material culture and fail to acknowledge the sources of cultural difference. They disregard the position of the translator with regards to the source and target cultures. Additionally, some issues like ideological and ethical implications of cultural translation in films are not focused on at all.

A New Approach to Translating Cultural Elements

In most communicative situations, texts or utterances are produced within one culture for audiences from the same culture. Additionally, it is frequently assumed that the audience understands cultural allusions and the underpinnings of the subject matter. In the case of films, however, the audience is frequently outside the source culture of a film and therefore it may not be sufficient for the translator to transpose cultural material following the proposed strategies because the audience might be ignorant of the cultural assumptions in the translated film and therefore will fail to make the necessary inferences.

An alternative solution to translating cultural elements is proposed by Tymoczko (Tymoczko 2007) in what she calls a holistic approach to translating culture. "In a holistic approach to translating cultural difference (...) instead of focusing primar-

ily on the surface aspects of culture in a text (...) a translator begins by considering the entire scope of cultural underpinnings that come into play in the specific text being translated” (Tymoczko 2007, p. 234). The holistic approach takes into account various elements (Tymoczko 2007). It starts with those which are the largest and most significant in separating the source culture from the target culture. Of course, there will be difficulties in perceiving a cultural difference, mainly due to the fact that the translator is positioned in his own culture and will always remain either an insider or outsider of the source culture in question. When translating culture, we must not forget that it is not only encoded in the author, so to speak, but also in the translator. The task of the translator is obviously first of all to unpack the knowledge connected with the source culture but also to understand and interpret practices that shape the translator personally, including his values, as well as political or ideological commitments. Here, the theory of narrative may be useful in researching the ways in which the translator may interpret his practices and become aware of his values.

The concept of narrative

So far, the notion of narrative has attracted much attention in various disciplines. Some scholars treat it as an optional mode of communication (for instance in socio-pragmatics), others as the essential mode which cannot be escaped from and by which we experience the world around us (for instance in social theory). Narratives are public and personal stories that we subscribe to and which guide our behaviour. They are stories

we tell ourselves about the world we live in. Social theory emphasizes the way in which narratives operate and also how they impact our lives. “The central concern is not how narrative as text is constructed, but rather how it operates as an instrument of mind in the construction of reality” (Bruner, pp. 5–6).

Types of narratives

Somers and Gibson (1994, pp. 37–99) distinguish between ontological, public, conceptual and meta narratives.

Ontological narratives are in other words personal stories we tell ourselves. They refer to our place in the world and to our own personal history. They are social and interpersonal in nature; nevertheless they remain focused on the self and its immediate world.

Public narratives are stories which are created by social institutions and formations larger than the individual (family, religious or educational institutions, political groups, the media and the nation). Somers and Gibson give examples of public narratives as stories about American social mobility (the narrative of the “freeborn Englishman”). Baker’s examples (Baker 2006) include, among others, the narrative of 11 September, 2001.

Conceptual narratives comprise stories and concepts that we develop as social researchers. Additionally, they also include the stories and explanations that scholars in any field elaborate and create for themselves and others about their object of research⁴.

⁴ A good example of conceptual narrative in Translation Studies would be the translator as a bridge builder between different cultures.

Some of these stories may have a considerable impact on the world, while others may remain limited to the immediate community of scholars in the relevant field.

Meta narratives are stories that shape sociological theories and concepts, such as Progress or Industrialization.

Narrative theory helps us understand that peoples' behaviour is ultimately guided by the stories that they believe about the events in which they are located. Moreover, the narrative perspective does not allow for placing the translator in-between because no one, translators included, can stand outside or between narratives. Translators are always located in the middle of interaction, in the narratives that shape their own lives as well as the lives of those for whom they translate. Screen translators should be particularly aware of this fact, since their products have a huge impact on the shaping of peoples' narratives. Additionally, they need to recognize, that in the process of film translation they do not often build bridges or bridge gaps. The stories that they promote, unconsciously or not, may further the cause of peace, but they may also trigger conflicts. Therefore, they need to be aware that the decisions they take as to which narratives to circulate are closely connected with their own narrative location. Films contribute significantly to forging narratives of ideological and cultural stereotypes and screen translators participate in very decisive ways in promoting and circulating narratives and discourses of different cultures and communities.

Of course, it can be argued that screen translators might be unaware of making an ideological move. What is more, some may say that such a detailed study of the hand-

ling of cultural references is completely irrelevant as the only people who take notice of the manipulations taking place are the researcher and his academic audience. In cinema, the audience has no time to notice what is being done to them but it does not mean that manipulation, which is frequently difficult to notice, has no impact whatsoever⁵.

While rendering cultural elements in film translation, as indeed in any other form of translation, it is important to remember that the most vital stage in this process is the meeting with the Other, who comprises not only a man with his everyday life but also, and probably more importantly, a bearer of racial features, culture and beliefs. Each step that the translator takes in the translation process should bring him closer to the Other and to understanding the narratives that he lives through.

In the current world of pro-democratic climate which greatly favours people's mobility, there are more and more meetings with the Other. The quality of these meetings, also in films, as well as our attitude towards the Other will undoubtedly influence the world we live in.

An indispensable element of the meeting is dialogue with the Other, which in fact has never been and will never be easy, especially in the times when there are so many forces trying to make it impossible and also because there are so many people who have problems with defining their own identity or their affiliation to a society and

---

⁵ It is enough to look at the narratives connected with the popular term of globalization (which is in fact nothing else but cultural or economic domination) circulated, consciously or unconsciously, by the subtitlers in films.

culture. They feel lost and therefore easily susceptible to the voices of nationalists or racists, who make them see the Other as danger, enemy and the source of all their frustrations and fears.

Another problem while meeting the Other is that all civilizations are prone to narcissism. The stronger the civilization is, the stronger the feeling of narcissism. This tendency pushes civilizations towards conflicts with others, releases conceit, contempt and the desire to dominate.

The fact that we are now able to acknowledge the multicultural character of the world can definitely be called progress and the march of civilization, as the cultures which only yesterday were humiliated and suffered a wrong, are now appreciated. However, this progress may be threatening. The idea of developing one's own culture can be used to spread xenophobia, ethnocentrism or hostility towards the Other. In the theory

of an independent development of cultures and in their right for inviolable separateness the desire for separation might be hidden. Thus the participation in our multicultural world requires a strong and mature feeling of identity.

To meet the Other, the Stranger, we need to prepare ourselves internally as the meeting should be different from everyday, indifferent encounters in the crowd. The meeting should be an experience to be remembered. What is its essence? Of course dialogue because, as Emmanuel Levinas said, man is a being that talks. The aim of this dialogue is mutual understanding, and the aim of this mutual understanding is coming closer to other people. This could only be achieved by learning about them and about their culture. The pre-condition of this whole process is obviously the will to learn, to direct one's attention towards and to talk to the Other.

References

- BAKER, M., 2006. *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London and New York: Routledge.
- BELCZYK, A., 2007. *Tłumaczenie filmów*. Wydawnictwo Szkoły.
- BRUNER, J., 1991. The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18(1), 5–6.
- CATFORD, J. C., 1965. *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. London: Oxford University Press.
- DIAZ CINTAS, J., 2003. *Teoría y práctica de la subtitulación: inglés – español*. Barcelona: Ariel.
- GAMBIER, Y., 1996. Introduction: La traduction audiovisuelle un genre nouveau? *Les transferts linguistiques dans les médias audiovisuels*, 8.
- GOTTLIEB, H., 1997. *Subtitles, Translation and Idioms*. Copenhagen: Centre for Translation Studies, University of Copenhagen.
- JAKOBSON, R., 2003. On Linguistic Aspects of Translation. In: VENUTTI, L. (ed.) *The Translation Studies Reader*. London; New York: Routledge.
- KATAN, D., 2004. *Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Manchester: St. Jerome.
- KAPUŚCIŃSKI, R., 2002. *Lapidarium IV*. Warszawa: Czytelnik.
- SOMERS, M.; GIBSON, G., 1994. Reclaiming the Epistemological "Other": Narrative and the Social Construction of Identity. In: Graig Calhoun (ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford; Cambridge MA: Blackwell, 37–99.
- TOMASZKIEWICZ, T., 2006. *Przekład audiowizualny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- TYMOCZKO, M., 2007. *Enlarging Translation, Empowering Translators*. Manchester: St. Jerome.

Hanna Mijas

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Zainteresowania naukowe: przekład audiowizualne, kulturalne i ideologiczne wydania w tłumaczeniu, interpretacja, pragmatyka.

NOWE PODEJŚCIE DO TŁUMACZENIA ELEMENTÓW KULTUROWYCH W NAPI-SACH FILMOWYCH

Streszczenie

W ogólnych badaniach nad przekładem wiele miejsca poświęcono tłumaczeniu elementów kulturowych. Jednak pomimo dużego znaczenia prac na temat strategii przekładu kulturowego, elementy kulturowe w przekładzie audiowizualnym dalej traktowane są w sposób niezwykle uproszczony. Główny nacisk kładzie się na tłumaczenie elementów kultury materialnej, koncentrując się przede wszystkim na wyrazach odnoszących się na przykład do nieznanymi praktyk, symboli kulturowych, struktur społecznych czy nazw instytucji. Wszystkie strategie przekładu elementów kulturowych w napisach filmowych koncentrują się na aspektach leksykalnych, pomagając rozwiązywać problemy ekwiwalencji przy pomocy serii kroków podejmowanych przez tłumacza. Pomimo niezwykle szybkiego postępu technologicznego oraz powstających nowych form przekładu audiowizualnego (jak np. autodeskrypcja), tłumaczenie elementów kulturowych wciąż nie jest właściwie ujęte problemowo. Niniejszy artykuł rozważa bardziej złożone podejście do tego typu tłumaczenia, które się dotyczy teorii narracji przejętej z nauk społecznych do teorii przekładu przez Monę Baker, uświadamiając tłumaczowi złożoności problematyki tłumaczenia elementów kulturowych.

SŁOWA KLUCZOWE: przekład audiowizualny, podpisy filmowe, odniesienia kulturowe, narracja, teoria narracji.

Hanna Mijas

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: audiovizualinis vertimas, kultūriniai ir ideologiniai vertimo aspektai, interpretacija, pragmatika.

NAUJAS POŽIŪRIS Į SUBTITRŲ VERTIMO KULTŪRĄ

Santrauka

Kultūrinių elementų vertimas visuomet buvo svarbus bendrojo vertimo studijų konteksto aspektas. Tačiau kad ir kokie svarbūs būtų kultūriniai elementai audiovizualinėse vertimo studijose, dažnai į juos žiūrima pernelyg supaprastintai arba nepakankamai rimtai. Pastarųjų metų darbuose pabrėžiama materialioji kultūra, kurios paviršiniai elementai išryškėja ten, kur susiduria kalba ir materialioji kultūra. Visos pasiūlytos vertimo strategijos, perteikiančios kultūrinės užuominas subtitruose, susitelkia ties leksiniais ir lingvistiniais kultūrinio vertimo aspektais. Atlikus tam tikrus veiksmus su tekstu nuo pradžios iki galo, jos padeda išspręsti kultūrinės problemas vertėjui. Nors atsiranda ypatingų technologinių galimybių ir naujų audiovizualinio vertimo formų, vis dėlto kultūrinių užuominų ir aliuzijų vertimas svarstomas nepakankamai. Taigi straipsnyje keliami mintis, kad reikalingas naujas, išsamus požiūris į kultūrinių elementų vertimą. Šis požiūris apimtų (bet neapsiribotų) pasakojimo teoriją, kuri gali padėti suprasti, kad vertimo procese nėra „tarpinės erdvės“ ir kad sunkumai, bandant suvokti kultūrinis skirtumas, yra susiję su tuo, kaip vertėjas išmano verčiamo šaltinio kultūrinės potekstės.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: audiovizualinis vertimas, subtitravimas, kultūrinės užuominos, pasakojimas, pasakojimo teorija.

Gauta 2008 11 17

Priimta publikuoti 2009 01 10

Audronė Rimkutė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 202 627

El. paštas audrone.rimkute@khf.vu.lt

Moksliniai interesai: epistemologija, mokslo filosofija, žinojimo sociologija, mokslo ir kultūros politikos teorija.

KULTŪROS POLITIKA IR KULTŪROS INDUSTRIJA: TRADICINIS SANTYKIS IR NAUJI IŠŠŪKIAI

Straipsnyje analizuojamos kultūros ir kūrybos industrijų sąvokos, svarstomas jų santykis su kultūros politika. Pasitelkus istorinę ir konceptualiąją analizę, siekiama atskleisti šių sąvokų raidą politiniame diskurse, jų skirtumus bei šių skirtumų reikšmę kultūros politikai. Kūrybinėms ir kultūros industrijoms priskiriamos beveik tos pačios ekonominės veiklos sritys, tačiau kultūros industrijų sąvoka aiškiau nurodo svarbiausią jų savybę. Tai simbolinis šiose industrijose gaminamų produktų pobūdis, idėjų ir reikšmių perteikimas. Atsisiūkus kultūros industrijų sąvokos, ištirpdžius jas kūrybinėse veiklose, prarandamas kultūros industrijų išskirtinumo ir žmonių komunikacijos bei saviraiškos svarbos suvokimas. Kultūros ir kūrybinių industrijų skirtumas yra svarbus atsižvelgiant į vykdomą valstybės politiką. Kultūros industrijų produktai yra „viešosios gėrybės“, todėl norint užtikrinti pakankamą jų kūrimą, reikia valstybės paramos. To negalima pasakyti apie kūrybines industrijas, nors daugelyje šalių jos pretenduoja į tą dėmesį ir paramą, kuri paprastai tenka kultūrai. Tačiau tokia pretenzija yra nepagrįsta – jeigu kūrybinių industrijų esmė yra kūrybingumas, jos gali sėkmingai vystytis rinkos sąlygomis, tą rodo, pavyzdžiui, reklama ir dizainas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kultūros politika, kultūros industrijos, kūrybos industrijos.

Įvadas

Pastaraisiais metais Lietuvos, įvairių pasaulio šalių ir tarptautiniame politiniame diskurse nuolat minimos kultūros ir kūrybinių industrijų sąvokos¹. Šios industrijos

vadinamos „teikiančiomis daugiausia vilčių ekonomikos politikai, kaip informacinės ir

¹ Lietuvoje kultūros industrijų sąvoka vartojama nacionaliniame pranešime apie kultūros būklę, parengtame Lietuvos Kultūros ministerijos 1997 metais (LRKM 1997). Ji taip pat minima ir *Kultūros politikos gairėse*, parengtose ir patvirtintose 2001 metais R. Pakso vadovaujamos vyriausybės (LRV 2001). Kūrybinės industrijos Lietuvoje pirmą kartą plačiai buvo aptartos konferencijoje „Kūrybinės industrijos: galimybė Europoje ir Europai“, vykusioje 2003 m. Europos kultūros progra-

mų centro iniciatyva. Antrasis EKPC iniciatyva suorganizuotas renginys, skirtas kūrybos industrijoms, buvo forumas „Galimybė Europoje: kūrybinės industrijos ir regioninė plėtra“, kuris įvyko 2005 metais. Jame buvo pristatytas Alytaus ir Utenos apskričių kūrybinių industrijų žemėlapis (Mažeikis *ir kt.* 2005). Konferencija ir forumas kūrybinių industrijų tema paskatino susidomėjimą jomis ir politiškai. Forume buvo pateiktas vyriausybės programoje numatytas planas sukurti kūrybinių industrijų skatinimo ir plėtros strategiją. Tai padaryta 2007 metais (LRKM 2007). Iš lietuvių autorių akademinį darbų, skirtų kultūros ir kūrybinėms industrijoms, paminėtini J. Černevičiūtės (2007), R. Makselio (2007), G. Mažeikio (2006, 2007), P. Bielskienės (2006) straipsniai.

biotechnologijų“ (Ratzenböck *ir kt.* 2004, S. 11). Jos skatina regionų plėtojimąsi (Reeves 2001), atgaivina miestus (Moriarty, McManus 2003), įveda naujus socialinius identitetus (Hartley 2005b), įgyvendina Lisabonos strategiją (KEA 2006). Tačiau nors darbų apie kultūros ir kūrybos industrijas nuolat daugėja, bendro sutarimo, ką reiškia šios sąvokos ir kokios sritys joms priskirtinos, nėra. Autoriai, rašantys apie kultūros industrijas, pabrėžia jų visuomeninę reikšmę ir skiria jas nuo kūrybinių industrijų. Kūrybinių industrijų tyrinėtojai linkę jas tapatinti su kultūros industrijomis arba traktuoti šias industrijas kaip skirtingas kultūros ekonominės raidos fazes, arba kultūros industrijas skirti prie kūrybinių industrijų poklasio. Straipsnio tikslas – pasitelkus istorinę ir konceptualiąją analizę, atskleisti kultūros ir kūrybos industrijų sąvokų raidą politiniame diskurse bei apsvaistyti šių industrijų ir kultūros politikos santykį.

1. Kultūros industrija: nuo grėsmės nacionalinei kultūrai iki šiuolaikinės ekonomikos vilties

Kultūros industrijų sąvoka turi ilgą istoriją ir yra apipinta daugeliu reikšmių bei vartojimo kontekstų. Humanitarinių mokslų atstovui ši sąvoka visų pirma asocijuojasi su 1947 metų Maxo Horkheimerio ir Theodoro Adorno esė „Kultūros industrija. Apšvieta kaip masių apgaule“. Kultūros industrija čia apibūdinama kaip standartizuotus kultūros objektus dideliais kiekiais gaminanti sistema, už kurios stovi monopolinio kapitalizmo interesai: „Valdant monopolijoms, visa masinė kultūra tampa identiška, ima ryškėti jos skeletas, fabrikinio būdu pagaminti griaučiai. Valdantieji jau nebemato reika-

lo jo slėpti, nes jo galia tuo didesnė, kuo brutaliau ji reiškiasi. Jau nebėra būtinybės kiną ir radiją pateikti kaip meną. Ta tiesa, kad jie yra tik verslas, naudojama kaip ideologija, kuri turi įteisinti sąmoningą šlamšto gamybą. Jie vadina save industrijomis, o jų generalinių direktorių skelbiami pajamų skaičiai neleidžia abejoti tokių produktų reikalingumu visuomenei“ (Horkheimer, Adorno 1987, S. 145).

Frankfurto mokyklos pradėta kultūros industrijos kritika yra šios sąvokos istorijos pradžia. Kitas jos raidos etapas akademiniam diskurse yra susijęs su Didžiojoje Britanijoje išvystyta politine kultūros ekonomika (angl. „political economy of culture“) ir su JAV susiformavusia kultūros gamybos (angl. „production of culture“) sociologija. Kultūros gamybos sociologijos atstovai kultūros industriją suvokia kaip organizacijų tinklą, sistemą, kuri ne tik gamina, bet ir filtruoja iš gamintojo pas vartotoją keliaujančius naujus kultūros produktus ir idėjas. Kultūros produktai čia suprantami kaip „nematerialios gėrybės, skirtos plačiam vartotojų ratui, atliekančios estetinę arba ekspresyvią, o ne grynai utilitarinę funkciją.“ (Hirsh 1972, p. 642).

Politinės kultūros ekonomikos paradigma, kaip ir kultūros gamybos sociologija, pabrėžia simbolinį kultūros pobūdį, o kultūros objektais įvardija „tekstus pačia plačiausia prasme, kadangi jie yra atviri interpretacijai. Automobiliai reiškia tai, ką jiems suteikia dizainas ir rinkodara. Tačiau beveik visų automobilių svarbiausias tikslas yra ne reikšmė, o transportavimas. [...]. Tekstai (dainos, pasakojimai, spektakliai) turi aiškų reikšmės aspektą ir beveik neturi funkcionalaus, jų sukūrimo pirminis tikslas yra komunikacija“ (Hesmondhalgh 2003,

p. 12). Kultūros industrija čia suprantama kaip tokių „reikšmę perteikiančių“ objektų gamyba.

Šiuose akademinuose darbuose kultūros industrijos sąvoka netenka aiškiai išreikšto neigiamo atspalvio, kurį ji turėjo Frankfurto mokyklos darbuose. Kultūros industrija čia suprantama kaip socialinio ir ekonominio gyvenimo „faktas“, kuris nėra vertinamas estetinėmis ar etinėmis sąvokomis. Tai atspindi ir poslinkis nuo vienaskaitinės „industrijos“ prie daugiskaitinės „industrijų“ vartosenos. Kultūros industrijos sąvoka kalba apie unifikuotą ir monolitinių kultūros pasaulį, atspindintį turtingųjų klasės, baltųjų rasės, vyriškosios lyties atstovų vertybes ir gyvenimo būdą. Kultūros industrijų sąvoka pabrėžia mintį, kad monolitinė kultūra neegzistuoja, kad yra daug ir įvairių kultūros gamybos būdų, kurie skiriasi tiek savo veikimo mechanizmais, tiek juose sukuriamų produktų perteikiamomis vertybėmis.

Kultūros politikoje tarptautiniu terminu kultūros industrijų sąvoka tapo po to, kai 1979 ir 1980 metais UNESCO pritarė plačiai tarptautinei lyginamųjų kultūros industrijų tyrinėjimų programai, kurios kulminacija buvo konferencija Monrealyje. Šioje konferencijoje koks nors ypatingas kultūros industrijų apibrėžimas nebuvo pateiktas, apsiribota „klasikinių“ kultūros industrijos sričių – kino, muzikos įrašų, TV ir radijo bei leidybos – išvardijimu (UNESCO 1980). Atkreipti dėmesį į kultūros industrijas UNESCO paskatino tarptautinių kultūros gamybos korporacijų keliama grėsmė nacionalinėms kultūroms. Ši grėsmė buvo akcentuota Mechike 1982 metais vykusioje pasaulinėje UNESCO konferencijoje: „delegatai [...] išreiškė savo susirūpinimą dėl

įvairioms kultūroms išskylančios grėsmės, kurią kelia šiandieninės standartizavimo tendencijos ir tam tikrų kultūrinių gyvenimo modelių pasaulinė sklaida, galiausiai lemsianti jų dominavimą. Jie kritikavo ir pasmerkė tarptautinių korporacijų, užvaldžiusių masines informavimo priemones ir kultūros industriją, išsigalėjimą pasaulyje. Jos [tarptautinės korporacijos] paslėpta forma propaguoja tam tikrus gyvenimo būdus, taip atverdamos kelią kultūriniam imperializmui, jos trikdo ir manipuliuoja žmonių sąmone bei veikia sąmone, taip silpnindamos ir iškreipdamos jų kultūrinę tapatybę“ (UNESCO 1982, p. 11).

Taigi „kultūrinis imperializmas“ buvo ta grėsmė, kuri daugelio šalių vyriausybes paskatino susidomėti vietinių nacionalinių kultūros industrijų galimybėmis ir įtraukti jas į kultūros politiką. Iki tol kultūros industrija daugelyje šalių nebuvo kultūros politikos sritis – tradicinės kultūros politikos sritys yra kultūros paveldas ir profesionalusis menas. Buvo manoma, kad tik šios sritys yra reikšmingos visuomenei, nes formuoja jos nacionalinę tapatybę. O kultūros industrijai priskiriamos sritys – kinas, leidyba, muzikos įrašai, televizijos ir radijo transliacijos – sėkmingai vystėsi kaip privatus verslas. Taigi neomarksistinė kultūros industrijos kritika buvo veiksminga dėl kultūros politikos Europoje – kultūros ir verslo sujungimas čia ilgai buvo vertinamas labai atsargiai arba skeptiškai. Kaip pastebi kultūros industrijų tyrinėtojai, paradoksalu, bet „aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje kultūrinės veiklos tik tada sulaukdavo kultūros politikos dėmesio ir paramos, kai komerciškai jas panaudoti būdavo beveik arba visiškai neįmanoma“ (Ratzenböck *ir kt.* 2004, p. 11).

Tuoj po Monrealio ir Mechiko konferencijų kultūros industrijų sąvoką ėmė aktyviai naudoti Didžiojo Londono taryba (angl. „Greater London Council“). Su ja sieti du tikslai. Pirmiausia norėta pabrėžti, kad į valstybės rėmimo sferą nepatenkančios kultūrinės veiklos, veikiančios komerciniais pagrindais, kuria darbo vietas ir gerovę. Antra – dauguma žmonių vartojamų kultūros produktų (TV, radijas, filmai, muzika, knygos) nieko bendra neturi su valstybės remiamomis kultūros formomis (O'Connor 2000). Didžiojo Londono tarybos parengta politinė strategija siekė demokratizuoti kultūros produktų gamybą bei sklaidą, demokratiškiau žvelgti į kultūros finansavimą. Nors ši strategija nebuvo įgyvendinta iki galo, nes taryba buvo panaikinta, kultūros politikos tyrinėtojams ji – pirmasis demokratiškos kultūros politikos eskizas. Tai buvo pirmasis bandymas „pakeisti tą kultūros politiką, kurios centras yra „menas“, menininkų rėmimas ir atitinkamos institucijos. Jie (Didžiojo Londono taryba) pradėjo kreipti dėmesį į komercines kultūros gamybos sąlygas, naudotis ekonominiais ir statistiniais įrankiais (vertės grandinėmis, užimtumo tyrimu) ir domėtis tuo, kaip veikia visas šis sektorius – neišskirdama papildomų, nekūrybinių veiklų“ (O'Connor 2007, p. 24).

1986 metais panaikinus Didžiojo Londono Tarybą, kultūros industrijų sąvoka ir su ja siejamos miesto regeneravimo bei ekonominės gerovės kūrimo idėjos paplito kituose Didžiosios Britanijos miestuose, vėliau Vokietijoje bei Australijoje, o galiausiai ir daugumoje išsivysčiusių šalių. Dešimtojo dešimtmečio pradžioje pasirodė pirmieji regioniniai ir nacionaliniai kultūros industrijų žemėlapiai (angl. „mapping

documents“). Sampratą, kas yra kultūros industrijos, čia formuoja ne akademikai, o politikai ir kultūros industrijai priskiriamose srityse veikiančios žmonės. Šiai pragmatinei kultūros industrijų sąvokos vartosenai būdinga kultūros industrijas apibrėžti tokiais terminais, kurie leistų remtis statistiniais skaičiavimais. Jie turėjo parodyti ekonominę šių industrijų naudą (finansinę arba užimtumo prasme), tačiau nepadėjo „pilnai suvokti kultūros industrijų, kaip sektoriaus, reikšmės ir dinamikos. Nepaisant bandymų kurti naujus politikos modelius, supratimą dažnai pakeisdavo statistiniai argumentai apie ekonominę meno ir kultūros vertę“ (O'Connor 2000, p. 1).

Antras šių praktinių kultūros industrijos tyrimų bruožas yra tas, kad kultūros industrijų apibrėžimai ir joms priskiriamų veiklų sąrašai turi aiškų nacionalinį ir regioninį atspalvį. Čia nesiekama aiškaus analitinio kultūros industrijų apibrėžimo, dažnai patenkinama tiesiog jų sąrašu. Tokie sąrašai neišvengiamai yra lokalūs, nes kai kurios pramonės sritys gali būti „kultūrinės“ vienoje šalyje ir nekultūrinės kitoje. Pavyzdžiui, drabužių modeliavimas Didžiojoje Britanijoje, keramika Barselonoje, stiklo gaminiai Helsinkyje, tekstilė Lione ar baldai Milane gali būti kultūros industrija dėl savo meninio pobūdžio, ilgamečių tradicijų, įtakos pasaulyje ir sąsajų su vietine ekonomika. Tačiau nebūtinai tos pačios sritys yra kultūros industrija Lietuvoje².

² Įvairiose šalyse sukurtų kultūros industrijų žemėlapių rezultatus, kultūros industrijų apibrėžimus bei pagrindinius debatus šiais klausimais galima rasti kultūros politikos apžvalgose, skelbiamose nuolat atnaujiname specialiaame tinklalapyje „Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe“, sukurtame Europos Tarybos iniciatyva. Prieiga <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php> (COUNCIL OF EUROPE/ ERICARTS, 2008).

Apibendrinus įvairiuose politiniuose dokumentuose vartojamą kultūros industrijų sąvoką, galima teigti, kad šios industrijos dažniausiai apibrėžiamos kaip ekonominę reikšmę turinčios veiklos, kuriančios simbolines gėrybes, t.y. „tokias gėrybes, kurių pirminė ekonominė vertė kyla iš jų kultūrinės vertės“ (O'Connor 2000, p. 3). Kultūros industrijos šiuolaikine politine prasme apima tiek „klasikines“ kultūros industrijas (medijas, kiną, leidybą, muzikos įrašus), tiek ir menus (vizualinius menus, teatrą, muziką, koncertus ir spektaklius, muziejus ir galerijas), t.y. visas tas veiklas, kurios yra tradiciškai finansuojamos valstybės.

2. Nuo kultūros prie kūrybos industrijų: kultūra kaip kūryba ar kūryba kaip kultūra?

Paskutiniajame praeito amžiaus dešimtmetyje daugelio šalių politiniame diskurse kultūros industrijų sąvoką pakeitė kūrybinių industrijų sąvoka. Kūrybinių industrijų apibrėžimas buvo suformuluotas Jungtinės Karalystės specialiaame kultūros, medijų ir sporto departamento dokumente „Creative Industries Mapping Document“. Kūrybinės industrijos čia apibrėžiamos kaip „veiklos, kurių pagrindas yra individo kūrybiškumas, įgūdžiai bei talentas ir kurios yra pajėgios kurti materialinę gerovę bei darbo vietas panaudojant intelektualinę nuosavybę“ (DCMS 2001, p. 5). Kūrybinėms industrijoms šiame dokumente priskirtos tokios sritys: reklama, architektūra, menas, antikvariatas, amatai, dizainas, drabužių modeliavimas, kinas ir videoprodukcija, interaktyvi laisvalaikio programinė įranga, muzika, atlikėjiški menai, leidyba, programinė įranga ir kompiuterinės paslaugos, televizija ir radijas.

Palyginus su iki tol gyvavusiu kultūros industrijų apibrėžimu ir joms priskiriamomis sritimis, kūrybinių industrijų koncepciją papildė kelios naujovės. Pirmiausia pabrėžiamas jose sukuriamų produktų žaliavų šaltinis – individo kūrybiškumas, įgūdžiai bei talentas, o patys produktai apibūdinami kaip intelektualinės nuosavybės objektai. Palyginus kultūrai ir kūrybinėms industrijoms priskiriamų sričių klasifikaciją, akivaizdu, jog kūrybinės industrijos apima daugiau veiklų – joms priskiriamos programinės įrangos ir kompiuterinių paslaugų sritys, reklama, architektūra, dizainas, drabužių modeliavimas, amatai ir antikvariatas, kurių nebuvo kultūros industrijų klasifikacijoje.

Didžiojoje Britanijoje suformuluotas kūrybinių industrijų apibrėžimas bei jų klasifikacija greitai paplito kitų Europos šalių politiniame diskurse ir buvo pavadintas „britų modeliu“. Sąvoka buvo populiari tarp politikų, tačiau akademinuose sluoksniuose ji sukėlė daugiau abejonių ir kritinio vertinimo negu pritarimo. Pirmiausia aktyviai diskutuojamas perėjimo nuo kultūros prie kūrybos industrijų termino pagrįstumas. Ką naujo duoda kūrybos industrijų sąvoka ir kokias socialines bei ekonomines tendencijas ji atspindi?

Kaip teigia Didžiosios Britanijos kultūros politikos tyrinėtojai, „nebuvo nei jokios aiškios diskusijos, kodėl terminas buvo pakeistas, nei jokio išsamaus apibrėžimo, nurodančio, kuo jis skiriasi nuo „kultūros industrijų“ (ar bet kokio kito termino)“ (Pratt 2005, p. 32). Kai kurie kultūros ir kūrybinių industrijų tyrinėtojai yra įsitikinę, kad prie kūrybinių industrijų termino buvo pereita siekiant pasinaudoti žinių ekonomikos ir informacijos visuomenės sąvokų prestižu: „tai kultūros sektoriaus

ir kultūros politikos bendruomenės mėginimas savo santykiuose su vyriausybe, taip pat pristatant politiką medijose, pasinaudoti tuo nekvestionuojamu prestižu, kurį turi informacijos visuomenė ir visi tie politiniai veiksmai, kurie skatina jos vystymąsi“ (Garnham 2005, p. 20). Kiti pabrėžia politinės situacijos įtaką kūrybinių industrijų terminui: „Terminas „kūrybinės industrijos“ yra politinis konstruktas, pirmą kartą panaudotas Britų vyriausybės 1997 metais valdant naujiesiems leiboristams. [...] Naujųjų leiboristų administracija siekė pasirodyti kaip centristinės politikos šalininkė ir troško atsiriboti nuo savo elektorato trūkumų – būtent nuo politikos, siejamos su „senaisiais“ leiboristais. [...] Naujiesiems leiboristams kultūros industrijų politika atrodė sugadinta palinkusių į kairę „senųjų“ leiboristų vertybių“ (Pratt 2005, p. 32).

Abu šie britų autoriai pabrėžia, jog kultūros industrijų termino pakeitimas kūrybinėmis industrijomis sulaukė plataus politikų pritarimo, tačiau jis „nėra vertingas analitiniu požiūriu *per se*. Sunku būtų atrasti nekūrybišką industriją ar veiklą. Nors tas pats priekaištas gali būti pareikštas ir kultūros industrijoms (kokia industrija ar veikla negali būti aprašyta kaip turinti kultūrinę dimensiją?), tačiau kultūros industrijos bent jau turi numanomą tikslą sukurti „kultūros“ objektą. O kūrybinių industrijų objektas yra pats kūrybiškumas“ (Pratt 2005, p. 33).

Keblumus, iškylančius norint išskirti kokias nors industrijas pasitelkus „kūrybiškumo“ ir „intelektualinės nuosavybės“ sąvokas, pabrėžia ir kiti autoriai: „bet kokios rūšies inovacija, tiek mokslinė, tiek ir techninė, bet kokios rūšies industrijoje yra kūrybinė, todėl bet kokia industrija potencialiai yra kūrybinė industrija“ (Galloway,

Dunlop 2006, p. 36). Lygiai taip pat mažai gali pagelbėti ir intelektinės nuosavybės sąvoka – intelektinę nuosavybę kuria ir mokslo įstaigos, ir įvairios inžinerinės įmonės, todėl neaišku, koku pagrindu jos yra išskiriamos iš kūrybinių industrijų sferos.

Kita vertus, kūrybinių industrijų termino šalininkai gali analogišką priekaištą – dėl menkos analitinės vertės – išsakyti ir kultūros industrijų sąvokos šalininkams. Kaip teigiama pirmoje šio straipsnio dalyje, kultūros industrijos yra apibrėžiamos kaip „veiklos, pirmiausia kuriančios simbolines gėrybes, t.y. tokias gėrybes, kurių pirminė ekonominė vertė kyla iš jų kultūrinės vertės“ (O'Connor 2000, p. 3). Simbolizavimo, arba reikšmės perteikimo, funkcija skiria kultūros produktus nuo visų kitų produktų, o kultūros industrijas – nuo visų kitų industrijų. Tačiau kas šiais visuotinio semiotizavimo laikais neturi simbolinės dimensijos? Kai kurių tyrinėtojų požiūriu, toks kultūros industrijų apibrėžimas nesuteikia galimybės atskirti jas nuo kitokio pobūdžio industrijų: „jeigu kultūros industrijos yra apibrėžiamos bendrais terminais, kaip tie sektoriai, kurie dalyvauja simbolių produktų ir paslaugų gamyboje, ar tuomet įmanoma nuo jų atskirti bet kokią industrinės gamybos veiklą, kuri turi simbolinę dimensiją? Ar „Coca-Colos“ skardinės dizainas ir prekės ženklas populiarinimas yra kultūros industrijų dalis? O aborigenų meno darbai ant QUANTAS lėktuvų arba mobiliųjų telefonų dizainas, arba tokių muzikantų kaip Moby arba Fatboy Slim muzika, kuri skatina šių telefonų pardavimą?“ (Flew 2002, p. 13).

Vis dėlto tokie priekaištai kultūros industrijų sąvokai yra tik iš dalies pagrįsti. Nors šiuolaikiniame versle beveik visi produktai turi simbolinę dimensiją, ne visi ją išreiškia.

„Coca-Colos“ skardinės dizaino nereikėtų, jeigu neegzistuotų „Coca-Cola“. Dizainas čia atlieka pirmiausia funkcinę paskirtį – skardinė turi būti patogi naudoti ir tinkama laikyti skysčiui. O kultūros produktai dėl neturi funkcinės paskirties – nei romanas, nei filmas, nei muzikos kūrinys neatlieka jokių praktinių funkcijų, jų pirminė ir svarbiausia funkcija yra simbolinė. Be abejo, yra sričių, dėl kurių sunku apsispręsti, priskirti jas kultūros industrijai ar ne. Dizainas ir reklama yra tokios „paribio“ sritys. Tačiau jų egzistavimas nesumenkina kultūros industrijų, kaip simbolinio pobūdžio produktus industriniu būdu kuriančių veiklų, analitinės apibrėžimo vertės.

Perėjimas nuo kultūros prie kūrybos industrijų termino daugelyje šalių suprantamas kaip kultūros industrijų sąvokos išplėtimas, įtraukiant į jas naujasias kompiuterines medijas ir jų kuriamą turinį. Tai akcentuoja Australijos Kvynslendo universiteto mokslininkas John Hartley: „*kūrybinių industrijų* idėja nurodo conceptualinį ir praktinį *kūrybinių menų* (individualaus talento) ir *kultūros industrijų* (plačios gamybos) susiliejimą *naujųjų medijų technologijų* (IKT) ir *žinių ekonomikos* kontekste, naudojamą interaktyvių piliečių-vartotojų“ (Hartley 2005a, p. 5). Anot Hartley, kūrybinių menų sąvoka yra susijusi su subsidijuojamais arba remiamais „visuomeniniais“ menais, kitaip tariant, „aukštąja“ arba „elitine“ kultūra, o kultūros industrijos – su masine standartizuotų kultūros produktų gamyba. Šių dviejų sričių susiliejimas kartu su naujomis technologijomis bei vartojimo pokyčiais, šio autoriaus požiūriu, ir paskatino kūrybinių industrijų atsiradimą.

Hartley teigimu, naujosios (žinių) ekonomikos vystymosi logika nulėmė susidomė-

jimą kūrybinėmis industrijomis valstybiniu lygiu ir jų pavertimą viešosios politikos dalykiu. Pasak jo, žinių ekonomika nuosekliai perėjo aktyvaus infrastruktūros vystymo (personalinis kompiuterinis ant kiekvieno stalo), globalios komunikacijos (informacijos technologijos plius komunikacijos technologijos), turinio ir kūrybingumo fazes. IKT nėra reikalingos, jeigu nėra turinio, kurį galima būtų apdoroti ir perteikti. O turinys kuriamas pasitelkus kultūros ir meno išteklius, todėl kūrybinėms industrijoms reikia palankios aplinkos ir švietimo – valstybės reguliuojamų sričių.

Vis dėlto Hartley siūlomas kūrybinių industrijų apibrėžimas, regis, yra ir pernelyg siauras, ir kartu platus, kadangi akcentuojami du skirtingi kūrybinių industrijų aspektai. Jeigu skatinama kūrybinių *menų* idėjas panaudoti naujuose, kompiuterinėmis technologijomis kuriamuose produktuose, tai reiškia, kad jų išskirtinis bruožas yra meninis, t.y. kultūrinis, turinys, todėl neaišku, kodėl jas reikėtų vadinti „kūrybinėmis“. O jeigu akcentuojamas *kūrybingumas* (*individualus talentas*) gamyboje, tai kūrybinės industrijos virsta perdėm plačia sąvoka, kuri beveik sutampa su kūrybine ekonomika apskritai ir netenka aiškios sąsajos su kultūros bei meno sritimi.

Viena išsamiausių kūrybinių industrijų analizė priklauso Harvardo universiteto profesoriui Richardui Cavesui. Savo fundamentaliam darbe *Creative Industries* jis teigia, jog „kūrybiniai produktai ir paslaugos, jų gamybos procesas, kuriančių menininkų prioritetai ar skonis yra visiškai kitokie, negu likusioje ekonomikos dalyje, kur kūrybingumas vaidina mažesnę (nors ir retai nežymų) vaidmenį“ (2000, p. 2). Svarbiausios ekonominės kūrybinių industrijų

ypatybės, kaip įvardija Cavesas, yra sunkiai nuspėjama gaminamų produktų ar teikiamų paslaugų paklausa, kūrybinių darbuotojų suinteresuotumas galutinio produkto savybėmis, skirtingų įgūdžių poreikis kuriant vieną kūrybinį produktą, horizontali ir vertikali produktų diferenciacija, produkto pelningumo priklausomybė nuo jo gamybos koordinavimo spartos, ilgalaikis kūrybinių produktų pelningumas (2000, p. 2–10). Šios ypatybės lemia savitą kūrybinių industrijų struktūrą ir jose sudaromų kontraktų specifiką. Tačiau nepaisant Caveso pateikiamos išsamios kūrybinių industrijų analizės, nei jo kūrybinių industrijų samprata, nei joms priskiriamos sritys niekuo nesiskiria nuo tradicinės kultūros industrijų sampratos: „kūrybinės industrijos teikia produktus ir paslaugas, kuriuos mes siejame su kultūrine, menine ar tiesiog pramogine verte“ (2000, p. 1). Galima pagrįstai kelti klausimą, kam reikia naujo kūrybinių industrijų termino, jeigu jis reiškia tą patį, ką ir kultūros industrijų terminas.

3. Ekonominiai ir politiniai kultūros ir kūrybos industrijų skirtumai

Ginčas dėl kultūros ir kūrybos industrijų sąvokų galbūt gali atrodyti kaip terminologinio purizmo išraiška. Tačiau tikslus šių sąvokų apibrėžimas ir joms priskirtinų sričių įvardijimas yra svarbus, nes jis turi didelę reikšmę jų atžvilgiu vykdomai politikai.

Jeigu kūrybinėms industrijoms nebūtų priskiriamos tos sritys, kurios tradiciškai buvo vadinamos kultūros industrija, didelių diskusijų galbūt ši sąvoka ir nekeltų. Diskusijų priežastis yra kultūros industrijų sąvokos atsiskyrimas ir kultūros veiklų ištirpdyimas platesnėje, kūrybinėje sferoje.

Tai atrodo abejotinas žingsnis dėl dviejų priežasčių. Pirma, atsisakius kultūros industrijų sąvokos, prarandama galimybė išmatuoti kultūros (t.y. simbolių produktų) įnašą į žinių ekonomiką. Antra, kultūros sferą ištirpdant kūrybinėje, prarandamas jos išskirtinumo suvokimas. Kultūros verslai nėra vien tik kūrybiniai verslai – jie kuria simbolines gėrybes ir todėl atlieka labai svarbų vaidmenį žmonių komunikacijoje bei saviraiškoje.

Tose šalyse, kur kūrybinės industrijos pakeitė kultūrinės, jos pretenduoja į tą dėmesį ir paramą, kurie paprastai yra skiriami kultūrai. Didžiojoje Britanijoje į kūrybinių industrijų vystymą yra įtraukta Menų taryba ir kitos kultūros agentūros, nuo seno dalyvaujančios kultūros ekonomikoje ir siekiančios kultūrinių tikslų. Tačiau kūrybinės industrijos, bent jau taip, kaip yra apibrėžiamos, su kultūriniais tikslais nėra susiję. Todėl pagrįstas atrodo Didžiosios Britanijos kultūros politikos tyrinėtojų klausimas, „ar kūrybingumas sudaro ne vien tik ekonominės, bet ir kultūros politikos šerdį? Jeigu ne, tuomet ji yra nenuosekli ir iracionali. O jeigu taip, tai kokias išvadas galima padaryti dėl valstybės paramos kultūrai? Ar kūrybinių industrijų darbotvarkė yra dar viena trumpalaikė vyriausybės užgaida, kuria gali pasinaudoti kai kurios kultūros sektoriaus dalys, ar tai yra ilgalaikė strategija, siekianti pakirsti ideologinį valstybės paramos menams pamatą? Jeigu išskirtiniai kultūros požymiai yra taip tikslingai ignoruojami, norisi paklausti, ar mes po truputį neperimame JAV būdingo požiūrio į kultūrą, kaip ir į sveikatos apsaugą bei švietimą?“ (Galloway, Dunlop 2007, p. 29).

Kultūros industrijų įtraukimas į kultūros politikos, t.y. valstybinio reguliavimo ir rė-

mimo sritį daugelyje nacionalinių valstybių grindžiamas jų reikšme žmonių saviraiškai ir tapatybei. Kultūros industrijos dalyvauja kuriant bendrą intelektualinio ir kultūrinio visuomenės gyvenimo klimatą. Jos ypač aktualios mažose valstybėse, kurioms sunku atsispirti tarptautinių kultūros industrijos korporacijų įtakai. O kūrybinės industrijos tokios reikšmės neturi, kadangi (bent kaip teigiama apibrėžime) jų esmė yra kūrybingumas, kuris nebūtinai yra nukreiptas į simbolinės reikšmės kūrimą.

Kita priežastis, kodėl kultūros industrijos vertinamos kaip valstybinės politikos sritis, – kultūros produktų ir paslaugų rinkos mechanizmas neefektyvus. Kaip nurodo kultūros ekonomikos tyrinėtojai, kultūros produktų ir paslaugų rinka neefektyvi dėl šių produktų sukeliama išorinio poveikio (angl. „externality“) (Heilbrun, Gray 2001 p. 223–230). Išorinis poveikis – tai dėl kokio nors veiksmo ar proceso atsirandanti nauda arba nuostolis, paliečiantis su šiuo veiksmu ar procesu nesusijusius individus. Pavyzdžiui, gamykla teršia orą ir taip veikia kitas įmones bei individus, versdama juos papildomai išlaidauti ir to nekompensuodama. Tačiau išoriniai poveikiai gali būti ir teigiami. Pavyzdžiui, jeigu koks nors asmuo savo atviraime kieme turi gražų gėlyną, juo gali grožėtis visi jo kaimynai ir praeiviai, nieko už tai nemokėdami. Šalia esančiam bitynui tai gali būti papildoma, verslą skatinanti priemonė.

Ar kultūros produktai ir paslaugos turi išorinį poveikį, vieningo sutarimo nėra, nes tas poveikis nėra tiksliai išmatuojamas ar tiesiogiai stebimas. Ekonomistai yra nurodę keletą teigiamų kultūros išorinių poveikių, o politikai jų pagrindu formuluoja argumentus, kodėl kultūra turi būti remiama

valstybės. Dažniausi teigiami kultūros išoriniai poveikiai ir su jais susiję argumentai dėl valstybinio kultūros rėmimo yra tokie (Heilbrun, Gray 2001, p. 223–230):

- 1) Palikimas ateities kartoms. Net ir tie piliečiai, kurie nesidomi menu, greičiausiai sutiktų išleisti tam tikrą pinigų sumą, kad ateities kartoms, kurių čia nėra ir kurios negali pareikšti savo prioritetų, būtų išsaugotas nemenkesnis kultūros palikimas nei dabartinis. Šis argumentas apima ne tik meno kūrinių pirkimą ir saugojimą muziejuose, bet ir jiems sukurti reikalingus įgūdžius bei gebėjimus. Tačiau jis nėra nenuginčijamas. Jei visuomenė pritaria, jog meną būtina remti vardan jo išsaugojimo ateities kartoms, ji gali nesutikti su valstybiniu menų rėmimu, manydama, kad tai gali užtikrinti privatus sektorius, kad didesnės investicijos nebūtinos.
- 2) Nacionalinis tapatumas ir šalies prestižas. Dauguma piliečių jaučia pasididžiavimą, kai jų šaliai atstovaujantys menininkai sulaukia tarptautinio pripažinimo ir todėl būtų linkę mokėti tam tikrą pinigų sumą, kad talentingi menininkai būtų remiami. Ir nors nacionalinio pasididžiavimo jausmas yra realus faktas, šis argumentas taip pat turi išlygą. Norint pagrįsti meno rėmimą nauda tautiniam prestižui, reikia ne tik įrodyti, kad menas yra būdas jį pasiekti, bet ir tai, kad jis yra efektyviausias būdas tai padaryti. Galbūt nacionalinio prestižo atveju daug efektyviau remti ne kultūrą, o sportą.
- 3) Nauda vietinei ekonomikai. Kultūra yra naudinga vietos ekonomikai dvejopai: pirma, ji pritraukia į miestą ar regioną svečius ir turistus. Jie, atvykę aplankyti

muziejaus ar pažiūrėti koncerto, išleidią dalį pinigų vietinėse parduotuvėse, restoranuose, viešbučiuose. Tai stimuliuoja vietos ekonomiką lygiai taip pat, kaip ir bet kokių kitų prekių eksportas. Antra, kultūros įžymybės gali pritraukti naujas investicijas ir įmones į miestą, kadangi jos gali būti argumentas apsisprendžiant, kur steigti naują įmonę. Tačiau šis argumentas taip pat turi išlygą – kultūra nebūtinai yra tas veiksnys, kurio rėmimas efektyviausiai stimuliuos ekonomiką.

- 4) Įnašas į humanitarinį lavinimą. Jeigu humanitarinis švietimas duoda teigiamą išorinį poveikį visuomenei, tai kultūra taip pat jį teikia, nes yra nepamainoma humanitarinio išsilavinimo dalis. Tačiau šis argumentas nebūtinai pagrindžia, kodėl turi būti remiama ir kultūros kūryba bei sklaida, o ne vien tik kultūros studijos.
- 5) Naujų išraiškos formų kūrimas. Inovacijos ir kūrybingumas traktuojami kaip šiuolaikinės ekonomikos varikliai. Nauji mokslo ir technikos produktai, inovacijos yra patentuojami. Jei patentų nebūtų, išradėjai tiesiog nebūtų suinteresuoti kurti naujoves. Patentai yra savotiškas atlygis už jų pastangas. Meno srityje inovacijos negali būti užpatentuotos. Dalį meno kūrybinių saugo autorinės teisės, tačiau jos negali apsaugoti inovacinių principų, pavyzdžiui, naujos tapimo technikos ar naujo šokio stiliaus, kuris yra įkūnytas konkrečiame kūrinyje. Tai, kad meninio eksperimento nesėkmės atveju menininkas ar meno organizacija turi prisiimti visą atsakomybę ir padengti visas išlaidas, o sėkmės atveju jie negali uždrausti kitiems naudoti naujai atrastų

principų, gali skatinti menininkus kuo mažiau eksperimentuoti ir neieškoti naujų kelių. Taigi jie kurs mažiau naujų išraiškos formų nei būtų pageidautina. Kitaip tariant, novatoriškų meno formų kūrimas laisvos, nereguliuojamos rinkos sąlygomis nepasiektų to lygio, kurio pageidautų vartotojai. Taigi tai yra rinkos neefektyvumas, reikalaujantis valstybės įsikišimo. Šio argumento išlyga tokia – pažvelgus iš praktinės perspektyvos, remti rizikingus eksperimentus yra neracionalu ir tam galima skirti tik dalį visų rėmimo lėšų. Lėšas skirstančios organizacijos paprastai gauna gana griežtą nurodymą vengti eksperimentavimo, nes menų rėmimo priešininkai, agituodami mažiau remti menus, dažnai pasitelkia būtent nepavykusių meno projektų pavyzdį.

Naudingi išoriniai kultūros poveikiai yra tai, kas ekonomikos teorijoje vadinama viešosiomis gėrybėmis (angl. „public goods“). Tai gėrybės, kurioms būdinga bent viena iš šių charakteristikų: „Pirma, jos yra kolektyvinio vartojimo objektas, t.y. jas gali vartoti kiekvienas asmuo, nesumažindamas kitiems liekančio jų kiekio. [...] Antra, neįmanoma neleisti vartoti viešosios gėrybės, t. y. jeigu ji jau yra sukurta, nėra kaip uždrausti ja naudotis, net jei asmuo ir nesutinka už tai mokėti“ (Heilbrun, Gray 2001, p. 231). Dėl šių ypatybių viešųjų gėrybių gamybos reguliavimo negalima palikti rinkai, jeigu norima užtikrinti jų teikimą žmonėms. Kadangi neįmanoma, labai sunku arba brangu nuo jų vartojimo nušalinti tuos, kurie jas naudoja nieko nemokėdami. Todėl jų gamyba paprastai rūpinasi valstybė. Ekonomikos teorijos požiūriu, valstybė turėtų apskaičiuoti, kiek visuomenė norėtų išleisti

viešosioms gėrybėms, ir būtent tiek jas finansuoti iš surinktų mokesčių. Vis dėlto metodo ar mechanizmo, kaip nustatyti, kiek visuomenė norėtų mokėti už konkrečią viešąją gėrybę, nesugalvota.

Liberalią kultūros politiką vykdančiose valstybėse, pavyzdžiui, JAV, „viešųjų gėrybių“ argumentas paprastai pateikiamas ginant profesionalaus meno subsidijavimą. Tačiau mažose valstybėse jis tinka ir grindžiant sričių, priskiriamų kultūros industrijai, valstybinį rėmimą, kadangi dėl mažos rinkos jos nebūtinai veikia taip pelningai, kaip didžiules rinkas turinčiose valstybėse. Kita vertus, daugumoje Rytų Europos šalių kultūros industrija neturi tokios infrastruktūros, kokia egzistuoja pvz. JAV, todėl be valstybės paramos negali pasiekti bent kiek reikšmingesnių rezultatų. Tačiau tų šalių visuomenės gali būti suinteresuotos turėti gerai išvystytą nacionalinę kultūros industriją, kurios „išorinis poveikis“ būtų nacionalinės kalbos ir vietinių gyvenimo formų turtinimas bei populiarinimas, politinių ir ekonominių realijų atspindėjimas.

Kūrybinėms industrijoms šis viešųjų gėrybių argumentas negali būti taikomas. Jeigu šiose industrijose gaminamų produktų esmė yra kūrybingumas, teigiami jų išoriniai poveikiai nėra akivaizdūs. Kita vertus, kaip minėta, daugelio sričių kūrybinės inovacijos gali būti užpatentuotos, taigi kūrybiniai produktai nėra tikros „viešosios gėrybės“ ir rinka jų atžvilgiu efektyvi. Iš tiesų, tokios kūrybinės industrijoms priskiriamos sritys kaip reklama, dizainas, programinės įrangos kūrimas sėkmingai vystosi kaip privatus verslas. Būtent todėl jų įtraukimas į kultūros politikos darbotvarkę atrodo dirbtinis ir nepagrįstas.

Išvados

1. Politiniame diskurse galima išskirti dvi skirtingas kultūros industrijų sampratas. Iki XX a. devintojo dešimtmečio vyrauja neomarksistinė kultūros industrijų samprata ir skeptiškas požiūris į ją, nuo devintojo dešimtmečio kultūros industrijos suprantamos kaip ekonominės veiklos, kuriančios simbolines gėrybes, t.y. tokias gėrybes, kurių pirminė ekonominė vertė kyla iš jų kultūrinės vertės. Joms priskiriamos tiek klasikinės kultūros industrijos (medijos, kinas, leidyba, audio ir video įrašai, dizainas, architektūra), tiek ir „tradiciniai“ menai (vizualiniai menai, teatras, muzika, koncertai ir spektakliai, muziejai ir galerijos), t.y. visos tos veiklos, kurios yra tradiciškai finansuojamos valstybės.
2. Politinės nuostatos dėl kultūros industrijų pakito aštuntajame dešimtmetyje, suvokus jų ekonominį potencialą, socialinę ir simbolinę reikšmę. Kultūros industrijų produktus, jų formuojamą kultūrą vartoja didžioji visuomenės dalis. O daugiausiai kultūros politikos dėmesio sulaukiančios kultūros sritys – nacionalinis paveldas ir profesionalusis menas – tokios didelės įtakos žmonių saviraiškai ir tapatybei neturi. Ši kultūros industrijų reikšmė paskatino daugelio Europos šalių vyriausybės priskirti kultūros industrijas valstybinės kultūros politikos kompetencijai, skatinti jų raidą ir kurti jai reikalingą infrastruktūrą.
3. Paskutiniajame praeito amžiaus dešimtmetyje Didžiosios Britanijos politinį diskursą papildė kūrybinių industrijų sąvoka, pretenduojanti pakeisti kultūros industrijų sąvoką. Šios sąvokos

- apibrėžimas ir jo pagrindu atlikta kūrybinių industrijų klasifikacija („britų modelis“) tampa diskusijų objektu. Pabrėžiami du pagrindiniai modelio trūkumai. Pirma – kūrybingumas ir intelektinė nuosavybė yra būdingi daugeliui šiuolaikinės ekonomikos sričių, ne vien tik toms, kurios išvardytos kūrybinių industrijų sąrašė. Antra – kūrybingumas ir intelektinė nuosavybė neatskleidžia kultūrai priskiriamų sričių išskirtinumo, todėl šis terminas negali pilnai pakeisti kultūros industrijų termino, nors jam priskiriamų veiklų sąrašas ir leidžia į tai pretenduoti.
4. Kūrybinėms ir kultūros industrijomis priskiriamos beveik tos pačios ekonominės veiklos sritys, tačiau kultūros industrijų sąvoka, nurodanti į simbolinio pobūdžio produktų gamybą, išreiškia svarbesnę jų savybę. Tai simbolinis pobūdis, idėjų ir reikšmių perteikimas, skiriantis šias veiklas nuo kitų ir itin svarbus žmonių komunikacijai bei saviraiškai. Atsisakant kultūros industrijų sąvokos, ištirpdant jas kūrybinėse veiklose, prarandamas kultūros industrijų išskirtinumo suvokimas. Kūrybinių industrijų sąvoka neperteikia to turinio, kuris glūdi kultūros industrijų sąvokoje, nors ir pretenduoja aprėpti daugumą pastarosioms industrijomis priskiriamų sričių.
  5. Kultūros ir kūrybinių industrijų sąvokų skirtumas yra aktualus formuojant valstybės kultūros politiką jų atžvilgiu. Kultūros industrijuose sukuriama produkcija yra „viešosios gėrybės“, todėl norint užtikrinti pakankamą jų kūrimą, reikia valstybės paramos. To paties negalima pasakyti apie kūrybines industrijas, nors daugelyje šalių jos pretenduoja į tą dėmesį ir paramą, kuri paprastai tenka kultūrai. Tačiau tokia pretenzija yra nepagrįsta – jeigu kūrybinių industrijų esmė yra kūrybingumas, jos gali sėkmingai vystytis rinkos sąlygomis, tą rodo, pavyzdžiui, reklamos ir programinės įrangos sritys.

Literatūra

- BIELSKIENĖ, P., 2006. Kultūrinės/ kūrybos industrijų genėzė ir gairės. *Inter-studia humanitatis. Naujieji identitetai kūrybinėse industrijuose*, 3, 7–24.
- CAVES, R. E., 2000. *Creative Industries. Contracts between Arts and Commerce*. Harvard UP.
- COUNCIL OF EUROPE/ERICARTS, 2008. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*, 10th edition. Prieiga: <http://www.cultural-policies.net/web/index.php> [Žiūr. 2008-12-30].
- ČERNEVIČIŪTĖ, J., 2007. Populiarosios kultūros gamyba kūrybos industrijuose. In: *Meno aritmetika*. Antroji knyga. Vilnius: Tyto Alba, 181–196.
- DCMS, 2001. *Creative Industries Mapping Document*. Prieiga: http://www.culture.gov.uk/reference_library/publications/4632.aspx [Žiūr. 2008-08-15].
- FLEW, T., 2002. Beyond *ad hocery*: defining the creative industries. In: *Cultural Sites, Cultural Theory, Cultural Policy*. The second international conference on cultural policy research. Te Papa, Wellington, New Zealand, 23–26 Jan. 2002. Prieiga: <http://eprints.qut.edu.au/archive/00000256> [Žiūr. 2008-09-10].
- GALLOWAY, S.; DUNLOP, S., 2006. Deconstructing the Concept of “Creative Industries”. In: Eds. CH. EISENBERG, R. GERLACH, CH. HANDKE. *Cultural Industries: The British Experience in International Perspective*. Berlin: Humbolt University, 33–52.
- GALLOWAY, S., DUNLOP, S., 2007. A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (1), 17–31.
- GARNHAM, N., 2005. From Cultural to Cre-

ative Industries, *International Journal of Cultural Policy*, 11 (1), 95–109.

HARTLEY, J., 2005a. Creative Industries. In: Ed. J. HARTLEY. *Creative Industries*. Blackwell Publishing, 1–40.

HARTLEY, J., 2005b. Creative Identities. In: Ed. J. HARTLEY. *Creative Industries*. Blackwell Publishing, 106–116.

HEILBRUN, J.; GRAY, Ch. M., 2001. *The economics of art and culture*. Cambridge UP.

HESMONDHALGH, D., 2003. *The cultural industries*. London: Sage Publications.

HIRSCH, P. M., 1972. Processing Fads and Fashions: An Organization-Set Analysis of Cultural Industry System. *American Journal of Sociology*, 77(4), 639–659.

HORKHEIMER, M.; ADORNO, T. W., 1987. *Gesammelte Schriften Band 5: „Dialektik der Aufklärung“ und Schriften 1940–1950*. Frankfurt am Main: S. Fischer.

KEA, 2006. *The economy of culture in Europe*. Study prepared for the European Commission. Prieiga: http://ec.europa.eu/culture/key-documents/doc873_en.htm [Žiūr. 2008-10-20].

LRKM, 1997. *Lietuvos kultūros politika: nacionalinis pranešimas*. Vilnius: Aidai.

LRKM, 2007. *Kūrybinių industrijų skatinimo ir plėtros strategija*. Prieiga: <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=e&C2=295261> [Žiūr. 2008-10-20].

LRV, 2001. *Lietuvos kultūros politikos nuostatos*. Prieiga: http://www.lrk.lt/go.php/lit/Lietuvos_kulturos_politikos_nuostatos_54/6/90/0/1 [Žiūr. 2008-10-20].

MAKSELIS, R., 2007. Kūrybos industrijos genezės ir raidos aspektai. In: *Meno aritmetika*. Antroji knyga. Vilnius: Tyto Alba, 9–26.

MAŽEIKIS, G.; ČERNEVIČIŪTĖ, J.; ŠČIGLINSKIENĖ, A.; TATARŪNĖ, I., 2005. *Alytaus ir Utenos apskričių kūrybinių industrijų žemėlapis*. Vilnius: EKPC. Prieiga: [http://www.duryys.org/industrijos/documents2/Alytaus%20ir%20Utenos%20VISAS%20\(1\).pdf](http://www.duryys.org/industrijos/documents2/Alytaus%20ir%20Utenos%20VISAS%20(1).pdf) [Žiūr. 2008-10-15].

MAŽEIKIS, G., 2006. Kūrybinės industrijos: nuo kasdienybės revoliucijos iki įdarbintos fantazi-

jos. *Inter-studia humanitatis. Naujieji identitetai kūrybinėse industrijose*. 2006 (3), 66–94.

MAŽEIKIS, G., 2007. Kūrybos ir kultūros industrijos raida Lietuvos regionuose pereinamuoju laikotarpiu. In: *Meno aritmetika*. Antroji knyga. Vilnius: Tyto Alba, 27–50.

MORIARTY, G.; McMANUS, K., 2003. *Releasing potential: creativity and change. Arts and regeneration in England's North West*. Arts Council England. Prieiga: <http://www.artscouncil.org.uk/documents/publications/370.rtf> [Žiūr. 2008-11-15].

O'CONNOR, J., 2000. Cultural industries. *European Journal of Arts Education*. Vol. 2, Issue 3. Prieiga: http://www.elia-artschools.org/_downloads/publications/EJAE/2000/economy/Justin_OConnor.pdf [Žiūr. 2008-10-15].

O'CONNOR, J., 2007. *The cultural and creative industries: a review of the literature*. Arts Council England. Prieiga: http://www.creative-partnerships.com/CP_LitRev4.pdf [Žiūr. 2008-11-10].

PRATT, A. C., 2005. Cultural Industries and Public Policy. An Oxymoron? *International Journal of Cultural Policy*. 11(1), 31–44.

RATZENBÖK, V.; DEMEL, K.; HARAUER, R.; LANDSTEINER, G.; FALK, R.; LEO, H.; SCHWARZ, G., 2004. *Untersuchung des ökonomischen potenzials der "Creative Industries" in Wien*. Prieiga: <http://www.creativeindustries.at/pdf/Endbericht.pdf> [Žiūr. 2008-10-13].

REEVES, M., 2001. *Measuring the economic and social impact of the arts*. Arts Council England. Prieiga: <http://www.artscouncil.org.uk/documents/publications/340.pdf> [Žiūr. 2008-09-19].

UNESCO, 1980. *Sur la place et le role des industries culturelles dans le developpement culturel des societees*. Montreal. Prieiga: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000404/040439fb.pdf> [Žiūr. 2008-10-05].

UNESCO, 1982. *World conference on cultural policies*. Mexico city, 26 July – 6 August 1982, Final Report. Prieiga: <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000525/052505eo.pdf> [Žiūr. 2008-10-05].

Audronė Rimkutė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: epistemology, philosophy of science, sociology of knowledge, science and cultural policy.

CULTURAL INDUSTRIES AND CULTURAL POLICY: TRADITIONAL RELATION AND NEW CHALLENGES

Summary

The article aims at the analysis of the concepts of creative and cultural industries as well as their relation to cultural policy. Taking into consideration historical and conceptual analysis, the article attempts to disclose the development of these concepts in cross cultural political discourse, the differences and their significance to cultural policy. The article claims that it is possible to distinguish two different conceptions of cultural industries: the conception of the neo Marxist cultural industries that prevail until the 80-ies; however, the start of this period signifies skeptical attitude to the neo Marxism since the conception of cultural industries started to be conceived as economic activities creating symbolic wealth. Political attitudes to cultural industries changed in the 70-ies when their economic potential, social and symbolic meanings were understood. The last decade of the 20th century highlights a new conception of creative industries, which was likely to replace the older one. The article argues that although both creative and cultural conceptions are subject to almost the same spheres of economic activity, the conception of cultural industries tends to express its major feature more definitely. This feature is comprehended as having a symbolic display of the character, ideas and meanings of the goods produced in these industries. If we reject the conception of cultural industries and melt it in the conception of creative activities, we lose the understanding of cultural industries exclusiveness and its role in the communication and self-expression. Furthermore, the article emphasizes that the difference between cultural and creative industries plays a significant role in a country's cultural policy. The goods produced in cultural industries exert a powerful impact on human self-expression and on their self-identity formation; they are "public goods", therefore, in order to safeguard their creation in a society to a certain extent, government's support is inevitable. Alas, the same cannot be said about creative industries, which are likely to develop successfully under the market economy and this can be illustrated by the spheres of advertising and design.

KEY WORDS: cultural policy, cultural industries, creative industries.

Audronė Rimkutė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: epistemologia, filozofia nauki, socjologia wiedzy, teoria polityki naukowo-kulturalnej.

POLITYKA KULTURALNA A PRZEMYSŁ KULTURALNY: TRADYCYJNY STOSUNEK I NOWE WYZWANIA

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony analizie pojęć przemysłu kulturalnego i przemysłu twórczego oraz omówieniu ich relacji w stosunku do polityki kulturalnej. Za pomocą analizy historycznej i konceptualnej autorka ma na celu ukazanie rozwoju tych pojęć w dyskursie politycznym, określenie różnic między nimi oraz znaczenia tych różnic dla polityki kulturalnej. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że do przemysłu twórczego, jak też do przemysłu kulturalnego zaliczane są niemal te same dziedziny działalności gospodarczej, aczkolwiek pojęcie przemysłu kulturalnego wyraźniej określa jego najważniejszą cechę, a mianowicie – symboliczny wymiar produktów wytwarzanych przez ten przemysł, wyrażanie idei i znaczeń. Rezygnacja z pojęcia przemysłu kulturalnego, rozmycie go na określenie poszczególnych rodzajów działalności twórczej prowadzi do zatracenia poczucia wyjątkowości przemysłu kulturalnego i jego roli w komunikacji międzyludzkiej i autoekspresji. Stwierdzono również, że różnica między przemysłem kulturalnym a przemysłem twórczym jest ważnym aspektem prowadzonej wobec nich polityki państwa. Produkty przemysłu kulturalnego są „dobra publicznymi”, toteż w celu zapewnienia ich tworzenia w pożądanym przez społeczeństwo zakresie potrzebna jest pomoc państwa. Tego nie da się powiedzieć o przemysle twórczym, choć w wielu krajach pretenduje on do uwagi i pomocy, zastrzeżonych zwykle dla kultury. Roszczenie takie jest bezzasadne: jeżeli istotą przemysłu twórczego jest kreatywność, to może on pomyślnie się rozwijać w warunkach rynkowych, czego dowodzą np. dziedziny reklamy i projektowania.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka kulturalna, przemysł kulturalny, przemysł twórczy.

Gauta 2008 11 03

Priimta publikuoti 2009 01 10

Pavel Solovyov

Belarusian State University
 Department of English and Speech Communication
 Kalvarijskaja str. 9-203, 220050 Minsk, Belarus
 Tel: +375 17 209 57 30; +375 29 649 52 53
 E-mail: p.solovyov@mail.ru

Research interests: phraseology, semantics, psycholinguistics, comparative linguistics.

LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD IN ADJECTIVAL FIGURATIVE COMPARISONS

The article is devoted to the analysis of figurative comparisons of the modern Belarusian language as communicative units that reflect national-cultural language specificity. The semantic peculiarities of comparative constructions in the modern Belarusian language are being analyzed with emphasis on the entire nature of the figurative comparison and motivation of the figurative meaning. The article examines semantic peculiarities of the word that correlates with the object of comparison within the frameworks of the comparative construction with the subsequent differentiation of mythological archetypal and mythological stereotypic meanings. The possibility of implementation of the mentioned types of meanings for words of various lexical-thematic groups is being analyzed. The factors influencing a choice of an object of comparison in the course of speech are being discovered. The article also deals with the stylistic peculiarities of figurative comparisons, types of comparisons on the basis of the degree of their stability, as well as with the dependence between the type of meaning that is actualized by an object of the comparison and the possibility of inclusion of the entire comparative construction into a definite class.

KEY WORDS: *adjectival figurative comparisons, occasional comparisons, stable comparisons, phraseological comparisons, mythological archetypal meaning, mythological stereotypic meaning, language picture of the world, cultural connotation.*

The purposes of the present article is to consider the representation of the language picture of the world in adjectival figurative comparisons with the following structure: *tertium comparationis* or the basis of comparison (expressed with an adjective) + *comparative conjunction* + *comparatum* or the object of comparison (expressed by a noun).

A vast majority of scientists agree that comparisons show the national-cultural specificity of the world view and together with other means of the language par-

ticipate in verbalizing the cultural code (Конюшкевич 2000, Маслова 2001, Зяневич 1999, etc.). The ideoethnic peculiarity of the picture of the world is revealed primarily via a choice of the object of comparison (*comparatum*). For example, in the Belarus language there are the following adjectival figurative comparisons: *глухі, як пень / як цецярук / як апенька* (deaf as a stub / as a black grouse / as a honey agaric) // compare with English: *deaf as an adder / as a post / as a stone*. And, on the contrary, the same object is viewed

by the representatives of different cultures as connected with different attributes. For example, in the Belarusian language: *мець рукі, як граблі* (to have hands, as a rake = to be clumsy) // compare with English: *thin as a rake*; *жывучы, як кот (спрытны, як кот)* – *hardy as a cat (dexterous as a cat)* // compare with English: *melancholy as a cat*. As one can see, the representatives of different lingua-cultural communities view the same objects differently, though it is empirically obvious that there are no essential distinctions between the Belarusian and English black grouse, honey agarics, adders and stones. Accordingly, a set of semantic attributes that are put into the basis of the above mentioned corresponding notions (*signification*), and a class of objects that can be related to this notion (*denotation*), will be identical for the Belarusians and the English, for the Poles and the French, for the Italians and for the Germans.

In this case the distinctions stay behind the borders of notional (*denotative-significative*) contents of the language sign. They arise not as a result of cognition of existing objective qualities of an object by the representatives of the lingua-cultural community, but on the contrary, they are a result of discrepancy of basically subjective views of the given object which due to certain cultural-historical (geographical, territorial, social) conditions have received the individual status and have become acquisitions of collective language consciousness (see Глазунова 2000). Therefore, probably, the English cat looks so melancholic and sad, and the Belarusian one is so dexterous and hardy. It is obvious that such qualities are peculiar to the cat not objectively as to the representative of fauna but exist in

the consciousness of speakers of specific lingua-cultural communities.

Such culturally determined ideas about objects of the surrounding reality (both material and ideal), that are fixed in language through lexical-semantic associations, have been recently defined in numerous linguistic researches as “**cultural connotation**” (Телия 1996, Маслова 2001).

Modern linguistics still has an unresolved dispute about the place of connotative attributes in the semantic structure of a word, a question connected with the optional character of these attributes (not all words have corresponding connotation) and with ambiguity of the term **connotation** itself. According to the integrated conception of the lexical meaning, connotative semes are included into the semantic structure of a word (Телия 1996), getting the status of additional senses and remaining on its periphery in case the word is used in a direct nominative meaning. In case of the metaphorical usage of the word, the semes are being actualized and moved to the centre of a core and become differential ones. Denotative-significative semantic core remains “transparent” that causes correct understanding of a word in a figurative meaning.

As Maslova notices, the mechanism of connotation occurrences is connected with strengthening separate aspects of the meaning: “Usually separate attributes, the image of which arises in the internal connotative word form, are singled out of the denotation” (1996, с. 55). In our opinion, it can explain, for example, such a word usage as *bear* in relation to a physically strong person (*Russian bear* – A. Karelin, the well-known sportsman) or *giraffe* in relation to a tall

person. At the same time, it cannot explain the usage of a word *bear* in relation to a clumsy person. In this case, the denotative component of the word *bear* includes, more likely, opposite attributes: ‘big’, ‘predatory’, ‘capable of fast moving’. At the same time, when we saying *He is a real bear* in relation to a clumsy, awkward person, the Belarusian or Russian language speakers, certainly, do not mean a real bear as well as the English language speakers do not mean a real bear when saying *He is a real bear* concerning a fat or impolite person. The major role belongs to social-cultural stereotypes formed over generations. It, in turn, explains the fact that the correct understanding of the statement by the representatives of the same cultural-language community does not presuppose the reference to primary denotative attributes of the noun *bear*.

This fact can be interpreted with a help of the **bilateral name conception** that has been offered by Gudkov (1999). The researcher allocates separate group of names that have got the name of bilateral as they possess different and rather distant from each other meanings – an **ordinary** one and a **mythological** one – each of which exists and develops under its own laws. Relations between these meanings could be characterized as the relation of an additional distribution: the structure of an “ordinary” meaning includes all objective characteristics of a defined object while the mythological meaning represents a set of conventional characteristics that make up the national-original view of the world. The ordinary meaning can be realized only in nominative usage of the word while in case of the mythological meaning the word can be used only in a predicative function,

as the second component of a comparison or a metaphor. And, finally, the word that has been used in the ordinary meaning, acts as a general nomination while its usage in the mythological meaning relates a bilateral name to a class of individual names. When we say *He is clumsy as a bear* we mean an absolutely concrete bear as it is well-known to any representative of the cultural-language community through folklore with awkwardness as its basic characteristic.

Allocation of two meanings – ordinary and mythological, having their own spheres of realization each, can solve the contradiction mentioned above and explain the absence of obvious motivation in the following examples: *clumsy as a bear* or *silly as a black grouse*, etc. It should be mentioned, however, that the term “mythological meaning” in the conception offered by Gudkov has a conventional value. On the one hand, the structure of the “mythological” meanings includes the meanings based on ancient images that were reflected in myths and folklore (a bear – clumsy, a wolf – hungry, an ant – hardworking, etc.). As it is known, the mythological consciousness perceives the world integrally indivisible; the allocation of objects occurs according to a single attribute that often cannot be interpreted from the point of view of modern logics and thus is casual and insignificant from the point of view of modern language speakers. Nevertheless, we use such images in our daily communication actively and with a great deal of satisfaction as far as their understanding among the representatives of one cultural-language community does not demand huge efforts, that can be explained by their traditional character that has evolved as a result of numerous transfer

from one generation to another generation. Language images that date back directly to mythological thinking exist in the national cognitive space in the form of archetypes that, according to Maslova, are considered to be genetically fixed ancient representations and social-cultural ideas transferred to the sphere of collective subconscious (2001, c. 93).

At the same time mythological meanings, according to Gudkov, include meanings based on the **nationally determined minimized ideas** (NDMI). Such ideas are formed by means of reduction of complex dialectical vision of the object: "From a set of characteristics [...] only defined ones are allocated and fixed, others are rejected as insignificant" (1999, c. 77). Rejection (or elimination) of characteristics occurs according to unique and individual for each cultural-language community algorithm of minimization. It must be underlined that NDMI conception correlates with the conception of cognitive stereotype in understanding of Walter Lippmann who introduced this term as the schematic "world picture" determined by culture and the comprehensive stereotype theory thoroughly elaborated by Wlodzimerz Wysoczanski (2006, pp. 84–87).

Thus, mythological meanings can be divided into two types: the ones based on ancient views (archetypes) and the ones generated on the basis of the minimized standardized ideas about surrounding objects (stereotypes). Differences between mythological **archetypal** and mythological **stereotypic** meanings are not however limited to the way of their occurrence. Unlike archetypes which remain invariable in time and are transferred genetically from

generation to generation, stereotypes undergo certain changes and are acquired in the course of socialization, in other words, we can speak about stereotypes only in relation to a definite time interval, a certain epoch.

As one can see, association of archetypal and stereotypic mythological meanings is possible only on the grounds that they both display an originality of a national picture of the world, unique vision of the world that is fixed in language of a certain cultural-language community.

Acting as the second element of comparison, words can realize one of the types of mythological meanings. In addition to this, there is a certain correlation between a type of meaning and a type of a comparative construction. As a rule, in the basis of phraseological comparisons there is an archetypal image: *няўклюдны, як мядзведзь* (clumsy as a bear); *глухі, як пень* (deaf as a stub); *галодны, як воўк* (hungry as a wolf); *прыгожая, як лялька* (beautiful as a doll); *страшны, як чорт* (ugly as devil), etc. The ancient origin of an image proves to be true when the objects of comparison (comparatum) are expressed by the names of animals and names of folklore characters.

In turn, stereotypic visions are realized in the meaning of the second element of stable comparisons when the total number of which considerably exceeds the number of phraseological comparisons. Compare: *clumsy, as a bear* (archetypal mythological meaning)// *healthy, as a bear; strong, as a bear; hairy, as a bear; shaggy, as a bear* (stereotypic mythological meanings). It must be noted that in case of metaphorical usage out of the context (*He is a real bear!*) the meaning that is actualized is the

archetypical meaning in case of its realization in the stereotypic meaning demands the expanded context or the clear basis of comparison.

The existence of several (or even a number of) images in the consciousness of speakers for expressing the same attribute is caused by a number of reasons, one of which is the coexistence of both earlier and later (in relation to the time of their occurrence) associations. It is known that from the point of view of ancient vision “quality was identified with a subject and was tautologically equivalent to it” (Фрейденберг 1998, с. 253). This feature of mythological thinking is expressively traced in folklore, in particular, in fairy tales where objects and phenomena are called usually on the basis of one attribute, and animals possess a consistency of character and the qualities fixed to them. Thus, the attribute in the basis of an ancient image, as a rule, is not included into the conceptual contents of the corresponding concept and that is why from the point of view of rational and logical thinking of a modern person, it sometimes seems to be unmotivated (awkwardness for a bear, cunning for a fox, etc.) Though adjectival comparisons *хитры, як ліса* (*cunning as a fox*); *нязграбны, як мядзведзь* (*clumsy as a bear*) have entered the language system as stable complexes.

As a result of historical change of complex mythological thinking, a conceptual complete complex “the subject (the universal carrier) = the attribute” appears to be shattered; the attribute “is drawn off” from a subject. Probably, at the initial stage of allocation of an abstract category of an attribute, this subject – the universal carrier of an attribute – was a unique object of

comparison while a quality was carried onto another phenomenon. However, to confirm such entirely logical opinion, deep etymological and cultural research is required, that, in turn, should become a subject of a separate studying.

Ancient associative ideas, as a rule, have a utility character and do not exceed the bounds of day-to-day subject-matter activity. Only those subjects and phenomena of a material world, which were accessible to direct perception of the person and surrounded him in a daily life, the species of local flora and fauna and mythological beings could become objects of comparison. Thus, parities between the universal carrier and an attribute display specific national-cultural traditions of this or that language collective. For example, while translating into the English language, a common combination in the Russian and Belarusian languages such as *голодный, как волк* (рус.) / *галодны, як воўк* (бел.) (*hungry as a wolf*) is transformed into an adjectival comparison with a different universal carrier of an image *hungry as a bear*. Awkwardness, that is traditionally associated in Russian and Belarusian consciousness with a bear, in the Korean language is connected with a caterpillar; in the Vietnamese language picture of the world, the bear is identified with impudence; a donkey – with patience; the image of a pig is connected with foolishness, the image of a dog – with impudence, the image of a hen – with diligence (see Мамонтов 1984). In different language pictures of the world, the image of the mouse has unequal semantic contents. In the Belarusian language, there is a combination *ціхі, як мыш* (*silent as a mouse*), in Korean – *talkative as a mouse*, in German – *resourceful as a mouse*. It must be

said that in the Oriental symbolical system, animals rarely have negative characteristics. In case of necessity the speakers use inanimate objects: *silly as a stone* (the European variant: *silly as a donkey*). (For more additional information see Глазунова 2000).

What are the reasons for choosing this or that object for comparison? What does this choice depend on? Certainly, both attention and memory of an individual possess a selective orientation, therefore, the person marks and remembers subjects which are either allocated from the set (by size, colour, form, etc.) or are of a certain informative or utilitarian interest for a person. Besides, the choice of an object for comparison is done under the influence of a subjective-emotional factor. So, for example, adjectival comparisons *непрыгожы, як мая доля* (*as ugly as my life*); *тоўсты, як Чарлі (бульдог)* (*as fat as my Charly (a bulldog)*) are vivid examples of occasional individual-creative comparisons (free adjectival comparisons) and are formed, as a rule, in the course of speech and are a result entirely creative act of speech. There is an opinion that free adjectival comparisons are limited by nothing, except for conformity to the general logical conditions of comparison (i.e. presence of the common attribute among objects which are compared) (see Огольцев 1978). However it must be said that the adequate perception of individual manifestation of an attribute (in this case ugly and fat) is possible only in case there is the general background of the sender and the addressee. In a vice versa case (i.e. in case of absence of a wider social context), the main aim of the comparison – an adequate transfer of the perception of an individual attribute – appears to be inaccessible.

The basic source of formation of an image is background knowledge of modern representatives of the language and cultural community. Sometimes the correlation of an attribute and a subject can be absolutely unexpected and unusual, being based on complex associations (*худы, як страус – as thin as an ostrich* – where, apparently, a long neck of a bird is meant); typical of the mass media methods of display of actual events (*здаровы, як лад жыцця* (*as healthy as the way of life*); *нездаровы, як бомж* (*as sickly as a vagabond*). As a rule, such comparisons are not characterized by high degree of reproducibility that can be explained by the fact that the attributed explicated is considered to be characteristic for a subject only by a limited number of people while the vast majority of the cultural-language community does not recognize it as such.

The totally different degree of reproducibility is seen when the connection between an object and a quality is thought as constant and is fixed in the collective consciousness of speakers. As a result of the constant actualization (especially by mass media), such an object can become a basis for formation of a stable comparison. Such tendency can be traced in the following adjectival comparatives: *прыгожы, як Брэд Піт* (*as handsome as Bred Pitt*); *непрыгожы, як Квазімода* (*as ugly as Quasimodo*); *тоўсты, як барэц сумо* (*as fat as a sumo wrestler*); *зграбны, як топ-мадэль* (*as graceful as a top-model*); *высокі, як баскетбаліст* (*as tall as a basketball player*). Such adjectival comparisons – stable and reproduced – can potentially in due course become neophraseological units, and then a part of the phraseological

corpus of the language. Nevertheless, the presence of proper names in the structure of the comparison can become a restriction reason for their universalization.

Free comparatives with bright figurative structure which promotes object memorizing have larger potential for transition into the status of stable. The listed factors create the precondition for a wide use of such adjectival comparisons in live speech, and, as it is known, “the defining factor for comparison inclusion in the category of stable is prevalence in speech practice of native speakers” (Огольцев 1978, с. 77). Thus, as Kanjushkevich notices, “it is difficult enough to mark a definite border between stable comparison as a unit of language and speech comparison [free], as the subjects that are being compared, belong to extralinguistic reality. A basis, according to which the comparandum and the comparatum [accordingly, an object which is compared, and an object to which the comparison is made] are connected with associative connections is objective as well: in spite of the fact that a fat person is compared to a barrel (stable comparison) by one person, to a hippopotamus by another, or to a bookcase (the last two comparisons are not stable), each of the comparata represents this person adequately to his/her constitution, but the choice of the comparatum is still predictable but nevertheless subjective” (Конюшкевич 2000, с. 21).

References

WYSOCZAŃSKI, W., 2006. *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych: na materiale wybranych języków*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

In order to sum up, it should be noted that figurative comparative constructions in a different way realize their basic purpose – to express the vision of an individual attribute of a subject or a phenomenon. To achieve this purpose, the object chosen for the comparison should correspond to three basic criteria: universality (prevalence among all members of the given language collective); general availability (ample opportunities of use); obviousness (bright figurative structure). As an additional (fourth) criterion, it is possible to allocate the actuality of an image used for comparison that, first of all, is relevant for the earliest and the latest comparative constructions. Objects that are used, for example, in such adjectival comparisons, as *тоўсты, як цэбар / мянтуз; худы, як ражон / мыш з царквы* (*thick as a tub / an eelpout; thin as a spit / a church mouse*), gradually disappear according to the actuality degree in the picture of the world of the modern Belarusian person and are replaced by later formed ones: *худы, як мадэль / вобла; тоўсты, як бегемот / барэц сумо* (*slender as a model / a roach; fat as a hippopotamus / sumo wrestler*). Because the designated realities are not usual, routine in day-to-day reality, the connection between an object and an attribute appears to be inexpressive, that interferes adequate transfer of perception of an individual attribute of the subject that does not destroy, however, the sense of the statement (due to the language experience and traditions, cultural competence).

ГЛАЗУНОВА, О. И., 2000. *Логика метафорических преобразований*. Санкт-Петербург.

ГУДКОВ, Д. Б., 1999. *Прецедентное имя и проблема прецедентности*. Москва: Изд-во МГУ.

ЗЯНЕВІЧ, А. П., 1999. Вобразна-стэрэатыпнае мысленне ў моўнай карціне свету беларусаў. In: З. А. ХАРИТОНЧИК, ed. *Молодые ученые в творческом поиске: тезисы Респ. научн. конф. аспирантов, 21 декабря 1999 г.* Минск: Минский государственный лингвистический университет, 6–7.

КОНЮШКЕВИЧ, М. И., 2000. Неустойчивый образ устойчивого сравнения. In: *Русский язык в изменяющемся мире: матер. Междунар. науч. конф., Минск, 30–31 марта 1999: в 2 ч. (Ч.1).* Минск, 20–25.

МАМОНТОВ, А. С., 1984. *Проблемы восприятия и понимание текста (лингвистичес-*

кий анализ семантики номинативных единиц текста). Thesis (PhD). Москва.

МАСЛОВА, В. А., 2001. *Лингвокультурология.* Москва: Изд. центр «Академия».

ОГОЛЬЦЕВ, В. М., 1978. *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии.* Ленинград: Изд-во Ленинградского университета.

ТЕЛИЯ, В. Н., 1996. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты.* Москва: Школа «Языки русской культуры».

ФРЕЙДЕНБЕРГ, О. М., 1998. *Миф и литература древности.* Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН.

Pavel Solovyov

Białoruski Uniwersytet Państwowy, Białoruś
Zainteresowania naukowe: frazeologia, semantyka, psycholingwistyka, lingwistyka porównawcza.

JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA W PRZYMIOTNIKOWYCH PORÓWNANIACH OBRAZOWYCH

Streszczenie

W artykule omówiono porównania obrazowe we współczesnym języku białoruskim jako jednostki komunikacyjne odzwierciedlające narodowo-kulturową specyfikę językową. Analizie poddano właściwości semantyczne konstrukcji porównawczych we współczesnym języku białoruskim, z uwzględnieniem natury porównania obrazowego i zasadności znaczenia obrazowego. Wydzielono semantyczne właściwości wyrazu nazywającego obiekt porównania w składzie konstrukcji porównawczej, w związku z czym dokonano różnicowania znaczeń mitologiczno-archetypowych i mitologiczno-stereotypowych. Analizą objęto także możliwość realizacji danych typów znaczeń wyrazów zaliczanych do różnych grup leksykalno-tematycznych. Ujawniono czynniki wpływające na wybór wyrazu – obiektu porównania w mowie. Wymieniono właściwości stylistyczne porównań obrazowych, wydzielono klasy porównań w zależności od stopnia stałości, ujawniono zależność między typem znaczenia aktualizowanego za pomocą słowa – obiektem porównania a możliwością włączenia konstrukcji porównawczej w całości do określonej klasy.

Pavel Solovyov

Baltarusijos valstybinis universitetas, Baltarusija

Moksliniai interesai: frazeologija, semantika, psicholingvistika, lyginamoji kalbotyra.

PASAULIO VAIZDAS BŪDVARDINIUOSE VAIZDINGUOSE PALYGINIMUOSE

Santrauka

Straipsnyje analizuojami šiuolaikinės baltarusių kalbos vaizdingieji būdvardiniai palyginimai, kurie suvokiami kaip komunikaciniai vienetai, atspindintys nacionalinius ir kultūrinius kalbos ypatumus. Šiuolaikinės baltarusių kalbos lyginamųjų konstrukcijų semantiniai ypatumai nagrinėjami pabrėžiant vaizdingą palyginimo prigimtį ir motyvaciją. Straipsnyje aptariami tokie semantiniai žodžio ypatumai, kurie koreliuoja su palyginimo objektu lyginamosios konstrukcijos ribose, išskiriant mitologines archetipines ir mitologines stereotipines reikšmes. Taip pat svarstoma galimybė pritaikyti minėtus reikšmių tipus įvairių leksinių tematinų grupių žodžiams. Atskleidžiami veiksniai, nuo kurių priklauso palyginimo objekto pasirinkimas kalboje. Straipsnyje aptariami ir vaizdingų palyginimų stilistiniai ypatumai, palyginimų rūšys, kurios skirstomos pagal stabilumo laipsnį. Taip pat svarstoma, nuo ko priklauso, kokį reikšmės tipą realizuoja palyginimo objektas ir kokia yra galimybė įtraukti visą lyginamąją konstrukciją į apibrėžtą klasę.

SŁOWA KLUCZOWE: przymiotnikowe porównania obrazowe, porównania okazjonalne, porównania stałe, s frazeologizowane porównania, znaczenie mitologiczno-archetypowe, znaczenie mitologiczno-stereotypowe, językowy obraz świata, konotacja kulturowa.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: vaizdingieji būdvardiniai palyginimai, okaziniai palyginimai, stabilūs palyginimai, frazeologiniai palyginimai, mitologinė archetypinė reikšmė, mitologinė stereotipinė reikšmė, kalbinis pasaulio vaizdas, kultūrinė konotacija.

Gauta 2008 10 05

Priimta publikuoti 2009 01 10

Наталья В. Ковтун

*Сибирский Федеральный университет
пр. Свободный 79, 660041 Красноярск, Россия
Тел.: +7 3912 221 60 64
E-mail: nkovtun@mail.ru*

Область научных интересов автора: русская литература XX века, поэтика, идеология утопического метажанра, проза современных традиционалистов, культурология: история и теория русской культуры.

РУСЬ «ПОСТКВАДРАТНОЙ» ЭПОХИ (К ВОПРОСУ О ПОЭТИКЕ РОМАНА «КЫСЬ» Т. ТОЛСТОЙ)

В статье рассматривается проблема функционирования русских национальных мифов, прежде всего эсхатологического и литературного, в прозе современного «нереализма» (на примере знакового романа Т. Толстой «Кысь»). Выявляются истоки и структура этих мифов, специфика их развития в текстах, финализирующих культуру XX столетия, взаимосвязь с предшествующей художественной традицией. Роман «Кысь» интерпретируется в русле постпостмодернистской творческой парадигмы, доказывается, что, разрушая, травестируя культурные мифологемы прошлого, автор не деконструирует утопию Языка, который и становится подлинным героем-избавителем. Главным персонажем литературного мифа в романе выступает А. С. Пушкин. Образ национального поэта отменяет границы семантического пространства внутри текста. Поэзия гения, проговариваясь всякий раз заново, рождает ощущение чего-то большего, чем привычный абсурд настоящего. Звучащее слово, ритм, по В. Набокову, и мыслится тогда компонентом смысла.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Кысь, мифология, «русский миф», идея логоцентризма, Пушкин, утопия, антиутопия, эсхатология, травестия, язык.

Роман Т. Толстой «Кысь» (2000) построен как диалог утопии и антиутопии. Критика (Д. Ольшанский, Б. Парамонов, Л. Рубинштейн) признала книгу «энциклопедией русской жизни», значит, и энциклопедией национальных мифологем, уточним мы. Ключевые слова, мифы, скрепляющие, гармонизирующие национальную историю на протяжении столетий, обыгрываются, остраиваются, читатель получает возможность оценить собственную культуру взглядом стороннего наблюдателя, Другого.

В романе подвергнуты деконструкции важнейшие отечественные мифы: эсхатологический и гностический, государственный (петербургский миф как его составная часть), почвеннический, либеральный, культурный (идея логоцентризма), составляющие основу «русского мифа». Мифологемы, идеи, оформляющие эсхатологический миф, определяются формулой Апокалипсиса, теорией «Москва – Третий Рим» и связанной с ней проблемой Русь – Запад. К этому комплексу примыкают утопичес-

кие легенды о граде Китеже, Беловодье, разрабатываемые в национальном народном творчестве и художественной литературе. «Кысь» – об истории освоения русскими утопических пределов, о цене подобной «эмиграции». Текст обыгрывает мотивы, темы, образы классической утопии/антиутопии, ассоциируется с произведениями Н. Гоголя, М. Салтыкова-Щедрина (тема любви простого народа к власти), Ф. Достоевского (мотив своеволия, образ Великого Инквизитора), Е. Замятина, В. Набокова (тема письма), здесь очевидна перекличка с образами Телемской обители Ф. Рабле и общества-зверинца Д. Оруэлла.

Мир Т. Толстой, в соответствии с метажанром утопии¹, замкнут, самодостаточен, экзотичен – островок уцелевшей после катастрофы жизни. Посреди необъятных равнин, зимы, холода, обнесенный забором от неведомых врагов, лежит на семи холмах Федор-Кузьмичск, «а вокруг городка – поля необозримые, земли неведомые» (Толстая 2001, с. 7), где водятся черные зайцы и растут финиковые пальмы. Апокалипсический город на семи холмах – сниженный вариант Москвы, на былую избранность пространства указывают пальмы, цветущая финиковая ветвь – примета рая. Климатические чудеса, пышная растительность заставляют вспомнить картину «русского рая» в утопическом романе Н. Чернышевского, зайцы и летающие куры придают описанию характер откровенной химеры.

¹ Мы понимаем утопию как «третичный жанр» (по терминологии М. М. Бахтина), который вписывается в любой «вторичный»: утопический роман, рассказ, драма...

Эсхатологическая символика Федор-Кузьмичска подтверждена описанием сторон света: «На севере – дремучие леса, бурелом, ветви переплелись и пройти не пускают, колючие кусты за порты цепляют, сучья шапку с головы рвут. В тех лесах, старые люди рассказывают, живет кысь»; «на запад тоже не ходи»; «на юг нельзя. Там чечены. Сначала все степи, степи – глаза вывалятся смотреть, – а за степями чечены»; и только восток получает чудесно-сказочные характеристики: «Там леса светлые, травы длинные, муравчатые. В травах – цветики лазоревые, ласковые» (Толстая 2001, с. 15), что соответствует представлениям о мистическом значении Востока для национальной истории. В травестийной версии мифа, представленной Т. Толстой, чечены оказываются дряхлыми стариками с рожками, напоминающими мелкую нечисть, а благодать Востока связывается не с обретением веры, но с чудесными «МОГОЗИНАМИ», напоминающими «коммунистический рай»: «берешь что хочешь, а не понравится, – и нос воротить, не то что нынче» (Толстая 2001, с. 16).

В Москве – Федоре-Кузьмичске, городе за «последней чертой», «свои фауна и флора, история, география, границы и соседи, нравы и обычаи населения, песни, пляски, игры» (Б. Парамонов). Это мир, до отказа заполненный сказочными, диковинными предметами (Терема, Склады, Рабочие Избы) и растениями (Окаян-дерево, огнецы, хвощи, ржавь, дергун-трава), он плотен, пестр, непредсказуем. Ситуация Взрыва – «средство, очистившее метафизическое ядро “русского мира” от последующих насло-

ний» (Липовецкий 2006, с. 3) – есть и обоснование остраненности авторской позиции: в Федор-Кузмицке «все может быть» и одновременного ничего. Повествователь снимает с себя ответственность за происходящее, становится зрителем. События, действующие лица, подсвеченные известными сказочными сюжетами, литературными и политическими прототипами, вызывают ощущение вторичности. Эклектическая картина спрессованных исторических эпох, стилей, жанров – символ безвременья, «дурной бесконечности». Обыгрывание, удвоение реальности приводит к ее распылению, замещению картинками, симулякрами, за которыми ничего не видно, в том числе – будущего. Пространственная теснота, языковая избыточность описания свидетельствуют об этой же невозможности перспективы, удостоверяют редукцию времени.

Постапокалипсическая Русь Т. Толстой – «черный квадрат», дьявольская карусель, улово, втягивающее времена и пространства. Рубиконом между «старым искусством и новым», «между жизнью и смертью, между Богом и Дьяволом» стал, по мысли Т. Толстой, «Черный квадрат» К. Малевича (Толстая 2006, с. 453). И все, что собой являет «постквадратная» эпоха, отмечено инфернальными метами. Главный герой романа «Кысь» Бенедикт видит «Черный квадрат» и испытывает подлинный ужас: «ничего на картинке нет, один лист белый, а посереде черная дыра квадратная. Больше ничего. Вроде как конец всему. Смотрел на дыру, смотрел – вдруг так что-то страшно стало, как во сне. Захлопнул быстро книгу и бросил» (Толстая 2001, с. 228). Страх

перед отсутствием подлинного, смысла и пытается обыграть/преодолеть автор, одновременно иронизируя по поводу собственных усилий, самой возможности остранения.

История новой Московии отсчитывается от Взрыва («русский бунт», революция, атомная катастрофа) до Взрыва (апокалипсический пожар); от древней азиатчины, варварского полона до диктатуры Набольшего Мурзы, взимающего ясак с мыши. Единственное «настоящее» событие тогда – «неокончательный конец света», что оборачивается не только исчезновением времени: стоит Федор-Кузьмицк, а до того город звался «Иван-Порфирьичск, а еще до того – Сергей-Сергеичск, а прежде имя ему было Южные Склады, а совсем прежде – Москва» (Толстая 2001, с. 20) – но и профанацией мистического действия, его вырождением под знак. Знак указывает не на след утраченного смысла, но на новый знак, культурный контекст, ценится не событие – перспективность его интерпретации.

Появление каждого следующего градоначальника – Федора Кузьмича, Главного Санитара, самого Бенедикта – отмечено в романе приметам «конца света», *имперский миф* разворачивается на фоне *эсхатологического*. Перед визитом Федора Кузьмича в Рабочую Избу все «перепужались, озлобились, чуть не плачут; кто руки заламывает, кто со страху описался, а Константин Леонтьич, что в углу у окошка сидит, на время как бы из ума вышел: стал кричать, что, дескать, вижу, вижу столп бестелесный, пресветлый, преужасный, громopodobный и стоочитый, и в том столпе верчение, и

струение, и крылья, и зверь, идущий на четыре стороны» (Толстая 2001, с. 72). Центральная фигура государственного мифа в романе – образ Петра Великого, имевшего в народе устойчивую репутацию антихриста. Приметы царствования первого русского императора очевидны повсюду: от указа Федора Кузьмича праздновать Новый Год по домострою, вопреки былой монаршей воле, до мечты Бенедикта об освоении морей. В образе Федора Кузьмича обыгрывается и мифологема о таинственном старце, под именем которого странствует по Руси император Александра I. Пародирование образов, языка власти – знак десемантизации истории как таковой.

Физическая ущербность, уродство «мудрого старца» Каблукова – «карла гребаный», отвратительный запах, идущий от Главного Санитара Кудеяр Кудеярыча – метафоры «низа», перевернутого мира, где царь есть первый шут, кукла, буратино и каждый буратино – царь. На взаимообратимость «верха» и «низа» указывают и многочисленные метафоры телесности: образы Федора Кузьмича, Бенедикта ассоциируются с фаллической символикой. Набольший Мурза уютно устраивается на коленях красавицы, а Бенедикт награжден хвостиком, зеркальным отражением «срамного уда»: «ладный... белый, крепкий; длиной, сказать, с ладонь будет али поболее». В этой же стилистике выдержано описание кохинорцев, наделенных длинными, «до полу» носами, и буратины пушкина, у которого «нос на грудь свесился» (Малышкина 2007).

Т. Толстая обыгрывает поэтическую стратегию Н. Гоголя: внешние черты

персонажей идентифицируются с характерами. Нос у Гоголя парадоксально выводится в двойной функции: символизирует «способность к постижению добра и, шире, духовные устремления личности», что соответствует телесной аллегории средневековья, и одновременно связывается с низменными страстями и сексуальными амбициями – сбежавший Нос майора Ковалева (Вайскопф 2003, с. 165). Поскольку духовное, личностное начало у героев «Кыси» отсутствует, сведено к перипетии – перестановке «удов», а «тело» лишено привычной органики, то не приходится удивляться, что голову заменяет желудок, а вместо ног – вымя. Если на уровне эго-конструкции произошедшее – следствие Взрыва, то на метафорическом – признак всеобщего распада, разъятия частей государственного организма, отождествляемого в отечественной риторике с единым телом.

Русское государство, его история существуют, по версии повествователя, на уровне знаков, текстов – литературы (*миф логоцентризма*). История человечества удерживается в сознании как «история письма», когда одни тексты порождают другие, это история «темна», мнима, комична, но другой и вовсе нет, что исключает возможность исхода. Роман строится на игре слов, цитации, «переписывании» известных событий, классической словесности, сам этот процесс и демонстрирует отсутствие наличного смысла. Каждое сословие трагически поданной Московии: Прежние, кто помнит жизнь до Взрыва, голубчики, родившиеся после катастрофы и отмеченные Последствиями, перерожденцы – то ли люди, то ли нет («лицо вроде как

у человека, туловище шерстью покрыто и на четвереньках бегают»), по разному интерпретируют известные тексты-истины. «Прежние наших слов не понимают, а мы ихних», – констатирует голубчик Бенедикт (Толстая 2001, с. 31). Разгадывание «непонятных» слов, выражений приводит к постоянному смещению, множественности значений. Абстрактные понятия не перелагаются на язык голубчиков, для которых наибольшее значение имеют предметы полезно-эмпирического характера, а явления метафизического свойства воспринимаются как суть несуществующие или ненужные, нелепые: «ФЕЛОСОФИЯ» – тоска, когда «внутрих что-то уклоняется» («философией» обозначил нравственную мятежность русского интеллигента и герой повести В. Зазубрина «Щепка»), соблюдение «ИЛИМЕНТАРНЫХ основ МАРАЛИ» препятствует радости: «ежели я ему мараль сделаю, так и веселью не бывать», а «ШАДЕВРЫ» в «МОЗЕЕ» – белые камни, «срамные», «на манер мужиков и баб обтесаны, беспортошные».

Сами голубчики не могут расшифровать сленг перерожденцев (Бенедикт – Тетеря). Бранная фразеология – знак высвобождения стихийно-природного начала в человеке, слово перерожденцев приобретает звериный характер, идентифицируется с «блеянием козляков». «Деструктивная, агрессивная природа бранной фразеологии делает ее близкой авторитарному слову, выражающему идею коренной переделки человека и мира» (Комарова 2002, с. 141). Состоящий на правах вьючного животного Тетеря – сторонник тоталитарного режима, ярый противник интеллигенции

и евреев: «...очки напялят и рассуждать! Не позволю... крапивное семя! Вдарить монтировкой... Не тряси бородо-о-ой! Абрам! Ты абрам! Тебе от государства процент положен, и соблюдай!» (Толстая 2001, с. 279). Столкновение языковых кодов в романе выявляет и разное отношение к миру, и его принципиальную хаотичность, непроницаемость.

Проблема кодификации, передачи культурного наследия, обострившаяся в эпоху смены художественных парадигм, всегда интересовала авторов утопий. В классических произведениях В. Одоевского, Ф. Булгарина, отчасти Н. Федорова и В. Брюсова встает вопрос о конвенциональности знака прошлой культуры, его интерпретации будущими поколениями. Высокие интеллектуалы в романах Ф. Булгарина, принимающие судьбу в мундире с кипю бумаг за великого дипломата, а мраморную гробницу откупщика за гробницу азиатского военначальника («Правдоподобные небылицы, или Странствие по свету в двадцать девятом веке», 1824) выглядят не менее наивными, чем голубчики. Однако, если в просвещенном мире классической утопии авторы дорожат музеями, библиотеками, стеклянными дощечками, на которых записаны древние рукописи, как реальными ориентирами (смыслами) для будущих поколений, то в романе «Кысь» история всякий раз начинается с чистого листа, присваивается-переписывается заново: от изобретения колеса до Табели о рангах. Редукция культуры обрачивается редукцией власти, алфавита, потерей букв (Бенедикт не знает фиты), распадом языка. Настоящее немотствует, голубчики не имеют собственной

письменности, прежние тексты, даже будучи прочитаны, не превращаются в личностный багаж, внутреннюю силу личности.

Между словом и знанием, словом и его носителем утрачивается непосредственная связь, стена разделяет героев и их собственную речь, переполненную чужими высказываниями, указами, цитатами. Усилия Бенедикта есть стремление, пусть неосознанное, обрести собственный голос, право на «приватность» бытия вне официальных мифов, на самоидентификацию: от буратины к человеку. В поисках индивидуального слова/лица герой и начинает странствие по лабиринтам бессознательного, коридорам Терема-библиотеки: «и сон снился: идет он будто по тестеву дому, с галереи на галерею, с яруса на ярус, а дом вроде и тот, да не тот: словно он длиннее стал, да эдак вбок, все в бок искривляется. Вот идет он, идет да дивится: что это дом все не кончается? А нужно ему будто одну дверь найти, вот он все двери и дергает, открывает. А что ему надо за той дверью – неведомо» (Толстая 2001, с. 206). На избранность персонажа, отмеченную именем (Бенедикт – «благое слово»), профессией (переписчик книг), особым внутренним складом (сны, видения), указано критикой (Елисеев 2000), но каждая из характеристик дана Т. Толстой в игровой, отраженной проекции.

Образ героя – стилизация лубочного изображения «добра молодца»: у него «лицо чистое, румянец здоровый, тулово крепкое, хоть сейчас женись», «борода золотая, на голове волосья потемней и вьются» (Толстая 2001, с. 37). Бенедикт – школяр-графоман, для которого

переписывание книг – единственный способ существования, и выход за пределы отдельного текста дарует не прозрение – очередную роль: «Перечитывание и переписывание как движение в письме, не реальное путешествие», но фикция, чертовщина (Подорога 2006, с. 145). Имя – Бенедикт, интерпретируемое в тексте как «собачье», своеобразная отсылка и к образу зверя Апокалипсиса, в этой же парадигме образ Шарикова М. Булгакова (Менглинова 1999). На древних иконах Страшного Суда нечестивцы изображаются с песьими головами (Сахаров 1879). Исследовательница Е. Хворостьянова, ссылаясь на авторитет У. Эко (роман «Имя розы» – один из претекстов «Кыси»), цитирует прорицателя Убертина: «Число же зверя, если сочтешь по греческим литерам, – Бенедикт» (Хворостьянова 2002, с. 115). В перевернутом мире кыси божественное и дьявольское теряют всякое значение, формализуются.

Роман, выстроенный по аналогии с древней книгой, пародирует Книгу бытия и букварь, где главы обозначены буквами церковнославянского алфавита. Книга мира, отсылающая к письменам Бога, трудна, требует особых усилий для расшифровки. В ситуации отсутствующего божества, невозможности смысловой взаимосвязи, появляется множество ложных интерпретаций, текстов, «ходов», соблазнительных и опасных. Путешествие Бенедикта начинается на периферии (бедные «черные избы», «кривые улочки» как строчки) и разворачивается в направлении сказочного Терема – библиотеки с прекрасной царевной Оленькой, чудесным садом и

Княжью Птицей Паулин, неизменной обитательницей рая. Наложение образов героини и легендарной Птицы одновременно отсылает к образам княгини Ольги – первой христианки на Руси, и Софии – Божьей Премудрости, на что указывает «голубиная» символика, увлечение искусством (Оленька мастерица рисовать картинку в книгах). Голубь (символ Души мира – Софии) в романе именуется не иначе, как «птица-блядуница», остраняется центральный гностический миф о «душе, которая утратила свою целостность и превратилась в шлюху» (Афонасин 2002, с. 206), столь популярный в философских построениях отечественных модернистов (В. Соловьев, П. Флоренский, Н. Бердяев).

Софиологическая парадигма значима и в рассказах писательницы («Соня»), где сохраняет классическое прочтение. «Оленька-душенька», обитательница видимого центра (Терема), имя ее матери Феврония заставляют вспомнить древнерусскую святую («Повесть о Петре и Февронье»), но в ситуации утраты смысла агиографический сюжет травмируется. Феврония в романе не спасает избранника от язв, оставшихся после сражения со змеем, а выходит за змея замуж: из глаз Главного Санитара пламень вырывается, он лыс. Исследователь каноничной повести Е. М. Неелов считает, что житийный сюжет «утверждает любовь как дело воскрешения, утверждает принцип жизни по типу Троицы» (Неелов 1989, с. 271), неосуществимый в игровом пространстве. В традиционном тексте девица отличается умом, хитростью, в книге Т. Толстой – исключительной глупостью: «Помню

Хавронью, – заметил Лев Львович. – Папашу ее помню. Дебил. Дедушку. Тоже был дебил. Прадедушка – тоже» (Толстая 2001, с. 273).

Образ Оленьки двоится, девушка является во снах герою «волшебным видением», райской птицей, становится воплощением «русскости»: «Бенедикт умилился. Стал представлять, как Оленька в новой кацавейке да в сарафане с пышными рукавами сидит за каким-то столом богатым, то взор в столешницу опустит, то на него, на Бенедикта, поглядывает, то на свечки зажженные пошатривает, – а от тех свечек глазыньки у ней сияют да переливаются, а румянец во всю щеку так и пышет. И пробор в светлых волосах чистый, ровный, молочный, как небесное Веретено. На лбу у ей тесьма плетеная, цветная, а на той тесьме украшения, подвески покачиваются: по бокам височные кольца, а посерединке камушек привешен голубенький, мутный, как слеза», «вот сидит будто она где-то, словно новогоднее деревце разряженная, расфуфыренная, сама не шелохнется, а сама поглядывает...» (Толстая 2001, с. 92). И эта же «русская красавица», идеал «русской женщины», словно перенесенный из «почвеннического» проекта В. Розанова (Розанов 1998), – ведьма с когтями на ногах, синими лучами из глаз, напоминающая гоголевскую панночку, морок – «ресницами поведет и опять смотрит, а глазищи у него еще больше стали, а брови союзные, черные, а меж бровей камушек, как слеза лунная», Сирену «будто не Оленька это, а сама Княжья Птица Паулин, да только не добрая, а словно она убила кого и рада» (Толстая 2001, с. 194).

Т. Толстая обыгрывает идеи Н. Гоголя, Ф. Достоевского, В. Розанова, увидевших за прекрасной оболочкой чудовищ похоти, темную изнанку действительности, освобожденную от мифов и масок культуры. Терем тогда оборачивается темницей, абсолютным низом, «адам», в буквальном смысле загаженным птицами-блядуницами; сад – зверинцем с иудиным деревом в центре («дерево голое, объединенное, без коры, и с того дерева сук торчит, голый тож, и на суку чего-то висит, белое, мятое, дырчатое, как ветхая простынь»), а соловьи да Птица Паулин идут на «каклеты» деве-оборотню, что, как сама Русь, огромна, ленива, призрачна – «черный квадрат», бездонное чрево (мотив обжорства – один из ведущих в романе). В аналогичной семантике подан и образ возлюбленной Венечки в поэме «Москва-Петушки» как «белобрысой дьяволицы», «потаскухи», не имеющей «ни совести, ни стыда», но символизирующей центр райского пространства – Петушки. Вывернутое наизнанку бытие открывает, однако, не только трагизм, но и комизм существования. Пересекаясь с идеями Вен. Ерофеева, В. Сорокина, Т. Толстая указывает на трагикомичность существования как такового, когда смех не освобождает от страха, но оттеняет и усиливает его. В подчеркнутой избыточности, искусности описания художественного мира «Кыси» нет и следа карнавальная свободы, радости, автор использует поэтику площадного действия как художественный прием, знак, свидетельствующий о фантазмагоричности, замкнутости, самодовлеющем характере текста/жизни.

В аспекте *литературного мифа* путешествие Бенедикта – сентиментальное

воспитание чувств, вразумление деревенского труженика, дитя, его интеграция в мир письменной, высокой культуры. Важнейшей фигурой литературного мифа становится А. С. Пушкин. Образ главного героя романа накладывается на образ пушкина-бурагины, коррелирует со статуей-идолом поэта. Бенедикт мыслит строками пушкинской лирики, особенно часто цитируется «Памятник». В статье Н. Гоголя 1835 года А. Пушкин объявлен «русским человеком в его развитии, в каком он, может быть, явится чрез двести лет» (Гоголь 1952, с. 50). Т. Толстая это явление и обыгрывает: Бенедикт – добрый молодец – пушкин (имеется в виду идол-пушкин, которого под руководством Пржежных вытесывает из дерева голубчик Бенедикт). Прототипом наставника героя Главного Истопника Никиты Ивановича является дядька Пушкина – Никита Козлов. Образ Оленьки-душеньки – ироническая отсылка к Наталье Гончаровой и Ольге из романа «Евгений Онегин»: «Что, брат пушкин? И ты небось так же? Тоже маялся, томился ночами, тяжело ступал тяжелыми ногами по наскребанным половицам, тоже дума давила?», «Возносился выше столпа? – а пока возносился, пока мнил себя и слабым, и грозным, и жалким, и торжествующим, пока искал, чего мы все ищем: белую птицу, главную книгу, морскую дорогу, – не заглядывал ли к жене-то твоей навозный Терентий Петрович, втируша, зубоскал, вертун полезный?» (Толстая 2001, с. 311–312)

В литературе второй половины XX столетия сентиментальный код заново открывают М. Шолохов в «Судьбе человека», А. Солженицын в ранних

рассказах («Один день Ивана Денисовича», «Матренин двор»), разрабатывают «деревенщики» (тема сострадания к простому человеку). Судьба героя «Кыси» – пародия на идеалы предшественников, видевших в проповедническом слове, высоком чувстве возможность духовного преображения бытия (*почвеннический миф*). Восхождение Бенедикта абсолютно мнимо: от изготовления буратины-пушкина до казни-сожжения идола как самосожжения. Герой, спешащий на расправу с голубчиками, сокрывшими древние книги, функционально и атрибутивно совпадает с Пилатом («Санитар себя блюсти должен, руки у него всегда должны быть чистыми. На крюке непременно грязь от голубчика бывает: сукровица али блевотина, мало ли, а руки должны быть чистыми. Потому Бенедикт руки всегда мыл»), Великим Инквизителем, двенадцатью Блока и самой кысью: тесть «торкнул Бенедикту в руки – откуда ни возьмись – крюк дуострый, рванул дверь чулана – швырнул Бенедикту балахон; облокло Бенедикта, ослепило на мгновение, но прорези сами пали на глаза, все видать как через щель, все дела людские, мелкие, трусливые, копошливые; им бы супу да на лежанку, а ветер воеет, вьюга свищет, и кысь – в полете; летит, торжествуя, над городом <...> – красная конница бурей летит через город» (Толстая 2001, с. 255).

Хоровод масок представляет в книге «движущие силы» русской истории, где роль литературы, литераторов определяющая, что и отражает параллель: пушкин – Бенедикт – кысь. Невозможность жить по писанному приводит героя к ненависти, бунту, истреблению мира

живого (крюк Санитара напоминает стилю). Картинку с изображением «Демона» М. Врубеля Федор Кузьмич оставляет переписчикам для украшения Рабочей Избы (пародирование идей Вл. Соловьева).

Свое предельное выражение тема литературоцентризма получит в произведениях В. Сорокина: романе «Голубое сало» (1999), сюжете оперы «Дети Розенталя» (2005). Действие романа происходит в Сибири, где в специальной лаборатории биофилологи выводят клонов великих русских писателей. Последние, занимаясь стилевым подражанием, вырабатывают сало литературы – «таинственную субстанцию», не имеющую аналогов на земле: «Оно вечно. И всегда будет таким же теплым как кровь людей. Его можно раздробить и развеять по ветру, но частицы его все равно будут в мире, и даже если мир наш замерзнет ледяной глыбой или превратится в пылающее солнце – голубое сало навсегда останется в нем» (Сорокин 2002, с. 158). Сало литературы – итог, к которому, по В. Сорокину, приводит идея практической пользы словесности, возмевшейся творить новый, прекрасный мир. Клонирование образов настоящего оборачивается распылением бытия, уже нет никакой возможности, потребности соотнести копию и оригинал.

Показав как текст буквально насилует (суть голубизны), развращает реальность, автор выстраивает собственную стратегию от обратного: в предельном унижении всего, чего касается литературный прием, обнажается карнавальность, фантазморичность его природы. Бумага стерпит все – писатель это и демонстрирует: «Необъяснимое пове-

дение текста, который всякий раз как бы “свихивается”, дойдя до середины, совершенно программно для В. Сорокина: текст ведет себя, как реальность, которая находится на грани безумия и время от времени “срывается” в полную неменяемость» (Казарина 2000, с. 102). Извратить язык, травестировать художественную традицию (образы выведенных «филологами-биологами» Толстого-4, напоминающего орангутанга, Набокова-7, похожего «на полноватую женщину с кудрявыми рыжими волосами», Пастернака-1, в котором «сходство с лемуром поразительное»), уничтожить привычную невозмутимость письменных строчек и равняется тогда освобождению от всех утопий и тираний, прежде всего тирании письма. Своеобразие художественной стратегии В. Сорокина И. Смирнов усматривает в том, что борьба с литературой осуществляется в рамках литературности (Смирнов 2008).

В романе «Кысь» идея логоцентризма актуализирует код модернизма. О собственной близости художественным доктринам модернистов наследница М. Лозинского и А. Толстого писала, говорила неоднократно. Текст – ироническая реплика Т. Толстой на поэтическую утопию «Золотого ключика» (Иванова 2001), «кодирующего Серебряный век самого А. Толстого» (Толстая 2002, с. 203). Сюжет встречи Бенедикта с Оленькой-душенькой перекликается с ситуацией Буратино – Мальвина через параллель Мальвина – София, прочерченную в работе Е. Толстой (Толстая 2002). Деревянный человечек, считает критик М. Петровский, олицетворял для «красного графа» новый идеал трезвости,

мужества в противовес насквозь фальшивой жизни-игре марионеток, означающей культуру символизма (Петровский 1979). Сказочный Буратино А. Толстого не нуждается в превращении, его побег из балаганчика, преодоление испытаний, вознаграждаются чудом, получением театра/мира в «свои собственные руки», творческим самоосуществлением: «Самореализация происходит не на выходе из мира условностей в мир имманентных ценностей, а в создании условности второго порядка и господстве над нею – это решение постсимволическое, именно в нем новизна сказки» (Толстая 2002, с. 207). Дар художника, обретенный кукольным героем, уже никто отобрать не в силах, в том числе злодей Карабас Барабас. В ранних произведениях Т. Толстой сказочный «городок в табакерке», доставшийся из детства, на время обеспечивает героям безмятежное счастье.

В романе «Кысь» Бенедикт-буратино становится властелином балаганчика, но вместо ожидаемой свободы, его ждет новая роль – Карабаса. Бенедикт издевается над куклами-голубчиками, протыкает их палками, бросает в огонь: «Как санитаров учат? – кукол больших нашьют-навертят, идолов из ветоши; вот на траве-мураве и отрабатываешь приемы-то: рывок от плеча, захват с поворотом, подтягивание али другое что. На воздухе оно легко идет, а в избе, али сказать в конкретных условиях, оно уж не так. Нет» (Толстая 2001, с. 292). Кукольный мир голубчиков весь на виду, домишки «пустые и распахнутые, прочесанные частыми гребнями санитарных крюков», ничего своего здесь нет: ни места, «позиции» в бытии, ни

слова, ни любви, ни семьи. Мир площади связан с постоянным «поглощением» одного другим, буквально «поеданием» окружающих – на «каклеты» Оленьке и употреблены птицы. Низ, чрево поглощает верх. Здесь можно маршрутировать, да шутки шутить, но не жить. Отсутствие смысла заставляет искать опору в сугубо материальном: «мышь – наша опора». В художественном мире самого А. Толстого шуршание мышей в заброшенных комнатах старых усадеб, изъеденные, ветхие книги – символ забвения, однообразного угасания жизни (Пушкарева 1989).

Выстраивая параллель: «пушкин – демон и кукла», Т. Толстая одновременно и развивает, и оспаривает идею, предложенную поздним Н. Гоголем, оценившим мастерство великого национального поэта как демонический соблазн для отечественных литераторов, уводящий в мир красоты, эстетики, нарциссизма, минуя гражданский долг и обязанности: «Большинство тех, кто боролся с Пушкиным, делали это во имя “жизни”, побеждающей поэзию» – считает М. Вайскопф (Вайскопф 2003, с. 255). В постапокалипсическом мире «Кыси» поэтические строки, проговариваясь всякий раз заново, рожают ощущение чего-то большего, чем привычный кошмар настоящего, намечают след утраченного смысла. Разрушая, травестируя мифы и утопии прошлого, автор сохраняет веру в потенциал самого языка. Именно язык в романе – подлинный герой, живет всех живых. На него вся надежда. Миф языка не деконструирован: «великий и могучий», он жив и деятелен. Вместо иконы в руки умирающей Варвары Лукинишны, единственной различающей «голоса»

ушедших поэтов, Бенедикт вставляет картинку с изображением пушкина: «...Головку вывел ссутуленную. Вокруг головки – кудерьки: ляп, ляп, ляп. Вроде буквы “С”, а по-научному: “слово”. Так... Нос долгий. Прямой. Личико. С боков – бакенбарды. Позакалякать, чтобы потолще. Точка, точка – глазиньки. Сюда локоть. Шесть пальчиков. Вокруг: фур, фур, фур – это будто кафтан. Похож. Вторнул ей идола в руки. Постоял, посмотрел» (Толстая 2001, с. 300). На картинке-иконе буква «С», «слово», графически занимает положение нимба окрест головы святого.

Образ Пушкина в романе освобождается от исторических деталей, конкретики, превращается в одну из констант национального самосознания, архетип, знак, на языке которого с миром говорит «коллективное бессознательное». Идол поэта ассоциируется с путеводной звездой («Закат желтый, страшный, узкий стоял в западной бойнице, а вечерняя звезда Алатырь сверкала в закате. Маленькой черной палочкой в путанице улочек стоял пушкин»), верстовым столбом, письменной палочкой в веренице улочек-строчек. «Голос» Пушкина – эхо, доносящееся из прошлого в настоящее, знак «обнаружения» связи низкого, безумного быта с иным масштабом ценностей и вместе с тем – метафора одиночества, потерянности человека в бессмысленном, немотствующем настоящем.

Фигура поэта отмечает границы семантического пространства внутри текста, поэзия гения интерпретируется и голубчиками, и Преподобными, но понять, услышать друг друга, героям не дано.

Прежние пытаются увековечить память о поэте в названии улиц, памятнике, чтобы дать представление о красоте, духовном восхождении личности (во время работы над памятником у Бенедикта обрубает хвост), голубчики же на шею деревянного пушкина укрепляют веревки для сушки белья. Автор обнажает слагаемые тоталитарного бездуховного общества и «массового» человека, основная черта которого «не жестокость или отсталость, а изоляция, утрата нормальных социальных связей...» (Аренд 1991, с. 41). Отдельные «голоса», как и в прозе В. Маканина, Л. Петрушевской, остаются чужими, непонятыми, что делает перспективу диалога практически неосуществимой. Голос, по Т. Толстой, – «индивидуальная, обособленная, “моя” душа, которая потому-то и одинока, что ничего общего с “твоей” не имеет, кроме архетипического слоя психики» (Толстая, Степанян 1988, с. 83). Концепция русской культуры Т. Толстой оказывается ближе А. Битову времен «Пушкинского дома» (1978), чем С. Довлатову или А. Синявскому.

В романе А. Битова образ Пушкина – отражение бытия, четкое, ясное, высокое, проявление аристократизма духа; мир, нашедший оправдание в поэзии, являет свою изначальную красоту, райскую гармонию. В книге Толстой кроме Пушкина звать больше не к кому: «Ты, пушкин, скажи! Как жить?», «Ты – наше все, а мы – твое, и других нетути! Нетути других-то! Так помогай!». Власть

поэзии, звучащего слова торжествует над русским миром несмотря ни на что. В финале романа от неминуемой гибели и забвения спасены те, в ком чувство слова, «голос» как душа живы. Вознесение Прежних с идола пушкина – камня Алатырь – соответствует народной традиции откровения рая. Смехотворные прожекты спасения мира через ксерокс (множитель копий), провозглашаемые диссидентом Львом Львовичем, наивное «толстовство» Никиты Ивановича – «такого же хомо сапиенса, гражданина и мутанта», как остальные граждане, мало соответствуют апостольскому служению, но избавителем явлен сам Язык, песнь бывших осуществляется – воспарили.

Художник, творящий текст, вольно или невольно обыгрывает, стирает следы, приметы утраченного смысла, отдалается и отдаляет от него. «Для писателя, даже если он не атеист, если он просто писатель, письмо – это первое безблагодатное плавание» – считает Ж. Деррида (Деррида 2000, с. 20). Но, оторвавшись от смысла, разрушив веру в национальные обереги – мифы, мастер передает неповторимое звучание разных «голосов», что и становится опознавательной приметой бытия. Зарождение новых «смыслов» связывается тогда с самим процессом рассказывания, ритмом, по В. Набокову, бытийному хаосу противостоит эстетическая завершенность художественного произведения. Мелодия русской поэзии, которую стремится передать Т. Толстая, и мыслится компонентом смысла.

Литература

- АРЕНД, Х., 1991. Вирус тоталитаризма. *Новое время*, № 11, 40–42.
- АФОНАСИН, Е., 2002. *Античный гностицизм. Фрагменты и свидетельства*. Санкт-Петербург: Изд-во Олега Абышко.
- ВАЙСКОПФ, М., 2003. *Птица тройка и колесница души: Работы 1978–2003 годов*. Москва: Новое литературное обозрение.
- ГОГОЛЬ, Н., 1952. *Полн. собр. соч.: В 14 т.* Москва: Изд-во Акад. наук СССР. Т. VIII.
- ДЕРРИДА, Ж., 2000. *Письмо и различие*: Пер. с фр. Д. Ю. Кралечкина. Москва: Академический проект.
- ЕЛИСЕЕВ, Н., 2000. Русь – Кысь. *Ин: Толстая Т. Кысь. Роман. Москва: Подкова; Иностранка, 2000*. Режим доступа: <http://www.guelman.ru/slava/nrk/nrk6/11.html> [См. 06.09.2008].
- ИВАНОВА, Н., 2001. И птицу Паулин изрубить на каклеты. *Знамя*, № 3, 219–221.
- КАЗАРИНА, Т., 2000. *Современная отечественная проза*. Самара: Изд-во Самарской гуманитарной академии.
- КОМАРОВА, Н., 2002. Герой и его слово в сказе Михаила Зощенко 20-х гг. *Ин: Проблемы литературных жанров: Материалы X Международ. науч. конф.: В 2 ч. Ч. 2: Русская литература XX века*. Томск: Изд-во Том. ун-та, 139–144.
- ЛИПОВЕЦКИЙ, М., 2006. Бесконечный конец истории («Кысь» Т. Толстой). *Ин: Русская литература эпохи постмодерности. Серия «Литературные направления и течения в русской литературе XX века»*. Вып. 4. Санкт-Петербург: Филол. ф-т СПбГУ, 3–17.
- МАЛЫШКИНА, О., 2004. Роман Т. Толстой «Кысь»: от карнавала к необарокко. *Ин: Русская литература XX века: Теория и практика*. Санкт-Петербург: Филол. ф-т СПбГУ, 125–139.
- МЕНГЛИНОВА, Л., 1999. Апокалипсическая традиция в прозе М. А. Булгакова. *Ин: Проблемы литературных жанров: Материалы IX Международной науч. конф.: В 2 ч.* Томск: Изд-во Том. ун-та, 156–159.
- НЕЕЛОВ, Е., 1989. *Натурфилософия русской волшебной сказки*. Петрозаводск: Петрозавод. гос. ун-т.
- ПЕТРОВСКИЙ, М., 1979. Что отпирает «Золотой ключик»? *Вопросы литературы*, № 4, 229–251.
- ПОДРОГА, В., 2006. *Мимесис. Материалы по аналитической антропологии литературы*. Москва: Культурная революция. Т. 1. Н. Гоголь, Ф. Достоевский.
- ПУШКАРЕВА, Л., 1989. Предметно-бытовая деталь в ранней прозе А.Н. Толстого. *Ин: Проблемы изображения материального мира в художественной прозе: Сб. ст.* Сыктывкар: Изд-во Сыктывкарского ун-та, 67–78.
- РОЗАНОВ, В., 1998. *Сахарна. Обонятельное и осязательное отношение евреев к крови* / Под. ред. А. Н. Николюкина. Москва: Республика, 1998.
- САХАРОВ, В., 1879. *Эсхатологические сочинения и сказания в древнерусской письменности и влияние их на народные духовные стихи*. Тула: Типография Н. И. Соколова.
- СМИРНОВ, И., 2008. *Видимый и невидимый миру юмор В. Сорокина. 13. 07. 08*. Режим доступа: www.srkn.ru/criticism/smironov1.shtml [См. 06.09.2008].
- СОРОКИН, В., 2002. *Голубое сало. Роман*. Москва: Ad Marginem.
- ТОЛСТАЯ, Е., 2002. *Мирпослеконца. Работы о русской литературе XX века*. Москва: Рос. гос. гуманит. ун-т.
- ТОЛСТАЯ, Т., 2001. *Кысь: Роман*. Москва: Подкова; Иностранка.
- ТОЛСТАЯ, Т., 2006. *Река Оккервиль. Сб. рассказов*. Москва: Эксмо.
- ТОЛСТАЯ, Т.; СТЕПАНЯН, К., 1988. «...Голос, летящий в купол». Беседа прозаика Т. Толстой и критика К. Степаняна. *Вопросы литературы*, № 2, 78–105.
- ХВОРОСТЬЯНОВА, Е., 2002. Имя кыси: сюжет, композиция, повествователь романа Т. Толстой «Кысь». *Ин: Традиционные модели в фольклоре, литературе, искусстве: Сб. в честь Н. М. Герасимовой*. Санкт-Петербург: Европейский дом, 114–128.

Natalia V. Kovtun

Siberian Federal University, Russia

Research interests: the 20th century literature, poetics, the ideology of utopian meta-genre, the modern traditionalist prose, culturology: history and theory of Russian literature.

RUSSIA OF “THE POSTSQUARE” EPOCH
(ON THE ISSUE OF POETICS IN THE
NOVEL *KISH* BY T. TOLSTOY)

Summary

The article investigates the problem of functioning of Russian national myths, first of all eschatological and literary, in the prose of contemporary “neorealism” (on the basis of the novel *Kish* by T. Tolstoy). The article attempts to disclose the sources and structure of the myths, specifics of

their development in the texts, which accomplish the culture of the 20th century; also, the interplay with the former fiction tradition. The novel *Kish* is interpreted in the framework of postmodern creative paradigm and it is claimed that while destroying and mocking cultural mythologemes of the past, the author does not deconstruct the utopia of the language; moreover, he becomes a true hero. A. S. Pushkin appears to be the main character of the literary myth. The image of the national poet signifies the borders of semantic space within the text. The poetry of the genius, which appears to be different every time, evokes a feeling of something greater than just the absurd of the present. According to Nabokov, the pronounced word or rhythm are considered as the elements of the meaning.

KEY WORDS: *Kish*, mythology, “Russian myth”, the idea of logocentrism, Pushkin, utopia, antiutopia, eschatology, travesty, language.

Gauta 2008 09 17

Priimta publikuoti 2009 01 10

Izolda Gabrielė Geniušienė

Vilnius University

Institute of Foreign Languages

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

E-mail izolda2007@yahoo.com

Research interests: English and American literature, European literature, Modernism, Postmodernism, Romanticism.

INDETERMINACY AND THE SEARCH FOR MEANING IN GEOFFREY HILL'S POETRY

*The paper pursues the theme of multiple layers of meanings that Geoffrey Hill's poetry contains. One should not forget, though, that the range of the meanings of the text is bound to grow in time due to the expansion and extension of the interconnected numbers of its interpretations. As Geoffrey Hill brings out the multiple sense of a word, he both aggravates and entices the reader to join the further pursuit of the possibilities of the numerous meanings of the same texts. The language itself seems to have assumed a creative power. The main task of the research has been to follow the interrelationship in the above mentioned poetry between closed neo-symbolist structures, where one image adumbrates another and in this manner creates a circle of interlaced ranges of meaning, with open multifaceted postmodern structures whose meanings are unsheltered, and which seem to be waiting for the reader to recreate them anew. In short, the aim of this paper has been to assess the extent of the postmodern manner of writing which penetrates the basically neo-modernist texture of Hill's poems. Let us not forget that his last edition of poems contains lines similar to the following ones: "don't wreck a good phrase to boost sense" or "the eternal falsity of poetry is that its events occur in a time that differs from reality". The phrases remind us of our good acquaintance "simulacrum", developed and presented to us by Jean Baudrillard and, consequently, we should not be surprised that the modernist lines of Geoffrey Hill tend to carry a number of postmodern instances and influences. Special attention has been paid to the links between Geoffrey Hill's and Ezra Pound's poetry as well as to certain parallels with T. S. Eliot which seem to have found their direct and indirect reflection in the last collection of Hill's poetry, titled *Without Title*. The paper ends with the paraphrases of Hill's poem *On the Sophoclean Moment in English Poetry* by pointing out that the Sophoclean Moment is continually present in his poetry.*

KEY WORDS: language, meaning, reader, interpretation, multifaceted postmodern structures, neo-modernist texture.

The creations of language would be devoid of sense unless they served the general project of letting new worlds emerge by means of poetry.

PAUL RICOEUR

In his essay, titled the *The Death of the Author*, Roland Barthes delivered the famous words:

„Writing ceaselessly posits meaning ceaselessly to evaporate it, carrying out a systematic exemption of meaning. A text is made of multiple writings, drawn from many cultures and entering into mutual relations to dialogue, parody, contestation, but there is one place where this multiplicity

is focused and that place is the reader <...> A text's unity lies not in its origin but in its destination." (Barthes, cited in Richter 1994, p. 225)

Paul Ricoeur also famously stated that a reader should place himself in front of the text and not behind it because every and any reading marks "the realization, the enactment of the semantic possibilities of the text" (Ricoeur 1994, p. 159). Every reader is capable of perceiving the same text differently, and the aim of a reading is to help the reader to understand himself better in the process. As far as the understanding of the text goes, the author remains just one of the readers at best. The range of the meanings of a text is bound to grow in time due to the expansion and extension of the interconnected numbers of its interpretations.

Where does Geoffrey Hill, the self-confessed neo-modernist, stand with regard to the new reader's invasion into the language of his poems as well as to that reader's aspiration to determine the range of meanings that the poems adumbrate?

Language is the stuff that any poem is made of, and Geoffrey Hill's language is very complex and ambiguous. The search for meanings of this kind of poetry unwittingly forces the reader to plunge into myth, history, technical innovations practiced by the poet, and into the etymological layers of the English language as reflected in the poetry. The influences produced by the reading of other European poets, such as Paul Celan or Lope de Vega, for example, are indispensable in trying to detect the meanings of Geoffrey Hill's mysterious and elusive poetry. The meanings of the poem can be discovered by the perspicacious reader as well as created by the poem itself. The dia-

logue between a reader and the poetic text is unavoidable. New shades of meanings are destined to be born in the process. Geoffrey Hill has always been conscious of the voluble character of the poetic text, as well as he has been constantly striving for the perfection and for the victory over the "inertia of language" (Hill 1984, p. 2)

In his essay, titled *Poetry as "Menace" and "Atonement"*, Geoffrey Hill presents a very ambiguous linkage between the perfection of the sense of language and the moral exigencies that some poets succumb to. Referring to Thomas Mann's *Doctor Faustus*, Geoffrey Hill remarks: "There is a sense in which the modern artist is called upon to atone for his own illiberal pride and a sense in which he is engaged in a vicarious expiation for the pride of the culture which itself rejects him" (Hill 1984, p. 4). "Empirical guilt" that poets experience is referred to as a writer's attempt to make "a vicarious atonement for other writers' sins of commission and omission" (Hill 1984, p. 13). Geoffrey Hill seems to have been torn between the moral and technical demands set by his sense of cultural and historical responsibility. On the one hand, while speaking about T.S. Eliot, for example, Geoffrey Hill stresses the "indefinite extent" of language to which the poet was forced to surrender "and seek his focus there" (Hill 1984, p. 13). The symbolist stress laid on the perfection of form plays a very significant role in Hill's view of literature. On the other hand, the older emphasis placed on moral responsibility of a poet is equally powerfully emphasized by Geoffrey Hill¹.

¹ "However much and however rightly we protest against the vanity of supposing it to be merely the "spontaneous overflow of powerful feelings", poetic ut-

The conflict endured in the shameless world, that is, in a society of “aggregates and items” (Hill 1984, p. 18) lays a double duty on a poet, in Hill’s opinion. The feelings of attrition, contrition, shame and fear are bound to go hand in hand with the growing demand for perfecting the poet’s mastery over the language². The ambiguity and verbal difficulty of Geoffrey Hill’s writing present a daunting task to any researcher. The consolation is that the task is endless and inexhaustible, which means that the search for the elucidation of the poems can always be expanded and enlarged upon by following researchers.

In his first collection of poems, titled *For the Unfallen*, Geoffrey Hill introduces his principal poetic themes, which are those of myth, religion, fascination with nature, with the monuments of the past and the creation of words. The multiple meanings of those poems seem to emerge from the words themselves. The first poem of the collection, significantly titled *Genesis*, enlarges upon the creation of what? It is not very clear whether the created object is the world or the poem. It is equally unclear whether the creator is God or the poet who just introduces himself as being the one “crying the miracles of God” (Hill 1994, p. 3). The paradise presented in the poem

seems to be the paradise produced by the language.

Biblical themes of innocence and guilt are also treated in a very contradictory manner in the famous poem *Holy Thursday*, fashioned after William Blake’s poems, bearing the same title and presented both in his *Songs of Innocence* and *Songs of Experience*. As the influence of Blake’s poems on Geoffrey Hill has been thoroughly analysed by numerous researchers, including Andrew Michael Roberts, by whom the study of the above mentioned poems is carried out from the angle of history and politics, I would merely like to stress the verbal contradictions constantly present in this poem by Geoffrey Hill as well as in all of his oeuvre. Terror and consolation seem to form an inseparable unity in G. Hill’s *Holy Thursday* where we read that “Child and nurse walk hand in glove” as well as

Lo, she lies gentle and innocent of desire
Who was my constant myth and terror.

(Hill 1994, p. 7)

The poem *God’s Little Mountain* continues the paradoxical and contradictory themes of the creation of the world as we know it to be, paralleled with the world of language. The poet complains that he continually “waited for the word that was not given” (ibid., p. 6) until he reaches the ambiguous state when he

Fell, until I found the world again.
Now I lack grace to tell what I have seen;
For though the head frames words
the tongue has none.
And who will prove the surgeon to this stone?

(Hill 1994, p. 6)

In one of Geoffrey Hill’s finest collections of poems, titled *Tenebrae*, the poet continues presenting the tension between the trans-

---

terance is nonetheless an utterance of the self, the self demanding to be loved, demanding love in the form of recognition and “absolution”...This dismay is as nothing compared to the shocking encounter with “empirical guilt”, not as a manageable hypothesis, but as irredeemable error in the very substance and texture of his craft and pride” (*The Lords of Limit*, p. 17).

² The major caveat which I would enter against a theological view of literature is that, too often, it is not theology at all, but merely a restatement of the neo-Symbolist mystique celebrating verbal mastery” (ibid. p. 17).

cidental search for God and bodily love. Passion permeates all the poems, and we can admire the poet's "neo-Symbolist mystique celebrating verbal mastery" (Hill 1984, p. 17). Closed neo-symbolist structures, where one image adumbrates another, and in this manner creates a circle of interlaced ranges of meaning, is varied and intertwined with open multifaceted post-modern structures whose meanings are unsheltered, and which seem to be waiting for the reader to recreate them anew. It is only very gradually that readers can succeed in entering the dialogue with the text, and the intended meanings still remain very ambiguous. For example, when reading the following lines from the poem *Tenebrae*:

Possessed by you I chose to have no choice,
Fulfilled in you I sought no further quest.
(Hill 1994, p. 160)

We may remain puzzled by the multiple meanings of the above quoted lines. Who is the addressee of those lines – God or a mortal beloved? Further lines, towered by the image of "your cross" bring in some clarity to the inherent multiplicity of meanings that Geoffrey Hill's lines possess. The tension between the adjectives "passionate" and "passionless" suggests a different, though only possible, range of meanings, namely, that of the unfulfilled bodily love:

As I am passionate so you with pain
Turn my desire; as you seem passionless
So I recoil from all that I would gain,
Wounding myself upon forgetfulness,
False ecstasies, which you in truth sustain
As you sustain each item of your cross.
(Hill 1994, p. 160)

The epithets "passionate" and "passionless" are joined through their contradistinction in the above quoted lines. Once they have been mentioned, both of them perform

their interdependent roles in the poetry, that is, both of them work together, suggesting each other through their mutual negation.

In the fifth part of the collection *Lachrimae*, titled *Pavana Dolorosa*, the play of the words, which formally seem to deny each other's presence, create the new presence which is even more forceful, more mysterious and leading to a frightful conclusion in the end. The line "self-seeking hunter of forms" clearly defines the endless aims and pursuits of a poet, whereas the paradoxes inherent in the oxymoronic phrases such as "your silence is an ecstasy of sound" (Hill 1994, p. 137) culminating in the final three lines

And your nocturnals blaze upon the day.
I founder in desire for things unfound.
I stay amid the things that will not stay.
(Hill 1994, p. 137)

hint at the paradoxical nature of all creation, Godly as well as human. The other phrases, such as "Ash-Wednesday feasts", "ascetic opulence", "music's creation of the moveless dance" etc., are no longer able to surprise us. They are the expressions of the new world, created by Geoffrey Hill, which nevertheless expands our perception of the paradoxical nature of the world which we inhabit.

Andrew Michael Roberts compares Hill's *Pavana Dolorosa* with Robert Southwell's *Saint Peter's Complaint*. The historical note has been sounded, and the unfortunate martyr of the Elizabethan England has received his poetical return in Geoffrey Hill's oeuvre, the more so, that the epigraph marking the whole collection of *Lachrimae* or *Seven Tears Figured in Seven Passionate Pavanes* has also been taken from Robert Southwell's poem *Ma-*

rie Magdalen's Funeral Teares, published in 1591. In his poem, though, Geoffrey Hill seems to doubt the possible "joys" of the "self-wounding martyrdom" (ibid., p. 137) leading to "fictive consonance" (ibid.), whereas the "self-seeking hunter of forms", that is the poet, knows that "there is no end to his pursuits" (ibid.). Poetry is clearly given the priority of significance in Geoffrey Hill's oeuvre; religious imagery has just become a constituent part of the poet's paradoxical language, which seems to create its own religious dimensions. But when, for example, we read the following lines from *Genesis*

At dawn the Mass
Burgeons from stone
A Jesse tree
of resurrection
(Hill 1994, p. 127)

we are confronting the problem of whether the enigmatic language, playing with multiple alliterations, does not assert the omnipotence of religious presence. The language itself seems to create "ghosts for love" on "forlorn altars" (ibid.).

In a very postmodernist manner, Geoffrey Hill is capable of subjecting real feelings to the demands of language, where language clearly gains the priority over all else in that newly created universe of poetry. For example, in *Coplas* which forms a part of the poem *The Songbook of Sebastian Arruruz*, where the above mentioned Arruruz is also the invented name of an invented poet, we read the following lines:

The metaphor holds; is a snug house.
You are outside, lost somewhere. I find myself
Devouring verses of stranger passion
And exile. The exact words

Are fed into my blank hunger for you.
(Hill 1994, p. 84)

"The metaphor, verses of stranger passion", as well as "the exact words" seem to hold dominion over the real feelings which, in a good postmodern fashion, are not supposed to make stuff and substance of poetry. The poet "like a disciplined scholar" is trying

To find value
In a bleak skill, as in the thing restored:
The long-lost words of choice and valediction.
(Hill 1994, p. 80)

The only thing which seems to be truly real are metaphors and language itself.

The collection of the poems, significantly titled *The Mystery of the Charity of Charles Péguy* is dedicated to the life and death of the French poet Charles Péguy, born in 1873 and killed in battle in 1914. The themes of history, war, myth, religion, poetry get intertwined, and all of them are viewed from the vantage point of poetry. Memory dominates the verbal scenes of battle and death on the fields of France. "In memory of these things these words were born" is the final utterance of Charles Péguy cycle.

The first poem of the cycle comments on the murder of the French socialist deputy Jean Jaurés. Geoffrey Hill parallels the ghost of the French deputy with that of Caesar. Indirectly, Péguy is compared with Brutus. The fatal question, though, which Geoffrey Hill asks is the following:

Did Péguy kill Jaurés? Did he incite
The assassin?
(Hill 1994, p. 165)

Geoffrey Hill raises the question of whether the people, especially poets, are answerable for their inciting words; in this case, the words would be those pertaining to Péguy's criticism of Jaurés. The question is very reminiscent of the self-rebuke which

W.B. Yeats addressed towards himself in his poem *The Man and the Echo*:

Did that play of mine send out
Certain men the English shot?
(Yeats. *Selected Poetry*, p. 221)

In both the cases, the questions are rhetorical. In Hill's oeuvre, the poet is urged to "defend your first position to the last word" (Hill 1994, p. 166), where word takes the priority over any military positions.

As Charles Péguy is known to have been a bergsonian in his adherence to the principles of organicism and the ridicule of the idea of the possibilities of technical and mechanical advancement, which would turn an individual simply into a cog of the machine or a number among the masses, Geoffrey Hill celebrates Charles Péguy's adherence to the teachings of Bergson and links the French philosopher with

an army
Of poets, converts, vine-dressers, men skilled
In wood or metal, peasants from the Beauce,
Terse teachers of Latin and those unschooled
In all but such hard rudiments of grace.
(*ibid.*, p. 168)

The privilege given to poets, aristocracy and individual craftsmen is very similar to W.B. Yeats' urging the poets of the future to

Sing the peasantry and then
Hard riding country gentlemen.
(Yeats. *Selected Poetry*, p. 211)

Knowing full well that words may have many meanings, that "history is law, clad in our skins of silver, steel and hide" (Hill 1994, p. 173) that we,

Counting our blessings, honestly admire
The wrath of the peacemakers, for example
Christ driving the money-changers
from the temple,
Applaud the Roman steadiness under fire,
(*ibid.*)

we perceive that "the metaphors of blood begin to flow" (*ibid.*, p. 174), while poetry becomes more important than real blood.

The play of words creates the new ranges of meaning, all of them challenging our perspicacity as readers. The farce of history is played out against "the last rites of truth, or the Last Judgement... or Mercy" (*ibid.*, p. 179), all of which are presented as being much the same in Hill's poetry.

The sentencing of Dreyfus is paralleled with "the world-famous stories of Jules Verne" or the scenes at Golgotha. In both the instances,

Serenely the mob howls,
Its silent mouthings hammered into scrolls
Torn from Apocalypse.
(Hill 1994, p. 173)

The religious dimension given to the famous trial of the 19th century demonstrates the archetypal character both of the events and of the mob, which are always able to hit the expected note while searching for a scapegoat. It is through his mastery over the language, that Geoffrey Hill distances himself from all those "we", famous in history and represented by "Pilate, Caiaphas in his thin soutane and Judas" (*ibid.*, p. 173).

The historical figures of Péguy or Jaurés or even Dreyfus acquire a new reality in the oeuvre of Geoffrey Hill. Historical judgement should be left for the historians to attain. The poetical work accommodates history only to the extent which permits the poet to create an absolutely new world based on the historical circumstances. The play of language, the polysemy of words, the twisted and ambiguous usages of idioms, though, bring all these events into our present world, and make us perceive them all anew and very differently. Hill's

mastery over the language implies his mastery over the historical events, which gain a new life in the *Mystery of the Charity of Charles Péguy*.

After all, while contradicting R. C. Nettleship's utilitarian and business like approach towards language, Geoffrey Hill insists that "there is something 'mysterious', some 'dark and disputed matter' implicated in the nature of language itself" (Hill 1984, p. 151).

In his latest collection of poems, titled *Without Title*, Geoffrey Hill continues to pursue the mysterious trends of language as such. Paradoxes amalgamate and clash, creating in this manner new and still unexplored ranges of meaning. Even memory becomes suspect. "Men of stale will" may continue "nursing their secret wounds", but the author knows that the man ruled by the mob, that is "the mob-ruled" may have only "five seconds' freedom". "The work of mourning... bugles dead achievements" and therefore, when viewed against the exigencies and expectations posed by the mob-ruled,

Metaphysics remain
In common language something of a joke.
Mourning my meaning is what I meant to say.
(Hill 2006, p. 14)

In our age, the meaning itself gets threatened and may become simply a cliché unless it is created by poetry. The mourning for the meaning, absent or present, creates the meaning. "Symbol burns off reality" (p. 12), we read in another poem, and symbol always indicates the search for meanings as well as for ideas. It is not in vain that one of the poems is paradoxically titled *On the Reality of the Symbol*.

Geoffrey Hill still connects poetry with the moral and ethical demands. Justice still is one of his favourite words. Though the poet knows that

So few of us absolved when what we write
Sets us to rights on some scale of justice.
(Hill 2006, p. 26)

still the poet insists that he may be just "a whiz at ordinary language" (ibid., p. 25) and, consequently, people may often mishear him, but the demands of his art are the same. More than ever does he see "through a painter's eyes" and more than ever does his desire to "stay immortal and ageless" (ibid., p. 3) get delegated to the sphere of the dream. The only consolation remains that "dead friends are no remoter than in life" (ibid., p. 3).

Considering the limitations of the space allotted for the essay and therefore not pursuing the task of doing the full justice to the latest collection of Geoffrey Hill's poems *Without Title*, I would still like to mention Geoffrey Hill's links with Ezra Pound and to a certain extent parallels with T. S. Eliot, all of which find their direct and indirect reflection in the above mentioned collection of his poetry.

In his essay, significantly titled *Our Word is Our Bond*, which is included in the collection of the essays *The Lords of Limits*, Geoffrey Hill writes about Ezra Pound as well as about a number of other poets, writers and philosophers. Geoffrey Hill does not justify Ezra Pound's political delusions but at the same time he does historically go back to Pound's trial, and finds it more paradoxical than any paradox itself³.

³ "At the same time, 'the peculiar legal paradox' that, as a result of the court's verdict, 'Pound found

Geoffrey Hill comments on Pound setting high demands for the definitive character of language as such and criticizes Pound's inexactitude in his translations of Propertius. We all should remember what T. S. Eliot had said regarding Pound's poem *Homage to Sextus Propertius*. "It is not a translation, it is a paraphrase, or still more truly (for the instructed) a persona" (Ezra Pound. *Selected Poems*, p. xxiii) wrote T. S. Eliot. Geoffrey Hill, on the other hand, comments on Ezra Pound conflating two lines of Propertius' Latin because "the major implications of the change certainly involves a claim to status, to be 'among' the true poets" (Hill 1984, p. 156). In short, by creating his personas, including that of Sextus Propertius, Ezra Pound seems to have been fighting his own battles directed against what he thought to be the narrow-mindedness of his entourage in England, in 1917.

Ezra Pound's poem abounds in numerous classical names, just helping the poet to emphasize the principal subject of the poem, which is poetry. The poem ends on a very fragmentary Modernist note, leaving a possibility for the reader to connect very disparate images.

Geoffrey Hill's poem *Ex Propertio*, on the other hand, is very different in character. To begin with, it is a short poem, in contrast to Ezra Pound's oeuvre being of a substantial length and volume. In this poem, Geoffrey Hill seems to be trying to fathom out his life-long themes of love and law, and link them as well as separate them through rhetoric and poetry:

I bowelled my loyalties to law and love
Rhetorical in parts.

(Hill 2006, p. 61)

Geoffrey Hill's poem opens on an ironical note reminiscent of literary traditions pertaining both to W. B. Yeats and T. S. Eliot:

Encouraged by a glib-tongued haruspex
To practice divination-what's wrong there?
(*ibid.*)

questions Geoffrey Hill. The lines are reminiscent of the denunciatory opening of T.S. Eliot's fifth part of *East Coker*:

To communicate with Mars, converse with
spirits,
To report the behaviour of the sea monster,
Describe the horoscope, haruspicate and scry.
(Eliot, *Collected Poems 1909–1962*, p. 198)

While Eliot links the above mentioned occupations with the playing of cards and calls them "pastimes and drugs", especially if they get contrasted with the far worthier and further searching poetical endeavours, such as

To apprehend
The point of intersection of the timeless
With time.
(*ibid.*, p. 198)

Geoffrey Hill, on the other hand, asserts the reviving power of love over that of the self-consuming law:

Love as a necromant
Re-infiltrates the dead whilst law usurps
Upon itself.
(Hill 2006, p. 61)

Both the poets clearly mistrust "divinations charms". If Ezra Pound, on the other hand, writes of Propertius' love for Cynthia, Geoffrey Hill asserts that "the act of love surpasses eloquence" (*ibid.*, 61). All the three poets nevertheless unequivocally proclaim their absolute faith in the powers of the poetical language.

---

himself, in effect, under a sentence of life imprisonment despite the fact that he was innocent in the eyes of the law' is in itself more oxymoronic than paradoxical" (*The Lords of Limit*, p. 154).

Words are never stone
 Except in their appearance. See me out,
 Long-domiciled epiphanies I trust.

(Hill 2006, p. 64)

This is Geoffrey Hill's creative motto spelt out in the poem *On the Sophoclean Moment in English Poetry*. The meanings of the long-domiciled epiphanies are created by and revealed through words.

The verbal complexity and formal intricacies of Geoffrey Hill's poetry raise high demands for the reader. The challenges present their own rewards. The importance of tradition can be deciphered not only in Geoffrey Hill's critical *Essays on Literature and Ideas* which are devoted to the analysis of numerous English and American poets, such as William Shakespeare, Robert Southwell, Jonathan Swift, Gerald Manley Hopkins, Ben Johnson, John Crowe Ransom and Ezra Pound, to mention just a few. Tradition plays its part in Geoffrey Hill's evaluations and references to history as well as to myth, which tend to newly revive in his poems. The cycles *Mercian Hymns* as well as *Tenebrae* are especially worthy of mention in regard to their constant return to the past as well as to bringing that past newly alive to poetry. The play of the language makes it difficult to fathom out the depth and intensity of those newly reborn poetical lines.

The principle concern of Geoffrey Hill's prose is the research into the workings of the language. For example, when writing about

Jonathan Swift, Geoffrey Hill enlarges upon Swift's linguistic attitude being "a kind of Tory stoicism, a rather simpler form of resistance than that of his poems" (Hill 1984, p. 81). Writing on Gerald Manley Hopkins, Geoffrey Hill utters those prophetic words: "Hopkins's theological crux is necessarily a linguistic crux" (ibid., p. 157) While writing on Ezra Pound, for example, Geoffrey Hill emphasizes the American poet's displeasure at "everyone's inexactitude" (ibid., p. 155) during the famous trial. Verbal inexactitude is taken to be a great flaw by the famous imagist.

In his article, very symbolically titled *Redeeming the Time*, Geoffrey Hill conducts an enquiry into the nature of rhythm. While commenting upon Wordsworth's *Ode Intimations of Immortality*, Geoffrey Hill writes "Wordsworth transfigures a fractured world" (Hill 1984, p. 88), the word "transfigures" is crucially important, because it indicates the creative capacity of poetic language. The form of G. Hill's poems also adheres to traditional demands set to sonnets as well as to rhymed or unrhymed versification.

Geoffrey Hill is very apt at playing with the similarities and differences which poetical language possesses. The poet seems to be certain that there is but "one stop from Sophocles to Sepulchre" (Hill 2006, p. 64) Though the Sophoclean Moment may be only for a moment (ibid., p. 64), but the attempt to become Sophoclean will always be there.

References

ELIOT, Th. S., 1991. *Collected Poems 1909–1962*. New York, San Diego, London: Harcourt Brace and Company.

HILL, G., 1984. *The Lords of Limit. Essays on Lite-*

ature and Ideas. New York: Oxford University Press.

HILL, G., 1994. *New and Collected Poems. 1952–1992*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

HILL, G., 2006. *Without Title*. London: Penguin Books.

POUND, E., *Selected Poems*. London: Faber and Faber Limited, December MCMXXXV and November MCMXXXIX.

RICHTER, D. H., 1994. *Falling into Theory. Conflicting Views on Reading Literature*. Boston: Bedford Books.

Izolda Gabrielė Geniušienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: anglų ir amerikiečių literatūra, Europos literatūra, modernizmas, postmodernizmas, romantizmas.

NEAPIBRĖŽTUMAS IR PRASMĖS PAIEŠKOS G. HILLIO POEZIJOJE

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas daugiasluoksnius Geoffrey'aus Hillio poezijos prasmės. Bėgant laikui nuolat didėjantis interpretacijų skaičius neišvengiamai plečia teksto prasmės ribas. Išskeldamas kūrybinę kalbos galią ir daugialypę žodžio prasmę, poetas kviečia skaitytoją įsijungti į naujai atsiveriančių teksto prasių paieškas. Straipsnio tikslas yra atskleisti uždaru neosimbolistinių struktūrų, kurių vienas įvaizdis duoda tik bendrą supratimą apie kitą ir sukuria susipynusias prasmes, ir atvirų postmodernistinių konstrukčių, kurių neapibrėžtos prasmės laukia skaitytojo kūrybingumo, tarpusavyje sąsaja Geoffrey'aus Hillio poezijoje. Siekiama įvertinti kiek postmodernistinis rašymo būdas paveikė iš esmės neomodernistinę Geoffrey'aus Hillio eilėraščių tekstūrą. Ypatingas dėmesys straipsnyje skiriamas Ezra'os Poundo bei T. S. Elioto kūrybinių principų atspindžiams paskutiniajame Geoffrey'aus Hillio poezijos rinkinyje *Be pavadinimo* (2006).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalba, skaitytojas, interpretacija, daugiaspektis postmoderniosios struktūros, neomodernistinė tekstūra.

RICOEUR, P., 1994. *Hermeneutics and the Human Sciences*. Ed. and transl. by John B. Thompson. USA: Cambridge University Press.

ROBERTS, A. M., 2004. *Geoffrey Hill*. Tavistock, Devon, United Kingdom: Northcote House Publishers Ltd.

YEATS, W. B., 1991. *Selected Poetry*. London, England: Penguin Books.

Izolda Gabrielė Geniušienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: literatura angielska, amerykańska i europejska, modernizm, postmodernizm, romantyzm.

NIEOKREŚLONOŚĆ I POSZUKIWANIA SENSU W POEZJI G. HILLA

Streszczenie

Przedmiotem analizy przeprowadzonej w niniejszym artykule jest zagadnienie wielowarstwowych sensów w poezji Geoffreya Hilla. Stale rosnąca ilość interpretacji nieuchronnie prowadzi do rozszerzenia granic znaczeniowych tekstu. Wysuwając na plan pierwszy twórczą moc języka i wieloznaczność wyrazu, poeta zaprasza czytelnika do włączenia się w poszukiwania otwierających się na nowo sensów tekstu. Celem artykułu jest odsłonięcie zamkniętych struktur neosymbolistycznych, gdzie jeden obraz, który daje jedynie ogólne pojęcie o innym, tworzy pokłady splecionych ze sobą znaczeń oraz wzajemnego związku otwartych konstrukcji postmodernistycznych, których niezasłonięte sensory czekają na kreatywność czytelnika. Innym zagadnieniem jest ocena, w jakim stopniu postmodernistyczny sposób pisania wpłynął na zasadniczo neomodernistyczną strukturę wierszy Geoffreya Hilla. Szczególną uwagę poświęcono odbiciom zasad twórczych Ezy Pounda i T. S. Eliota w ostatnim zbiorze poezji Geoffreya Hilla *Without Title* (2006).

SŁOWA KLUCZOWE: język, czytelnik, interpretacja, złożone struktury postmodernistyczne.

Gauta 2008 12 07

Priimta publikuoti 2009 01 10

Jerzy Szczepański

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Humanistyczny

Instytut Historii

ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce, Polska

Tel.: +048 41 349 73 06

E-mail: jeszcze@pu.kielce.pl

Zainteresowania naukowe: historia społeczna i gospodarcza XVIII–XIX w.

POETA I EPOKA – NIEKTÓRE ASPEKTY ŻYCIA I TWÓRCZOŚCI FRANCISZKA KARPIŃSKIEGO (1741–1825)

Niniejsze opracowanie ma charakter przeglądu problemowego, którego zadaniem jest wskazanie luk, a zarazem możliwości badawczych w zakresie niektórych aspektów życia i twórczości słynnego poety okresu Oświecenia. Szkic niniejszy sygnalizuje, choć nie do końca wyjaśnia, zagadnienia związane z mecenatem nad twórczością poety króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i magnatów (Czartoryscy, Sanguszkowie, Branicki, Ogiński, Radziwiłłowie). Mecenat wiązał się w dużym stopniu z zatrudnieniami nauczycielskimi Karpińskiego. Najważniejsze miejsce wśród mecenasów Karpińskiego zajmowali król i książę Adam Kazimierz Czartoryski.

Wiele miejsca w życiu poety zajmowały wpływowe, zamożne i wykształcone kobiety. Wynikało to nie tylko z faktu ich większej wrażliwości i uczuciowości, ale również odgrywania przez nie ważnej roli w życiu intelektualnym i politycznym Polski w XVIII w. Niekiedy życie uczuciowe poety, jego twórczość i poszukiwanie mecenatu oraz działalność pedagogiczna łączą się bardzo ściśle, jak to można było obserwować w przypadku znajomości Karpińskiego i Marianny Ponińskiej.

Problemem, który nie zwrócił dotychczas uwagi badaczy, są miejsca pobytu i życia poety. Tu również pozorna i dziwna może się wydać wielość dzierżaw i majątków Karpińskiego. Były ich wiele, od Pokucia i Wołynia aż po okolice Grodna, gdzie zakończył życie. Poeta desperacko poszukiwał dla siebie stabilizacji życiowej; te poszukiwania były utrudnione wypadkami politycznymi i wojennymi.

Badania źródłowe nad życiem Franciszka Karpińskiego, które ciągle w dużej mierze jeszcze są przed nami, są niezwykle trudne z uwagi na zniszczenia wojenne bądź rozproszenie archiwaliów. Ale ten powierzchowny przegląd problematyki, który całkowicie pomija na przykład problematykę polityczną epoki, uświadamia, że pytania można jeszcze mnożyć. Główny wniosek – to zastanawiająca mnogość problematyki osób i miejsc w życiu poety, które łączył jeden wspólny mianownik. Było nim szukanie miejsca dla siebie i swojej twórczości.

SŁOWA KLUCZOWE: życie i twórczość Franciszka Karpińskiego, mecenat w Polsce pod koniec XVIII w.

Stan badań nad życiem i twórczością Franciszka Karpińskiego wydaje się rozległy, co poświadcza spora liczba publikacji i wydanych źródeł. Czy w tej sytuacji można go zmienić czy uzupełnić?

Niniejsze opracowanie ma charakter przeglądu problemowego, którego zadaniem jest wskazanie istniejących luk, a co za tym idzie – i możliwości badawczych w zakresie niektórych aspektów życia i twórczości poety. Szkic niniejszy sygnalizuje, choć nie do końca wyjaśnia, zagadnienia związane z mecenatem nad twórczością poety króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i magnatów (Czartoryscy, Sanguszkowie, Branicy, Ogińscy, Radziwiłłowie). Mecenat wiązał się w dużym stopniu z zatrudnieniami nauczycielskimi i guwernerskimi Karpińskiego.

Już na wstępie warto zaznaczyć, że powyższy zestaw zagadnień nie wyczerpuje całej problematyki historycznej powiązanej z życiem i twórczością Franciszka Karpińskiego. Stanowią one raczej przykład dalszych możliwości badawczych. Ten roboczy kwestionariusz problematyki, podobnie zresztą jak dotychczasowy stan badań, nie w pełni uwzględnia sytuację, że w życiu poety problemy związane z poszukiwaniem mecenatu łączyły się integralnie z innymi, takimi jak praca poety jako magnackiego guwernera, czy przede wszystkim poszukiwaniem dla siebie miejsca i domu.

Wiele miejsca w życiu poety zajmowały wpływowe, zamożne i wykształcone kobiety. Wynikało to nie tylko z faktu chyba ich większej wrażliwości, uczuciowości i lepszego zrozumienia sytuacji poety, ale również odgrywania przez nie ważnej roli w życiu intelektualnym i politycznym Rzeczypospolitej XVIII w. Niekiedy życie

uczuciowe poety, jego twórczość i poszukiwanie mecenatu oraz działalność pedagogiczna łączą się bardzo ściśle, jak to można było obserwować w przypadku znajomości Karpińskiego i Marianny Ponińskiej. A więc nie można rozpatrywać oddzielnie tych problemów, jeśli pragniemy lepiej zrozumieć poetę, jego twórczość i epokę. Nie zawsze też potrzeby serca i ducha musiały odgrywać tu pierwszorzędną rolę, ale poszukiwanie opieki i mecenatu. Ta kwestia została dostrzeżona w dotychczasowych badaniach.

Ten skomplikowany charakter relacji personalnych w życiu poety wywarł wpływ także na decyzje pierwszych wydawców i po części mecenasów Franciszka Karpińskiego. Tak było w przypadku Karola Prozora, który w 1781 r. był w Grodnie w czasie sesji Trybunału Litewskiego za marszałkowania ks. Adama Kazimierza Czartoryskiego i tu zaprzyjaźnił się z Franciszkiem Karpińskim. Ten ofiarował mu swe książki, a niektóre z nich dedykował, jak na przykład tłumaczenie J. F. Michauda *Wiara, prawa i obyczaje Indianów* (Karpiński 1806, t. IV)¹.

Karpiński przekazał mu w testamencie rękopisy swoich ineditów; niektóre spośród nich, wybrane przez Prozora, ukazywały się w „Dzienniku Wileńskim” (1827). Wybór – według Tadeusza Mikulskiego – „dobrze

¹ **Prozor Karol** h. własnego (1761?–1841) – oboźny wielki litewski, działacz polityczny. Urodził się na Żmudzi. Zwolennik konstytucji 3 Maja, uczestnik powstania kościuszkowskiego planowany nawet na jego dowódcę. Udał się do Drezna, aby nakłonić Kościuszkę do jak najszybszego rozpoczęcia powstania. Jego pasją za młodych lat było łowiectwo. Nie był człowiekiem pióra, ale interesował się przyrodą, techniką, matematyką, literaturą, sztuką i hutnictwem. Miał też jedną z największych na Polesiu bibliotekę w Chojnikach i zbiór numizmatów. Malował dla niego Franciszek Smuglewicz.

mówi o smaku literackim K. Prozora”. Działalność Prozora komentował w swych paryskich wykładach Adam Mickiewicz (Orman 1985, s. 534–535).

Kolejny wydawca to Franciszek Ksawery Dmochowski (1762–1808) – poeta, działacz polityczny, sekretarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk, wydawca pism *Krasińskiego* (1803–1804) i redaktor „Nowego Pamiętnika Warszawskiego” (Skałkowski 1939–46, s. 203–205). Jeszcze w 1804 r. zwrócił się do Karpińskiego z propozycją wydania jego dzieł, a w odpowiedzi poeta przekazał mu znaczną ilość druków i rękopisów. *Dzieła Franciszka Karpińskiego wierszem i prozą* opublikowane zostały w 1806 r. (Sobol 1979, s. 161–162).

Bliskim znajomym poety, z którym przez wiele lat łączyły go więzy przyjaźni, był Marcin Poczobut – rektor Szkoły Głównej Litewskiej, poeta (Rabowicz 1982, s. 52–62)². Jemu to przesłał Karpiński w 1787 r. „Pieśni nabożne” (Sobol 1966–1967, s. 156).

W czasach współczesnych kompleksowe dokonania w zakresie badań nad życiem i twórczością Franciszka Karpińskiego mają na swoim koncie historycy literatury z ośrodka wrocławskiego, a szczególnie Roman Sobol (1926–1982). Uczeń Tadeusza Mikulskiego, czołowy badacz literatury Oświecenia pracował na Uniwersytecie Wrocławskim i w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk (Aleksandrowska 1994, s. 22–24). Poświęcił się studiom nad twórczością Franciszka

Karpińskiego. Jego główne prace w tym zakresie to: wspólnie z T. Mikulskim edycja korespondencji Karpińskiego, pamiętniki i biografie poety (Karpiński 1979; Sobol 1966–1967, s. 103–108).

Warto zaznaczyć, że poza wydanymi już źródłami i archiwami polskimi wydawcy „Korespondencji Franciszka Karpińskiego” [Karpiński 1958, Korespondencja] wykorzystali źródła z Biblioteki Ukraińskiej Akademii Nauk we Lwowie. Poziom i jakość tego wydawnictwa charakteryzuje szczegółowa i erudycyjna opinia profesora Stanisława Pigionia, który napisał o nim jako wzorowym, wskazując na takie jego zalety, jak kompletność i rzetelność (Pamiętnik Literacki 1959, s. 667–678).

Stan badań nad twórczością poety, głównie w kontekście dokonań historyków literatury z ośrodka wrocławskiego, musi wywoływać pytanie na temat celowości dalszych poszukiwań. Czy w tej sytuacji – rozwiniętego edytorstwa źródeł i stanu badań – istnieją szanse na jakieś nowe ustalenia w tym zakresie? Niniejszy referat jest próbą odpowiedzi na to pytanie. Chciałbym podkreślić, że dotychczasowe dokonania były dziełem głównie historyków literatury, którzy przy całej staranności i skrupulatności w wykorzystaniu źródeł reprezentują nieco inną metodologię badawczą. Moim zadaniem jest wskazanie możliwości wynikających z metod pracy historyka różniących się niekiedy od metod historyka literatury.

Zagadnieniem, które zdominowało życie poety, było poszukiwanie mecenasa swej twórczości i swojego miejsca na ziemi i domu. Obydwa te problemy powiązane ze sobą naznaczyły jego życie i aktywność. W znaczeniu węższym mecenat, jak wiadomo-

² **Poczobut** (Poczobut Odlanicki) **Marcin** h. Pogonia odmienna (Zdarbożec) (1728–1810) – jezuita, astronom. Autor projektu powołania w Wilnie Towarzystwa Literackiego w 1773 r. Autor wierszy na cześć króla. Entuzjasta konstytucji 3 Maja, członek Rady Najwyższej Narodowej Litewskiej z 1794 r.

mo, to opieka nad artystami i twórczością artystyczną sprawowana przez fundatorów, kolekcjonerów, znawców i miłośników sztuki. W znaczeniu szerszym była to wszelka działalność fundacyjna i różne formy finansowania sztuki. Mecenasem nazywamy kogoś, kto zamawia dzieło sztuki i pozostaje jego właścicielem (Białostocki 1984, s. 15–27).

Najbardziej typowy przejaw mecenatu artystycznego to opieka nad twórcami i pomoc materialna, w czasach stanisławowskich miała często charakter doraźnej troski nad ubogimi artystami i ich zaopatrzenia ze strony ludzi zamożnych, którymi byli najczęściej magnaci.

W oświeceniowej Polsce najbardziej konsekwentny mecenat rozwinął król Stanisław August Poniatowski, dążąc do stworzenia sztuki narodowej. Za przykładem i wzorem króla mecenat uprawiali możnowładcy świeccy (Zamoyscy, Branicy, Czartoryscy) i episkopat.

Integralnie z zagadnieniem mecenatu poety łączyły się też guwernerskie zatrudnienia Karpińskiego, przez które należy rozumieć obowiązki o szerszym zakresie aniżeli w przypadku nauczyciela domowego. Guwerner poza wszechstronnym wykształceniem dbał również o wychowanie moralne podopiecznego.

Z pewnymi zastrzeżeniami za pracodawczynię, ale i protektorkę oraz muzę poety uznać można Mariannę Ponińską. Jej małżonek Józef, według samego Karpińskiego, wyróżniał się wśród swego otoczenia „wyższą edukacją”, „dużą wiedzą” i znajomością wielu języków. Główne dobra posiadał w ziemi halickiej i przemyskiej. W dobrach w Zahajpolu w ziemi halickiej Karpiński przebywał od 1766 r. z przerwami jako

guwerner synów Ponińskiego. Romans ze starszą od siebie o 14 lat Ponińską stał się dla poety natchnieniem do napisania kilku utworów. Po śmierci męża w 1770 r. Ponińska odrzuciła oświadczyzny Karpińskiego, wyposażając go natomiast sumą 5000 złp. (Szczygielski 1983, s. 536–537)³.

Najważniejsze miejsce wśród mecenasów Karpińskiego zajmowali król i książę Adam Kazimierz Czartoryski. W czasach współpracy konkurowali ze sobą również na polu sztuki i literatury, z czego chyba korzystał, ale i tracił poeta. Z czasem stali się zaciekłymi przeciwnikami politycznymi.

Król unikał panegirystów. Znane było jego powiedzenie skierowane do jednego z miernych poetów: „szkoda czasu i atłasu”. Twórczość inspirowana przez króla to głównie utwory o charakterze społeczno-politycznym, prace historyczne, wiersze okolicznościowe związane z aktualną sytuacją kraju. Literaci skupieni wokół króla to często najzdolniejsi, korzystający nie tylko ze wsparcia, ale będący często na całkowitym utrzymaniu hojnego, choć niezbyt zamożnego monarchy (Borucki 1987, s. 126–127)⁴.

Franciszek Zabłocki tak wierszował o mecenacie króla:

„To prawda, że nareszcie Stanisław łaskawy,
Ile mu czasu na to dają ważne sprawy,
Znając dobrze szacunek krajowych pisarzy,

³ Ponińska Marianna z Kalinowskich (1727 – 19 XII 1797), żona Ponińskiego Józefa h. Łódzia (zm. 1770), starosty piotrowskiego i ostrskiego, posła na sejmy.

⁴ Według opisu J. U. Niemcewicza: „(...) brudny, niewyczesany, w szlafroku, albo z Żydem ćwiczył się w nauce szachów lub z bezwstydnymi wszetecznikami brudne płodził rozkosze, lecz niechże go porwał duch wieszcy, wychodziły spod pióra jego najwyborniejsze rymy (...). Izba jego nigdy zamiataną nie była. Czas trawił na karmieniu i oswajaniu wróblów (...)”.

W 1780 r. poeta pisał: „Łaskawie zaproszony, tak i przyjęty byłem” (Karpiński 1987, s. 102). Książę zgromadził w swej rezydencji bogatą i ciekawą bibliotekę. Biblioteka służyła również zainteresowanym osobom z zewnątrz. Porządkowaniem i katalogowaniem zbiorów zajmował się Franciszek Karpiński. Pełnił on też rolę sekretarza księcia i należał do stałego grona domowników. Księżciu też poświęcił wiersze, głównie polityczne i okolicznościowe (Karpiński 1987, s. 107)⁵.

Niezależną i ważną rolę w twórczości poety spełnić miała małżonka księcia – księżna Izabela Czartoryska. Tłem stało się zainteresowanie księżnej poezją Jaquesa Delille’a (1738–1813), a zwłaszcza jego „Ogrodami” opublikowanymi w 1782 r. W tym samym roku Franciszek Karpiński przystąpił na polecenie księżnej do tłumaczenia poematu wspólnie ze swoją uczennicą,

czternastoletnią Marią Anną Czartoryską, późniejszą Wirtemberską (Karpiński 1987, s. 123; Aleksandrowicz 1998, s. 33)⁶.

Prawdopodobnie w 1783 r. Karpiński objął na lat 9 obowiązki gubernera Romana Sanguszki, syna księcia Józefa Sanguszki (Marcinek 1993, s. 496)⁷. Tak pisał o tym w pamiętniku:

„(...) przyjąłem obowiązki zatrudnienia się formowaniem serca i dozoru nad edukacją Romana Sanguszki, siedmioletniego dziecięcia, najpiękniejszego w całej Warszawie chłopca; przy znacznej pensji rocznej, a po dziesięciu lecach wsi do dziesięciu tysięcy intraty czyniącej dozywociem” (Karpiński 1987, s. 118).

I znów po roku rozczarowany w swych nadziejach zrezygnował Karpiński z zajęć i wyjechał z Warszawy rozżalony na swych niedoszłych opiekunów – króla i magnatów. Wtedy też powstał osobisty, wyrażający jego rozczarowania, wiersz „Powrót z Warszawy na wieś” (Sobol 1966–1967, s. 104).

⁵ Z kart pamiętnika Karpińskiego można też wyciągnąć wniosek, że im lepsze były relacje poety z królem, tym gorsze z Czartoryskim. Byłby to wynik rywalizacji i niechęci, której mimowolną ofiarą był poeta.

Czartoryski Adam Kazimierz Joachim Ambroży Marek, książę (1734–1823), generał ziem podolskich. Starannie wykształcony, urodziwy, miał znakomite kontakty również zagraniczne. Ożenił się w 1761 r. z Izabelą c. Jerzego Fleminga. Działacz edukacyjny i założyciel korpusu kadetów. W latach 80. zerwał z królem. Członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, inicjator opracowania słownika języka polskiego przez B. Lindego. Działal na rzecz otwarcia teatru narodowego. Dzięki niemu w 1770 r. w korpusie kadetów otwarto teatr amatorski. Napisał dla sceny amatorskiej w Puławach kilka komedii: „Panna na wydaniu”, „Kawa”, „Gracz”, „Pysznoskapski” i inne, grane z powodzeniem w Warszawie. Doskonały znawca literatury światowej i zagranicznych teatrów. Jego głównie zasługą było, że utwory dla sceny narodowej pisali: Bohomolec, Zabłocci, Książka i Niemcewicz. Należeli oni, podobnie jak Koblański, Fr. Karpiński, sekretarz księcia, i Grzegorz Piramowicz, do stałego grona. W Puławach lub Sieniawie gościnnie przebywali między innymi: Kajetan Koźmian, Leon Dembowski, Tadeusz Matuszewicz, Tadeusz Mostowski, Marcin Badeni i wielu innych.

⁶ **Czartoryska Izabela Elżbieta** z hr. Flemingów (1746–1835), żona Adama Kazimierza, generała ziem podolskich. Dziedziczka wielkiej fortuny ojca. Zajmowała się teatrem, krytyką literacką. Prócz poematów wierszem i prozą jej pióra (nie wydanych), wyszły „Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów” (Wrocław 1805). Duże znaczenie w powstaniu tej książki należy przypisać J. Delille’owi, autorowi dzieła o ogrodach, którego poznała w czasie swoich podróży za granicą i któremu przesłała opis Puław, przez niego później zamieszczony. Sam Karpiński pisał tak o tym zadaniu:

„Przyjechawszy do pałacu Czartoryskich (...) chodziłem do księżniczki starszej, z którą – dla wprawienia jej w język polski – tłumaczyłem książkę *Ogrody* przez l’abbé Delille napisaną; z której wytłumaczywszy prozą, co było uczące prawideł ogrodniczych, to, co poetycznego znalazłem, oddałem potem wierszem polskim”.

⁷ **Sanguszko** Józef Paulin Jan Adam, książę (1740–1781), marszałek wielki litewski. Wychowany na dworze w Lubartowie. Posiadacz biblioteki w Lubartowie. Z małżeństwa z Anną z Cetnerów miał syna Romana (1775–1790). Sukcesja po Romanie przypadła matce i wujom: Hieronimowi i Januszowi. Matka Romana jeszcze trzykrotnie wychodziła za mąż.

Przez kilka następnych lat wakacje Karpiński spędzał w Białymstoku u ks. Izabelli Branickiej, ukochanej siostry króla Stanisława Augusta. W 1787 r. poeta przebywał tam dłuższy czas i to wtedy w jej rezydencji w Białymstoku powstały „Pieśni nabożne” (m.in. „Kiedy ranne wstają zorze...”, „Wszystkie nasze dzienne sprawy...”). Branicka robiła mu nadzieję oddania w dzierżawę upatrzonych dóbr, ale w efekcie nie spełniła swych obietnic. Ale to na dworze białostockim poeta poznał tak oddanego mu przez wiele lat Marcina Badeniego, administratora dóbr litewskich, który namówił do wzięcia w dzierżawę klucza Suchodolina w Grodzieńskim (Sobol 1966–1967, s. 104).

Marzec i Wielkanoc 1788 r. spędził Karpiński w Siedlcach u Aleksandry z Czartoryskich Ogińskiej. Utrzymywała ona ożywione kontakty z królem i chyba jego wzorem organizowała przyjęcia, które od 1771 r. przybierały charakter zebrań literackich z udziałem m.in. A. Naruszewicza. Po śmierci ojca przejęła miasto Siedlce, które pod jej zarządem przeżywało złoty okres, opiewane przez dwóch Franciszków – Karpińskiego i Książną. W 1783 r. Siedlce odwiedził król, a uroczystość uczcił wierszem Karpiński (Rabinowicz 1978, s. 589–593)⁸.

Znacznie dłużej trwał epizod w życiu poety powiązany z wielkim rodem Radziwiłłów.

W lipcu 1791 r. książę Karol Stanisław Radziwiłł herbu Trąby „Panie Kochanku” (1734–1790) w porozumieniu z królem Stanisławem Augustem wyznaczył Franciszka Karpińskiego na stanowisko nauczyciela i wychowawcy młodocianego Dominika Radziwiłła. Dominik stał się w 1790 r. jedynym sukcesorem dóbr nieświeskiej linii Radziwiłłów i ogromnego majątku.

Według Karpińskiego: „Pan ten był prawdziwym przyjacielem narodu i szlachty, a nie takim magnatem jak inni, którzy za pieniądze moskiewskie kupieni, wszystko przeciw ojczyźnie zrobić byli gotowi” (Karpiński 1987, s. 115). Decyzję tę silnie popierał król, który nie zapominał o poecie.

I znów według Karpińskiego: „Wszelako król, chcąc się niby uiścić w obietnicy swojej wspierania mię, najcięższym dla mnie uiścić się sposobem, kiedy się umówił z księżęciem Maciejem Radziwiłłem, kasztelanem wileńskim, opiekunem małoletniego natenczas księcia Dominika Radziwiłła, potem ordynata Nieświeża i Ołyki, ażebym ja przez dziesięć lat był jego rządcą edukacji i razem nauczycielem obyczajów”. Wynagrodzenie związane z wykonywaniem tych obowiązków było dość wysokie, a perspektywy jeszcze lepsze (Karpiński 1987, s. 133)⁹.

Jednak już rok później zrezygnował z obowiązków guwernera i kuratora młodego Dominika, głównie w wyniku scysji z matką Dominika, ks. Radziwiłłową. Jeszcze w końcu lat 90. interweniował w sprawie zaległej pensji.

⁸ **Ogińska** z Czartoryskich I.v. Sapieżyna Józefa Aleksandra (1730–1798), hetmanowa wielka litewska, córka Michała Fryderyka Czartoryskiego. Poślubiła Michała Antoniego Sapiechę w 1748 r. Interesowała się teatrem. Mąż zmarł w 1761 r. Ojciec wydał ją za Michała Kazimierza Ogińskiego. Ślub odbył się w Wołczyńnie 18 XI 1761 r., gdzie następnego dnia miało być wesele Izabeli Fleming z Adamem Kazimierzem Czartoryskim. Po uporządkowaniu spraw majątkowych przystąpiła do odnowy Słonimia, który pozostał jej główną rezydencją.

⁹ „Płaca roczna naznaczona mi była przez opiekuna tysiąc czerwonych złotych, a matka małoletniego potem obiecała mi przyczynić czerwonych złotych pięćset corocznie. Prócz tego po wyjściu z opieki, podług prawa litewskiego, za lat dziesięć tego dziecięcia miał mi być dany dożywociem folwark jaki ordynacki”.

Po rozbiorach edukację nad Dominikiem Radziwiłłem powierzono ks. Adamowi K. Czartoryskiemu, który w 1801 r. zabrał go do Puław. Jesienią 1801 r. edukacją „niesfornego i zaniedbanego” Dominika zajmował się w Puławach ponownie Karpiński. W 1804 r. opuścił Puławy (Anusik, Stroynowski 1987, s. 176–178). Warto przy tej okazji zaznaczyć, że materiały archiwalne w tej kwestii mogą znajdować się w archiwum Radziwiłłów w Państwowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku liczącym ponad 25 tys. poszytów.

Z czasem i w wyraźnym związku z upadkiem Rzeczypospolitej nadzieje oraz starania Karpińskiego słabły i z czasem ustały. Z pewnością wpływ na to miała postępująca, pomimo zaburzeń politycznych, stabilizacja życiowa poety. Zmieniały się akcenty w relacjach Karpińskiego z możnymi.

Było to widoczne w przypadku jego znajomości z wielką panią Teofilą Sapieżyną. Kontynuowała ona styl życia i zainteresowania kulturą, stanowiące swoistą syntezę tradycji sarmacko-magnackich z postawami oświeceniowymi w swej rezydencji zwanej Teofilpol. Należała do wyemancypowanych, władczych kobiet epoki, ale gospodarowała niefortunnie; jej dobra po jej śmierci były obciążone długiem 5 mln zł.

W 1805 r. ofiarowała zbiór 2246 tomów Liceum Krzemienieckiemu. Prowadziła życie towarzyskie, korespondowała z Franciszkiem Karpińskim, który przysyłał jej z kolei swoje prace literackie. To w liście do niej z 1801 r. pisał: „Ostatnie dzieło, nad którym niedawno pracować zacząłem, jest „Historia ludzi, z którymi na świecie żyłem” (Sobol 1979, s. 161). Złośliwe uwagi Karpińskiego o Sapieżynie („Księżna zwyczajnie po zachodzie słońca dopiero

budzi się, a przez całą noc bawić się lubi”), zawarte w opisie Teofilpola napisanym ok. 1802 r., wiążą się z wieloletnimi uciążliwymi staraniami poety o wypłatę procentów i zwrot pożyczonych jeszcze w 1794 r. 2 tys. dukatów. Nie przeszkodziło to jednak Sapieżynie przesłać mu do oceny „wierszy na Russa i Woltera”, być może jej własnego pióra (Skowronek 1994, s. 171–173; Kieniewicz 1939, s. 2–3)¹⁰.

Ten niepełny przegląd problematyki związanej z mecenatem nad twórczością Franciszka Karpińskiego dowodzi, jak trudne i często bezskuteczne były z jego strony to próby. Być może wpływ na to miały rozbieżne oczekiwania obu stron – poety i mecenas. Zaskakująca przy tym jest, nawet jeśli uwzględnimy fragmentaryczność informacji, dominująca rola ówczesnych kobiet w staraniach poety. Motywacji jego nie zawsze do końca skutecznych opiekunek nie można ograniczać na przykład tylko do sfery uczuć, jak miało to być w przypadku Marianny Ponińskiej. Decydujące znaczenie miały tu czynniki

¹⁰ Sapieżyna z Jabłonowskich Teofila Strzeżysława (Strzyżysława?), (1742–1816), krajczyna litewska, działaczka konfederacji barskiej. C. Józefa Aleksandra Jabłonowskiego i Karoliny z Radziwiłłów, 1 v. Kazimierzowej Sapieżyny, rodzoną siostrą Augusta Dobrogosta Jabłonowskiego. Prawdopodobnie starannie wykształcona o zainteresowaniach politycznych. Ok. 1761 r. poślubiła wojewodzie mściławskiego Józefa Sapiechę, konfederata barskiego. Spór między Józefem Sapiechą jako regimentarzem a hetmanem Michałem Ogińskim o komendę nad litewskim wojskiem konfederackim. Odznaczała się kokieterią i swobodą obyczajów. Pobyt w Niemczech i Francji. Miała dwoje dzieci, ale i kryzys w małżeństwie, a za sobą próbę samobójstwa (1776). Ok. 1779 r. powróciła do kraju i żyła w separacji z mężem. Po otrzymaniu działów rodzinnych osiadła na przełomie 1790/91 w Czolhanu zwanym Teofilpolem.

Hodowała białe mopsy, ptactwo, w tym papugi. „Otoczona olbrzymim dworem, ubrana prawie po męsku, słynęła w okolicy ze swych dziwactw i zamilowania do etykiety”.

materialne, ale także łącząca ich sympatia i zainteresowanie poezją.

Spróbujmy podsumować. Gdy usiłujemy spojrzeć na życie poety z pewnej perspektywy, widzimy jak wiele prób i wysiłków podjął w celu pozyskania sobie możnego protektora i jego opieki. Próba mecenatu królewskiego w latach 1780–1781 zakończyła się fiaskiem prawdopodobnie z przyczyn niezależnych, związanych z ogólnie bardzo trudną i skomplikowaną sytuacją monarchy w tym okresie. Przyczyną tego były intrygi rosyjskie, narastanie opozycji magnackiej, ale być może przede wszystkim z kłopotami finansowymi króla, wywołanymi bankructwem przedsięwzięć podskarbiego Antoniego Tyzenhauza. Jednakże przychylność monarchy towarzyszyła mu przez długie lata.

Karpiński szukał opiekunów i protektorów wśród przedstawicieli bodaj większości wielkich rodów Rzeczypospolitej – Czartoryskich, Sanguszków, Branickich, Ogińskich, Radziwiłłów. Zwrócił już na to uwagę wydawca korespondencji poety – Tadeusz Mikulski, który pisał: „Aż dziw bierze, że ten zaprzysiężony wróg panów miał tylu dobrych i bliskich znajomych właśnie wśród magnaterii” (Karpiński 1958, s. VIII).

Dlaczego wśród nich? Wytlumaczenie może być proste. Magnaci mieli największe możliwości, bo byli najbardziej majątnymi ludźmi. Zarazem ich wykształcenie, zainteresowania kulturą i sztuką mogły być rękojmią zrozumienia dla twórczości poety. Niekiedy kierowała magnatami chęć rywalizacji z królem mająca na celu stworzenie własnego, konkurencyjnego salonu literackiego. Ale zarazem dla Karpińskiego starania te, które przychodziły mu z trudem i wbrew sobie, były nieudane. Nie przynio-

sły mu bowiem upragnionej stabilizacji. Najdłużej trwała współpraca z ks. Adamem Kazimierzem Czartoryskim, ale i ona zakończyła się rozejściem. To doświadczenie może tłumaczyć jego krytyczny stosunek do magnaterii.

Problemem, który nie zwrócił dotychczas uwagi badaczy, są miejsca pobytu i życia poety. Tu również pozorna i dziwna może się wydać wielość dzierżaw i majątków Karpińskiego. Były ich wiele, od Pokucia i Wołynia aż po Grodzieńszczyznę, gdzie zakończył życie: Wierzbowiec, Chorowszczyzna, Żabokruki, Dobrowody, Suchodolina, Karpina, Kraśnik, Łusków.

Wypada powtórzyć tą samą refleksję, co poprzednio. Tu jeszcze wyraźniej było widoczne wręcz rozpaczliwe niekiedy szukanie dla siebie miejsca na ziemi, zakłócone wypadkami politycznymi i wojennymi. Pomagał poecie w uzyskaniu upragnionej posiadłości, która mogłaby się stać prawdziwym domem, Marcin Badeni¹¹, człowiek wpływowy, zaufany króla i Antoniego

¹¹ **Badeni Marcin** (1751–1824) – ziemianin, działacz polityczny i społeczny. Stał się jednym ze współpracowników króla i plenipotentem generalnym jego bratanka ks. Stanisława Poniatowskiego głównie w zakresie spraw majątkowych, a w szczególności ekonomii litewskich i manufaktur grodzieńskich (1783–1793). Poseł na Sejm 1784. Członek Komisji Policji Obojga Narodów (1791–1792), współpracownik króla szczególnie w okresie grodzieńskim (1793), zajmujący się głównie jego dochodami. Po kilkuletniej przerwie członek rządu galicyjskiego i radca stanu (1809), dyrektor dóbr narodowych Księstwa Warszawskiego od 1810. Powiązany z Czartoryskimi. Cieszył się wielkim zaufaniem szlachty i bywał często rozjemcą w sprawach majątkowych. W 1790 nabył dobra Bejsce od ks. Hieronima Sanguszki za ponad 800 tys. złp. Jako miejsce swego stałego pobytu wybrał Bejsce, gdzie w l. 1804–1805 powstał klasycystyczny pałac zaprojektowany w 1802 przez znanego architekta J. Kubickiego. Zgromadził tam zbiory, bibliotekę i w charakterze depozytu poważną część archiwum króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, w tym papiery dyplomatyczne, a także dotyczące polityki wewnętrznej.

Tyzenhausa. Według Karpińskiego: „Ten prawdziwie poczciwy człowiek podobał mi się pierwszego dnia poznania jego z roztropnych w mowie odpowiedzi, ale nazajutrz – z duszy swojej wspaniałej i dobroczyнного ze mną obchodzenia się” (Karpiński 1987, s. 128).

W innym miejscu pisał o kluczu Suchodolina („puszczony mi sześćioletnim kontraktem od przyjaciela Badeniego”), a także o kolejnych przysługach, w tym 50-letniej dzierżawie kolonii Kraśnik na skraju Puszczy Białowieskiej w 1791 r. (Sobol 1979, s. 157) czy innych („kawał ziemi pustej z lasu”, czy „wypuścił mi pańszczyzną bliskiej mnie wsi”) (Sobol 1979,

s. 149, 151). Poeta objął w posiadanie Kraśnik dopiero w 1793 r.

Badania źródłowe nad życiem Franciszka Karpińskiego, które ciągle w dużej mierze jeszcze są przed nami, są niezwykle trudne z uwagi na zniszczenia wojenne bądź rozproszenie archiwaliów. Ale ten powierzchowny przegląd problematyki, który całkowicie pomija na przykład problematykę polityczną epoki, powoduje, że pytania można jeszcze mnożyć. Główny wniosek – to zastanawiająca mnogość problematyki osób i miejsc w życiu poety, które łączył jeden wspólny mianownik. Było nim szukanie miejsca dla siebie i swojej twórczości.

Bibliografia

Dzieła Franciszka Karpińskiego

KARPIŃSKI, Fr., 1806. *Dzieła wierszem i prozą*. Warszawa, t. IV.

[KARPIŃSKI, Fr.], 1844. *Pamiętniki Franciszka Karpińskiego z rękopisu wydał J. Moraczewski*, Nakład i druk W. STEFAŃSKIEGO. Poznań.

[KARPIŃSKI, Fr.], 1898. *Pamiętniki Franciszka Karpińskiego z przedmową Piotra Chmielowskiego*. Warszawa.

[KARPIŃSKI, Fr.], 1987. *Historia mego wieku i ludzi, z którymi żyłem*. Oprac. R. SOBOL. Warszawa.

[KARPIŃSKI, Fr.], 1958. *Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763–1825*. Zebrał i do druku przygotował T. MIKULSKI, komentarz opracował R. SOBOL. Wrocław.

Opracowania

ALEKSANDROWICZ, A., 1998. *Izabela Czartoryska. Polskość i europejskość*. Lublin.

ALEKSANDROWSKA, E.; SOBOL, R., 1994. *Uczni wrocławscy*. T. 2 (1974–1994), Wrocław, 22–24.

ANUSIK, Z.; STROYNOWSKI, A., 1987. Radziwiłł Dominik Hieronim (1786–1813). In: *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXX, Wrocław, 176–178.

ANUSIK, Z.; STROYNOWSKI, A., 1987. Radziwiłł Konstanty (1793–1869) In: *Polski słownik biograficzny*. T. XXX, Wrocław, 285–288.

BIAŁOSTOCKI, J., 1984. Mecenat, kolekcjoner, odbiorca. In: *Mecenat, kolekcjoner, odbiorca*. Warszawa.

BORUCKI, M., 1984. *W kregu króla Stanisława*. Warszawa.

KIENIEWICZ, S., 1939. *Adam Sapieha (1828–1903)*. Lwów.

KRASSOWSKI, W., 1959. Mecenat artystyczny czy polityka. Mecenat, kolekcjoner, odbiorca artystyczny. In: *Pamiętnik Literacki*. R. L, z.3/4, Warszawa; Wrocław, 15–27.

MARCINEK, R., 1993. Sanguszko Józef Paulin Jan Adam (1740–1781). In: *Polski słownik biograficzny*. T. XXXIV, Wrocław, 496.

ORMAN, E., 1985. *Polski słownik biograficzny*. T. XXVIII, Wrocław, 534–540.

PIGOŃ, S., 1959. *Pamiętnik Literacki*. R. L, z.3/4, Warszawa; Wrocław, 667–678.

RABINOWICZ, E., 1978. *Polski słownik biograficzny*. T. XXIII, Wrocław, 589–593.

RABOWICZ, R., 1982. Poczobut (Poczobut Odlanicki) Marcin (1728–1810). In: *Polski słownik biograficzny*. T. XXVII, Wrocław, 52–62.

SKAŁKOWSKI, A. M., 1939–1946. Franciszek Ksawery Dmochowski (1762–1808). In: *Polski słownik biograficzny*. T. V, Kraków, 203–205.

SKOWRONEK, J., 1994. Sapieżyna z Jabłonowskich Teofila Strzeżysława (Strzyżysława?) (1742–1816). In: *Polski słownik biograficzny*. T. XXXV, Warszawa; Kraków, 171–173.

SOBOL, R., 1979. *Franciszek Karpiński*. Warszawa.

SOBOL, R., 1966–1967. Karpiński Franciszek. In: *Polski słownik biograficzny*. T. XII, Wrocław, 106.

SZCZYGIELSKI, W., 1983. Ponińska Mariana z Kalinowskich (1727–1797). In: *Polski słownik biograficzny*. T. XXVII, Wrocław, 536–537.

Jerzy Szczepański

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: social and economic history of the 18th and 19th c.

THE POET AND THE PERIOD – SOME ASPECTS OF THE LIFE AND WORK OF FRANCISZEK KARPIŃSKI (1741–1825)

Summary

This work is a survey aimed at filling the research gap, regarding some aspects of life and work of the famous Enlightenment poet. This review signals, though by no means clarifies, issues connected to the poet's patrons: King Stanisław August Poniatowski and several noble families (the Czartoryski, Sanguszeko, Branicki, Ogiński, Radziwiłł). Patronage to a large extent meant Karpiński's employment as a teacher. The most important place among Karpiński's patrons was occupied by the King and Prince Adam Kazimierz Czartoryski.

Influential, affluent and educated women also occupied an important place in the poet's life. This was due not only to their greater sensitivity and emotionality, but also because of their important role in the intellectual and political life of the 18th century Poland. On certain occasions, the emotional life of the poet, his creativity and search for a patron as well as his teaching activity were closely intertwined, which could be observed in the case of Karpiński's friendship with Marianna Ponińska.

The issue of the places where the poet lived has not been properly analysed up to now. Regarding this, the multitude of leases and properties that Karpiński possessed can seem strange. There were many, ranging from Pokucie and Wołyń to Grodno, where he ended his life. The poet himself desperately sought for stability. However, this quest was impeded by political events and war.

Source research into Franciszek Karpiński's life, which to a large extent is yet to be conducted, is particularly difficult due to the damage of source

Jerzy Szczepański

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: socialinė ir ekonominė XVIII–XIX a. istorija.

POETAS IR LAIKOTARPIS – KAI KURIE FRANCISZEKO KARPIŃSKIO (1741–1825) GYVENIMO IR KŪRYBOS ASPEKTAI

Santrauka

Straipsniu siekiama užpildyti tyrimų spragą apie garsaus Švietimo epochos poeto gyvenimą ir kūrybą. Aptariamos poeto sąsajos su globėjais: karaliumi Stanisławu Augustu Poniatovskiu ir keliomis didikų šeimomis (Czartoryškių, Sanguszkų, Branickių, Ogińskių, Radziwiłłų). Iš esmės globą galime suprasti kaip Karpińskiio įdarbinimą mokytoju. Karalius Adamas Kazimierz Czartoryskis vertinamas kaip svarbiausias Karpińskiio globėjas.

Įtakingos, turtingos ir išsilavinusios moterys taip pat buvo svarbios poeto gyvenime. Tam turėjo įtakos ne tik jų jautrumas ir emocionalumas, bet ir tai, kad jos buvo intelektualios bei politiškai veiklios XVIII a. Lenkijoje. Tam tikrais atvejais poeto emocinis gyvenimas, jo kūrybinė veikla, globėjo paieškos ir mokytojavimas buvo glaudžiai susiję. Tą rodo Karpińskiio draugystė su Marianna Ponińska.

Tyrinėtojai dar iki šiol neatkreipė dėmesio į vietų, kuriose gyveno poetas, problematiką. Dauguma nuomotų gyvenamųjų vietų, taip pat nuosavybė, kurią buvo įgijęs Karpiński, gali pasirodyti keistos. Jų buvo daug – nuo vietų Pokucie ir Wołyńe iki vietų Gardine, kur jis mirė. Poetas desperatiškai ieškojo stabilumo. Deja, šią paiešką sunkino politiniai įvykiai ir karas.

Franciszeko Karpińskiio gyvenimo tyrimą, pagrįstą šaltiniais, labai apsunkina tai, kad dalis šių šaltinių buvo sunaikinti per karą, o dabartinis archyvas yra išbaštytas. Vis dėlto šis straipsnis, kuriame visiškai neatsižvelgiama į politinį kon-

materials in war and the fact that archives are now dispersed. However, this surface review of the subject, which completely omits, for example, the political context, raises awareness that there are many more questions to be asked. The main conclusion is the puzzling extent of the issue of the people and places in the life of the poet, which were all linked together by one factor; namely the search for a place for himself and his creativity.

KEY WORDS: life and work of Franciszek Karpiński, patrons in Poland at the end of the 18th century.

tekstą, leidžia suvokti, kad yra daugiau klausimų nei atsakymų. Pagrindinė išvada ta, kad poeto gyvenime buvo daug žmonių ir vietų, kuriuos jungė viena bendra aplinkybė, t.y. savos vietos ir kūrybos vietos paieška.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Franciszeko Karpińskiego gyvenimas ir kūryba, globėjai Lenkijoje XVIII a. pabaigoje.

Gauta 2008 05 20

Priimta publikuoti 2008 08 11

Наталья В. Юдина

Владимирский государственный гуманитарный университет

Проспект Строителей 11, 600024 Владимир, Россия

Тел.: +49 22 337 302; +49 22 338 781; +49 22 381 857

E-mail: dr.yudina@mail.ru

Область научных интересов автора: теория языка, философия языка, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, психолингвистика, социолингвистика, активные процессы в языке начала XXI века, современная языковая личность.

ОБ ОТРАЖЕНИИ ЭТНИЧЕСКИХ И КУЛЬТУРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В ЗЕРКАЛЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Настоящая статья посвящена отражению некоторых этнических стереотипов в зеркале современного русского языка посредством национально-маркированных сочетаний, построенных по модели «прилагательное + существительное». Анализу подвергнуто более трех тысяч единиц, отобранных методом сплошной выборки из произведений русской художественной литературы, а также из печатных и аудиовизуальных русскоязычных средств массовой информации XXI века. Национально-маркированные единицы, являясь неотъемлемой частью языковой картины мира, образуют ее особый фрагмент и характеризуются, с одной стороны, устойчивостью, а с другой стороны, имеют достаточно подвижные границы. На формирование и закрепление в языке данных лингвистически отмеченных сочетаний оказывают влияние общественно-исторические, социально-политические и культурно-экономические факторы, формирующие одну из основных антиномий любого национального сознания – оппозицию «свой – чужой». В основании классификации собранного языкового материала положен тематический и частотный принципы. В заключении статьи приведены данные лингвистического эксперимента, который направлен на выявление национальных стереотипов в наивной языковой картине мира современного носителя русского языка. Приведенный в настоящей статье языковой материал и некоторые первоначальные выводы могут быть полезны не только исследователям-лингвистам, но и политологам, культурологам, этнологам и другим специалистам в сфере межнациональных отношений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *этнические стереотипы, национально-маркированные сочетания, регионально-маркированные единицы, артефакты культуры, ментальные сущности, автостереотипы, гетеростереотипы, русский язык.*

Среди важнейших единиц культурного пространства одно из ведущих мест в мире современного «человека говорящего» занимает стереотип. Описанное в работах социологов, психологов, этнографов, лингвистов, этнолингвистов, этнопсихологов, этнопсихолингвистов

и др. понятие стереотипа до сих пор не имеет однозначного толкования. Вместе с тем, большинство исследователей понимают под стереотипом некий образец, канон, стандарт или модель действий, поведения, связанные с определенным детерминированным выбором (У. Лип-

пманн, Г. Тажфел, Ж. Колен, Ю. Д. Апресян, Е. Бартминский, Ю. А. Сорокин, Ю. Н. Прохоров, С. М. Толстая, Т. Г. Стефаненко и др. (подробнее см.: (Красных 2003, с. 230–231)).

К числу наиболее сложных, неоднозначных и весьма болезненных разновидностей стереотипов относят национальные, этнические и этнокультурные стереотипы как особые концептуальные образования, которые, с одной стороны, являются определенным комплексом устойчивых представлений о какой-либо нации, а с другой стороны, могут подвергаться ряду изменений, вызванных политико-идеологическими, социально-культурными и др. факторами. Этнические стереотипы как обобщенное представление о типичных чертах, характеризующих какой-либо народ (ср.: *немецкая аккуратность*, *русский «авось»*, *английская чопорность*, *французская галантность* и др.), принято делить на два класса: автостереотипы и гетеростереотипы. Автостереотипы отражают то, что думает нация о себе самой, в то время как гетеростереотипы представляют собой мнения, оценки и суждения о других народах (Маслова 2008, с. 108).

Вместе с тем, сравнительно недавно лингвистами замечено, что далеко не все стереотипы находят отражение в языке. В этой связи выделяют так называемые лингвистически отмеченные и лингвистически не отмеченные единицы. По мысли Е. В. Рахилиной, лингвистически отмеченные единицы часто могут распространяться словами *типично*, *чисто*, *истинно*, *подлинно*, *настоящий* и подобные. Ср., напр.: (типично) *не-*

мецкая аккуратность (= выдающаяся аккуратность особого типа – такая, какая (обычно) приписывается немцам); (чисто) *французская галантность* и т. д. и т. п. В силу сказанного, сочетание *немецкая аккуратность* и *французская галантность* являются лингвистически отмеченными (в русском языке они обозначают, в числе прочего, максимальную степень аккуратности и галантности), а, например, сочетание *испанская аккуратность* таковым не является. Если даже указанный вид аккуратности и существует, он не становится стандартизованным, «эталонным» языковым обозначением максимального проявления этого качества. Таким образом, ни наличие, ни отсутствие лингвистической отмеченности а priori, само по себе, никак не связано с реальностью, распространенностью данного качества у данной группы людей; «лингвистическая отмеченность – следствие весьма прихотливой языковой воли, подчиняющейся своим собственным законам» (Рахилина 2000, с. 94).

В центре внимания настоящего исследования находятся так называемые лингвистически отмеченные сочетания, построенные по модели Adj (S) + S [где Adj (S) – относительное прилагательное, образованное от существительного S] и обозначающие некоторую стандартную модификацию (в большинстве своем национального) качества S и/или максимальную степень проявления этого качества. Анализу подвергнуто более трех тысяч национально-маркированных единиц, отобранных методом сплошной выборки из произведений русской художественной литературы, а также – главным образом – из печатных и аудиовизу-

альных русскоязычных средств массовой информации в 2000–2008 гг.

Данные словосочетания, имеющие в подавляющем большинстве случаев оценочный и ассоциативный компонент содержания и являющиеся выражением некоторых русских авто- и гетеростереотипов, можно разделить на следующие тематические группы:

А. Предметные сущности и артефакты культуры, известные среди других народов.

I. Словосочетания, обозначающие предметы гордости нации или отдельного региона:

- 1) автостереотипы (в пределах России): *русская изба, русская печка, русские блинчики, русская баня* и др. Ср.: *Почему старинные русские избы, у которых печь была слева от входа, назывались непряжами* (Geo 2000, № 2);
- 2) гетеростереотипы (за пределами России): *швейцарский банк, турецкий ковер, армянский коньяк, кубинский ром, финская сауна, чешское стекло* и др.

II. Единицы, обозначающие наименования одежды и аксессуаров. Они не столько отражают этнические стереотипы, сколько называют реалии, являющиеся своеобразными «этнографическими» репрезентантами: *актер прекрасно себя чувствует как в строгом костюме, так и в гавайской рубашке и шортах* (МУЗ ТВ); *мне подарили настоящее мексиканское самбреро* (Gala биография 2004, № 1); *в ее гардеробе есть как вечерние наряды от ведущих брендов, так и русские сарафаны* (Gala биография 2005, № 5); *замуж*

она выходила в индийском сари (Всемирный следопыт 2000, № 3); *Летом 2008 года обувь становится менее пафосной, более изысканной и интеллектуальной, и греческие сандалии хорошо отражают эту тенденцию* (Всемирный следопыт 2008, № 10); *настоящие швейцарские часы нельзя купить в переходе метро* (Вокруг света 2006, ноябрь); *первые английские зонты хранились в кофейнях и клубах, в которых заседали джентльмены, и выдавались в пользование только в случае дождливой погоды* (Кинопарк 2008, № 11).

III. Названия пород и мастей животных: *Андалусская лошадь – это целая эпоха в развитии мирового коневодства, это сама история искусства верховой езды* (Всемирный следопыт 2008, № 9); *Голландские коровы известны в мире своей рекордной продуктивностью* (Вокруг света 2008, № 3); *Раньше герой сидел на изящном польском скакуне арабских кровей, а ныне под ним тяжеловатый немецкий жеребец* (Вокруг света 2008, № 4); ср. также: *английский бульдог, американский бульдог, французский бульдог, немецкая овчарка, русская борзая, русская гончая, орловские рысаки, индийский слон*.

IV. Наименования продуктов питания:

- 1) хлебобулочные изделия: *венгерская ватрушка* (надпись на ценнике); *нам подали тончайший армянский лаваш* (Geo 2002, № 7); *французская булка* (надпись на упаковке);
- 2) мясные изделия или изделия с мясом: *Сибирские пельмени и китай-*

- ские вонтоны, азербайджанская дюшбара и литовские цеппелинай, японские гёдза и марийские подкогыльо – все эти блюда из теста с начинкой стали для многих народов, живущих в разных точках шара, не только традиционными, но и ритуальными* (Вокруг света 2008, №4); *детские распашонки, рабочие будни, любовь и немецкие колбаски – из таких простых человеческих радостей и состоит настоящая сказка* (Gala биография 2004, № 3); *да и простые венские сосиски никого не оставят равнодушными* (Geo 2004, № 5); *говорят, что Вайсвурст – баварские белые колбаски – впервые представил на суд публики Мозер Зеп, хозяин одной из мюнхенских пивных* (Всемирный следопыт 2005, № 6); *грузинские хинкали – «узлом»* (Вокруг света 2008, № 4);
- 3) сыры: *Роджер Федерер лучше, чем швейцарский сыр* (телеканал Спорт); *средиземноморский остров Майорка, как кусок голландского сыра, весь прошит фантастическими по красоте катакомбами* (Traveler 2006, № 7,8); *костромской сыр, российский сыр, эстонский сыр* (надпись на ценниках);
- 4) напитки:
- а) безалкогольные: *английский чай «Ахмад» – ваш безупречный вкус* (Gala биография 2006, № 4); *китайский черный чай отличается богатством аромата* (7 дней 2003, № 5); *индийские чаи относятся к тяжелым утренним чаям* (7 дней 2003, № 6); *турец-*

кий кофе и американский джаз восстановили эмоциональный баланс (Всемирный следопыт 2006, № 3); *цейлонские черные чаи более однородны, чем индийские* (7 дней 2002, № 5);

- б) алкогольные: *утро он начинает с пары-тройки «Кровавых Мэри», предпочитая русскую водку всем остальным* (Gala биография 2005, № 3); *русский народ открыл для себя волшебный вкус немецкого пива* (Gala биография 2005, № 3); *нас интересует, как отличить настоящий армянский коньяк от подделки* (Gala биография 2005, № 5); *прихватите с собой лимон, белый хлеб и бутылочку белого французского вина – лучше всего пойдет «Шаблы» или шампанское брют* (7 дней 2007, № 11);

Б. Ментальные производства и сущности.

К ним мы относим человеческие свойства исключительности, национальные черты характера и национальные качества:

- автостереотипы:
  - а) русские: *энциклопедия русской смекалки* («Наше радио»); *тут просто русская лень, наше униженное бессилие произвести идею* (Ф. М. Достоевский. Бесы); *вот эта русская удаля опять не довела до добра* (Geo 2003, № 7); *позже на известную широту русской души наложились советская обобщественность* (Geo 2000, № 2); *много раз иностранцы говорили мне об особом*

русском гостеприимстве (Gala биография 2005, № 9); *русская широта. Что это?* (7 дней 2006, № 9);

• гетеростереотипы:

а) немцы: *немецкая пунктуальность, немецкая надежность, немецкое качество – Opel!* (7 дней 2007, № 2); *о немецкой бережливости* давно сложены поговорки; *жизнь изначально была благосклонна к ней: одарила красивой внешностью, спокойным темпераментом и немецкой основательностью* (Gala биография 2005, № 5); *немецкая аккуратность – эталон аккуратности* (Geo 2000, № 2); *где же он, хваленый немецкий порядок?* (Gala биография 2005, № 3);

б) англичане (британцы): *от прежнего Джуда Лоу осталась только привычка не есть мясо, трогательная любовь к детям и, конечно, неизменная британская сдержанность; символ британской надежности и пунктуальности Биг Бен вот уже почти 150 лет отмеряет точное лондонское время* (Gala биография 2005, № 5); *английская монархия, английская чопорность, английские традиции – эти понятия прочно вошли в наше сознание, так же как и лондонский туман неотделимы от столицы Великобритании* (Всемирный следопыт 2005, № 1); *с английской холодностью он был знаком непонаслышке* (Gala биография 2002, № 5);

в) французы: *французская изысканность толкает на риск* (телеканал MTV); *французская изысканность.*

Швейцарская точность (Gala биография 2002, № 11); *Юбер де Живанши объединил в своих нарядах французскую элегантность и американский комфорт* (Телесемь 2007, № 5); *ее всегда привлекала французская галантность и этот особый стиль жизни* (Gala биография 2003, № 10).

Среди анализируемых примеров также были встречены такие сочетания, как *норвежская педантичность, скандинавская суровость, швейцарская элегантность, швейцарская точность* и др. Ср.: *абсолютно невозможная норвежская педантичность проявляется во всем* (Всемирный следопыт 2005, № 24); *здесь и в природе, и в архитектуре переплетаются средиземноморская нега и какая-то северная, почти скандинавская суровость* (Всемирный следопыт 2007, № 2); *еще до того, как стать послом швейцарской элегантности, актер носил мужские хронометры этого известного бренда* (Gala биография 2002, № 5); *«швейцарское качество» и «швейцарская точность» прочно вошли в обиходную речь* (Gala биография 2004–2005, № 2);

Подводя итог данной тематической классификации, заметим, что национально маркированные единицы очень разнообразны по своему составу. Анализируя данный материал, можно проследить, какими русские видят представителей других национальностей и какие свойства выделяют в качестве наиболее релевантных. При этом оказывается, что наиболее яркой индивидуальностью для русского человека, исходя из собранных примеров, обладают немцы, англичане

и французы. Среди основных немецких качеств отмечены пунктуальность, надежность, бережливость, порядок; французам свойственна изысканность, элегантность, галантность; чисто английскими можно считать холодность, чопорность, сдержанность; а к русским свойствам, как показывает собранный нами языковой материал, относятся удаль, широта, гостеприимство, смекалка и лень.

Отметим, что среди прилагательных, обозначающих отношение к этносу, стране или ее репрезентанту, наиболее частотными оказались единицы с прилагательным **русский (15%)**. Среди них лидируют такие сочетания, как *русская зима, русская душа (дух), русская баня*. Ср.: *русская зима* в Лондоне ознаменовалась-таки снегом (7 дней 2007, № 2); с ним чувствуешь себя в безопасности даже *русской зимой* – Reneu Megan; *русская баня с ее березовыми веничками и купанием в проруби сильно отличается от традиционной турецкой бани* (практический путеводитель по Турции 2006); *может «секрет русской души» открылся в свое время М. Горбачеву?* (АиФ 2006, № 4);

Следующими по частоте употребления в современных средствах массовой информации XXI века оказались словосочетания с прилагательными **английский (7%)** и **французский (6,5%)**. Среди сочетаний с прилагательным *английский (британский)* отмечены такие единицы, как *английская чопорность, английская монархия, английская булава, английские лорды, английский джентльмен, английское убийство*. Ср.: *английские лорды принялись обихаживать его так*

же, как саму Елизавету (Вокруг света 2006, № 12). Но наиболее частотным оказалось сочетание *английский чай*. Ср.: *английский чай «Ахмад» – Ваш безупречный вкус; в настоящий английский чай добавляют молоко и сливки, а вот любимый нами чай с лимоном и сахаром британцы называют русским* (АиФ 2005, № 31).

Среди сочетаний с прилагательным **французский** отмечены такие, как *французское шампанское, французский поцелуй, французский маникюр, французская булава, французская элегантность: на свадьбе присутствовали все обязательные атрибуты: пятиярусный торт, французское шампанское* (Gala биография 2002, № 7). Но наиболее часто встречаются такие сочетания, как *французское вино, французская мода и французская изысканность*. Ср.: *Луара не терпит суеты. Как и хорошее французское вино, ее желательно дегустировать не спеша* (Geo 2000, № 1); *неделя французской моды в Москве*.

Далее по частотности следуют сочетания с прилагательным **немецкий (6%)**. Среди них выделяются такие, как *немецкое качество, немецкая пунктуальность, немецкая бережливость, немецкое пиво: немецкое качество по ценам производителя* (Ва-банк 2007, 15 марта); *русский парад открыл для себя волшебный вкус немецкого пива* (Всемирный следопыт 2006, № 16).

Практически не уступают им словосочетания с прилагательным **голливудский (6%)**. Здесь представлены такие единицы, как *голливудская красавица, голливудская дива, голливудская киноди-ва, голливудские фильмы, голливудские*

знаменитости, голливудский актер, голливудская актриса, голливудская звезда; ср.: о романе с ним мечтают десятки голливудских кинодив; эта роль была лучшей в карьере голливудской красавицы Грейс Келли (Gala биография 2005, № 7);

Далее по частоте встречаемости следуют сочетания с прилагательным **американский (5%)**. Наряду с такими единицами, как *американский ковбой*, *американский миф*, *американская легенда*, *американский чоппер*, наиболее частотным является сочетание *американская мечта: кукла Барби стала символом американской мечты* (Телесемь 2007, 12–18 ноября).

Среди словосочетаний с прилагательным **швейцарский (4,5%)** лидирует сочетание *швейцарские часы*. Ср.: *настоящие швейцарские часы нельзя купить в переходе метро* (Вокруг света 2006, ноябрь). Кроме того, с прилагательным **швейцарский** встречаются такие сочетания, как *швейцарский банк*, *швейцарский шоколад*, *швейцарский нож*, *швейцарское качество: «швейцарское качество» и «швейцарская точность» прочно вошли в обиходную речь* (Gala биография 2004–2005, № 2).

Среди сочетаний с прилагательным **венский (4%)** выделяются такие, как *венская опера*, *венский лес*, *венские сосиски*, *венский бал: «Хартауэр» – тихий филиал знаменитой Венской оперы* (Gala биография 2005, № 7); *норвежцы уписывают венские сосиски – хорошее блюдо здешних паромов* (Traveler 2006, № 7–8).

Далее по частоте употреблений следуют сочетания с прилагательным **ту-**

рецкий (3,5%). Среди них отмечены *турецкий кофе*, *турецкий базар*, *турецкий султан*, *турецкий ковер*, *турецкий кальян*. Ср.: *уникальные турецкие ковры можно выторговать за «красивые глаза»* (Вокруг света 2006, № 12). Однако наиболее частотным среди них является *турецкая баня: турецкие бани давно стали популярными туристическими объектами* (Всемирный следопыт 2006, № 10).

Замыкают частотную десятку сочетания с прилагательным **испанский (3%)**: *испанская инквизиция*, *испанский танец*, *испанский сапог*, *испанская страсть*, *испанская гордость*. Ср.: *в темные времена инквизиции для пыток применяли не только испанский сапог* (Всемирный следопыт 2006, № 2); *он исполнил зажигательный испанский танец «Фламенко»* (Всемирный следопыт 2006, № 4).

Подводя итоги частотной классификации, заметим, что в настоящее время наиболее часто после словосочетаний с прилагательным **русский** в современных русскоязычных средствах массовой информации встречаются сочетания с прилагательными **английский**, **французский** и **немецкий**. Интересным представляется факт вхождения в десятку наиболее частотных прилагательного **голливудский**. Если сравнить настоящие результаты с приведенными в «Частотном словаре русского языка» под ред. Л. Н. Засориной данными, то можно заметить, что картина заметно отличается. Так, в 70-х годах XX века десятка самых частотных национально-маркированных относительных прилагательных выглядела следующим образом: американс-

кий – 618, русский – 514, французский – 216, английский – 208, немецкий – 118, турецкий – 15, испанский, венский – 7, швейцарский – 3, голливудский – 1. Как справедливо замечает Е. Л. Головлева, в условиях глобализации и интенсивного развития массовых коммуникаций возникают культурные стереотипы с определенным информационным содержанием и формой, которые включаются в социокультурные отношения (Головлева 2008, с. 127). Изменение политико-идеологических и социокультурных ситуаций влечет за собой расширение этностереотипного поля сознания носителей русской культуры – гораздо реже происходит изменение этнокультурных стереотипов, сложившихся на протяжении исторического прошлого. Представленные нами некоторые про-

межуточные выводы, сделанные на основе анализа собранного языкового материала, подтверждаются отчасти и проведенным лингво-ассоциативным экспериментом. Цель эксперимента состояла в выявлении национальных стереотипов в наивной языковой картине мира современного русского человека. В опросе участвовало 50 человек в возрасте от 14 до 80 лет. Респондентам были предложены анкеты с двенадцатью прилагательными (английский, русский, французский, немецкий, швейцарский, испанский, американский, индийский, турецкий, голливудский, венский, венецианский), которые должны были выявить первичную ассоциацию на данный стимул. После обработки анкет были получены следующие результаты (см. таблицу).

Прилагательное-стимул	Существительное (реакция)	Частотность
Английский (реакций всего – 48)	чай	16
	королева	12
	чопорность	8
	язык, юмор	7
	лорд, парламент	5
	завтрак	3
	акцент, джентльмен, костюм, колония, чаепитие, футбол, клуб, фунт	2
	традиции, фрак, этикет, леди, пунктуальность, невозмутимость, панки, спокойствие, гордость, денди, словарь, песни, бульдог, сдержанность, холодность, флот, характер, пудинг, полицейский, булавка, сплин, поло, детектив, консерватизм, погода, туман, Биг Бен, ключ, резинка, парк, аристократия, воротник	1
Русский (реакций всего – 55)	душа	16
	гостеприимство	10
	водка	9
	характер, баня, язык, авось, просторы, морозы	5
	береза, матрешка, изба, менталитет, зима	3
	самовар, мужик, поле, лес, сказка, рулетка	2
	вальс, сарафан, природа, широта, раздолье, красавица, мат, тройка, радушие, бильярд, хоровод, сдержанность, застолье, коса, православию, халатность, красота, дух, песня, люди, человек, сила, доброты, кухня, сезоны, балет, лапта, степь, национальность, тайга, раздолье, пословица, смекалка, патриотизм	1

Французский (реакций всего – 44)	булка	14
	духи	13
	мода, поцелуй	9
	маникюр	5
	батон, вино	4
	Лувр, коньяк, шансон, парфюм, революция	3
	косметика, белье, женщина, любовь, шик	2
	язык, сыр, флаг, искусство, поэзия, бравада, роман, лес, диета, легкомыслие, френч, обхождение, живопись, остроумие, галантность, утонченность, бульдог, кино, салон, еда, болонка, этикет, мечта, шампанское, элегантность, шарм	1
Немецкий (реакций всего – 36)	пунктуальность	14
	качество	8
	автомобили, овчарка	7
	язык, пиво	4
	порядок, фашизм	3
	аккуратность, бургер, философы, марка, кухня	2
	педантичность, воинственность, деловитость, марш, точность, дисциплинированность, практичность, техника, концлагерь, солдат, готика, логика, акцент, прагматизм, колбаса, менталитет, отчужденность, закрытость, чистота	1
Швейцарский (реакций всего – 17)	часы	24
	сыр, банк	23
	нейтралитет	4
	Альпы	3
	шоколад	2
	ученый, качество, скупость, гвардия, нож, курорт, механизм, горы, стол, точность, посуда	1
Испанский (реакций всего – 30)	коррида	15
	танец	13
	сапог	7
	страсть, темперамент	5
	тореадор, мачо	3
	кровь, танго, воротник (апаш), вино, гранд	2
	горячесть, язык, гитара, матадор, пикадор, жеребец, Армада, королева, фламенко, идальго, кухня, жабо, грусть, маслины, конкистадор, инквизиция, кастаньеты	1
Американский (реакций всего – 43)	мечта	12
	горки	7
	флаг	6
	образ жизни	5
	доллар, пирог	4
	демократия, президент, боевик, улыбка	3
	ковбой, джинсы, снобизм, юмор, небоскреб	2
	кино, правительство, дом, рэп, Пентагон, бизнес, хот дог, штаты, чоппер, тупость, Джо, деловитость, резинка, янки, кольт, джаз, континент, нахальство, зазнайство, хватка, предприимчивость, марка, ханжество, промышленность, независимость, патриотизм	1

Индийский (реакций всего – 23)	чай	22
	слон	20
	кино	13
	океан	10
	танец	9
	фильм	8
	музыка, раджа, сари	3
	бог	2
	пряности, касты, конопля, рис, культура, архитектура, женщина, слеза, храм, джунгли, песня, Кришна, камни, диско, Тадж-Махал	1
Турецкий (реакций всего – 36)	гамбит	17
	баня	11
	кофе	8
	марш, паша	4
	берег, ковер, пляж, мечеть, ятаган	3
	султан, табак, золото, отдых	2
	пленница, феска, янычар, воин, гарем, фрукты, горячность, чай, базар, одежда, кальян, зверства, апельсины, кухня, война, джинсы, товар, диван, курорт, сабля	1
Голливудский (реакций всего – 22)	улыбка	23
	звезда	17
	фильм	15
	актер	13
	актриса	4
	холм	3
	кино, блокбастер	2
	внешность, киностудия, аллея звезд, стандарт, финал, шик, кинобоевик, страсти, хэппи энд, шаблон, триллер, сплетни, успех, стиль	1
Венский (реакций всего – 21)	вальс	32
	лес	6
	стул, рулет, бал	4
	опера, конгресс	3
	классики, сосиски	2
	ватрушка, кровь, каникулы, кресло, стиль модерн, оркестр, школа искусств, печенье, фестиваль, двор	1
Венецианский (реакций всего – 21)	стекло	14
	карнавал, купец	11
	кинофестиваль	9
	каналы	8
	гондола	6
	гондольер, ночь	3
	живопись, маски	2
	гость, бал, маскарад, стиль, праздник, фарфор, золото, архитектура, зеркало, флот	1

Проведенный лингвистический эксперимент в целом подтвердил существование некоторых этнических и культурных стереотипов, которые находят свое выражение в так называемых лингвистически отмеченных словосочетаниях существительных с прилагательными, обозначающими национальную принадлежность. Так, наиболее частотными реакциями на предложенные прилагательные стали следующие существительные: *английский – чай, русская – душа, французская – булка, немецкая – пунктуальность, швейцарские – часы, испанская – коррида, американская – мечта, индийский – чай, турецкий – гамбит, голливудская – улыбка, венский – вальс, венецианское – стекло.*

К более детальным результатам проведенного эксперимента можно отнести следующие позиции. Наиболее частотным сочетанием с прилагательным **английский**, по мнению респондентов, оказалась единица *английский чай* – предмет национальной «гастрономической» гордости англичан. Типичной чертой английского характера была признана *чопорность*. В наивном представлении носителя русского языка англичанин рисуется как пунктуальный, невозмутимый, сдержанный, холодный, консервативный, гордый человек. Именно эти прилагательные, хотя и в одиночных случаях, были названы информантами в качестве релевантных.

Наиболее частотным с прилагательным **русский** стало сочетание *русская душа* как особая ментальная сущность русского народа. В качестве основной черты характера русского человека респонденты называли гостеприимство.

Национальным «гастрономическим достоянием» оказалась *русская водка*.

Интересно отметить, что в сочетаниях с прилагательным **французский** достаточно частотны такие относительно «новые» сочетания, как *французский маникюр* и *французский поцелуй*, существующие в сознании современного носителя русского языка наряду с традиционно-классическими *французской булкой* и *французскими духами*.

Интересно, что в сочетаниях с прилагательным **немецкий** наиболее частотным явилось не наименование какого-либо артефакта культуры, а черта характера – *немецкая пунктуальность*. Согласно замечанию Е. В. Рахилиной, «образ немца в русском языке чрезвычайно тесно связан с идеей взвешенности, продуманности, целесообразности – своего рода психологической «золотой середины», которая, впрочем, может представляться и как ограниченность» (Рахилина 2000, с. 97). Подтверждением тому являются отмеченные нашими респондентами (хотя и в единичных случаях) такие немецкие качества, как *педантичность, деловитость, точность, дисциплинированность, практичность, прагматизм, отчужденность*.

Наиболее частотным сочетанием с прилагательным **турецкий** стала единица *турецкий гамбит* – название не так давно нашумевшего фильма Джанника Файзиева, снятого по одноименному произведению Бориса Акунина. Думается, что данный результат – всего лишь временное явление. Вероятнее всего, сочетание *турецкий гамбит* вскоре уйдет из языкового сознания носителей русского языка и перестанет быть столь частотным.

Среди сочетаний с прилагательным **голливудский** лидирует *голливудская улыбка*. Вероятно, *голливудская улыбка* в сознании носителей русского языка представляется ослепительно-белоснежной и, вследствие этого, эталонной, идеальной. Вместе с тем, наряду с мелиоративно-окрашенными сочетаниями с прилагательным **голливудский** присутствуют и единицы пейоративно-окрашенные, ср.: *голливудский шаблон, голливудский стандарт, голливудский штамп*.

Думается, что результаты проведенного нами эксперимента могут быть полезны при уточнении данных некоторых ассоциативных словарей и будут интересны не только специалистам-филологам, но и широкому кругу носителей русского языка.

Таким образом, проведенное нами исследование посвящено отражению некоторых этнических и культурных стереотипов в зеркале современного русского языка и выявлению в русской языковой картине мира представлений о русском и ряде других народов сквозь призму национально-маркированных сочетаний, построенных по модели «прилагательное + существительное». Как оказалось, национально-маркированные единицы, являясь неотъемлемой частью языковой картины мира, образуют ее особый фрагмент и характеризуются, с

одной стороны, устойчивостью, а с другой стороны, имеют достаточно подвижные границы. На формирование и закрепление в языке данных лингвистически отмеченных сочетаний оказывают влияние общественно-исторические, социально-политические и культурно-экономические факторы, формирующие одну из основных антиномий любого национального сознания – оппозицию «свой – чужой». Думается, что приведенный в настоящей статье языковой материал и некоторые первоначальные выводы могут быть интересны не только современным исследователям-лингвистам, изучающим национальные языковые картины мира в целом и национально-маркированные сочетания существительного с прилагательным в частности, но и политологам, культурологам, этнологам и другим специалистам в сфере межнациональных отношений. Представленная первичная попытка описания отражения этнических стереотипов в зеркале современного русского языка будет продолжена, ибо стереотип представляет собой особую оперативную категорию, влияющую на формирование коллективной культурной идентичности и выражающую дух современности (Брагина 2005, с. 53). Знание этнических стереотипов позволит избежать ошибок в национальном и общечеловеческом общении представителей разных культур.

Литература

БРАГИНА, Н. Г., 2005. *Социокультурные конструкторы в языке*. Москва: Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина.

ГОЛОВЛЕВА, Е. Л., 2008. *Основы межкультурной коммуникации*. Ростов-на-Дону: Феникс.

КРАСНЫХ, В. В., 2003. *«Свой» среди «чужих»: миф или реальность?* Москва: ИТДГК «Гнозис».

МАСЛОВА, В. А., 2007. *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия».

РАХИЛИНА, Е. В., 2000. *Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость*. Москва: Русские словари.

Частотный словарь русского языка, 1977. Под ред. Л. Н. ЗАСОРИНОЙ. Москва: Русский язык.

Natalia V. Yudina

Vladimir State University for the Humanities,
Russia

Research interests: linguistic theory, philosophy of language, cognitive linguistics, lingua culturology, psycholinguistics, sociolinguistics, linguistic activity at the beginning of the 21st century, the modern lingual personality.

ON THE REFLECTION OF THE ETHNIC STEREOTYPES IN THE MIRROR OF THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary

The current article is devoted to the reflection of some ethnic stereotypes in the mirror of the modern Russian language by means of the nationally marked word combinations according to the model “adjective + noun”. More than three thousand lexical units, selected by means of the continuous sampling out of the Russian belles-lettres works, as well as the print and audio-visual Russian-language media of 21st century, have been analyzed. As it

turned out, the nationally marked lexical units, being the indispensable part of the linguistic world view, make its special detail and, on one side, are characterized by their stability, and on the other side, have rather shifting borders. The formation and fixation of such linguistically marked units is influenced by the social and historical, social and political, cultural and economical factors which make one of the main antinomies of any national consciousness – that is the opposition “one's own – some else's”. The thematic and frequency principles lay the foundation of the classification of the collected language material. The research ends with the linguistic experiment which is due to distinguish national stereotypes in the unsophisticated linguistic world view of the modern Russian-language speaker. The language material and some primary findings suggested in this article may be useful not only to linguists, but also to political scientists, culturologists, ethnologists and other analytics of interpersonal relations.

KEY WORDS: ethnic stereotypes, nationally marked word combinations, regionally marked units, cultural artefacts, mental entities, autostereotypes, heterostereotypes, the Russian language.

Gauta 2008 10 20

Priimta publikuoti 2009 01 10

Michał Łuczyński

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

E-mail: michal_osse@interia.pl

Zainteresowania naukowe: historia i teoria kultury, lingwistyka kognitywna, etnolingwistyka.

CZECH OCZAMI POLAKA – PRÓBA REKONSTRUKCJI STEREOTYPU

Artykuł przedstawia wyobrażenia o Czechach zawarte w przekazach polskiej literatury i folkloru, frazeologii, leksyki i wyników badań ankietowych. Analiza materiału ujawniła funkcjonowanie kilku profilów stereotypu Czecha, np. 'Czech-filister', 'Czech-kapitulant'. Współcześnie stereotyp formuje również profil 'Czech-Szwejk'. Wydaje się, że współczesny potoczny wizerunek „typowego Czecha” bazuje głównie na polsko-czeskich relacjach historycznych i kulturalnych, oraz jest on dość pozytywnie waloryzowany w Polsce. Polski stereotyp Czecha jest silnie osadzony w tradycji. Ogólnie, Polacy w centralnej Polsce postrzegają Czechów bardziej pozytywnie niż mniejszość polska żyjąca na Śląsku Cieszyńskim. Pracę kończy próba zrekonstruowania stereotypu Czecha jako zespołu jego cech bazowych, który zależnie od punktu widzenia rozpadał się na pochodzące od niego warianty. Celem artykułu jest dotarcie do potocznego wizerunku Czechów w świadomości Polaków w ciągu XIX–XX wieku.

SŁOWA KLUCZOWE: Czesi, Polacy, stereotypy narodowe, teoria prototypu, semantyka kognitywna.

Na mentalnej mapie narodów świata Polaków Czesi nie stanowią szczególnie kontrowersyjnej grupy. Nie są postrzegani ani jako wrogowie, ale też z zasady nie uważa się ich za największych przyjaciół Polski – w rankingach popularności przeważnie nie wychodzą przed Węgrów, Francuzów, a ostatnio Amerykanów i innych (za: TNS OBOP). Wynika to zarówno z faktu, że nigdy nie prowadzili z Polakami wojen, jak i z wzajemnych stereotypów i animozji. W zasadzie bezkonfliktowe, obojętne sąsiedztwo.

Takim mógłby się wydawać heterostereotyp Czecha, jednak bliższa analiza pozwala znacznie skomplikować ten obraz. Przede

wszystkim, stereotyp Czecha ukształtował się w świadomości polskiej na dobre dopiero w ciągu XIX wieku, współcześnie jest on wynikiem nałożenia się negatywnego stereotypu na wcześniejszy, pozytywny lub co najwyżej neutralny stereotyp. Dziś pozytywny stereotyp Czecha znów najczęściej bierze górę, co jest skutkiem długotrwałego procesu.

Aby zrekonstruować stereotyp Czecha, przebadano rozmaite typy wypowiedzi języka potocznego i literackiego, w których wystąpił etnonim *Czech*. Do zrekonstruowania prototypu Czecha w świadomości społeczeństwa polskiego wypreparowano z analizowanego materiału cechy stałe lub

najczęściej się powtarzające w różnych gatunkach źródeł.

Przedmiotem badania jest mentalny obraz Czecha, ujawniający się w wypowiedziach reprezentantów różnych grup społecznych na przestrzeni długiego czasu. Materiału do badań dostarczyły teksty folkloru i teksty literackie różnych gatunków, materiał językowy, a także wyniki ankiet przeprowadzonych w 2. poł. XX i na początku XXI wieku w Polsce.

Badania nad postrzeganiem Czechów w Polsce pokazują, że stereotyp Czecha aż do początku XIX wieku był odmienny niż potoczny stereotyp współcześnie znany.

W epoce Odrodzenia popularny był przede wszystkim stereotyp wyższej czeskiej kultury i pięknego języka czeskiego. Czeszczyzna kojarzyła się wówczas głównie z oglądą i wykształceniem. Mikołaj Rej, charakteryzując Czecha wspominał, że ten „chodzi dumny jak pawa”.

Przysłowia staropolskie kreują przede wszystkim obraz Czecha żołnierza, odważnego, honorowego, słownego, dotrzymującego danego słowa, por. „Co za Czech, słowo trzymać“, „Co Czech, to hetman...“. Jednocześnie Czechowi przypisuje się w nich muzykalność: „Co Czech, to muzykant“, a także obżarstwo, wynikające z niedotrzymywania postu: („Czeski post a polski most, wszędzie nierząd“) (NKP I 364; II 1002, 1004). Zauważa się też inną niż w Polsce religijność. Czechom-husytom zarzuca się kontakty z diabłem („Za każdym Czechem stoi czart z miechem“). W praktyce skutkowało to wręcz zaliczeniem Czechów między heretyków i pogan.

W pamiętnikach staropolskich Czechów postrzega się jako heretyków („nowokrzęceńcy“), którzy odstąpili od katolicyzmu.

W aspekcie kulturowym zauważa się póki co tylko ich język – słowiański, chociaż ma się im za złe to, że „coraz bardziej przemieniają się w Niemców“ (XVIII w.) (Niewiara 2000, s. 76–77).

Wiek XIX przyniósł wzbogacenie stereotypu Czecha. Aż do tego czasu, jak podkreślają badacze, stereotyp Czecha jest właściwie mętny, ubogi w cechy zdecydowanie negatywne lub pozytywne.

Wynikający z ożywionych kontaktów polsko-czeskich, najbardziej popularny wizerunek Czecha to urzędnik-lojalista. Był on obiektem drwin i nienawiści jako gryziپیórek mający władzę, głupi i bezkrytyczny wobec przełożonych. Z wycieczek krajoznawczych do Pragi przywożono obraz Czecha-muzykanta („muzykusa“), rzadziej wędrownego handlarza czy komedianta, zawsze budzącego sympatię. Czechom przypisywano w tym okresie takie cechy, jak np.: racjonalizm, pragmatyzm, powolność w myśleniu – z jednej strony, a zaściankowość, konserwatyzm i tradycjonalizm – z drugiej. Czesi, według polskich komiwojazerów, byli pracowici, gospodarni, obowiązkowi i oszczędni. W ramach swojego regionu potrafili się doskonale organizować; mieli jednak wąski horyzont i dlatego bywali zdezorientowani w sprawach politycznych. Polaków raził ich koniunkturalizm i uległa postawa wobec władz austriackich, a ponadto – ich „mdły“ patriotyzm, przyjmujący bierną postawę. Listę cech Czechów z polskiego punktu widzenia zamykały: życzliwy stosunek do otoczenia, gościnność, otwartość i przychylność dla przybyszów. Tak widziano Czechów aż do lat 60. XIX wieku w pamiętnikach (Jaroszewicz-Kleindienst 1982; 1983).

W ustnej literaturze ludowej możemy się w tym okresie spotkać z różnymi wersjami stereotypu Czecha. Jeden to przyjaciel, mówiący pięknie brzmiącym językiem, brat-Słowianin:

Czechu w twoim rodzie,
Żywot się bazarzy,
Język wręcz twój gwarzy
(K 6 Krak 350–351).

Inny jest już mniej entuzjastyczny dla Czechów – to głos szlachcianki, wymieniającej kandydatów mężów. Czech wypada tu zdecydowanie negatywnie, przy czym podkreśla się przede wszystkim aspekt fizyczny.

Czech brzydkiej postury,
nie cierpię tych ludzi
ze względu natury
(p. szlachecka; K 46 Kal 355).

W literaturze wysokoartystycznej tego okresu można wskazać na co najmniej kilka utworów zawierających stereotypowe wyobrażenie Czecha. Wizerunek ten na ogół wypada niekorzystnie. Adam Mickiewicz niepochwlebnie wyraził się o Czechach w „Prelekcjach paryskich“, przypisując im zmaterializowanie i zniemczenie. Juliusz Słowacki w poemacie „Beniowski“ (pieśń VII 356–380) ośmieszył czeski rusofilizm w osobie Vaclava Hanki. Krytycznie o Czechach, których w krzywym zwierciadle przedstawił w postaci urzędnika Wenzela Precliczka w powieści „Wielki świat Capowic“ (1869, por. Frybes 1979, s. 85 n.), pisał Jan Lam, a także niektórzy inni pisarze galicyjscy. Henryk Sienkiewicz zrobił z negatywnego stereotypu Czecha-urzędnika postać pozytywną w powieści „Rodzina Połanieckich“. Bigiel uosabia tam rozmyśl, ostrożność, cierpliwość, bezkonfliktowość, rozsądek. Jednocześnie jest zasiedziały w

miejscu (jest domatorem), otyły, uczuciowy i muzykalny (gra na wiolonczeli i fortepianie). W porównaniu do Połanieckiego, jako kupiec i jego współnik w interesach, stanowi dla Polaka idealne uzupełnienie (por. Krejci 1967).

W okresie późniejszym najciekawsze chyba kreacje literackie Czechów w literaturze polskiej przyniosła powieść Emila Zegadłowicza „Zmory“ (1935): ojciec Mikołaj – intelektualista i ateista, a zwłaszcza dziadek Vlastimil Komenda – wędrowny muzyk, są wyrazistymi postaciami. Można je nazwać typowymi przedstawicielami Czechów.

Popularny wizerunek Czecha w okresie przed I wojną światową to mazgaj podnoszący wrzask i histerycznie reagujący na politykę Austro-Węgier, chociaż Czesi spokojnie „siedzieli za piecem“, podczas gdy Polacy walczyli. Z wzajemnych animozji wyniknął też obraz sąsiada-tchórza obojętnego na sprawę narodową, w dodatku bezwartościowego jako żołnierz (Kroh 1983, s. 146–147). Co do tego ostatniego szczegółu, potwierdza go pieśń legionowa, zawierająca w żartobliwej formie aluzję do rzekomej tchórzliwości czeskich żołnierzy:

Nebijem nepijem, nebijem nepijem,
zabrali nam piwowar.
Zabrali nam beczkę piwa,
Ofensywa niemożliwa... itd.
(p. żołnierska – legionowa,
Kroh 1983, s. 148)

Rok 1918 przyniósł gwałtowne pogorszenie się wizerunku Czechów w Polsce. Spory graniczne o Śląsk Cieszyński wywołały z obu stron jak najbardziej skrajne emocje.

Interesująco ten obraz przedstawia się w świetle not dyplomatycznych i raportów

strony polskiej tego sporu – urzędników Ministerstwa Spraw Zagranicznych rządu polskiego. Czechom przypisywano w nich: butę, wrogość, agresywność, pewność siebie, nazywano gałganami, których „trzeba kamieniami wyścigać”. Przede wszystkim zaś podkreślano ich wiarołomność i nieuczciwość: „brak po czeskiej stronie niezbędnej przesłanki psychicznej: gotowość dotrzymania słowa“, „żadna z nimi zawarta umowa ich nie wiąże, a wiąże tylko nas w zrozumieniu Czechów“, „Czesi absolutnie żadnej umowy nie dotrzymują, która nie będzie podyktowana bagnetem“, „Czesi żadnych układów dotychczas nie dotrzymali“, nie zapominając zauważyć „niską wartość bojową żołnierza czeskiego“. Jednocześnie dyplomaci polscy z pewną konsternacją stwierdzali przebiegłość i skuteczność czeskich zabiegów dyplomatycznych i propagandy, a w działaniach rządu świadomość, celowość i systematyczność (Kamiński 2003, s. 123, 134, 135, 138, 147, 194, 233, 257, 288, 289, 355). Niemniej jednak uważali Czechów ciągle za przyjaciół, a na poczynania władz Czechosłowacji patrzyli z niedowierzaniem.

W prasie polskiej postawa Czechów była oceniana bardziej jednoznacznie. „Prusaki Wschodu“, „bezwzględność iście pruska“, „wszędobylscy intruzi“ – to tylko niektóre z pojawiających się wówczas określeń. Stronie czeskosłowackiej przypisywano zachłanność, żarłoczność apetytów oraz wrogą postawę i pogardę do Polaków.

Folklor nie pozostał na te wydarzenia obojętny. W literaturze ustnej można spotkać wiele wzmianek odnoszących się do Czechów, nazywanych „pepikami“, „psuzjodacami“, ironicznie „bohaterami“ itp. Stereotypowe wzmianki o Czechach

zawierają też i inne pieśni powstańcze i patriotyczne. Zawarty w nich obraz Czecha to „niecny wróg“, prawie zbrodniarz, który skrzywdził Ślązaków, wymieniany w jednym rzędzie z Niemcami i Austrią, ale wciąż „brat“.

Wzmianki o Czechach zawierają ponadto teksty prozatorskie, krótkie wypowiedzi i inne formy folkloru, np.: „Cesi to mądry i przebiegły naród; nie duoś jęm swojeguo kraju, wszędzie jek poľno“ (AE 69); „Ceska mova iest śm’ysna, podobna troxe iak ňym’ecka“ (KSGP); „Cesi zjadają kuoty“ (AE 69); „Czechy chcą Polakom złoto wykraść“ (Zborowski 1920, s. 130).

Wreszcie jako przykład aktualizacji stereotypu Czecha-wroga, przytoczyć można kawały i anegdoty ludowe (AE 69) czy dowcipy polityczne (Kamiński 2003, s. 274).

W latach powojennych stereotypowo postrzegano Czechosłowację jako przygraniczną prowincję, a samych Czechów jako poczciwych, ubogich prowincjuszy. Trzeźwy, roztropny i plebejski Czech-konformista, żyjący dostatnio, ale bezrefleksyjnie, chętnie handlował z Polakami spirytusem i kiełbasą. Taki był obiegowy wizerunek propagowany przez władze socjalistyczne (Dzięgiel 1997). Po roku 1968 zaczęto przedstawiać Czecha jako nieodpowiedzialnego inteligenta wszczynającego awantury. Po interwencji wojskowej był to już z powrotem zdyscyplinowany i znormalizowany obywatel, który przestał się już źle zachowywać.

Współcześnie pokutuje negatywny stereotyp Czecha jako kapitulanta z 1939 roku, który „ojczyznę oddaje bez walki“, uległego wobec hitlerowskich Niemiec dla ratowania własnej skóry, podlizującego się

komunistom i in. (por. Wolff-Powęska 2001, s. 104–105). Uwspółcześniony wariant stereotypu dokładnego Czecha-pragmatyka to „pan złota rączka“, profesjonalny i zaradny, choć powolny w działaniu (Orłóš 1996; Kaczorowski 2004; Burian 2004). Ponadto dużo pije i dużo gada, jest jak „dobry wojak Szwajk“. To stereotyp pozytywny o zabarwieniu ironicznym, żartobliwym.

We współczesnym języku polskim etnonim Czech ma raczej pozytywne naświetlenie. Ma znaczenie ‘mieszkaniec Republiki Czeskiej’ i raczej nie wywołuje innych konotacji niż pozytywne bądź neutralne. Derywaty od imion czeskich służą jako synonimiczne określenia Czechów, np. pepik, pepiczek, plur. pepiki, pepiczki, wendiczek, wencliczki, böhmaki czy Precliczek (pochodzenia literackiego), a od lat 80. XX wieku dołączyło do nich określenie Czeskie knedle, Knedle, Knedliczki, Honziki (Masłowska 1991, s. 36; Peisert 1992, s. 217; Kroh 1995; Orłóš 1996, s. 9; Mikołajczak 2000, s. 100). Mają one charakter wyzwisk. Czechom przypisywano w ten sposób cechy ujemne (poprzez samo zdrabnianie jako oznakę ironicznego stosunku do narodu).

W świetle badań ankietowych w zupełności potwierdzają się słowa, że dzisiejszy stereotyp Czecha ukształtowany jest w dużej mierze przez postać Szwajka i historię sporów granicznych, a także zachowawczą politykę Czechów wobec Niemiec (Siemieńska 1984). Wyniki rozmaitych sondaży w latach 80. i 90. XX wieku (według TNS OBOP, por. analizę tych danych w: Błuszkowski 2003, s. 137–138; Pavlíková 2003) wykazują powtarzalność takich cech pozytywnych Czechów, jak: pracowitość, oszczędność, towarzyskość, wesołość (poczucie humoru), sympatyczność; oraz

negatywnych: egoizm (samolubstwo), zamiłowanie do picia piwa, ustepliwość i uległość, głupota (brak inteligencji), tchórzliwość, ostrożność (asekurantyzm), niegościnnność, fałszywość (obłuda), nietrwałość w poglądach („kameleon“), niezyczliwość dla Polaków (są to cechy, które padły w odpowiedziach co najmniej dwa razy). Ponadto stwierdzano w nich ateizm (laickość) Czechów.

Wśród tradycyjnie udzielanych odpowiedzi padały i takie, jak optymizm, gościnnność, łagodność, inteligencja, ale też: chciwość, „nieruchawość“, lenistwo, obżarstwo, nacjonalizm, śmieszność, pazerność, pycha, bezczelność, nietowarzyskość, nietolerancja, wyrachowanie, brak patriotyzmu i in. (Siemieńska 1984; Wilska 1992; Bartmiński 1995; Kowalski 1996; Nowak 2002). Były to w badaniach ankietowych cechy peryferyjne Czechów. Im bliżej granic z Czechami, tym opinie o Czechach gorsze, im dalej, tym bardziej wyidealizowane i konwencjonalne, a zestaw cech pozytywny.

Stereotyp Czecha jest więc historycznie niejednorodny i ma co najmniej kilka wersji – jest kliszowany jako sąsiad, wróg, brat, sporadycznie – współobywatel i in. Jest on homogeniczny, co wynika m.in. z tego, że Polacy stykali się bezpośrednio z przedstawicielami różnych zawodów i środowisk na przestrzeni kilkuset lat.

W stereotypie Czecha można wyróżnić wyraźny aspekt społeczny. Historyczny jest już dziś wizerunek Czecha-urzędnika, czy nieco bardziej trwałe Czecha-muzyka. Najbardziej trwałe okazały się jego wizerunki jako żołnierza, a także handlarza / kupca.

W aspekcie psychicznym i kulturowym dominują następujące cechy: racjonalizm,

mądrość i inteligencja, trzeźwość i pragmatyzm, rozważa, rozsądek, a w aspekcie religijnym – ateizm / sceptycyzm. Czech tradycyjnie jest protestantem-heretykiem, dziś to już przede wszystkim laik, ateista.

Poza tym, górujące cechy Czecha, które mają motywację historyczną, to: śmieszność, zniemczenie – jeśli chodzi o język; a także pracowitość, gospodarność, picie piwa i obżarstwo. Również górujące, ale młodszego pochodzenia są: tchórzliwość / brak odwagi, życzliwość, gościnność, ustepliwość i uległość, oszczędność, bycie domatorem.

Cechy, które jawią się jako peryferyjne, to: cierpliwość, wesołość / poczucie humoru, sympatyczność, po części młodszego pochodzenia.

Cechami prototypowymi Czecha wydają się te, które we współczesnej świadomości społecznej (np. w badaniach ankietowych) są najtrwalsze oraz mają poświadczoną tradycję historyczną. Z tego punktu widzenia najbardziej typowymi cechami Czecha (a więc cechami prototypowymi) są: pracowitość i gospodarność, a także m.in. ustepliwość i uległość, przez Polaków odbierana jako tchórzliwość.

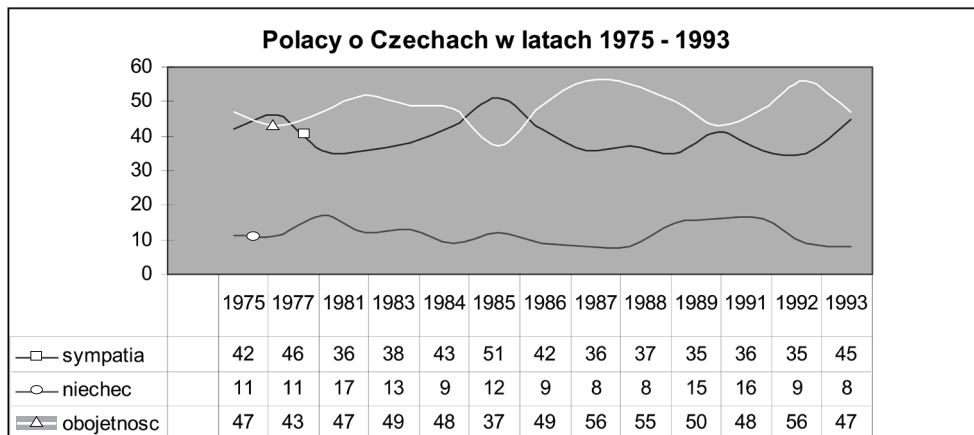
Jak można zauważyć, model zbudowany z cech prototypowych pasuje do typu zachowawczego mieszczanina, laika, ceniącego sobie wartości materialne i bezpieczeństwo własne, bezkonfliktowego. Cechy nowsze Czechów: egoista, konformista i asekurant,

obłudny i fałszywy, zmienny w poglądach („kameleon“) modyfikują stereotyp Czecha „ostrożnego“, nadając mu pejoratywne nacechowanie, nie zmieniają jednak istoty rzeczy.

Wyniki badań ankietowych opinii publicznej pokazują, że Polacy w zasadzie mają do Czechów pozytywne nastawienie. Poziom deklarowanej sympatii do tego narodu utrzymuje się w Polsce w latach 1975–1993 na poziomie ok. 40% przy ok. 10% niechętnych i aż ok. 50% obojętnych (zob. wykres). Deklarowane nastawienie to właściwie uprzedzenie – pozytywne lub negatywne, które przygotowuje recepcję stereotypu. W przypadku Czechów występuje wyraźny związek między postawą emocjonalną a zabarwieniem stereotypu (Wilska-Duszyńska 1992, s. 105). Stereotyp Czechów, w którym dominują cechy pozytywne i takie samo nastawienie, skutkują generalnie pozytywnym (czasem ironicznym, żartobliwym) postrzeganiem Czechów w Polsce.

Nie raz zwracano już uwagę na rolę mediów w kształtowaniu się obecnego stereotypu Czecha, np. ekranizacje „Dobrego wojaka Szwejka“ czy serial „Szpital na peryferiach“. Współcześnie najwięcej zależy od bieżącej polityki i sposobu pokazywania Czechów w telewizji. Obecność Polski i Czech w UE, a także wspólne przedsięwzięcia polityczne obu krajów mogą ten obraz w jakiś sposób zmienić.

Źródło: TNS OBOP

Wykaz skrótów

AE – ŚWIĄTEK, J. *Brzozowa i okolica Zakliczyna nad Dunajem. Obraz etnograficzny – zbiór z lat 1897–1906, cz. II. Archiwum Etnograficzne. t. 36 – II.* Wrocław 1998.

K – KOLBERG, O. *Dzieła wszystkie.* Wrocław: K 6 Krak – T. 6 Krakowskie., cz. 2. 1963. K 46 Kal – T. 46 Kaliskie i Sieradzkie. 1967.

KSGP – Kartoteka Słownika Gwar Polskich Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

NKP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. T. I–II.* Warszawa 1969–1970.

TNS OBOP – Ośrodek Badania Opinii Publicznej. Dostępne na stronie: <http://www.tns-global.pl>.

Bibliografia

BARTMIŃSKI, J., 1995. Nasi sąsiedzi w oczach studentów. (Z badań nad stereotypami narodowymi). In: *Narody i stereotypy*. Pod red. T. WALAS. Kraków.

BŁUSZKOWSKI, J., 2003. *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne.* Warszawa.

BURIAN, V., 2004. Pudełek z placu Waława. *Polityka*, nr 29.

DZIEGIEL, L., 1997. „Czesi są namiętni na polskie kobiety!” O urzędowym stereotypie i popularnej mitologii najbliższego sąsiada. *Literatura Ludowa*, nr 3.

FRYBES, S., 1979. *W krainie groteski. Problemy satyry galicyjskiej drugiej połowy XIX w.* Wrocław.

GREŃ, Z., 2002. Dzieje polityczne Śląska Cieszyńskiego w świetle leksyki regionalnej. In: *Dzieje Słowian w świetle leksyki*. Pod red. J. RUSKA; W. BORYSIA; L. BEDNARCZUKA. Kraków.

HESKA-KWAŚNIEWICZ, K., 1999. „Wyznanie narodowe Śląska”. *Teksty literackie i paralietyckie w drukach okresu powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku.* Katowice.

JAROSZEWICZ-KLEINDIENST, B., 1982. Wizerunek Czecha w przekładzie polskich pamiętnikarzy XIX wieku (do powstania styczniowego). *Pamiętnik Słowiański*, XXXII.

JAROSZEWICZ-KLEINDIENST, B., 1983. Teksty pamiętnikarskie jako źródło badań opinii o innych narodach (na marginesie polskich opinii o Czechach w XIX w.). In: *Z polskich studiów slawistycznych, seria 6. Literaturoznawstwo, folklorystyka, problematyka historyczna. Prace na IX Międzynarodowy Kongres Słowistów w Kijowie 1983.* Warszawa.

JASIŃSKA-KANIA, A., 1991. Transformacja ustrojowa a zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 4.

JASIŃSKA-KANIA, A. 1992. Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw.

- In: *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup społecznych*. Pod red. A. JASIŃSKIEJ-KANI. T. 2. Warszawa.
- KAMIŃSKI, M., K., 2003. *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa.
- KACZOROWSKI, A., 2004. Dobry wojak Czech. *Polityka*, nr 27.
- KOWALSKI, M., 1996. My i inni. Wyobrażenia młodych Polaków o różnych narodach. In: *Inni – obcy – wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*. Red. E. NOWICKA; J. NAWROCKI. Warszawa.
- KREJČÍ, K., 1967. Czesi w powieściach Sienkiewicza. *Pamiętnik Słowiński*, XVII.
- KROH, A., 1983. Odbiór Szwejka a stereotyp Czecha w Polsce. *Pamiętnik Słowiński*, XXXIII.
- KROH, A., 1995. „Polak, Czech – dwa bratanki“. In: *Narody i stereotypy*. Pod red. T. WALAS. Kraków.
- MASŁOWSKA, E., 1991. Z problemów pejoratywizacji lub melioracji nazw własnych użytych w funkcji appellatiwów. In: *Język a kultura. T. 3. Wartości w języku i tekście*. Pod red. J. PUZYNIŃY; J. ANUSIEWICZA. Wrocław.
- MIKOŁAJCZAK, S., 2000. Narody świata we współczesnej polskiej leksyce apelatywnej. In: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny. T. VI*. Pod red. M. BIAŁOSKÓRSKIEJ. Szczecin.
- NIEWIARA, A., 2000. *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*. Katowice.
- NOWAK, K., 2002. Stereotypy narodowościowe na Zaolziu w najnowszych badaniach polskich i czeskich. In: *Stereotypy narodowościowe na pograniczu*. Pod red. W. BONUSIAKA. Rzeszów.
- ORŁOŚ, T. Z., 1996. Wzajemne polskie i czeskie oceny oraz stereotypy narodowościowe i językowe. Przeszłość – współczesność. *Język Polski*, nr 1.
- PAŃKO, G., 1996. *Polska i Polacy w czeskiej opinii publicznej w okresie międzywojennym*. Wrocław.
- PAVLÍKOVÁ, E., 2003. The Czech Minority in Poland and National Stereotypes. In: *Cultural Identity and Ethnicity in Central Europe Proceedings of the International Conference on Ethnic and National Minorities in Central and Eastern Europe*, Jagiellonian University, Cracov, May 11–16, 2000. Kraków.
- PEISERT, M., 1992. Nazwy narodowości i ras we współczesnej polszczyźnie potocznej. In: *Język a kultura. T. 5. Potoczność w języku i kulturze*. Pod red. J. ANUSIEWICZA; F. NIECKULI. Wrocław.
- PISARKOWA, K., 1976. Konotacja semantyczna nazw narodowości. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1 (67).
- SANOJCA, K., 2003. *Obraz sąsiadów w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław.
- SIEMIENSKA, R., 1984. Percepcja serialu telewizyjnego a sytuacja osobista oraz stosunek do narodu (na przykładzie „Szpitala na peryferiach“). *Przekazy i Opinie*, nr 1 (35).
- SIEMIENSKA, R., 1992. Zaufanie Polaków do innych narodów w okresie politycznych i ekonomicznych przemian. In: *Bliscy i dalecy. Studia nad postawami wobec innych narodów, ras i grup społecznych. T. 2*. Pod red. A. JASIŃSKIEJ-KANI. Warszawa.
- SOBOLCZYK, P., 2002. Interfaces: Obraz wzajemnych wztahu Čehu, Polaku a Nemcu w jejich jazycznych, literaturach a kulturach. Konferencja zorganizowana przez Wydział Języka Czeskiego i Teorii Komunikacji oraz Katedrę Literatury Czeskiej na Uniwersytecie Karola w Pradze przy udziale Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu w Lipsku w dniach 27–29 października 2001 r. w Pradze. *Ruch Literacki*, nr 2.
- WALCZAK, M., 2000. „Swoj“ i „obcy“ w przysłowia i frazeologizmach narodów słowińskich. In: *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny. T. VI*. Pod red. M. BIAŁOSKÓRSKIEJ. Szczecin.
- WILSKA-DUSZYŃSKA, B., 1992. „Swoi“ i „inni“ – postawy studentów wobec etnicznie innych. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3.
- WOLFF-POWĘSKA, A., 2001. Dobrzy sąsiedzi, źli sąsiedzi. In: *Colloquium Opole 2000. Stereotypy i uprzedzenia w stosunkach między Polakami, Niemcami i Czechami. Materiały sesji naukowej odbytej w Opolu w dniach 19–22 listopada 2000 roku*. Pod red. W. LESIUKA; A. TRZCIELIŃSKIEJ-POLUS. Opole.
- ZBOROWSKI, J., 1920. Czesi w pieśni i legendzie orawskiej. *Ziemia*, nr 4.

Michał Luczyński

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: history and theory of culture, cognitive linguistics, ethnolinguistics.

CZECH IN THE POLE'S EYES – ABOUT THE RECONSTRUCTION OF THE STEREOTYPE

Summary

The article introduces the conceptions of Czech which are included in Polish literature, folklore, phraseology, lexis and results of inquires. The analysis on this matter revealed the function of several Czech's stereotype profiles, for instance 'Czech-philistine', 'Czech-capitulator'. Today, the stereotype expresses the 'Czech-Szwejk' profile as well. It seems that the contemporary popular image of the "typical Czech" is based mainly on Czech-Polish relations in history and culture, and has quite a good reputation in Poland. Polish Czech's national stereotype results from traditions. In general, Poles in central Poland see the Czech nation in a more positive light than Poles living in a Śląsk Cieszyński as a minority. The end of this work finishes the attempt for Czech's profile reconstruction as a set of its basic features which depending on the point of view was breaking up into its derived variants. The aim of this article is to reveal a real Czech picture residing in Polish consciousness during the nineteenth and twentieth centuries.

KEY WORDS: Czechs, Poles, national stereotypes, theory of prototype, cognitive semantics.

Michał Luczyński

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: kultūros istorija ir teorija, kognityvinė lingvistika, etnolingvistika.

ČEKAI LENKŲ AKIMIS – APIE STEREOTIPŲ REKONSTRUKCIJĄ

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos sampratos apie čekus, paimtos iš lenkų literatūros, folkloro, frazeologijos, leksikos ir apklausų rezultatų. Ši analizė atskleidė kelias čekų stereotipines sampratas, pavyzdžiui, „lėkštas čekas“, „pasiduodantis čekas“. Šiandien galima išskirti dar vieną stereotipą – „čekas Šveikas“. Galima teigti, kad šiuolaikinis populiarusis „tipiško čeko“ įvaizdis yra vertinamas teigiamai, kadangi jis grindžiamas istoriniais ir kultūriniais čekų ir lenkų tautų santykiais. Akivaizdu, kad lenkiškas čekų nacionalinis stereotipas kyla iš tradicijų suvokimo. Centrinės Lenkijos gyventojai vertina čekų tautą daug pozityviau nei lenkų mažumos, gyvenančios Śląsk Cieszyński'e. Straipsnyje pateikiama stereotipų apie čekus rekonstrukcija, aptariami tam tikri pagrindiniai jų bruožai, kurie dar skyla į tam tikrus variantus. Straipsnio tikslas – atskleisti čekų paveikslą, gyvuojantį lenkų sąmonėje XIX ir XX a.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: čekai, lenkai, nacionaliniai stereotipai, prototipų teorija, kognityvinė semantika.

Gauta 2008 12 10

Priimta publikuoti 2009 01 10

Liudmila Arcimavičienė

Vilnius University

Faculty of Philology

Department of English Philology

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lithuania

Tel. +370 615 373 59

E-mail liudmila.arcimaviciene@gmail.com

Research interests: political discourse, metaphor theories, cognitive linguistics, anthropology, political philosophy.

ECONOMY METAPHORS: WHAT ASSOCIATED CONCEPTIONS UNDERLIE LITHUANIAN BUSINESS?

The present study aims at examining the ECONOMY conceptual metaphor in the language of Lithuanian business news online. The material of the current study consists of fifty samples of electronic business articles retrieved from the website www.BizNews.lt. The method applied to analyse the discourse of Lithuanian business and economy online is that of hypothetical deduction combined with the qualitative analysis in the framework of cognitive linguistics (Chilton 2004; Fauconnier 2002; Kövesces 2000, 2004, 2005; Lakoff & Johnson 1997, 1999, 2002, 2004; Lassan 1997, 2007; Turner 1994, 2001). The cognitive approach to language analysis is based on the principle that conceptual metaphor is realized linguistically as a result of conflating bodily, social and cultural experiences. Thus, most of the abstract concepts are metaphorical by nature, as they are perceived through more specific and concrete domains of humane experience. Accordingly, the language of business news online was analysed in terms of conceptual metaphor, with metaphorical linguistic expression instances located and classified according to their representative SOURCE domains. The research findings reveal that the dominant metaphors are as follows ECONOMIC JOURNEY, ECONOMIC STRENGTH, ECONOMIC COMPETITION, PERSONIFIED ECONOMY, and COMMODIFIED EMOTIONS. The analysis of these metaphors discloses the underlying conceptions of the contemporary Lithuanian economic activities.

KEY WORDS: cognitive linguistics, conceptual metaphor, metaphoric expressions, mapping, source / target domains.

Introduction

With the development of contemporary linguistics, language analysis allows us to interpret various cultural acts that make up the whole of a certain speech community. To clarify, by analysing the language and its expressive means in various discourses such as law, business, politics, education, etc., we

can learn more about their indispensable nature. The indispensable nature refers to Lakoff and Johnson's *cognitive unconscious*, or what many people take for granted as a part of their social being and development (1999, p. 152). The cognitive unconscious, according to cognitive scientists, starts its developmental phase in early childhood

and develops to certain sets of traditions, customs, beliefs, which in further human life are taken as natural prerogatives or as a set of norms and preconceptions.

Thus, in this article I aim to reveal what preconceptions underlie Lithuanian economy and business by analysing its language in terms of conceptual metaphor. The analysis of conceptual metaphor in various discourses has ascertained that language is not merely a user-code, but rather a reflection of the users' attitudes, values and norms guiding their social activities.

Grassie claims that Darwin's theory of natural selection was actually inspired by two economic doctrines of Malthus and Smith, which were guided by such economy metaphors as *ECONOMY AS A SELFISH PERSON, FREE MARKET, INVISIBLE HAND* (2006, 4). Following Grassie, one of Darwinian principal concepts of geometric increase in population was the result of a universal struggle for existence (2006, p. 15). It was inspired by Malthus's economic pattern of exponential growth in human population due to high birth-rates overwhelming agricultural production and resulting in a population collapse in the 19th century Europe (Grassie 2006, p. 3).

To be more precise, Darwin's theory of natural selection employed the metaphor of *ECONOMIC NATURE* based on the following economic associations: natural species, like actors, in an economy specialize and pursue the rational maximization of self-interest in the exchange of goods and services. Thus, Darwin conceived of nature as *laissez-faire* economic market, which consequently resulted in powerful analogies and associations of economic theory lying at the foundations of the theory of evolution.

Darwin's case of drawing analogies from the economic theory to lay the foundations for his famous theory of evolution shows the significance of metaphor in any social activity. Thus, to explore metaphor means to arrive at certain common prejudices or conceptions associated with a certain human activity. To continue the Darwinian tradition, I target to find out what economy metaphors structure today's Lithuanian discourse.

Fairclough defines discourse in terms of language as social practice determined by sets of conventions associated with social institutions or structures (2001, p. 14). This refers to the language as a constituent part of social activities, and thus is a social process determined by individuals and their practices. Accordingly, the language of economy and business is also a reflection of social reality constructed by individuals performing necessary actions to achieve prescribed goals in these particular spheres.

Although numberless methods are applicable to language analysis, the study of conceptual metaphor has received considerable attention from scientists around the world. The foundations for the main theoretical framework were laid and developed by such cognitive linguists as Lakoff (1987, 1999, 2002), Johnson (1987, 1993), Fauconnier (2002), Kövecses (2002, 2006), Sweetser (1992, 1996), Turner (1995, 2002), etc. The principal claim of this theory is that metaphor is not a tool of language but thought.

In the framework of cognitive linguistics metaphor is treated as a means of conflating sensori-motor, individual and social human experience to structure and interpret abstract concepts. Lakoff claims that during the period of conflation, associations

are automatically built up between the two conceptual domains, e.g. in the English language the concept of knowledge is structured via the concept of vision, e.g. *I see your point* actually means *I understand* (1999, p. 46). Lakoff thus states that the analysis of metaphor is a job of urgent and extraordinary importance in many areas of human life – morality, politics, economics, education, interpersonal relations – as it reveals *the cognitive unconscious* of a certain culture (1999, p. 512).

The language of business and economy is not an exception, as it is also structured by metaphors. Chilton notes that in Western languages, such as English, German and French economic systems are structured via the concept of building, especially in the form of a house, e.g. *economy in ruins*, the strike *rocked/shook* the world economies, Germany *built* a strong economy, etc (2004, p. 56). Besides the concept of building, Kövecses points out other source domains such as the HUMAN BODY, HEALTH and ILLNESS, GAMES and SPORT, etc (2006, p. 73). By delineating these metaphors, the Hungarian linguist draws a conclusion that ECONOMY and BUSINESS metaphors are unidirectional: they go from concrete to more abstract domains. In this way a detailed analysis of conceptual metaphor serves the purpose of understanding intangible concepts, i.e. economy and business.

Furthermore, Kövecses claims that the prevailing conceptual metaphor in the language of market economy is that of human body, what is generally known as the embodiment hypothesis or anthropocentric approach to language analysis (see Lakoff & Johnson 1999). To be more precise, the economic system is personified or conceptua-

lised as a person, which eventually leads to the personification of corporations or companies, i.e. COMPANY AS A PERSON. This personification explains the on-going struggle for survival among corporations. Hence, corporations are perceived as weak or strong, and only the fittest can survive the *tough* business struggle. This metaphor results in two predominant strategies of today's business: (1) any means are justifiable to reach one's end, (2) the strongest avoid responsibility for their actions however damaging they might become.

Fairclough, in his turn, believes that another dominant metaphor in today's capitalist economy is COMMODITY AS AN INTANGIBLE ENTITY (2001, p. 29). The commodity, in other words, has expanded from being a tangible 'good' to various sorts of intangibles such as holidays, educational courses, health insurance, etc., these are now bought and sold on the open market in packages. What is more, the consumption of these intangible goods has been given much attention in today's world market. As a result, today's economy and market massively impinge on people's private lives, especially through mass media. Thus, today's consumers cannot imagine their lives without non-subsistence goods such as books, music, films, video games, research papers, newspapers, etc.

Another tendency which goes hand in hand with this increasing market control over people's lives can be seen in the metaphor EMOTIONS AS COMMODITY (Tétreault & Lipschutz 2005, p. 57). Today's interpersonal relationship is very closely associated with material objects. One of the best examples could be the diamond ring associated with the expression of love, or a

house with an in-built pool and two cars at least (i.e. for each spouse to drive) to live happily ever after. The images displayed by mass media are heavily loaded with the perception that love, happiness and joy can be easily sold as well as bought.

Eleonora Lissan, as the founder of cognitive linguistics in Lithuania, today stimulates research interests in this discipline by investigating cultural meanings of various concepts (1997, 2007). Recently, Cibulskienė has completed her doctoral thesis on the use of conceptual metaphor in Lithuanian and British election discourse, wherein among other metaphors the metaphors of STATE IS A BUILDING alongside ECONOMY IS HEALTH were analysed (2006). Urbonaitė and Šeškauskienė carried out the cross-linguistic analysis of HEALTH metaphor in economic discourse (2007). According to their findings, both English and Lithuanian metaphors were classified into seven major groups with the following two as the most numerous: PROBLEM IS ILLNESS and IMPROVEMENT IS MEDICAL TREATMENT.

On the basis of the afore-given theoretical framework, the present investigation has formulated the following hypotheses:

1. The Lithuanian language of economy is governed by such metaphors as:
  - a) ECONOMY AS PERSON
  - b) ECONOMY AS HEALTH
  - c) ECONOMY AS CONSTRUCTION/STRUCTURE
2. The analysis of these conceptual metaphors reflects the underlying preconceptions that structure today's economic activities in Lithuania.

2. Methodology

The materials for the present study consist of over fifty articles extracted from the website of Lithuanian business news ("Lietuvos įmonių ir verslo naujienos") available from www.BizNews.lt. The overall number of words amounts to 21, 697. The articles were analysed in the framework of cognitive linguistics which is exclusively qualitative by nature. This qualitative method refers to the analysis of linguistic corpus in the following direction: MLE/metaphorical linguistic expressions (identified : analysed : classified) > ECONOMY/BUSINESS Metaphor. To be more precise, to identify what conceptual metaphors underlie the Lithuanian business news online, metaphorical linguistic expressions were primarily located, then analysed and classified in accordance with the source domain they represent.

In the article the *conceptual metaphor* is used as the key term that refers to human conceptualization of more abstract concepts (i.e. BUSINESS/ECONOMY) in terms of less abstract and more specific concepts (i.e. BUILDING/ COMMODITY). Thus, the former refers to the target domain (i.e. BUSINESS/ECONOMY), whereas the latter to the source domain (i.e. BUILDING/COMMODITY). Consequently, the conceptual metaphor has the following formulaic representation in capital letters: A is/as B, i.e. BUSINESS IS/AS CONSTRUCTION. This capitalization stands for the conceptual metaphor that underlies metaphorical linguistic expressions occurring in the analysed data; hence, conceptual metaphor such as A IS/AS B is the result of hypothetical deduction but not linguistic occurrence as such. Metaphorical linguistic expressions are

only illustrations of one or another source domain which is mapped on the domain of BUSINESS or ECONOMY.

3. Results and Discussion

The findings of this pilot study reveal that the discourse of Lithuanian business news is heavily loaded with such metaphors as ECONOMY AS JOURNEY, ECONOMY AS STRENGTH, ECONOMY AS COMPETITION/SPORTS, ECONOMY AS A PERSON and EMOTIONS AS COMMODITY.

3.1. ECONOMIC JOURNEY

Metaphor

The major complex metaphor that underlies this particular type of discourse is that of ECONOMY AS JOURNEY. The schematic representation of the metaphor consists of such conceptual elements as *economic path, destination, directions, transport, travellers*, etc. To clarify, the economic journey metaphor presupposes that Lithuanian economy is structured via the concept of journey, assuming that to gain economic success and accumulate wealth is to travel along a certain path, by following a prearranged direction or route with an allowed level of speed, in order to reach a destination, while being in charge of a reliable traveller.

Accordingly, choosing an appropriate path is one of the key factors to succeed in the Lithuanian economic journey. However, where choosing the wrong route, there is always a possibility of changing the trajectory, as in the examples below:

1. *Pasak I. Keblerienės, siekiant išlaikyti turimas pozicijas, bus toliau siekiama ieškoti naujų realizacijos kelių, įgali-*

nančių suaktyvinti bendrovės pardavimus bei rasti naujų galimybių vykdyti efektyvesnę molžemio produkcijos pardavimo politiką.

2. *Pasak UAB „Mikrovisatos prekyba“ valdybos pirmininko Aivaro Kavaliausko, šis žingsnis užtikrins optimalią jau išvystyto jos valdomų „Omnitel“ salonų tinklo veiklą ir veiklos tęstinumą.*

The second factor ensuring the economic success is linguistically expressed by the metaphor of ECONOMIC PURPOSE AS DIRECTION. In other words, achieving economic purposes is conceptualised as moving in a certain direction, as in the following phrases: *siekti kryptingo bendrovės augimo, dirbame kryptingai nemokamai, keisti investavimo kryptis*, etc.

Another feature of the ECONOMIC JOURNEY metaphor is the distance factor. One of the prime objectives to gain economic success is to bridge the distance between the two types of travellers in the economic journey: producers and consumers, as in the two examples below:

3. *Siekdami būti arčiau savo pirkėjo, kiekvienai parduotuvei labai atidžiai parenkame vietą.*

4. *Norime būti lengvai pasiekiami esamiems ir potencialiems mūsų klientams.*

To summarize, one of the leading conceptual metaphor in the Lithuanian business news online is that of economic JOURNEY. The analysis of this metaphor points at the conceptual framework that underlies contemporary economic discourse in Lithuania the elements of which reveal the pre-set values and beliefs characteristic of the Lithuanian culture. Accordingly, expectations of the successful economic

journey that structure the on-line discourse of Lithuanian business news are such as choosing an appropriate path, taking and moving in a direction, bridging the gap between the two target groups – producers/manufacturers and consumers, maintaining the running speed to reach the destination on time, otherwise it might be too late, etc.

3.2. ECONOMIC STRENGTH

Metaphor

Another prominent metaphor that structures the on-line language of Lithuanian business news is that of STRENGTH, i.e. the concept of strength is mapped on various economic activities. This mapping leads to the conceptual metaphor ECONOMIC ACTIVITY AS STRENGTH. Thus, the concept of strength is closely associated with economic development and success as in the following examples:

5. *“CVO Group” generalinis direktorius Saulius Jovaišas teigia, kad sparčiam bendrovių apyvartos augimui įtakos turi nuolatinis šalies ekonomikos augimas, gamybos, prekybos ir paslaugas teikiančių įmonių stiprėjimas.*
6. *Tuo tarpu verslo vartotojų rinkoje “Tele2”, lyginant su analogišku praėjusių metų laikotarpiu, vienintelė sustiprino savo pozicijas.*

The use of the STRENGTH metaphor, according to Johnson (1997, 112), indicates the conservative nature of the analysed discourse. It necessarily entails a narrow interpretation of the world outlook; hence, it also goes hand in hand with the metaphors of MORAL BALANCE and BOUNDARIES. In other words, the prosperous economic

development is associated with the concepts of balance, cf.:

7. *Rinka tapo daugiau subalansuota ir kartu labiau konkurencinga.*
8. *Dėl nepamatuotai gerų lūkesčių ir stipraus vartojimo, tačiau tai tik dar labiau išbalansuotų ekonomiką ir didintų “perkaitimo” riziką.*

Hence, the use of ECONOMIC STRENGTH metaphor has the following implications:

- economic success can be achieved though strong leadership;
- strength metaphor presupposes competition, violence and physical potency.

3.3. ECONOMIC COMPETITION

Metaphor

The STRENGTH metaphor is very closely related to the conceptual mapping BUSINESS AS SPORTS/COMPETITION that gives rise to the following associations:

- business is associated with a sports competition;
- corporations are teams competing for outracing each other in the business marathon;
- the competition is that of long-distance running or race between business units;
- the necessary condition to win the race is to achieve greater profitability.

The afore-mentioned underlying conceptions of the COMPETITION metaphor in the Lithuanian business news on-line share much in common with what Lakoff & Johnson refer to as ‘one type of institutionalised war’ (1999, p. 256). This metaphor is universal across cultures, as the physical fighting leads people throughout the history of human life (Lakoff & Johnson 1999, p. 256). Thus, fighting is a complementary

part of human experience. However, with rapid technological advancement, physical fighting has been gradually transferred to different institutional activities such as politics, sports, business, law, etc.

However, what makes institutional fighting distinguishable from its physical counterpart is *playing by the rules*. There are certain institutionally defined rules or limitations that create sufficient conditions to compete in this business race. What makes the COMPETITION metaphor in Lithuanian business different from other social domains is that it is perceived as a long-distance running, i.e. every business unit stands for an individual runner, and his/her major goal is to break the already achieved record in order to set the new one, cf.:

9. *Tiek daug žmonių dar niekuomet nesilankė Lietuvos kino teatruose per pirmąjį vasaros mėnesį. Tai – **absoliutus rekordas**.*
10. *Bendrovė tinklalapių prieglobos verslu užsiima nuo 2003-ųjų, o prieš dvejus metus tapo šių paslaugų **lydere** Lietuvoje. Turėdama 33 proc. rinkos, bendrovė artimiausius konkurentus **lenkia** daugiau nei 3 kartus.*

Hence, the main purpose is outdo/run other race competitors at the possibly highest speed in the Lithuanian business race. This priority explains the SPEED and MOTION metaphors in the language of Lithuanian business news as in the example below:

11. *Naujieji investiciniai fondai per trumpą septynių mėnesių laikotarpį **pritraukė** beveik 40 mln. litų.*

To summarize, the analysis of the ECONOMIC COMPETITION metaphor results

in the association of the Lithuanian economy with the sports competition or more precisely, long-distance race where reaching high speed is a necessary condition to win this economic marathon.

3.4. PERSONIFIED ECONOMY Metaphor

Another frequent metaphor structuring the discourse of Lithuanian business news online is that of ECONOMY AS PERSON/HUMAN BEING. In other words, the Lithuanian economy is perceived as a person with all his/her attributes, meaning that economy as a person is in possession of a human body, is of some descent, can be sick or healthy, has a name and a family, etc.

The personification of abstract concepts, especially such as economy or business, is a universal phenomenon (see Urbonaitė and Šeškauskienė 2007). Lakoff explains it in terms of unconscious human categorization (2002, p. 18). As neural beings, people having brains and bodies, unconsciously categorise the world around them in the way they interact with it by drawing the set of connections between bodily, individual and social experience. As a result, people tend to categorize abstract and intangible concepts in terms of the human body, as it belongs to the domain of their own personal existence and experience.

Social domains of economy and business are not an exception, as they are metaphorically personified and accordingly have a corresponding linguistic representation. The Lithuanian economy is also perceived as a person or group of people with their own names, status, family background and health condition, cf.:

13. *Lietuvos vyno rinkoje pasirodė naujas dalyvis – viena didžiausių Jungtinės Karalystės mažmeninių kompanijų ‘Marks & Spencer’.*
14. *Norint Lietuvos ekspeditoriui tapti FIATA nariu, yra būtina ne tik būti nacionalinės ekspeditorių asociacijos nariu, bet ir turėti gerą vardą, kad galima būtų gauti rekomendacijas.*
15. (...) *Latvijoje veikia per to paties pavadinimo dukterinę įmonę.*

The use of this metaphor gives rise to the associations of moral kind. In other words, the analysis of the PERSONIFIED ECONOMY metaphor has identified the kinds of individual characteristics that are morally acceptable and thus necessary to strive for the highest standards in business. In accordance with the results of the analysed PERSONIFIED ECONOMY metaphor, the following morally acceptable expectations of an effective and prosperous business enterprise have been distinguished:

- having a *good name*,
- being *attractive* to one’s clients,
- starting a *family*,
- being *emotional* and *passionate*,
- being in *healthy* condition,
- *maturity* guarantees success and respect.

As a consequence, the ECONOMY/BUSINESS AS PERSON metaphor does not only personify economy or business enterprise, but also attaches to it certain attributes that have moral value. The cross-mappings of this metaphor actually reveal what kind of individual is associated with the prosperous and effective economic activities. It is the one with a good name or reputation, very emotive and passionate about one’s enterprise what definitely attracts the clientele.

Besides, the family metaphor refers to the development of one’s business network, e.g. (*Lith.*) *dukterinė įmonė*.

Strong economy can also be ensured by its health; accordingly, health metaphors are very common in the language of economy and business in the Lithuanian business news online, e.g. (*Lith.*) *akivaizdžiai aštrėjančių Lietuvos ekonomikos karštinės simptomų*. Finally, the economic progress is associated with the MATURE PERSON metaphor. The more *mature* the business enterprise, the more respectable it is, as it is with human relationship in society: maturity stands for wisdom thus yields respect.

COMMODIFIED EMOTIONS

Metaphor

Another prominent metaphor in today’s capitalist economy has been identified – EMOTIONS AS COMMODITY/GOODS. This metaphor is distinctive in the analysed samples of the Lithuanian Business news online from the associations discussed by Fairclough (2001, p. 14). The metaphor is not only about ECONOMIC PRODUCTS AS EMOTIONS but also about ECONOMIC ACTIVITY AS EMOTIONS. In other words, economic transactions are structured via the concept of EMOTIONS: they are *stimulating, shy, passionate, extreme, attractive* and *emotionally-stable*. The intention of these metaphoric attributes prevailing in various economic activities is to implicitly manipulate target-consumers: if they participate by consuming, these are the emotions to experience, i.e. *passion, stimulus, energy*, etc. Consider the following examples:

16. *Tai mygtukas, už kurio slypi jausmus*

žadinantį skaitmeninių technologijų galia.

17. *Geriausios prekės, kurios pagerins Jūsų gyvenimo kokybę. Nuobodžius kasdienos darbus atliksite greičiau, smagiau ir sėkmingiau!*
18. *Prekiniame ženkle esančios mažosios raidės rodo demokratiškumą ir BMS artumą vartotojui.*

In this manner, the examples above clearly show the purpose of COMMODIFIED EMOTIONS metaphor, which is to create *an emotional partnership* with a consumer or to implicate that the consumption of this or that economic product could also guarantee emotional satisfaction, i.e. feelings of safety, belonging and emotional fulfilment, as in the case of overcrowded shopping centres before Christmas.

Conclusions

1. The qualitative analysis of Lithuanian business news online has partially confirmed both hypotheses: the Lithuanian language of economy and business is grounded in such conceptual metaphors as ECONOMY AS PERSON and ECONOMY AS HEALTH; however, the ECONOMY AS CONSTRUCTION metaphor has not been located in the data.
2. Besides, the other prevailing source domains structuring the target domain of business and economy are as follows: JOURNEY, STRENGTH, COMPETITION/SPORTS, PERSONIFICATION and COMMODIFIED EMOTIONS. Each metaphor demonstrates perceived associations, practices and the value system underlying contemporary economy and business in Lithuania.
3. The ECONOMIC ACTIVITY AS JOURNEY metaphor reveals the set of built-up expectations about profitable economic activities: choosing a suitable path, taking and moving in an upward direction, bridging the gap between the two target groups – producers/manufacturers and consumers, maintaining the running speed to reach the destination in time, otherwise it might be too late, etc.
4. The ECONOMIC STRENGTH metaphor is a complex system that consists of the following components: STRONG ECONOMIC AGENT, STRONG ECONOMY IS BALANCED, STRONG ECONOMY IS LIMITED/WEAK ECONOMY IS UNLIMITED. The first metaphoric mapping implicates that only under strong economic leadership, success and prosperity follow. Extra conditions for a strong economy to accomplish are drawing boundaries and achieving balance, which is why unbalanced and unlimited economy is chaotic, ineffective and weak.
5. The third dominant metaphor in the language of Lithuanian business news is that of COMPETITION/SPORTS, whereby economy and business are associated with a sport competition or, more precisely, a long-distance race with corporations or other business units displayed as competitors in the economic marathon. The distinctive feature of this metaphor is *playing by the rules*, otherwise there is a risk of being outscored or even disqualification from the race.
6. Another significant metaphor is that of PERSONIFIED ECONOMY, whereby economy is metaphorically structured as a human being with all his/her needs

and expectations: name, family, appearance, health, status, age, etc. The cross-mappings of this metaphor actually illustrate what attributes are expected from a prosperous business enterprise, thus are in possession of moral character. Consequently, a prosperous business enterprise in Lithuania is associated with the following metaphoric elements: having a good name, starting a family, being in a healthy condition, being emotional and passionate about one's business, etc.

7. Finally, the analysis of the COMMODIFIED EMOTIONS metaphor showed that the language of Lithuanian economy and business is heavily loaded with the

following perceptions: ECONOMIC ACTIVITY AS EMOTIONS, ECONOMIC PRODUCT AS EMOTIONS, whereby various economic transactions are structured via the concept of emotional charge. This metaphor results in the implications that active participation in consumption ensures emotional fulfilment such as pleasure, satisfaction, joy, etc.

This research study has proved that the analysis of conceptual metaphor results in a set of associations and beliefs that are particular of a society in a certain historical period. Thus, by analysing language through metaphor, we go far beyond linguistic significance and preferences.

Data Source

Lietuvos įmonių ir verslo naujenos. Available from: www.BizNews.lt. [Accessed 18 July, 2007].

References

- CHILTON, P., 2004. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. New York.
- CIBULSKIENĖ, J., 2006. *Konceptualioji Metafora Lietuvos ir Didžiosios Britanijos Rinkimų Diskursuose*. (Unpublished doctoral thesis). Vilnius.
- FAICLOUGH, N., 2001. *Language and Power*. London.
- GRASSIE, W., 2006. *Re-reading Economics: In Search of New Metaphors for Biological Evolution*. Harvard Business School.
- GRAY, W., 2000. *Metaphor and Meaning*. Minerva. Available from: <http://www.ul.ie/~philos/vol4/metaphor.html> [Accessed July 25, 2007].
- JOHNSON, M., 1987. *The Body in the Mind: the Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago and London.
- JOHNSON, M., 1997. *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. Chicago.
- KÖVECSES, Z., 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford.
- KÖVECSES, Z., 2004. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge.
- LAKOFF, G., 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. In: A. Ortony (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York.
- LASSAN, E. – ЛАССАН, Э., 1995. *Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ*. Вильнюс: Вильнюсский университет.
- LASSAN, E. – ЛАССАН, Э., 2007. Облака и обрывы русской культуры. (О локусах культуры как реализации пространственных координат сознания). *Respectus Philologicus*, № 11 (16), 29–42.
- TETREALT, M. A.; LIPSCHUTZ, R. D., 2005. *Global Politics: As if People Mattered*. Oxford.
- URBONAITĖ, J.; ŠEŠKAUSKIENĖ, I., 2007. HEALTH Metaphor in Political and Economic Discourse: a Cross-Linguistic Analysis. *Studies About Languages*, № 11, 68–74.

Liudmila Arcimavičienė

Universitetas Vileński, Litva

Zainteresowania naukowe: dyskurs polityczny, teorie metafory, lingwistyka kognitywna, antropologia, filozofia polityczna.

METAFORY GOSPODARKI: ZA POMOCĄ JAKICH POJĘĆ OKREŚLA SIĘ LITEWSKI BIZNES?**Streszczenie**

Celem niniejszego artykułu jest wyodrębnienie metafory konceptualnej dominującej w dyskursie na temat współczesnej gospodarki Litwy oraz określenie jej elementów składowych w litewskim języku biznesu. Do badania wybrano pięćdziesiąt artykułów z elektronicznego archiwum wiadomości gospodarczych. Artykuły poddano analizie z wykorzystaniem zasad lingwistyki kognitywnej oraz metody analizy jakościowej, które pozwalają na wyodrębnienie metafor konceptualnych zawartych w wyrażeniach językowych. Stwierdzono, że litewski język biznesu posługuje się następującymi metaforami konceptualnymi: GOSPODARKA JAKO PODRÓŻ, DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA JAKO WYŚCIG NAJSILNIEJSZYCH, PRODUKT GOSPODARCZY JAKO ŹRÓDŁO EMOCJI. Analiza tych metafor pozwala na ujawnienie założeń dominujących w litewskim dyskursie biznesowym i gospodarczym.

SŁOWA KLUCZOWE: lingwistyka kognitywna, metafora konceptualna, wyraz językowy, konceptualna projekcja, plan treści i plan wyrażania.

Liudmila Arcimavičienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: politinis diskursas, metaforų teorijos, kognityvinė lingvistika, antropologija, politinė filosofija.

EKONOMIKOS METAFOROS: KOKIOMIS SĄVOKOMIS APIBRĖŽIAMAS LIETUVOS VERSLAS?**Santrauka**

Šio straipsnio tikslas — atskleisti, kokia konceptualioji metafora vyrauja šiuolaikinėje Lietuvos ekonomikoje, kokie jos struktūriniai elementai išryškėja Lietuvos verslo kalboje. Tyrimui buvo pasirinkta penkiasdešimt straipsnių iš Lietuvos verslo naujienų elektroninio archyvo. Straipsniai analizuojami remiantis kognityvinės lingvistikos principais bei kokybiniu analizės metodu. Tai leidžia atskleisti kalbiniuose pasakymuose („linguistic expressions“) glūdinčias konceptualiąsias metaforas. Nustatyta, kad Lietuvos verslo kalbos turinį sudaro šios konceptualiosios metaforos: EKONOMIKA KAIP KELIONĖ, EKONOMINĖ VEIKLA KAIP STIPRIAUSIŲ/ PAJĖGIAUSIŲ LENKTYNĖS, EKONOMINIS PRODUKTAS KAIP EMOCIJŲ ŠALTINIS. Šių metaforų analizė leidžia atskleisti vyraujančias nuostatas Lietuvos verslo ir ekonomikos diskurse.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kognityvinė lingvistika, konceptualioji metafora, kalbinė raiška, konceptualioji projekcija, turinio ir raiškos planas.

Gauta 2008 06 23

Priimta publikuoti 2008 08 11

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy

Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel. +48 41 349 71 20

E-mail: d.polowniak@interia.pl

Zainteresowania naukowe: frazeologia, semantyka, pragmatyka.

UJMOWANIE PEWNYCH PROCESÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO JAKO WALKI (ZBROJNEJ), UJAWNIAJĄCE SIĘ WE WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ FRAZEOLOGII

We współczesnej polskiej frazeologii wyraźnie ujawnia się metafora PROCESY DOTYCZĄCE ORGANIZMU LUDZKIEGO to WALKA (ZBROJNA). Wyróżniają się tu trzy typy jednostek. Pierwszą grupę tworzą związki, składające się z metaforycznego członu głównego: walczyć, walka oraz z komponentów: z chorobą, ze śmiercią, życia ze śmiercią, o życie itp. Drugi typ to połączenia, które w opisach, relacjach militarnych miały postać utrwalonych związków wyrazowych, a w tekstach traktujących o PROCESACH ZWIĄZANYCH Z ORGANIZMEM CZŁOWIEKA zyskały nowe, metaforyczne znaczenia. Trzeci zbiór stanowią związki, które w relacjach militarnych występowały w postaci połączeń luźnych, metaforyzacji uległy dopiero w tekstach mówiących o PROCESACH DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO. Należy zwrócić uwagę na fakt, że dzięki metaforze militarnej opisy stają się bardziej wyraziste, sugestywne. Niekiedy jednak tego typu metaforyka jest nadużywana, stosowana niewspółmiernie do wymagań tekstu. W opisach utrzymanych w konwencji militarnej odzwierciedla się właściwa kulturze śródziemnomorskiej topika.

SŁOWA KLUCZOWE: metafora, frazeologizm, procesy dotyczące organizmu ludzkiego, walka zbrojna.

Badania słownictwa – szczególnie zaś frazeologii – wykazały, że PEWNE PROCESY ZACHODZĄCE W CIELE CZŁOWIEKA, ZWIĄZANE Z ORGANIZMEM LUDZKIM ujmowane są m.in. w terminach WALKI (ZBROJNEJ)¹. Oto przykłady tekstów dotyczących tej sfery, które porządkowane są przez metaforykę militarną.

Ujawnia się w nich wyraźnie kontekstowa irradycja semantyczna²:

1. W ranie **rozgorzała** zawzięta **walka** (...) Pierwsze na **łup** ruszyły beztlenowce. Przodują w **ataku** mając gotową **broń** – exotoksynę (...) To one powodują zgorzel gazową (gangrenę) (...) Przeciw nim organizm Tereszczuka posłał specjalnie ćwiczone **oddziały** przeciwjadów, antytoksyny, wrodzone i nabyte w ciągu życia, czynniki bakteriologiczne.

¹ WALKA ZBROJNA to „walka, w której D₁ i D₂ używają broni”, por. J. D. Apresjan, I. A. Mielczuk, A. K. Żołąkowski (1972, s. 101). WALKĄ ZBROJNĄ będą więc określać zarówno wojnę, starcie niewielkich oddziałów, jak i pojedynek.

² Por. T. Skubalanka (1983, s. 1810–198).

Za bakteriami beztlenowymi poszedł zgiełkliwy tłum – zbieranina bakterii ropotwórczych. Bytujące na skórze Tereszczuka okazały się nielojalną mniejszością, która, jak tylko powstał wyłom w ciele, jak tylko obcy czynnik przełamał granicę – rzuciły się na osłabiony organizm, który był ich domem.

Szły esowatymi **zagonami** łańcuszkowce, szły **grupami szturmowymi** – po cztery, po sześć, po osiem – paciorkowce. Szły liczne ich szczepy, niektóre współwspierając się, inne **współwalczą** ze sobą. Szedł liczny klanem najczęstszy – gronkowiec złocisty. Na ośrodek oddechowy! Na ośrodek naczyniowy! Na wątrobę! Na obie nerki! Na wszystko, co utrzymuje życie (...) Gęstym murem przeciwko nim zbiły się tuż za strupem **zmobilizowane** leukocyty – białe ciała krwi (...) Dopadnięty przez większą ilość **przeciwników** poszczególny leukocyt, dostawszy się w wydzieliny bakterii, obumiera. O ile jednak przeciwwaga sił nie jest rażąca, leukocyt obejmuje mackami, na podobieństwo ameby, bakterię, trawi ją, ale sam obumiera. Straszna walka rozgrywa się w ciele Tereszczuka. Jeśli bakterie **pokonają** leukocyty, zatrują najpierw swymi jadami organizm, a potem go zabijają. Niewiadomy jeszcze wynik tej **walki** (...) organizm przystąpił do robót **saperskich** na granicy części zdrowych i zmiądzonych (...) tkanek. **Saperzy** – naczynia poczynają pączkować, wał wznoszony urasta z nowo utworzonej tkanki zaopatrzonej w gęstą sieć naczyń krwionośnych. Bakterie **atakujące** mur są **brane do niewoli**, pędzone za wał, ewakuowane w głąb tymi krwionośnymi naczyniami – a tam już nie respektuje się względem nich **Konwencji Haskiej** – są one w odpowiednich narządach likwidowane. Na miejsce prowizorycznego strupa narasta ziarnina – jak cegły muru. Z tego powstaje

blizna (...) **Walka** leukocytów z bakteriami zakończyła się dla organizmu pomyślnie, ale miriady ciał pomordowanych bakterii i leukocytów unosiły się w limfie krwi i utworzyły ropę. Ropa bujnie sączyła się i krzepła (...) Organizm – na miejsce **poległych** zorganizował nowe **odwody** leukocytów. W K.U. organizmu, tzn. w szpiku kostnym, nastąpiły wzmożone procesy twórcze ciałek białych. Odpowiednio do potrzeby – tworzone młode **wojsko** lub też bardziej wyspecjalizowane. **Obronil się** organizm zabijany na raty. *Wańkiewicz, Cassino, s. 154–159.*

W przedstawionym powyżej tekście PROCESY ZACHODZĄCE W ORGANIZMIE rannego ujmowane są w terminach WOJNY – WALKI o dużej sile, intensywności, żywiołowości. Zarazki, bakterie (beztlenowce, łańcuszkowce, paciorkowce, gronkowiec złocisty), które przedostały się do organizmu człowieka w wyniku przerwania ciągłości tkanek, tj. zranienia, postrzegane są jako istoty działające celowo – zmierzające do wywołania procesów gnilnych, ropnych, zgorzeli gazowej, chorób w układzie oddechowym, naczyniowym, wątrobie, nerkach itd., jako niezorganizowana zbiorowość występująca przeciwko organizmowi. Jest to zbiorowy przeciwnik organizmu (agens). Bakterie wydzielają substancje toksyczne, tj. jady bakteryjne (m.in. egzotoksyny), które postrzegane są jako broń. Toksyny, podobnie jak narzędzia WALKI, mogą powodować ból, śmierć. Szkodliwe dla organizmu działania drobnoustrojów przedstawiane są głównie w terminach działań zaczepnych (ATAKU, SZTURMU), prowadzonych w czasie WOJNY. Bakteriom, zarazkom przeciwstawia się organizm człowieka. Postrzegany jest on jako przywódca, wpły-

wający decyzyjnie na przebieg działań, kierujący nimi (por. przeciw nim organizm (...) posłał specjalnie ćwiczone oddziały przeciwnadwójników, antytoksyn; leukocyty zostały zmobilizowane; organizm – na miejsce poległych zorganizował nowe odwody leukocytów itp.). Leukocyty – białe ciała krwi, mające dużą zdolność ruchu, pełniące w organizmie głównie funkcje obronne – przedstawiane są jako zorganizowane wojsko (por. młode wojsko, zmobilizowane leukocyty, odwody leukocytów), które bezpośrednio lub pośrednio uczestniczy w WALCE, prowadząc przede wszystkim działania odporne. Naczynia organizmu postrzegane są jako saperzy budujący umocnienia – wojska specjalne, wspomagające, nie biorące bezpośredniego udziału w starciach. Przeciwno bakteriom, ich jadom działają także wytwarzane przez organizm przeciwnadwójniki, antytoksyny. Organizm człowieka przedstawiany jest jako pole walki; skrzep, strup, tkanki, ziarnina, blizna osłaniają organizm przed bakteriami, dlatego też postrzegane są jako elementy obronne, zapory, umocnienia.

W terminach militarnych często przedstawiane są także zmagania człowieka z ciężką chorobą, np. z rakiem. Wybór takiej metaforyki dyktuje wówczas zapewne powaga sytuacji – szczególnie groźnej, niebezpiecznej dla człowieka (skojarzenia z sytuacją WOJNY są tu oczywiste). Utrzymane w konwencji militarnej tego typu opisy są zazwyczaj wyraziste, sugestywne (uwagi te dotyczą także poprzedniego tekstu). W relacjach tego rodzaju rak (nowotwór) ujmowany jest jako przeciwnik, wróg, z którym człowiek toczy „walkę na śmierć i życie”, przeprowadza kolejne „bitwy”, by wygrać „wojnę”. Stosowany jest wówczas cały

„arsenał“ środków, które spełniają podobne funkcje, jak broń w WALCE ZBROJNEJ. Oto przykładowy tekst:

2. Elżbieta, Ola i Małgorzata (...) kilka lat temu musiały **zmagać się** z rakiem. Stoczyły walkę na śmierć i życie. Wygrały! (...) One zgodziły się, by usunięto im piersz po to, by mogły **walczyć z wrogiem**. Lekarze użyli całego **arsenału** skutecznych środków, by zniszczyć złośliwe komórki (...) Małgorzata (...) Pojawiła się choroba, z którą **walczyła** przez kilka lat (...) Usunięto guz i piersz. To była pierwsza wygrana bitwa. Początek długiej **wojny**. Potem brała chemię. Pojawił się jednak drugi guzek. Przeszła kolejną operację i znowu podano leki. Druga chemioterapia. Rok później kolejna operacja i hormonoterapia. Chodziło o to, by wytrzebić wszystkie ogniska raka. Po tej długiej **wojnie** przyszła pora na opatrywanie **ran**. Najbardziej bolała myśl o powrocie choroby (...) Czy da radę dalej **walczyć**? (...) Rak to bardzo tajemnicza choroba. Z jednej strony potrafi zabrać całą radość życia, a z drugiej – daje ogromną siłę, która pozwala go **pokonać**. *Olivia 6, 2005.*

W konwencji militarnej mogą być także utrzymane opisy zwyczajnych, a nawet mało istotnych działań, procesów, związanych z organizmem ludzkim, np. z pielęgnacją ciała itp. Oto przykładowe teksty tego typu, które traktują akurat o „zmaganiach” kobiet z cellulitem:

3. Już czas podjąć walkę z cellulitem.

Zwalcz cellulit razem z nami. Dowiesz się, jak go pokonać za pomocą domowych sposobów lub w gabinecie kosmetycznym (...) Cellulit (...) atakuje bezlitośnie zarówno dojrzałe kobiety, jak i dziewczyny (...) Im później zaczyna się go zwalczać, tym bardziej skomplikowana i kosztowniejsza jest kuracja. Bywa, że cellulit latami „ukrywa” się, by nagle

przypuścić atak (...) Jak walczyć, to na całego. Aby batalia antycellulitowa zakończyła się pełnym sukcesem, musisz przeprowadzić ją jednocześnie na wszystkich frontach (...) Skórkę pomarańczową możesz pokonać nawet nie wychodząc z domu. Uderzaj w cellulit wodą. Skutecznym sposobem zwalczania skóry pomarańczowej są naprzemienne prysznicze. Oczyszczaj organizm w saunie. Wzmacniaj skórę kremem. Każdy masaż jest dobry! Regularnie trenuj mięśnie. Nie zapominaj o diecie. Zabiegi w gabinecie kosmetycznym (...) Zabiegi polegające na nacieraniu ciała aktywnymi substancjami i owijaniu go folią lub bandażami należą do najpopularniejszych sposobów zwalczania cellulitu. PD 8, 2003.

4. Wiosenna **kampania** antycellulitowa.

Najważniejsze punkty **strategii**: aerobik, masaż, dieta. Zanim [cellulit] przejdzie do jawnego ataku, przez lata działa w **konspiracji** (...) Przejdź do ataku (...) Przygotuj się jednak, że cellulit łatwo nie **kapituluje**, a przepędzony, **powraca na dawne pozycje**, gdy nie zachowasz czujności. Można jednak z nim wygrać! Antycellulitowa wojna domowa.

Uzbrój się w najskuteczniejszy **oreź** antycellulitowy – szcztokę, rękawicę lub inny przyrząd do masażu (...) Buty na wysokim obcasie noś tylko od święta – to także **sojusznicy** cellulitu (...)

Cellulit w gabinecie – ostateczne **starcie**.

(...) **Pogromcy** w tubce: żel wyszczuplający, krem antycellulitowy, emulsja, preparat w ampułkach, wyszczuplająca sól kąpielowa.

ŻnG 14, 2004.

5. Cellulit – możesz go **pokonać**.

(...) Zamiast maskować pomarańczową skórę, wypowiedz jej wojnę (...) Rozszyfruj swojego **wroga** (...) jednak zanim zajmiesz się **walką**, musisz określić stopień zaawansowania cellulitu (...)

Nowa **broń** antycellulitowa.

Bez specjalnej **strategii** nie **wygrasz batalii** z pomarańczową skórą (...) Skutecznie działają preparaty doustne (...) Dzięki wyciągom roślinnym i olejom **zwalczają** cellulit „od środka“. *Olivia 8, 2004.*

Wskazane powyżej teksty ujawniają, że cellulit zazwyczaj przedstawiany jest jako „agresor“, atakujący ciało kobiety (por. cellulit atakuje, przypuszcza atak, przejdzie do ataku itd.). By go zwalczyć, panie stosują różnego typu środki (np. żele, kremy, emulsje antycellulitowe, preparaty w ampułkach, kapsułki, tabletki, określone produkty spożywcze, przyrządy do masażu itp.), ujmowane jako narzędzia walki (w jednym z tekstów pojawiło się nawet wyrażenie nowa broń antycellulitowa). Kobiety wykonują określone zabiegi, które mają na celu „pokonanie“ „przeciwnika“. Działania skierowane przeciwko cellulitowi określone są jako walka, kampania antycellulitowa, batalia antycellulitowa, antycellulitowa wojna domowa itd. Powinna być wówczas stosowana określona strategia, by walczyć (...) na całego (...), na wszystkich frontach.

Jak widać, dzięki metaforyce militarnej teksty tego typu niejednokrotnie stają się bardziej obrazowe, sugestywne. Pamiętajmy jednak, że metaforyka militarna może być tu nadużywana, stosowana niewspółmiernie do wymagań tekstu (por. przytoczone ostatnio fragmenty tekstów).

I

Przejdźmy do przeglądu przykładowych frazeologizmów³, w których wyraźnie ujaw-

³ Przyjmuję – za A. M. Lewickim – że frazeologizmy to jednostki „(...) w jakimś stopniu nieregularne i utrwalone w języku (...) Nieregularność może wyni-

nia się metafora PROCESY DOTYCZĄCE ORGANIZMU LUDZKIEGO to WALKA (ZBROJNA).

Wśród utrwalonych związków wyrazowych motywowanych WALKĄ (ZBROJNĄ), przerośnię wyrażających PROCESY ZWIĄZANE Z ORGANIZMEM CZŁOWIEKA, wyróżnia się grupa połączeń, które składają się z metaforycznego członu głównego *walczyć*, *walka* oraz z komponentów: *z chorobą*, *ze śmiercią*, *życia ze śmiercią*, *o życie* itp.

W połączeniu *ktoś walczy z chorobą* (a. *walka z chorobą*) ujawnia się sposób postrzegania choroby – jako przeciwnika, por. zapelnienie pozycji kontragensa. Taki rodzaj percepcji jest typowy także dla wielu innych tekstów, traktujących o różnego rodzaju zmaganiach człowieka z chorobą, zwłaszcza z ciężkimi schorzeniami, zob. chociażby cytat 2.

Związek *ktoś walczy ze śmiercią* (a. *walka ze śmiercią*) wyraża, że ‘ktoś jest w ciężkim stanie grożącym śmiercią, ktoś jest w stanie agonii’. Pozycję osobowego uczestnika – kontragensa – zajęła nazwa *śmierć*, co sygnalizuje, że w takiej ekstremalnej sytuacji śmierć postrzegana jest jako zewnętrzny przeciwnik człowieka. Pamiętajmy, że śmierć personifikowana jest

kać z użycia w związku frazeologicznym osobliwych wyrazów lub form wyrazowych (por. *kochać na zabój*, *odłożyć ad acta*, *nie bez kozery*, *wyjść za mąż* itp.), z przerośnego lub archaicznego znaczenia niektórych komponentów związku (np. *czarna rozpacz*, *prowadzić do wniosku*, *mąż stanu* itp.), z przerośnego charakteru całego połączenia (np. *biały kruk*, *cicho jak makiem zasiał*, *wejść (w skład czegoś) kuchennymi schodami*, *kryć (coś) pod korcem* itp.), z osobliwych skrótów w budowie syntaktycznej (np. *Jan jest samochodem* ‘Jan przyjechał tu samochodem’; *Pan Nowak ma głos* ‘w tej chwili ma prawo publicznie się wypowiedzieć pan Nowak’) i innych naruszeń reguł komunikacji językowej”, por. A. M. Lewicki (1993, s. 162–163).

nie tylko w języku, ale także w malarstwie, rzeźbie itp. Opieramy się śmierci, dążymy do jej przewyciężenia. W tekstach zarejestrowano także związek wyrazowy *walka życia ze śmiercią*. Pojawiły się tu nazwy dwóch specyficznych „przeciwników”. Pozycję agensa zajęła nazwa *życie* (oznaczająca tu siły żywotne organizmu), pozycję kontragensa nazwa *śmierć*. W znaczeniu związku pozostał element semantyczny ‘ścieranie się przeciwstawnych sobie sił’. Ten sposób obrazowania wyraźnie ujawnia się w następującym kontekście:

6. Sanitariusze dawali kroplówkę żołnierzowi, który konał (...) Miał może dwadzieścia lat. Trafiło go jednaście kul. Ale kule wtargnęły w ciało młode, silne, mocno zbudowane i śmierć natrafiła na opór. Ranny leżał nieprzytomny (...) ale jakaś cząstka życia toczyła w nim ostatni, rozpaczliwy bój (...) Wszyscy widzieli, jak prężą się jego mięśnie i jak po śniadej skórze ścieka pot. Po tych napiętych mięśniach i strugach potu wszyscy mogli ocenić, jak ciężka jest *walka*, którą *toczy życie ze śmiercią*. Wszyscy byli ciekawi tej walki, ponieważ chcieli wiedzieć, ile jest siły w życiu i ile jest siły w śmierci, (...) jak długo życie potrafi się zmagać ze śmiercią i czy młode życie, które jeszcze jest i nie chce się poddać, zdoła przetrzymać śmierć. *Kapuściński, WF, s. 187.*

W połączeniu *ktoś walczy o życie* (*walka o życie*) eksplicytnie wyrażony został cel działań, określonych metaforycznie wyrazem *walczyć* (*walka*). Walencję celu realizuje powierzchniowo struktura z argumentem przedmiotowym – *o życie*, reprezentująca zredukowany argument nieprzedmiotowy – *o to*, *by zachować* (*utrzymać*) *życie*, tj. *o to*, *by istnieć*, *zachować siły żywotne*, *utrzymać*

funkcje życiowe organizmu. Działanie takie podejmuje organizm zagrożonego śmiercią człowieka.

II

PROCESY DOTYCZĄCE ORGANIZMU LUDZKIEGO wyrażane są m.in. metaforycznie przez połączenia, które pierwotnie występowały w tekstach militarnych w postaci utrwalonych związków wyrazowych. Konteksty ujawniają nowe, przenośne znaczenia tych połączeń. Przejdźmy do przykładów.

I

W opisach militarnych wyraz *walczyć* (*walka*) utrwalił się m.in. w połączeniu z wyrażeniem *na śmierć i życie*. Związek wyrazowy *walka na śmierć i życie* rejestrowany jest także w tekstach, traktujących o *procesach dotyczących organizmu człowieka* – ujawniają się tu jego nowe, metaforyczne znaczenia. Oto przykładowe teksty:

[zob. cytat 2]. Elżbieta, Ola i Małgorzata (...) kilka lat temu musiały zmagać się z rakiem. Stoczyły walkę na śmierć i życie. Wygrały! (...) One zgodziły się, by usunięto im pierś po to, by mogły walczyć z wrogiem. Lekarze użyli całego arsenału skutecznych środków, by zniszczyć złośliwe komórki (...) Pojawiła się choroba, z którą walczyła przez kilka lat (...) Usunięto guz i pierś. To była pierwsza wygrana bitwa. Początek długiej wojny (...) Po tej długiej wojnie przyszła pora na opatrywanie ran. *Olivia 6, 2005*.

7. Lisa Maria Presley (...) i Geri Halliwell (...) Ostatnio obu paniom bardzo się przytyło i o smukłej linii mogą już tylko pomarzyć, chyba że zastosują jakąś drakońską dietę

(...) Z kilogramami walka na śmierć i życie. By zrzucić zbędne kilogramy, potrzebna jest ogromna wola (...) Potrzebne są radykalne kroki. *ŻnG 26, 2004*.

2

W tekstach traktujących o PROCESACH DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO odnotowano utrwalone połączenia, które pierwotnie oznaczały określoną fazę, trwanie WALKI (ZBROJNEJ). Tutaj wyrażają one metaforycznie pewną fazę, trwanie PROCESÓW ZACHODZĄCYCH W CIELE CZŁOWIEKA, ZWIĄZANYCH Z ORGANIZMEM LUDZKIM.

Początek WALKI (ZBROJNEJ) wyrażały pierwotnie np. frazeologizmy: *ktoś wypowiedział wojnę komuś* (*a. czemuś*), *ktoś podjął walkę* (*z kimś, z czymś*), *ktoś staje do walki* (*z kimś, z czymś*). W zasadzie wojna rozpoczyna się z chwilą jej wypowiedzenia lub w momencie rozpoczęcia działań wojennych. Wypowiedzenie wojny ma więc charakter sprawczy – jest to świadome działanie językowe, stwarzające pewien stan rzeczy – szczególnie groźny dla człowieka, wyniszczający. A oto przykładowe teksty, w których ujawniają się nowe, metaforyczne znaczenia wskazanych związków wyrazowych (por. też cytaty 3 i 5):

8. Pajęczki? Zwalcz ten problem!

Wypowiesz wojnę pękającym naczynkom. Przygotuj dobrą strategię. Dowiedz się, co przeszkodzi tkaniu siateczki czerwonych żyłek oraz zwalczy już tę istniejącą (...) Kosmetyk wklepuj delikatnie opuszkami palców nie tylko w „zaatakowane“ pajęczkami miejsca. *ŚK 2, 2003*.

9. Jacek Kaczmarski. Zawsze o coś walczył, w końcu o własne życie.

Dwa lata temu dowiedział się, że jest chory – to był rak krtani. Lekarze dawali mu dwa tygodnie życia. Podjął walkę, ale nie zdecydował się na wycięcie guza (po operacji nie mógłby już śpiewać). Jeździł do przeróżnych bioenergoterapeutów, magów, położył się na „łóżku, które leczy raka“. Wierzył, że wygra. Jeszcze w Wielki Piątek pisał poemat o baronie Münchhausenie. Jeszcze w Wielką Sobotę rano było dobrze. Wieczorem nie żył. *ŻnG 18, 2004.*

10. Alergia to nieprawidłowa reakcja organizmu na pewne substancje, tzw. alergeny. Dla systemu odpornościowego są one ciałami obcymi, z którymi organizm podejmuje walkę (...) Substancje uczulające mogą znajdować się w wielu miejscach (...) Alergeny dostają się do organizmu przez przewód pokarmowy, skórę albo drogi oddechowe (...) Nie dajmy się alergii (...) Coraz popularniejszą metodą walki z chorobą są tzw. odczulania. *Halo 20, 1997.*
11. Współczesna medycyna konwencjonalna uznaje sposoby leczenia regułą podobieństwa (...) Przykładem są szczepienia ochronne (wszczepia się osłabione zarazki, by zmobilizować organizm do podjęcia walki z chorobą) czy kuracje odczulające przy alergiach. Metoda homeopatyczna też czyni wszystko, żeby wzmocnić siły obronne i samoregulujące chorego organizmu, tak by mógł sam pokonać zagrożenie chorobą lub poradzić sobie z jej atakiem. *ŻnG 46, 2001.*
12. Stań do walki ze starzeniem się !
Naukowcy odkryli, że za proces starzenia się oraz powstawanie niektórych chorób odpowiadają wolne rodniki (...) W walce z wolnymi rodnikami najważniejsze są witaminy. *Tina 17/18, 2003.*

Połączenia, pierwotnie oznaczające trwanie WALKI (ZBROJNEJ), w badanych tekstach wyrażają metaforycznie trwanie

PEWNYCH PROCESÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO, zob. chociażby następujące cytaty (por. też tekst nr 6):

13. Paul nie potrafił cieszyć się niedawno uzyskanym szlachectwem, gdy jego żona toczyła walkę z rakiem. Oboje (...) wierzą, że (...) Linda odzyska zdrowie (...) Po zakończeniu chemioterapii lekarze są dobrej myśli (...) Dwa lata temu wykryto u niej raka piersi. Natychmiast podjęła się jednej operacji, przed rokiem drugiej. Paul odchodził od zmysłów (...) Zrobił wszystko, co w jego mocy, żeby wzmocnić jej wolę walki. Linda sama miała jej niemało. Nigdy nie poddała się łatwo, a miłość rodziny dodawała jej sił. *Halo 21, 1997.*
14. Zadziorny, roześmiany blondynek. To Wiktor (...) Toczyliśmy batalię o jego zdrowie. Ten chłopczyk wymagał szczególnej opieki. Wyszedł z bardzo ciężkiego porodu z przykurczami, opóźnieniem rozwoju, podejrzeniem wodogłowia. *PD 32, 2004.*

W tekstach, mówiących o PROCESACH ZWIĄZANYCH Z ORGANIZMEM CZŁOWIEKA, metaforyzacji ulegają także wywodzące się z WALKI (ZBROJNEJ) połączenia typu: *ktoś stoczył walkę a. bitwę a. batalię*. Oto przykłady:

15. Linda (...) jest odważna i ma wielkie serce. Tylko dlatego udało jej się pokonać chorobę (...) Po wyczerpującej chemioterapii wychudła, straciła włosy i postarzała się, ale jest szczęśliwa. Będzie żyć. Włosy już odrastają, a waga pomалу wraca do normy. Stoczyła heroiczną walkę z chorobą (...), ale wygrała. Przez cały ubiegły rok Linda czuła się bardzo źle, ale teraz z dnia na dzień nabiera sił (...) *Halo 21, 1997.*
16. Lekarz oznajmił mu, że wyniki badań histopatologicznych (...) są niepokojące (...)

Od tamtego grudniowego dnia rozpoczęła się dramatyczna walka o życie. Najpierw była radioterapia przedoperacyjna, potem duży zabieg, a potem zaczęła się radio- i chemioterapia. Sam zdecydował, że mimo osłabienia będzie pracował (...)

Stoczył najcięższą bitwę w życiu.

Wiele z cech Kamil ujawnił w czasie swych zmagania z rakiem (...) Ani przez minutę nie myślał o tym, żeby się poddać (...) – byłem konsekwentny, byłem zdeterminowany (...) byłem twardy. Dzisiaj Kamil Durczok może uważać się za wielkiego zwycięzcę. *ŻnG 13, 2004.*

17. Wygraj z chorobą. O gładką buzię walczyłam dwa lata.

Myślałam, że trądzik pojawia się tylko u nastolatków jako rezultat burzy hormonów i po pewnym czasie sam znika. Byłam już dojrzałą kobietą, kiedy zauważyłam pierwsze zmiany na twarzy. Nie wiedziałam, że będę musiała stoczyć prawdziwą batalię z chorobą. Zwycięstwo to nie tylko zasługa lekarstw, ale także mojego pozytywnego nastawienia. *Claudia 2, 2003.*

3

W analizowanych tekstach nowe, przenośne znaczenia zyskały także utrwalone połączenia, które składają się z określonego czasownika oraz z członu *atak, szturm*, notowane pierwotnie w opisach, relacjach militarnych. Oto przykładowy cytat (zob. też tekst nr 3):

18. Największym problemem oczekujących dziecka pań są rozstępy (...) Podczas kąpieli pod prysznicem intensywnie masuj skórę. Takie masaże zapobiegają również cellulitowi, który właśnie podczas ciąży „przypuszcza szturm“ na skórę. *ŻnG 40, 2004.*

III

W tekstach traktujących o PROCESACH DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO metaforyzacji ulegają także związki wyrazowe, które w opisach, relacjach militarnych występowały w postaci połączeń luźnych. Przykładem niech będzie chociażby związek *ktos walczy na wszystkich frontach*, który w poniższym kontekście zyskał znaczenie ‘ktoś działa, wykorzystując wszelkie możliwe środki, sposoby’:

19. Walcz o smukłą figurę na wszystkich frontach. Stosuj niskokaloryczną dietę i dużo ćwiczeń. Wykorzystaj też inny oręż – specjalne preparaty wyszczuplające. *Claudia 5, 2005.*

* * *

Konceptualizowanie PROCESÓW DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZKIEGO w terminach WALKI (ZBROJNEJ) ujawnia się w utrwalonych połączeniach słownych różnego typu. Wyróżniają się tu następujące grupy jednostek:

1. Związki składające się z metaforycznego członu głównego: *walczyć, walka* oraz z komponentów: *z chorobą, ze śmiercią, życia ze śmiercią, o życie* itp.
2. Połączenia, które w opisach, relacjach militarnych miały postać utrwalonych związków wyrazowych, a w tekstach traktujących o PROCESACH ZWIĄZANYCH Z ORGANIZMEM CZŁOWIEKA zyskały nowe, metaforyczne znaczenia (np. *ktos przypuszcza atak*).
3. Związki, które w relacjach militarnych występowały w postaci połączeń luźnych, metaforyzacji uległy dopiero w tekstach mówiących o PROCESACH DOTYCZĄCYCH ORGANIZMU LUDZ-

KIEGO (por. *ktoś walczy na wszystkich frontach*).

W nowych kontekstach metaforyzacji ulegają przede wszystkim połączenia z komponentami *walczyć, walka*. Należy tu także zauważyć, że w badanym materiale odzwierciedla się właściwa kulturze śródziemnomorskiej topika – zarówno topika

dawna (np. personifikowanie śmierci, por. połączenie *walka ze śmiercią*), jak i topika bliższa czasom współczesnym (zob. np. cytat 1, mówiący o wewnętrznych zmaganiach organizmu z zarazkami, bakteriami – te obrazy mogły utrwalić się w kulturze po odkryciach francuskiego mikrobiologa Pasteure’a).

Wykaz skrótów:

Claudia – „Claudia”. 1993 – Warszawa: Grüner+Jahr.

Halo – „Halo, wielki świat”. 1995–2001. Warszawa: Grüner+Jahr.

Kapuściński, WF – R. KAPUŚCIŃSKI, *Wojna futbolowa*. 1986. Warszawa: Czytelnik.

Olivia – „Olivia”. 1998 – Warszawa: Marquard Media.

PD – „Pani Domu”. 1996 – Warszawa: Axel Springer.

ŚK – „Świat Kobiety”. 1993 – Warszawa: Bauer.

Tina – „Tina”. 1992 – Warszawa: Bauer.

Wańkiewicz, Cassino – M. WAŃKOWICZ, *Monte Cassino*. 1976. Warszawa: MON.

ŻnG – „Życie na Gorąco”. 1994 – Warszawa: Bauer.

Bibliografia

APRESJAN, J. D.; MIELCZUK, I. A.; ŻOŁKOWSKI, A. K., 1972. Objasniająco-kombinatoryczny słownik języka rosyjskiego. In: Red. A. WIERZBICKA. *Semantyka i słownik*, Wrocław; Ossolineum.

LEWICKI, A. M., 1993. Frazeologia, In: Red. K. POLAŃSKI. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław; Ossolineum, 162–163.

SKUBALANKA, T., 1983. O pojęciu irradacji semantycznej i jego przydatności dla opisu magicznych funkcji mowy. In: Red. M. GŁOWIŃSKI; A. OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA. *Studia o metaforze*. T.II, Wrocław; Ossolineum, 181–198.

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: phraseology, semantics, pragmatic.

INTERPRETATION OF THE METAPHOR PROCESSES RELATED TO HUMAN ORGANISMS (ARMED) FIGHT, WHICH APPEARS IN MODERN POLISH PHRASEOLOGY

Summary

The metaphor PROCESSES RELATED TO HUMAN ORGANISM ARE AN ARMED STRUG-

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: frazeologija, semantika, pragmatika.

ŠIUOLAIKINĖS LENKŲ FRAZELOGIJOS PROCESŲ, SUSIJUSIŲ SU ŽMOGAUS ORGANIZMU KAIP (GINKLUOTA) KOVA, INTERPRETACIJA

Santrauka

Metafora PROCESAI, SUSIJĘ SU ŽMOGAUS ORGANIZMU, YRAGINKLUOTA KOVA aiškiai

GLE is clearly reflected in Polish phraseology (three types of phraseological units are conspicuous). The first group is created by expressions, which consist of a metaphorical component of the main part (e.g. to fight, fight) and also of components related to illness, death, life, etc. The second type comprises expressions, which are fixed phraseological units in descriptions, soldiery correlations, and in the texts, where the interpretation of PROCESSES RELATED TO HUMAN ORGANISM gets new, metaphorical meanings. The third group consists of expressions which in soldiery correlations became free associations; and their metaphorisation were only in the texts related to PROCESSES RELATED TO HUMAN ORGANISM. The descriptions remained more expressive and suggestive thanks to military metaphoricity. Sometimes this type of metaphoricity is abused and it is used inconsistently with the text needs. The topics characteristic to the medieval culture are reflected in descriptions which are reflected in military traditions.

KEY WORDS: metaphor, phraseological unit, processes related to human organism, armed fight.

atsispindi lenkų frazeologijoje (išsiskiria trys vienetų tipai). Pirmoji grupė yra sukuriama sujungiant pagrindinės dalies metaforinį komponentą (*kovoti, kova*) su ligos, mirties, gyvenimo ir kitais komponentais. Kitas tipas apima tokius junginius, kurie aprašymuose, karinėse koreliacijose yra sustabarėję ir tekstuose, interpretuojant metaforą PROCESAI, SUSIJĘ SU ŽMOGAUS ORGANIZMU, įgauna naujas prasmes. Trečiasis junginių tipas yra susijęs su karinėmis koreliacijomis, kurios pagrįstos laisvų asociacijų principu ir metaforizacija aptinkama tik tekstuose, kurių pagrindą sudaro metafora PROCESAI, SUSIJĘ SU ŽMOGAUS ORGANIZMU. Aprašymai vaizdingesni ir įtaigesni dėl karinių metaforų. Kartais šiuo metaforų tipu pernelyg piktnaudžiaujama, nes jis tampa nesuderinamas su teksto poreikiais. Karinių papročių aprašymuose atsispindi temos, būdingos viduramžių kultūrai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: metafora, frazeologinis vienetas, procesai, susiję su žmogaus organizmu, ginkluota kova.

Gauta 2008 06 30

Priimta publikuoti 2008 08 11

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. paštas daiva.aliukaite@gmail.com

Moksliniai interesai: sociolingvistika, perceptyvėnė dialektologija, liaudies lingvistika, kognityvinė lingvistika, ekolingvistika.

PERCEPTYVINIAI DIALEKTŲ TYRIMAI: MENTALINIS ŽEMĖLAPIS

Tradicinės dialektologijos metodologija – stebėjimo ir aprašymo principai – leidžia nubrėžti tiksliai kalbinių ypatybių izogloses, skiriančias tarmes, šnektas tarpusavyje. Taip sukuriama daugmaž tikslus geografinę tarminių formų distribuciją atspindintis žemėlapis. Tačiau, nors tyrėjų sudaryti žemėlapiai nestokoja objektyvumo, patikimumo, juose užfiksuota tik dalis informacijos apie tarminę diferenciaciją.

Perceptyvėnės dialektologijos tyrimų strategijos leidžia kurti apibendrintą tarminio diskurso vaizdinį ir identifikuoti suvokimo izogloses, kurios žymi dialektų kontinuumo eilinių vartotojų ir vertintojų sąmonėje ribas.

*Šiame straipsnyje analizuojamas mentalinis Lietuvos dialektų žemėlapis. Tyrimo pagrindas – empiriniai „žemėlapio“ užduoties duomenys, gauti atlikus kompleksinį „Tarminio kalbėjimo suvokimo ir vertinimo“ tyrimą 2004–2006 m. Tyrime dalyvavo 548 vieno amžiaus kontingento, t. y. 13–17 metų, įvairių Lietuvos regionų tiriamieji. Tiriamieji lokalizavo žemėlapyje ir kvalifikavo du tarminius tekstus: **A** tekstui nebūdingos nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės, tačiau kai kurios kitos tarminės ypatybės reiškiasi; **B** tekstui būdingos skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, skiriamosios anykštėnų ypatybės bei kai kurios kitos tarminės ypatybės.*

Remiantis tyrimo duomenimis, straipsnyje formuluojami pirminiai apibendrinimai dėl Lietuvos dialektų mentalinio žemėlapio. Dialekto kompetencija tik iš dalies susijusi su gebėjimu suprasti, atpažinti dialektų skirtumus. Netikslus mentalinis žemėlapis implikuoja įžvalgas dėl viešojo kito kodo (greičiausiai bendrinės kalbos) prestižo. Dialekto kompetencija atspindi ir stereotipines dialekto vertes. Mentaliniame dialektų žemėlapyje linkstama kurti aktualiąją distanciją, t. y. padidinti atstumą ir sąmoningai meluoti dialekto vietą. Ryškų tarminį tekstą yra linkstama lokalizuoti Žemaitijoje. Iš to galima teigti, kad tarminis diskursas pirmiausia yra asocijuojamas su Žemaitijos regionu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: mentalinis žemėlapis, perceptyvėnė dialektologija, eilinis(-iai) kalbos bendruomenės narys(-iai), kalbinės nuostatos.

Įvadinės pastabos

Tradicinės dialektologijos metodologija – stebėjimo ir aprašymo principai – leidžia nubrėžti tiksliai kalbinių ypatybių izogloses,

skiriančias tarmes, šnektas tarpusavyje. Taip sukuriama daugmaž tikslus geografinę tarminių formų distribuciją atspindintis žemėlapis. Tačiau nors tyrėjų sudaryti žemėlapiai nestokoja objektyvumo, patikimumo,

juose užfiksuota tik dalis informacijos apie tarminę diferenciaciją.

Perceptyvinės dialektologijos tyrimų strategijos (apie šį metodą žr. Preston 1988, p. 373–395; Preston 1999, p. xxiii–xl; Aliūkaitė 2006a, p. 88–89; Aliūkaitė 2006b, p. 567–583) leidžia kurti apibendrintą tarminio diskurso vaizdinį ir identifikuoti *suvokimo izogloses*¹, kurios žymi dialektų kontinuumo eilinių vartotojų ir vertintojų sąmonėje ribas. Etnodialektologiniai dialektų vietos vaizdavimai yra paprastų kalbos bendruomenės narių įsivaizduojami kalbiniai pasauliai, su įsivaizduojamomis dialektų ribomis (taip pat žr. Hernández-Campoy 2005, p. 133). Įsivaizduojamos ribos tarp dialektų yra daugiau mažiau subjektyvios. Vadinasi, subjektyvios dialektų ribos susijusios su kalbos bendruomenės narių kalbine ir dialekto kompetencija, kalbos jausmu, kalbiniu skoniu, kalbinėmis nuostatomis, taigi galima teigti, kad neprofesionalų žemėlapiai teikia tarminės diferenciacijos kultūrinę anotaciją.

Mentalinio žemėlapio užduotis dialektologų tyrimuose

Žemėlapio užduotis taikoma beveik visuose perceptyvinės dialektologijos tyrimuose. Tačiau būtina pridurti, kad Dennio R. Prestono sukurtas principas (žr. Preston 1988, p. 373–395) – *nupiešti žemėlapi* – yra tik pradinis metodologinis orientyras. Kiekvienas tyrėjas taiko šį metodą įvairiai, tiriamųjų prašoma atlikti skirtingas užduotis, pavyzdžiui, sužymėti dialektų ribas visame regiono žemėlapyje (tuščiam² arba su ko-

kiais nors orientyrais³) arba tik lokalizuoti girdimus dialektus⁴ ir t. t. Bet koku atveju

tuščią, be kontūrų rytų Kanados žemėlapi (žr. Evans 2002, p. 76–83).

³ Pavyzdžiui, Danielis Longas, 1988 m. ir 1991 m. tyręs Japonijos eilinių vertintojų kalbinę geografinę orientaciją, tiriamiesiems davė Japonijos žemėlapi tik su pačių didžiausių administracinių teritorinių vienetų ribomis (žr. Long 1999, p. 178). Jennifer Dailey-O’Cain, kai susijungė Rytų ir Vakarų Vokietijos (1989 m.), atliko skirtingų Vokietijos regionų variantų vertės eilinių vertintojų sąmonėje tyrimą. Mokslininkė pagal perceptyvinės dialektologijos principus tyrė variantų taisyklingumo, patrauklumo vertę. Viena iš užduočių buvo ir žemėlapio užduotis, tyrėja pateikė respondentams Vokietijos žemėlapi, kuriame, kad tiriamiesiems būtų lengviau orientuotis, buvo sužymėti didmiesčiai (žr. Dailey-O’Cain 1999, p. 228). Larry Kuiperis pritaikė D. R. Prestono principus, norėdamas išsiaiškinti paryžiečių nuostatas dėl regioninių variantų vertės. 76 trijų amžiaus grupių paryžiečiams mokslininkas davė Prancūzijos žemėlapi su kai kurių didmiesčių, kalnų sričių, upių (ar kitų vandens šaltinių) pavadinimais (žr. Kuiper 1999, p. 244–245). Mahide Demirci ir Brianas Kleineris pritaikė perceptyvinės dialektologijos principus Turkijos dialektų percepcijai tirti. Tiriamiesiems – 142 trijų amžiaus ir dviejų socialinių klasių respondentams – davė Turkijos žemėlapi, kuriame buvo sužymėti 73 miestai (žr. Demirci, Kleiner 1999, p. 264; taip pat žr. Demirci, Kleiner 1998, p. 206–222). M. Demirci, aiškindamasi, kaip skirtingų lyčių respondentai *girdi*, įsivaizduoja dialektų ribas, tiriamiesiems pateikė tokį patį Turkijos žemėlapi (žr. Demirci 2002, p. 42). Carmen Fought, atlikdama perceptyvinės dialektologijos principais grįstą tyrimą Kalifornijos universitete, 122 paskutiniojo kurso studentams (neturintiems lingvistinio išsilavinimo) davė tuščią JAV žemėlapi. Žemėlapyje buvo pažymėtos tik valstijų ribos, tačiau valstijų pavadinimai nebuvo nurodyti (žr. Fought 2002, p. 114). Tokį patį žemėlapi savo tyrime naudojo ir Laura C. Hartley, kurios tiriamasis objektas buvo Oregono valstijos gyventojų kalbinė orientacija (žr. Hartley 1999, p. 315). D. Longas ir Youngas Cheolis Yimas 471 Korėjos universiteto studentui davė tuščią, tik su sričių ribomis, Korėjos žemėlapi, tiriamieji turėjo pažymėti vietas, regionus, kur kalbama skirtingai ir įvardyti tuos regionus, apibūdinti kiekvieno pažymėto regiono kalbą, reitinguoti pagal estetinės vertės kriterijų ir t. t. (žr. Long, Yim 2002, p. 249–275). Danielis Nielsenas ir Jennifer Hay, tirdami parastųjų vertintojų kalbinę kompetenciją, tyrime naudojo Naujosios Zelandijos žemėlapi, kuriame buvo pažymėti 9 pagrindiniai regionai (Nielsen, Hay 2006, p. 95–110) ir t. t.

⁴ Pavyzdžiui, Cynthia G. Clopper 23 Indianos universiteto paskutiniojo kurso studentams davė 6 JAV regionų žemėlapius (tyrimas vykdytas, respondentams dirbant su kompiuteriu) tik su valstijų ribomis, tiri-

¹ ang. *perceptual isoglosses* – Dennio R. Prestono terminas (žr. Preston 1999b, p. 361).

² Pavyzdžiui, Betsy E. Evans, tyrusi Monrealio studentų nuostatas dėl prancūzų kalbos variantų vertinimo Kvebeke (Kanada), tiriamiesiems pateikė visiškai

gaunamas dalies ar viso regiono *pažintinis / kognityvinis* ar *mentalinis žemėlapis*.

Reikia pasakyti, kad tyrėjai iš esmės ta pačia reikšme vartoja abu terminus *pažintinis / kognityvinis žemėlapis*⁵ (pavyzdžiui, žr. Clopper 2004, p. 6) ir *mentalinis žemėlapis*⁶ (pavyzdžiui, žr. Benson 2003, p. 307–330). Iš esmės tiek vieną, tiek kitą terminą galima suprasti siaurąja ir plačiąja prasme.

Siaurąja prasme *pažintinis, kognityvinis žemėlapis* ar *mentalinis žemėlapis* yra labiau geografinis konceptas, nurodo, koks vietovės(-ių) vaizdinys yra eilinių vertintojų sąmonėje, t. y. atskleidžia erdvinę-kalbinę nuovoką. Plačiąja prasme šios sąvokos koreliuoja su *dialekto vaizdinio*⁷ kategorija. Nors pats *dialekto vaizdinio* teorijos kūrėjas Fumio Inoue yra linkęs priešinti šias kategorijas.

Dialekto vaizdinys yra apibrėžiamas kaip socialinis psichologinis dialekto (tiek regioninio, tiek socialinio) vaizdinys (žr. Inoue 1999a, p. 147). Eiliniai vertintojai gali susiformuoti *dialekto vaizdinį* ir be žemėlapių atmintyje (Inoue 1999b, p. 161, 174). F. Inoue teigimu, abejotina, ar apskritai neprofesionalai dialektų skirtumus susieja su geografiniu žemėlapiu. Tikėtina, kad tik keliaujančių eilinių vertintojų atmintyje gali būti tam tikrų *mentalinų* dialektų *žemėlapių*, o *dialekto vaizdinys* gali atsirasti net ir niekada negirdėjęs vieno ar

kito varianto, nepabuvus to dialekto aplinkoje. Taigi žemėlapiai nepadedą suprasti *dialekto vaizdinio*, kuris iš esmės apima konceptualesius varianto parametrus. Tačiau reikia pasakyti, kad aiškus šių kategorijų priešpriešinimas perceptyvinės dialektologijos tyrimuose nefiksuotas (išskyrus paties F. Inoue išvalgas). Praktiškai tiek *mentalinis žemėlapis*, tiek *kognityvinis / pažintinis žemėlapis* yra kvalifikuojami ne tik geografiniais parametrais. Kaip tiksliai pažymi Willy'is Diercksas (Diercks 2002, p. 52), dialektų suvokimas ir vertinimas turi įtakos tam, kaip įvertinamas atstumas, taigi *pažintinių* (ar *mentalinų*) *žemėlapių* tikslumas / netikslumas atspindi lokalizuojamo varianto vertes kalbėtojo sąmonėje. *Pažintinio žemėlapio* kategorija yra tokia pat daugiamatė ir informatyvi, kaip ir *dialekto vaizdinio* kategorija.

Pridurtina, kad kai kurių mokslininkų darbuose ta pačia reikšme vartojama ir *percepcinio / suvokimo žemėlapio* kategorija (plg. Long 1999a, p. 175–198; 1999b, p. 199–226; Fought 2002, p. 113–134). Waltas Wolfram (žr. 2003, p. 125), kalbėdamas apie D. R. Prestono žemėlapio principą, taip pat vartoja *percepcinio žemėlapio* terminą, nors pats D. R. Prestonas vartoja *mentalinio žemėlapio* terminą. Taigi galima apibendrinti, kad metodologiniu požiūriu visos minėtos kategorijos⁸ vienodo imperatyvumo ir atlieka tą pačią funkciją, analizuojant eilinių vertintojų kalbinę-geografinę reikėtų pridurti – kartu ir kultūrinę socialinę, orientaciją.

mieji turėjo lokalizuoti girdimus variantus žemėlapyje (plačiau žr. Clopper 2000, p. 51; taip pat žr. Clopper 2004, p. 102–103; Clopper, Pisoni 2006, p. 193–221). Charlotte Gooskens 15 tiriamųjų grupių, kurias sudarė po 16–27 vidurinių mokyklų mokinių iš skirtingų Norvegijos vietų, Norvegijos žemėlapyje, su sužymėtomis 15 apygardų, prašė lokalizuoti 15 girdimų dialektų (žr. Gooskens 2005, p. 37–60).

⁵ ang. *cognitive map*

⁶ ang. *mental map*

⁷ ang. *dialect image*

⁸ Pridurtina, kad kartais tyrėjai panašia reikšme pavartoja okazionalius terminus (labai tikėtina, kad pačių pasidarytus, be tradicijos), pavyzdžiui, *kognityvinis peizažas* (ang. *cognitive landscape*) ir *mentalinis peizažas* (ang. *mental landscape*).

Taigi šio straipsnio **tikslas** – patyrinti *mentalinių* dialektų *žemėlapį*.

Tyrimo **pagrindas** – empiriniai „žemėlapio“ užduoties duomenys, gauti atlikus kompleksinį „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ tyrimą 2004–2006 m. (apie tyrimą žr. Aliūkaitė 2007a, p. 140–205; taip pat Aliūkaitė 2007b, p. 211–223; Aliūkaitė 2008, p. 23–42).

Šiame straipsnyje, formuluojant išvalgas dėl *mentalinio* dialektų *žemėlapio*, remiamasi dviejų tarminių tekstų lokalizacijos užduoties duomenimis. Tyrimui buvo pasirinkti 2 rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnektos atstovių tekstai.

Jaunosios kartos informantės (J. A. – 5;5 metų) **A** tekstui yra nebūdingos nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės. Tačiau kai kurios kitos tarminės ypatybės reiškiasi. **A** tekstui yra būdinga nuoseklus nekirčiuoto dvibalsio *ie* vienbalsinimas nekirčiuotoje pozicijoje, nekirčiuotos pozicijos aukštutinio pakilimo balsių trumpinimas ir, atvirkščiai, – kirčiuotos pozicijos trumpųjų balsių ilginimas, kirčio atitraukimas, pavyzdžiui, *penu.kû/* ‘pienuko’, *pi.lnû.(ð)/ðene.lû/*

‘pilnos šienelio’, *û.þu.kÅs* ‘ožiukas’, *du.ru.* ‘durų’, *uðkvi.pû.* ‘užkvipo’, *bline.li* ‘blynėlė’, *ai.nu* ‘einu’.

Vyriausiosios kartos informantės (A. K. N. – 68 m.) **B** tekstui būdinga:

- skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės (pavyzdžiui, *kum.þus* ‘kampus’, *liŃgvæ,use* ‘lengviausia’, *a\ku,\gi* ‘o ką gi’, *mer,gu,* ‘mergą’);
- skiriamosios rytų aukštaičių anykštėnų ypatybės (pavyzdžiui, *vap^uûvam* ‘važiavom’, *s^uûva* ‘savo’, *ar\ð^Ė.ðim(t)* ‘ar dešimt’, *þ^Ė.mes* ‘žemės’);
- kitos šnektos ypatybės (pavyzdžiui, *ie* vienbalsinimas – *venû.I* ‘vienoj’; nekirčiuotos pozicijos *o* vertimas *a* – *ðakinĖ,je* ‘šokinėja’; nekirčiuotos pozicijos dvibalsių *au, ai, ei* vertimas diftongoidais *uŪ, YI, iI* – *juŪn^Ė.snes* ‘jaunesnės’, *vYIstu.* ‘vaistų’, *rilkĖ.s* ‘reikės’; kirčiuotos pozicijos trumpųjų balsių ilginimas, nekirčiuotos pozicijos ilgųjų balsių trumpinimas – *juŪni.kis* ‘jaunikis’, *pagi,diĖ* ‘pagydyt’, *ðu.kòlu* ‘šiukšlių’; kirčio atitraukimas – *suq.ku* ‘sunku’; iliatyvas – *gri,èen* ‘gryčion=i gryčia’ ir kt.

1 lentelė. *Respondentai pagal gyvenamąją vietą*

Grupės*	UkmD	UkmŠ	KauAž	Mar6	AIP	SkuoB	KreK	RoP	Iš viso
skaičius	95	65	56	99	63	63	41	66	548
%	17,33	11,86	10,22	18,07	11,5	11,5	7,48	12,04	100**

* Vartojami tiriamųjų grupių kodiniai trumpiniai: UkmD – Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos respondentai (atliekant tyrimą pagalbėjo mokytojai: G. Dūdas, G. Stuknienė, E. Augustinavičienė, R. Bardauskienė), UkmŠ – Ukmergės „Šilo“ vidurinės mokyklos respondentai (mokytojos R. Paškevičienė ir M. Kazakevičienė), KauAž – Kauno „Ažuolo“ katalikiškos mokyklos respondentai (mokytojos A. Pielikienė ir A. Pekšienė), Mar6 – Marijampolės 6-osios vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja J. Vosylienė), Skuodo rajono Bartuvos vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja O. Rumbutienė), KreK – Kretingos rajono Kartenos vidurinės mokyklos respondentai, AIP – Alytaus rajono Pivašiūnų vidurinės mokyklos respondentai (mokytoja M. Junevičienė).

** Pažymėtina, kad čia ir visuose prieduose, nurodant procentus, iš viso skilties duomenys apvalinami iki 100 %.

2 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Regionas	Tiriamųjų grupė	M skaič. grupėje	M % (grupėje)	V skaič. (grupėje)	V % (grupėje)
RA*	UkmD	43	19,03	52	23,01
RA	UkmŠ	34	15,04	31	13,72
RA	RoP	37	16,37	29	12,83
VA	KauAž	25	16,13	31	20,0
VA	Mar6	45	29,03	54	34,84
PA	AIP	37	58,73	26	41,27
Ž	SkuoB	43	41,34	20	19,23
Ž	KreK	24	23,08	17	16,35
	Iš viso	288		260	

* Vartojami šie trumpiniai: RA – Rytų Aukštaitija, VA – Vakarų Aukštaitija, PA – Pietų Aukštaitija, Ž – Žemaitija.

1 pav. Žemėlapis

Tyrime dalyvavo 548 vieno amžiaus kontingento (dėl termino žr. Prakapienė 2007, p. 48), t. y. 13–17 metų, tiriamieji. Tai vidurinėje mokykloje besimokantis jaunimas⁹. Tiksliai tiriamųjų imtis pateikiama 1 ir 2 lentelėse.

Respondentai žemėlapyje, kuriame buvo sužymėtos savivaldybių ribos ir centrai (žr. 1 paveikslėlį), turėjo lokalizuoti girdimus **A** ir **B** tekstus. Užduotis buvo kiek pajavairinta – respondentai turėjo ne tik žemėlapyje nurodyti vietą, iš kurios, jų manymu, yra informatantės, bet ir atskirai užrašyti vietovę.

⁹ Visus tiriamuosius galima priskirti vienam amžiaus kontingentui, jei pagrindiniu kriterijumi laikysime ne metus, bet jų kalbinę, kultūrinę, socialinę patirtį.

Jaunųjų lietuvių *mentalinio žemėlapyio* tikslumas ir kiti požymiai

Tyrimas parodė, kad jaunųjų respondentų dialektų kontinuumo potyris, jų išsivaizduojamas kalbinis pasaulis nėra tikslus, *suvokimo izoglosės* labai neaiškios.

Pasakytinos kelios metodologinės pastabos dėl užduoties duomenų apibendrinimo. Suregistravus anketų duomenis ir paaiškėjęs, kad respondentai didelio tikslumo, lokalizuodami **A** ir **B** tekstus, neparodė, apsispręsta visus respondentų atsakymus ir žemėlapius suskirstyti į keturias grupes: žymėje Vakarų Aukštaitijoje, Rytų Aukštaitijoje, Pietų Aukštaitijoje, Žemaitijoje (žr. 3 ir 4 lenteles; taip pat žr. 1 schemą). Užduoties duomenys apibendrinti tokiu principu – yra sulyginti respondento vietovės užrašymas ir pažymėjimas¹⁰, o atsakymas priskirtas vienai iš keturių nurodytų grupių.

Kai kurie respondentai, užuot nurodę vietovę ir ją pažymėję žemėlapyje, apibendrintai teįrašė, kad kalbama tarmiškai, kiti –

¹⁰ Tokiu pačiu principu priskiriama ir tais atvejais, kai yra tik vienas užrašymas, arba – pažymėjimas.

3 lentelė. *A teksto lokalizacija*

UkmDM11: užrašyta – Aukštaitija, pažymėta – visas plotas į rytus nuo Anykščių, Utenos, Zarasų; SkuoBV03: užrašyta – aukštaičiai, pažymėta – visą rytinę Lietuvos dalis; AIPM04: tik užrašyta – Aukštaitija (Utena); UkmSM08: tik užrašyta – Ukmergės raj.; KauAžM01: tik užrašyta – Panevėžio raj.	Rytų Aukštaitija
UkmDM34: užrašyta – Kauno raj., pažymėta – Kauno raj. savivaldybė; UkmSM24: užrašyta – Kauno raj., pažymėta – apie Kauną; KauAžM17: užrašyta – Kaunas, pažymėta – apie Kauną; Mar6M34: tik užrašyta – Suvalkija; AIPM07: tik užrašyta – Kaunas; KreKM08: užrašyta – Vidurio Lietuva, pažymėta – apie Kauną, Kėdainius.	Vakarų Aukštaitija
AIPM26: tik užrašyta – Varėnos raj.; AIPM33: tik užrašyta – Varėnos raj.; AIPV14: tik užrašyta – Dzūkija; SkuoBM15: užrašyta – dzūkai, pažymėta – visa Dzūkija; KreKV05: užrašyta – Varėnos raj., pažymėta – apie Varėną.	Pietų Aukštaitija
UkmSM09: užrašyta – Mažeikiai, pažymėta – apie Mažeikius; Mar6V45: tik pažymėta – apie Plungę.	Žemai- tija

4 lentelė. *B teksto lokalizacija*

UkmDM26: užrašyta – Pasvalio raj., pažymėta – apie Pasvalį; UkmDM41: užrašyta – Aukštaitija, pažymėta – apie Anykščių, Utenos raj.; RoPM13: tik užrašyta – Šiaurės rytų Lietuva (Rokiškis, Zarasai); RoPV06: tik užrašyta – Aukštaitija (Biržų raj. gilus kaimas); AIPm16: tik užrašyta – Rytų Aukštaitija (Molėtų raj.); AIPM28: tik užrašyta – Anykščių raj. (Aukštaitija); KauAžM12: tik užrašyta – Rytų Lietuva; KauAžM25: užrašyta – Aukštaitija, pažymėta – apie Panevėžį, Anykščius, Uteną; SkuoBM21: užrašyta – aukštaičiai, pažymėta – beveik visa rytinė Lietuvos dalis; KreKV08: užrašyta – Utenos raj., pažymėta – apie Uteną, Ignaliną.	Rytų Aukštaitija
UkmDM08: tik užrašyta – Suvalkija; RoPM02: tik užrašyta – Suvalkija; KauAžV16: užrašyta – Vidurio Lietuva, pažymėta – apie Kauną, Kaišiadoris; AIPM10: užrašyta – Kalvarija, pažymėta – apie Kalvariją; SkuoBM01: užrašyta – Suvalkai, pažymėta – apie Kauną, Kaišiadoris, Prienus, Marijampolę; SkuoBV09: tik užrašyta – suvalkiečiai.	Vakarų Aukštaitija
UkmDV17: tik užrašyta – Varėnos sav.; UkmSM09: užrašyta – Lazdijų raj., pažymėta – apie Lazdijus; KauAžV22: tik užrašyta – gal Alytaus regionas; Mar6M07: užrašyta – Lazdijai, pažymėta apie Lazdijus; Mar6V15: užrašyta – Lazdijai, pažymėta apie Lazdijus; SkuoBM37: užrašyta – dzūkai, pažymėta – apie Alytų, Lazdijus; SkuoBV15: užrašyta – dzūkai, pažymėta – Dzūkija.	Pietų Aukštaitija
UkmDM32: užrašyta – Žemaitija, pažymėta – apie Telšių apsk.; UkmSM15: užrašyta – iš Žemaitijos Telšių raj., pažymėta – apie Telšius; KauAžM10: užrašyta – Žemaitija (Telšiai), pažymėta – apie Telšius; KauAžV13: užrašyta – Šilalė, pažymėta – apie Šilalę; Mar6M10: tik užrašyta – Žemaitija (Kretinga); Mar6M40: užrašyta – Žemaitija, pažymėta – apie Plungę; SkuoBM16: užrašyta – pusiau žemaičiai (Telšių raj.), pažymėta – apie Telšius; SkuoBM28: užrašyta – iš Telšių raj., pažymėta – apie Telšius; SkuoBV17: tik užrašyta – žemaičiai, Kelmės raj.	Žemaitija

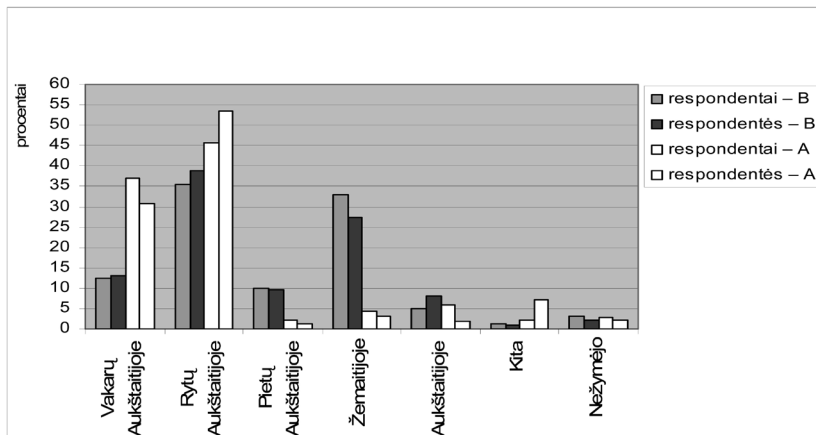

6 lentelės tęsinys

KauAžM (sk.)	18	4	4	14	0	2	1	3	0	0	2	2
KauAžM (%)	72,00	16,00	16,00	56,00	0	8,00	4,00	12,00	0	0	8,00	8,00
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
KauAžV (sk.)	19	3	8	10	1	3	2	13	0	0	1	2
KauAžV (%)	61,29	9,67	25,80	32,25	3,22	9,67	6,45	41,93	0	0	3,22	6,45
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Mar6M (sk.)	30	8	15	13	0	3	0	21	0	0	0	0
Mar6M (%)	66,67	17,78	33,33	28,88	0	6,66	0	46,66	0	0	0	0
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Mar6V (sk.)	40	5	11	4	0	11	2	33	0	1	1	0
Mar6V (%)	74,07	9,25	20,37	7,04	0	20,37	3,70	61,11	0	1,85	1,85	0
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
AIPM (sk.)	15	2	19	31	2	0	0	3	0	0	1	1
AIPM (%)	40,54	5,40	51,35	83,78	5,40	0	0	8,10	0	0	2,7	2,7
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
AIPV (sk.)	12	0	12	25	2	0	0	0	0	0	0	1
AIPV (%)	46,15	0	46,15	96,15	7,69	0	0	0	0	0	0	3,84
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
SkuoBM (sk.)	5	12	31	14	1	1	2	16	4	0	0	0
SkuoBM (%)	11,6	27,9	72,09	32,56	2,3	2,3	4,6	37,2	9,3	0	0	0
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
SkuoBV (sk.)	2	9	18	0	0	4	0	7	0	0	0	0
SkuoBV (%)	10,00	45,00	90,00	0	0	20,00	0	35,00	0	0	0	0

6a lentelė. *KreK grupių mentalinis žemėlapis*

	Vakarų Aukštaitijoje		AUKŠTAITIJOJE		Rytų Aukštaitijoje		Pietų Aukštaitijoje		Žemaitijoje		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
KreKM (sk.)	1	0	21	23	0	1	0	0	0	0	0	0	2	0
KreKM (%)	4,16	0	87,5	95,83	0	4,17	0	0	0	0	0	0	8,33	0
	Vakarų Aukštaitijoje		AUKŠTAITIJA		Rytų Aukštaitijoje		Pietų Aukštaitijoje		Žemaitijoje		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
KreKV (sk.)	1	1	15	13	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0
KreKV (%)	5,88	5,88	88,23	76,47	0	17,65	5,88	0	0	0	0	0	0	0

2 pav. *A ir B tekstų lokalizacija*

Nors 53,47 % visų respondenčių ir 45,77 % visų respondentų pažymėjo, kad **A** tekstas yra iš Rytų Aukštaitijos (taip pat žr. 5 lentelę), teigti, kad jų kalbinė-geografinė orientacija yra gera, negalima. Respondentų pažymėjimai žemėlapyje yra labai netikslūs. Remiantis pažymėjimais žemėlapyje, galima formuluoti išvalgą, kad eilinių vertintojų sąmonėje rytų aukštaičių dialektai iš esmės yra apibendrinti kaip vienas dialektas, t. y. dažniausiai pažymimas didesnis plotas Rytų Aukštaitijoje. Panaši situacija yra ir su **B** teksto lokalizacija. 38,89 % visų respondenčių ir 35,38 % visų respondentų mano, kad informantė yra iš Rytų Aukštaitijos. Būtina pripažinti, kad šių respondentų kalbinė-geografinė orientacija, be abejo, tikslesnė už tų, kurie lokalizavo girdimus tekstus kur nors Vakarų Aukštaitijoje, Dzūkijoje ar Žemaitijoje (duomenis žr. 5 lentelėje), tačiau žymėjimų, taip pat ir užrašymų nekonkretumas leidžia formuluoti išvalgą, kad jaunieji respondentai sunkiai įsivaizduoja kalbinio pasaulio kontinuumą geografiniu požiūriu. Tačiau vienareikšmiškai teigti, kad respondentų netikslumas susijęs tik su objektyviu kalbinio pasaulio kontinuumo

vaizdiniu, negalima (taip pat žr. žemėlapių pavyzdžius 3 paveikslėlyje).

Kaip pažymi W. Diercksas, kalbant apie respondentų kalbos variantų vertinimus ir lokalizavimą žemėlapyje, yra skirtini *realiosios distancijos* ir *aktualiosios distancijos* konceptai (plg. Diercks 2002, p. 51). Realioji distancija – tai objektyvus dydis. Aktualioji distancija neatitinka geografinių parametrų. Dialekto patrauklumas, kultūrinė, stereotipinė vertė lemia aktualiąją distanciją.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima formuluoti išvalgą, kad dialekto kompetencija tik iš dalies susijusi su gebėjimu suprasti, atpažinti dialektų skirtumus. UkmD ir UkmŠ respondentų grupės yra informančių geografiniai kaimynai. Taigi neabejotina, kad jie turi objektyvią galimybę girdėti tokį kalbėjimą. Vadinasi, tai, kad net 39,53 % UkmDM grupės respondenčių, 36,53 % UkmDV grupės respondentų, 32,35 % UkmŠM grupės respondenčių, 32,25 % UkmŠV grupės respondentų priskyrė **B** tekstą žemaičiams, o 23,25 % UkmDM grupės respondenčių, 26,47 % UkmŠM grupės respondenčių manė informantę esant iš Dzūkijos (žr.

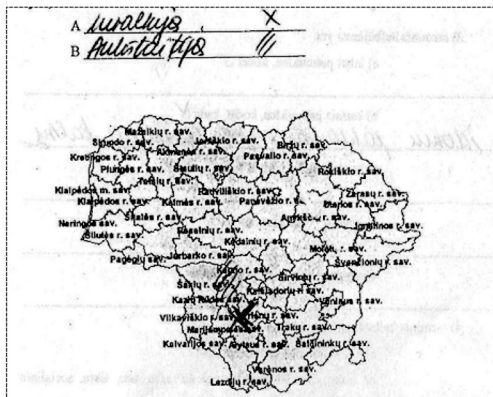
7 lentelė. *A ir B tekstų lokalizacija (3)*

	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
UkmD (sk.)	15	13	73	27	2	14	4	36	1	3	0	2
UkmD (%)	15,78	13,68	76,84	28,42	2,10	14,73	4,21	37,89	1,05	3,15	0	2,10
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
UkmŠ (sk.)	7	9	48	18	0	12	7	21	2	2	1	3
UkmŠ (%)	10,76	13,84	73,84	27,69	0	18,46	10,76	32,30	3,07	3,07	1,53	4,61
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
RoP (sk.)	20	4	34	44	1	3	2	12	4	0	5	3
RoP (%)	30,30	6,06	51,51	66,66	1,51	4,54	3,03	18,18	6,06	0	7,57	4,54
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
KauAŽ (sk.)	37	7	12	24	1	5	3	16	0	0	3	4
KauAŽ (%)	66,07	12,50	21,42	42,85	1,78	8,92	5,35	28,57	0	0	5,35	7,14
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Mar6 (sk.)	70	13	26	17	0	14	2	54	0	1	1	0
Mar6 (%)	70,71	13,16	26,26	17,17	0	14,14	2,02	54,54	0	1,01	1,01	0
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
AIP (sk.)	27	2	31	56	4	0	0	3	0	0	1	2
AIP (%)	42,85	3,17	49,20	88,88	6,34	0	0	4,76	0	0	1,58	3,17
	Vakarų aukštaičiai		Rytų aukštaičiai		Pietų aukštaičiai		Žemaičiai		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
SkuoB (sk.)	7	21	49	14	1	5	2	23	4	0	0	0
SkuoB (%)	11,11	33,33	77,77	22,22	1,58	7,93	3,17	36,50	6,34	0	0	0

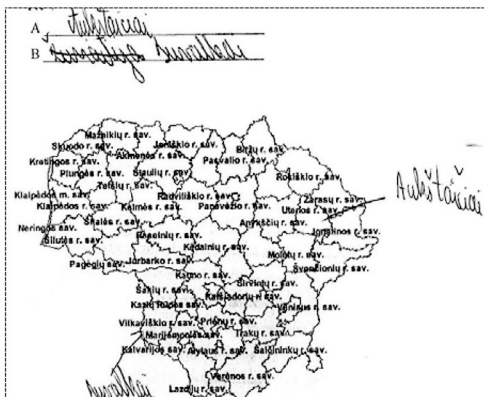
7a lentelė. *KreK grupių mentalinis žemėlapis (2)*

	Vakarų Aukštaitijoje		AUKŠTAITIJOJE		Rytų Aukštaitijoje		Pietų Aukštaitijoje		Žemaitijoje		KITA		Nežymėjo	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B		
KreK (sk.)	2	1	36	36	0	4	1	0	0	0	0	0	2	0
KreK (%)	4,87	2,43	87,8	87,8	0	9,76	2,43	0	0	0	0	0	4,87	0

Mar6M29

SkuoBV06

3 pav. *Mentaliniai žemėlapiai*

6 lentelę), liudija ne tik kalbinę nenuovoką. Girdimo varianto pripažinimas lokaliai artimu, ar lokaliai tolimu implikuoja papildomą informaciją. Šiuo atveju formuluotina išvalga, kad minėtų grupių tiriamųjų *kalbinė gimtinė* asocijuojama su kitokia raiška. Toks netikslus *mentalinis žemėlapis* implikuoja išvalgas dėl viešojo kito kodo (greičiausiai bendrinės kalbos) prestižo, t. y. tarminė raiška tarp kalbamų grupių respondentų nėra laikoma prestižiniu kodu. Čia prisimintinas ir dialekto nevisavertiškumo kompleksas, kuris gali būti vienas iš veiksnių neatpažinti girdimo varianto (taip pat žr. duomenis 7 lentelėje). Taigi dialekto kompetencija atspindi ir stereotipines dialekto vertes, t. y. nepatrauklus, neigiamai socialiniu požiūriu konotuotas dialektas yra neatpažįstamas ir lokalizuojamas kuo toliau nuo vertinančiojo regiono. Taip *mentaliniam* dialektų *žemėlapyje* sukuriama aktualioji distancija, t. y. padidinamas atstumas ir sąmoningai meluojama dialekto vieta. Kalbant apie Rytų Aukštaitijos respondentų grupes, atkreiptinas dėmesys į RoPM ir RoPV respondentų grupių atsakymus. Tikėtina, kad ne tik dialekto kompetencija, bet ir didesnis

paslėptasis tarminio kodo prestižas lėmė **B** teksto lokalizaciją Rytų Aukštaitijoje.

Apibendrinant visų grupių duomenis dėl **B** teksto (žr. 6, 6a, 7, 7a lenteles), galima teigti, kad ryškų tarminį tekstą yra linkstama lokalizuoti Žemaitijoje. Iš to galima teigti, kad tarminis diskursas pirmiausia yra asocijuojamas su Žemaitijos regionu. Tai jau *aktualiosios distancijos* dalykai – raiška, kurios neatpažįstu yra žemaitiška. Toks stereotipizavimas būdingas beveik visoms respondentų grupėms, net ir daliai respondentų iš Žemaitijos (SkuoBM ir SkuoBV).

Manytina, kad KauAž ir Mar6 grupių respondentams pietų aukštaičių dialektas yra labiau pažįstamas, negu žemaičių raiška, todėl **B** tekstas beveik neasocijuojamas su dzūkais. Kita vertus, sunku paaiškinti, kaip kai kurie KauAž ir Mar6 grupių respondentai galėjo **B** tekstą lokalizuoti Suvalkijoje. Priskirti objektyviai besiskiriančią raišką savo aplinkai gali tik menkos kalbinės kompetencijos subjektai arba labai inertiški kodo vartotojai, iki galo neidentifikuojantys ir savo pačių raiškos. Tą patį galima pasakyti ir apie SkuoB grupių respondentus –

37,2% respondenčių ir 35,0% respondentų lokalizavo **B** tekstą Žemaitijoje. Tačiau galimas ir kitas tokio žemaičių identifikavimo scenarijus. Kaip pažymėjo F. Inoue, dialekto vaizdiniui erdviniai vietų parametrai nėra esminiai, taigi tikėtina, kad dalis jaunųjų žemaičių tarminį diskursą linę lokalizuoti Žemaitijoje ne todėl, kad „girdi“ žemaičių tarmių ypatybes, bet todėl, kad jų sąmonėje dialektas=žemaičių tarmė, kadangi kitoks kalbėjimas (pavyzdžiui, aukštaitiškas) nėra tarmė apskritai. O ne tarmė negali būti lokalizuojama. Gali būti, kad šių grupių respondentų sąmonėje dialekto vaizdinys dvilypis – dialektas yra arba žemaitiška, arba aukštaitiška raiška. Tikėtina, kad jų pažįstamai tarminė (žemaitiškai) raiška yra priešpriešinamas holistinis aukštaitiškos tarmės vaizdinys. Taigi vartojant perceptyvines dialektologijos terminiją pasakytina, kad eilinio vertintojo *suvokimo izoglosės* yra labai abstrahuotos.

Kiek kitokias išvalgas galima daryti apibendrinant respondentų pastangas lokalizuoti **A** tekstą (taip pat žr. 6, 6a lenteles). Be jau minėtų duomenų apie **A** teksto lokalizaciją, pasakytina, kad šiuo atveju (priešingai negu lokalizuojant **B** tekstą) pagrindinė netikslumo priežastis yra neryškos, *išvietintos*, sunkiai susiejamos su kuria nors Lietuvos vietoje, tarminės ypatybės tekste.

Kalbant apie atskirų grupių duomenis, formuluotini tokie apibendrinimai:

1. Tikėtina, kad geografinių informančių kaimynų UkmD ir UkmŠ grupių respondentų tikslumas susijęs su jų pačių kalbiniais įpročiais, objektyvia kalbine patirtimi. Taigi tiriamieji atpažino iš esmės ir patiems būdingą raišką. Apskritai pažymėtina, kad vienas iš svarbiausių veiksnių

tiksliu skirti dialektų kontinuumą ir yra geografinis variantų artumas. Be abejo, nereikia pamiršti jau minėtų dialekto nevisavertiško komplekso, viešojo prestižo veiksnio, kurie, kaip matyti iš **B** teksto lokalizavimo, yra labai reikšmingi.

2. KauAž ir Mar6 grupių **A** teksto priskyrimas Vakarų Aukštaitijai, t. y. iš esmės pačių *kalbinei gimtinei*, leidžia formuluoti išvalgą, kad respondentams vertintas tekstas nesiskiria ar neesmingai skiriasi nuo pačių vartojamo kodo. Tai suponuoja išvalgas dėl naujojo dialekto – tai yra nelokalizuojamo dialekto – relevantinių požymių (apie tai kitame straipsnyje).
3. SkuoBM ir SkuoV grupių **A** teksto lokalizacija Rytų Aukštaitijoje, pirma, paliudija respondentų gimtojo dialekto kompetenciją, t. y. savas dialektas atskiriamas nuo *svetimųjų*, antra, suponuoja išvalgą, kad rytų aukštaičių tarmė nepainiojama su vakarų aukštaičių, galbūt dėl to, kad bendrinės kalbos vaizdinys asocijuojamas su šiuo regionu, pirmiausia Suvalkija.
4. Galima formuluoti išvalgą, kad RoP bei AIP grupių respondentai, vertinamąjį **A** tekstą priskyre Vakarų Aukštaitijai, turi kiek klaidingą lietuvių bendrinės kalbos vaizdinį (t. y. kvazistandartą). Vakarų aukštaičių kauniškių variantas panašiausias į bendrinę kalbą, taigi tikėtina, kad tiriamieji, laikydami vertinamąjį **A** tekstą bendrine kalba arba labai panašiu į bendrinę kalbą variantu, susiejo jį su Vakarų Aukštaitija (pridurtina, kad žemėlapuose daugiausia ir buvo pažymėta apie Kauną).

Neabejotina, kad be bendrųjų *mentalinio* dialektų *žemėlapio* formavimo strategijų

reikšminga ir kiekvieno kalbinė nuovoka. Be to, tikėtina, kad tie respondentai, kurie nelokalizavo girdimo varianto savo pačių kalbinėje aplinkoje (be abejo, išskyrus UkmD ir UkmŠ grupes), yra bent jau pasyvūs, t. y. patys nevartojęntys, savo dialekto žinovai¹¹.

Remiantis duomenimis, išsakytina keletas pastebėjimų dėl *mentalinio žemėlapio* geografinių parametrų. Galima teigti, kad *mentalinuose* dialektų *žemėlapuose* yra prototipiškiausių tarmių miestų. Žemaičių tarmė – tai pirmiausia Telšiai, Plungė; dzūkų – Lazdijai, Alytus, Varėna. Be to, tarp eilinių vertintojų akivaizdi tendencija vartoti bendruosius regionų pavadinimus. Gajūs terminai dzūkai, suvalkiečiai, žemaičiai. Vadinasi, galima teigti, kad respondentų sąmonėje fiksuoti tik bendrieji kalbiniai regionai.

Kai kurių respondentų atsakymai paradoksaliūs, atspindintys prastą erdvinę orientaciją apskritai, taigi apie kalbinę nuovoką sunku ką nors spręsti, pavyzdžiui,

¹¹ Plg. Philippe Blanchet ir Nigelis Armstrongas (2006, p. 254), kalbėdami apie dialekto vartotojus, skiria keturias dialekto vartotojų grupes:

- a) *nuolatinis aktyvusis vartotojas*, sklandžiai kuriąs tarminį diskursą kasdieniniame gyvenime;
- b) *nenulatinis aktyvusis vartotojas*, gebąs kurti tarminį diskursą esant tam tikroms aplinkybėms (šeimoje ir pan.);
- c) *pasyvusis vartotojas*, suprantąs tarminę raišką, galįs tarmiškai pasakyti keletą frazių;
- d) *simbolinis vartotojas*, jaučiąs ištikimybę tarmei, labai menkai ką tesuprantąs tarmiškai arba nieko nesuprantąs, tačiau palaikąs tarmių vartoseną ir vertinąs tarmę kaip kultūrinio identiteto simbolį.

Literatūra

ALIŪKAITĖ, D., 2006a. Perceptyvinės dialektologijos tyrimai: dialekto vaizdinys. In: *Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums*, 16. Daugavpils: Saule, 87–95.

KauAžV20 – užrašė, kad **A** tekstas yra iš Suvalkijos, o žemėlapyje pažymėjo Ignalinos rajoną, tas pats respondentas užrašė, kad **B** tekstas yra iš Žemaitijos, o žemėlapyje pažymėjo Biržus; UkmDM06 – užrašė, kad **B** tekstas yra iš Žemaitijos, o žemėlapyje pažymėjo Marijampolę; UkmDM021 – užrašė, kad **B** tekstas iš Suvalkijos, o žemėlapyje pažymėjo Telšius; Mar6M38 – užrašė, kad **B** tekstas iš Žemaitijos, o žemėlapyje pažymėjo Pasvalio raj. ir pan.

Apibendrinus jaunujų respondentų *mentalinio* dialektų *žemėlapio* tikslumą / netikslumą, galima pridurti, kad panašius duomenis gauna ir kitų kraštų perceptyvinės dialektologijos atstovai. Vidutiniškai tik apie 30% respondentų *girdi* dialektų ribas ten, kur jos yra (plg. Clopper 2004, p. 16).

Mentalinis dialekto *žemėlapis* – tai ne tik erdvinis dialekto vaizdinys, taigi žemėlapio tikslumas / netikslumas atskleidžia tiek kalbinį išprusimą, tiek kalbinio identiteto svarbą bei kalbinę toleranciją ar netoleranciją. *Mentalinis žemėlapis* kaip tam tikras *vietovės išivaizdavimas* įgyja aiškumo tik komentuojamas, taigi, kalbant apie *mentalinį žemėlapi*, reikšmingi ir kiti *suvokimo* tyrimo komponentai. Tiek girdimo varianto taisyklingumo, tiek suprantamumo, tiek patrauklumo, tiek skirtingumo nuo bendrinės kalbos įvertinimas atskleidžia aiškesnį, detalesnį *mentalinį* dialekto *žemėlapi* (ar *dialekto vaizdinį*), net paaiškina jo geografinį tikslumą ar netikslumą. Apie tai kituose straipsniuose.

ALIŪKAITĖ, D., 2006b. Tarminio kalbėjimo kultūrinis aspektas. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 567–583.

ALIŪKAITĖ, D., 2007a. *Tarminis kalbėjimas*

ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilniaus universitetas.

ALIŪKAITĖ, D., 2007b. Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas. In: *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*. Vilnius: VU leidykla, 211–223.

ALIŪKAITĖ, D., 2008. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos. *Respectus Philologicus*, 14 (19), 23–42.

BENSON, E. J., 2003. Folk Linguistic Perceptions and the Mapping of Dialect Boundaries. *American Speech*, 78 (3), 307–330.

BLANCHET, P., ARMSTRONG, N., 2006. The Sociolinguistic Situation of ‘Contemporary Dialects of French’ in France Today: An Overview of Recent Contributions on the Dialectalisation of Standard French. *French Language Studies*, 16, 251–275.

CLOPPER, C. G., 2000. Some Acoustic Cues for Categorizing American English Regional Dialects: An Initial Report on Dialect Variation in Production and Perception. *Progress Report*, No. 24, 43–65.

CLOPPER, C. G., 2004. *Linguistic Experience and the Perceptual Classification of Dialect Variation*. [Manuscript]: Dissertation: Humanities, Philosophy (01H). Indiana University.

CLOPPER, C. G.; PISONI D. B., 2006. Effects of Region of Origin and Geographic Mobility on Perceptual Dialect Categorization. *Language Variation and Change*, 18, 193–221.

DAILEY-O’CAIN, J. 1999. The Perception of Post-Unification German Regional Speech. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 227–242.

DEMIRCI, M., 2002. Gender Differences in the Perception of Turkish Regional Dialects. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 41–50.

DEMIRCI, M.; KLEINER, B. 1998. Gender and Age-based Variation in the Perception of Turkish Dialects. *Language Awareness*, Vol. 7, No. 4, 206–222.

DEMIRCI, M.; KLEINER, B., 1999. The Perception of Turkish Dialects. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 263–282.

DIERCKS, W., 2002. Mental Maps. Linguistic-Geographic Concepts. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 51–70.

EVANS, B., 2002. Attitudes of Montreal Students towards Varieties of French. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 71–93.

FOUGHT, C., 2002. California Students’ Perceptions of, You Know, Regions and Dialects? In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 113–134.

GOOSKENS, Ch., 2005. How Well can Norwegians Identify Their Dialects? *Nordic Journal of Linguistics*, 28.1, 37–60

HARTLEY, L. C., 1999. A View from West: Perceptions of U. S. Dialects in the United States. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 315–332.

HERNÁNDEZ-CAMPOY, J. M., 2005. Daniel Long & Dennis R. Preston (eds.), *Handbook of perceptual dialectology*, vol. 2. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2002. Pp. xxv+412. *Language in Society*, 34, 133–137.

INOUE, F., 1999a. Classification of Dialects by Image: English and Japanese. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147–160.

INOUE, F., 1999b. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161–176.

KUIPER, L., 1999. Variation and the Norm. Parisian Perceptions of Regional French. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 243–262.

LONG, D., 1999a. Geographical Perception of Japanese Dialect Regions. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 177–198.

LONG, D., 1999b. Mapping Nonlinguists’ Evaluations of Japanese Language Variation. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 198–226.

LONG, D.; YIM, Y. Ch., 2002. Regional Differences in the Perception of Korean Dialects. In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 249–276.

NIELSEN, D.; HAY, J., 2006. Perceptions of Regional Dialects in New Zealand. *Te Reo*, 48, 95–110.

PRESTON, D. R., 1988. Methods in the Study of Dialect Perceptions. In: Eds. A. R. THOMAS. *Methods in Dialectology*. Clevedon: Multilingual Matters, 373–395.

PRESTON, D. R., 1999a. Introduction. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii–xl.

PRESTON, D. R., 1999b. A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety. In: Eds. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 359–373.

WOLFRAM, W., 2003. Language Variation in the American South: an Introduction. *American Speech*, 78(2), 123–129.

Daiva Aliūkaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: sociolinguistics, perceptual dialectology, folk linguistics, cognitive linguistics, ecolinguistics.

Daiva Aliūkaitė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, dialektologia percepcyjna, potoczne rozważania o języku, lingwistyka kognitywna, ekolingwistyka.

PERCEPTUAL ANALYSIS OF THE DIALECTAL DISCOURSE: MENTAL MAP

Summary

The methodology of traditional dialectology, i.e. the principles of observation and description, allow for the drawing of the precise isoglosses of linguistic characteristics that distinguish various dialects and subdialects. In such a way, a more or less precise map is constructed that reflects the geographic distribution of the dialectal forms. However, although the maps worked out by researchers do not lack objectivity or reliability, they offer only partial information about dialect differentiation.

The strategies of perceptual dialectology allow for the creation of a general image of the dialectal discourse and identification of perceptual isoglosses that mark the boundaries of dialect continuum in the consciousness of ordinary users and estimators. Since the subjective boundaries of dialects are related to the discursive and dialect competence of the members of language community, the feeling of language, language taste and language attitudes, the maps produced by non-professionals introduce the cultural connotation of dialect differentiation.

The paper aims at the analysis of the mental map of Lithuanian dialects. The research has been based on the empirical data of ‘map’ task obtained during the complex test titled *Perception and Estimation of the Dialectal Discourse* carried out

PERCEPCYJNE BADANIA DIALEKTOLOGICZNE: MAPA MENTALNA

Streszczenie

Metodologia tradycyjnej dialektologii – zasady obserwacji i opisu – pozwala na zakreślenie dokładnych izoglos cech językowych, różniących między sobą dialekty i gwary. W taki sposób powstaje na ogół dokładna mapa odzwierciedlająca geograficzną dystrybucję form dialektalnych. I choć sporządzone przez badaczy mapy są zasadniczo obiektywne i wiarygodne, zarejestrowano na nich jedynie część informacji dotyczących zróżnicowania dialektalnego.

Strategie badań dialektologii percepcyjnej pozwalają na stworzenie uogólnionego obrazu dyskursu gwarowego i identyfikację izoglos mentalnych, które wyznaczają granice kontinuum dialektów w świadomości szeregowych użytkowników i osób oceniających.

W niniejszym artykule poddano analizie mapę mentalną litewskich dialektów. Za podstawę badania posłużyły dane empiryczne dotyczące zadania „mapy“, uzyskane w wyniku kompleksowych badań nad pojmowaniem i oceną mówienia gwarą, przeprowadzonego w l. 2004–2006. W badaniu wzięło udział 548 respondentów z grupy wiekowej 13–17 lat z różnych regionów Litwy. Respondenci mieli za zadanie zlokalizowanie na mapie i kwalifikację dwóch tekstów gwarowych: tekst A był pozbawiony cech charakterystycznych dla wschod-

in 2004–2006. 548 respondents of the same age, i.e. 13–17 year old, participated in it, representing different regions of Lithuania. Two dialectal texts were localized on the map and qualified by the respondents: Text A did not show any distinct *East-Highland* dialect characteristics or distinct *Anykštėnai* elements but reflected some other dialectal characteristics; Text B distinguished itself by the distinct *East-Highland* accent features, the distinct *Anykštėnai* elements and some other dialectal characteristics.

The paper offers the primary generalisations worked out on the basis of the experimental data with respect to the mental map of Lithuanian dialects.

The dialect competence is only partially related to the capacity to perceive and recognize dialect differences. An imprecise mental map implies insights concerning the public prestige of another code (most probably, that of the Standard language), i.e. dialectal expression is not considered to be the prestigious code among the respondents of language groups. Thus, the dialect competence also reflects the stereotype values of the dialect, i.e. a non-attractive dialect negatively connoted from the social point of view is not recognized and localized far from the area of the estimating region.

The mental map of dialects shows an inclination to form a relevant distance, i.e. to enlarge the distance and consciously lie about the locus of the dialect. The text with a distinct dialectal expression is often localized in the Lowlands. It may be concluded that the dialectal discourse is first and foremost associated with the Lowland area.

As a certain imagination of the locus, the mental map acquires clarity only when commented. Hence, when speaking about the mental map, other components of the perceptual analysis should be taken into consideration. The assessment of the regularity, intelligibility, attractiveness of the Standard language reveals a more precise and more detailed mental map of the dialect or dialect image. It may even explain its geographic precision or imprecision. These aspects will be discussed in other papers.

KEY WORDS: mental map, perceptual dialectology, ordinary language user, linguistic attitudes.

niej Auksztoty, jak też cech charakterystycznych dla mieszkańców okolic Onikszt, ale niektóre inne cechy dialektalne były wyrażone; tekst **B** zawierał cechy charakterystyczne dla wschodniej Auksztoty, jak też cechy charakterystyczne dla mieszkańców okolic Onikszt oraz niektóre inne cechy dialektalne.

Na podstawie wyników badań w artykule sformułowano wstępne uogólnienia dotyczące mapy mentalnej litewskich dialektów. Kompetencja dialektalna jedynie częściowo jest związana ze zdolnością do rozumienia i rozpoznawania różnic dialektalnych. Niedokładna mapa mentalna implikuje spostrzeżenia dotyczące prestiżu społecznego innego kodu (najprawdopodobniej języka literackiego). Kompetencja dialektalna odzwierciedla też stereotypowe wartościowanie dialektu. Na mapie mentalnej dialektów respondenci byli skłonni do tworzenia aktualnego dystansu, tj. zwiększenia odległości i świadomie błędnego umiejscowienia dialektu. Tekst o wyraźnych cechach dialektalnych lokalizowano raczej na Żmudzi. Można zatem twierdzić, że dyskurs gwarowy jest kojarzony głównie ze Żmudzią.

SŁOWA KLUCZOWE: mapa mentalna, dialektologia percepcyjna, szeregowy członek (szeregowi członkowie) wspólnoty językowej, założenia językowe.

Gauta 2008 09 30

Priimta publikuoti 2009 01 10

Indrė Brokartaitė-Pladienė

Šiaulių universitetas

P. Višinskio g. 38, LT-76142 Šiauliai, Lietuva

Tel. +370 41 595 739

El. paštas indpld@hotmail.com

Moksliniai interesai: lietuvių ir vokiečių kalbų kontaktai Rytprūsioose, skolinių tipologija, vokiečių kalbos leksikos raida.

VOKIEČIŲ KALBOS NAUJAŽODŽIŲ PERTEIKIMAS LAIKRAŠTYJE „NAUJASIS TILŽĖS KELEIVIS“ (1924–1940)

Paskutinis Rytprūsių lietuvių tautinei mažumai skirtas laikraštis „Naujasis Tilžės keleivis“ atskleidžia Rytprūsių lietuvių kalbos raidos tarpinį, kai keletą šimtmečių trukę lietuvių kalbos kontaktai su vokiečių kalba jau buvo peraugę į visuomeninę dvikalbystę. Tačiau laikraščio leidėjai ir straipsnių autoriai dar rūpinosi lietuvių kalbos išlaikymu šiame krašte. Atsižvelgiant į tokią sudėtingą sociokultūrinę situaciją analizuojama, kokie buvo vokiečių kalbos naujažodžių perteikimo polinkiai laikraštyje. Sujungiant teorines dvikalbystės tyrinėjimuose bei kodifikuotų kalbų skolinių studijose iškeltas mintis tiriami apie 50 vokiečių kalbos naujažodžių (iš esmės referentinių politikos, civilizacijos sąvokų) integracija laikraščio tekstuose, aptariami su tuo susiję integracijos į kalbą bei vartoseną procesai.

Vokiečių kalbos naujažodžių perteikimo ypatumus lemia keli tarpusavyje susiję veiksniai. Svarbiausi – pavadinamos realijos aktualumas, teksto paskirtis ir individualūs autorių siekiai. Laikraštyje stebimos universalios naujažodžių perteikimo tendencijos, būdingos ir dabartinėms kalboms, taip pat atida Rytprūsių lietuvių kalbinės bendruomenės poreikiams, bandymai reflektuoti vokiečių kalbos naujažodžius konvergentiškais kalbos priemonėmis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naujažodis, skolinimasis, dvikalbystė, integracija į tekstą (grafinis išskyrimas, metalingvistinis komentaras), dūrinys, naujažodžio atitikmuo, skolinys, vertinys, interakcijos strategija.

Į dabartinę bendrinę lietuvių kalbą iš kitų kalbų ateinančioms naujoms sąvokoms perteikti skiriama daug dėmesio (žr. Girčienė 2000, 2004, 2005a, 2005b; Mikelionienė 2000; Miliūnaitė 2004; Rudaitienė, Vitkauskas 1998; Vaicekauskienė 2004a, 2004b), tarpukario Lietuvoje šis reiškinys taip pat analizuotas (Palionis 1995, p. 281–283, Skardžius 1997 [1936]). Tačiau kur kas rečiau tirtas kitų kalbų naujažodžių skverbimasis į XX a. lietuvių kalbą esant kitokiai politinei, sociokultūrinei ir kalbinei situacijai, pa-

vyzdžiui, dvikalbystei¹. Šiame straipsnyje analizuojami vokiečių kalbos naujažodžių perteikimo polinkiai XX a. 3–4 dešimtmečių Rytprūsių lietuvių spaudoje, kai to krašto lietuviai buvo tautinė mažuma ir gyveno dvikalbystės sąlygomis. Naujažodžių perteikimą suvokiant kaip daugialypį rei-

¹ Apie anglų kalbos naujažodžius XX a. Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje yra rašęs Lioginas Pažūsis (1981), išėivijos spaudoje skelbtuose Prano Skardžiaus straipsniuose aptariamas atskirų naujažodžių vartojimas to krašto lietuvių kalboje (1999 [1950]).

kinį, aptariama ne tik jų integracija į tekstą. Nagrinėjami ir su tuo susiję integracijos į kalbos sistemą ir įsitvirtinimo vartosenoje procesai.

Vokiečių kalbos naujažodžiais čia įvardijami XX a. 3–4 dešimtmečiais vokiečių kalboje atsiradusios (sudarytos ar pasiskolintos) leksemos bei leksikalizuoti žodžių junginiai, žymintys naujus daiktus ar sąvokas. Tikrinant duomenų chronologiją ir tokių žodžių reikšmes, vadovautasi žodynais, fiksuojančiais Rytprūsių lietuvių kalbos leksiką (Alminauskis 1935, Kurschat 1883, Kuršaitis 1968–1973, Lietuvių kalbos žodynas 1941–2002)² bei nacionalsocializmo leksiką atspindinčiais leksikografijos darbais (Berning 1960; Brackmann, Birkenhauer 1988)³ ir vokiečių kalbos aiškinamuoju žodynu (Wahrig 2000).

Tyrimo imtis siurinama pagal keletą kriterijų. Pirmiausia atsižvelgiama į tiriamojo šaltinio siekius. Laikraščio „Naujasis Tilžės keleivis“ leidėjas Enzys Jagomastas ir autoriai (Ona Jagomastaitė-Vilmantienė, Dovas Jagomastas, Vydūnas) kryptingai siekė išlaikyti lietuvių kalbą Rytprūsiuose. Todėl analizuojamas tik dalies naujažodžių perteikimas – atsiribojama nuo dvikalbystės nulemtos leksinės interferencijos, pasireiškusios okaziniais naujaisiais skoliniais, reikalingais tik tam tikrai komunikacinei

² Šiuose žodynuose vokiškų naujažodžių fiksavimas ne visada adekvatus, pavyzdžiui, Frydricho Kuršaitčio žodyne (1883) neįtraukti to laikmečio technikos naujažodžiai, Kazio Alminauskio žodynas (1935) pateikia labiau Rytprūsių lietuvių šnekamojoje kalboje vartotus vokiškus skolinius, neatspindi geležinkelio naujažodžių lietuvinimo. *Lietuvių kalbos žodynas* nepateikia Rytprūsių lietuvių kalbai aktualių politinės sferos naujažodžių, pvz., „reichskancleris“.

³ Tokiuose šaltiniuose pateikiami labai platūs ir išsamūs sąvokų aprašai, šiame straipsnyje verčiant į lietuvių kalbą sąvokų aiškinimai sutrumpinti, atsisakyta kai kurių istorinių detalių.

spragai užpildyti ar atsiradusiais dėl laiko stokos. Dėl to, kad analizuojamas ne tik pirminis perteikimo etapas (integracija į tekstą), bet ir prasiskverbimas į tolimesnę vartoseną, atsisakoma pagrindiniame žodyne nepasiliekiančių neologizmų (egzotizmų), stilistiniais sumetimais vartotų naujųjų skolinių analizės. Tai lemia ir funkcinė naujažodžių diferenciacija (Girčienė 2005a, p. 79): apžvelgiami nominatyviniai naujažodžiai (terminai), atliekantys referentinę funkciją, atsiribojama nuo stilistinių (vartojamų kaip ekspresyvesni sinonimai). Iš tyrimui atrinktų apie 50 naujažodžių didžiąją dalį sudaro politikos sferos žodžiai, atspindintys nacionalsocializmo leksiką, neretai vartoti propagandiniais tikslais. Likę pavadina civilizacijos srities (techninės pažangos, laisvalaikio praleidimo) daiktus ir reiškinius.

Empirinės medžiagos analizę įgalino pasirinktos mokslinės literatūros studijos. Pasinaudota naujažodžių tyrinėjimais bendrinėje lietuvių kalboje. Atsižvelgus į bendrinės lietuvių kalbos naujažodžių tyrinėjimus, pasitelkti universalesni dėsniai: žodžio turinio reflektavimas konvergentiškomis kalbos priemonėmis (Pažūsis 1981), autorių interakcijos strategija⁴ (Bechert, Wildgen 1991; Weinreich 1976), dvikalbės bendruomenės poreikius atitinkančios naujažodžio perteikimo taisyklės.

Naujažodžio perteikimas „Naujajame Tilžės keleivyje“ prasidėdavo nuo jo įtraukimo į tekstą (integracija į tekstą čia vadinami keletas pirmųjų naujažodžio pavartojimų tame pačiame tekste ar keliuose

⁴ Toks sąvokos pateikimo būdas, kai tekste greta skolinto žodžio vartojamas ir jo atitinkmuo besiskolinančioje kalboje (vertinys ar senas tos kalbos žodis) (Bechert, Wildgen 1991, S. 3).

laikraščio numeriuose). Dažniausiai kartu būdavo sprendžiamas ir formaliosios (išorinės) integracijos⁵ į Rytprūsių lietuvių kalbą klausimas, t.y. atliekamos fonetinės-grafinės integracijos „apeigos“ (vokiškas naujažodis pritaikomas prie Rytprūsių lietuvių kalbos rašybos ir tarties dėsnio), vykdoma gramatinė integracija (naujažodis įgyja gramatinės lietuvių kalbos kategorijas, galūnę). Tuo pačiu metu matomi dvikalbystei būdingi procesai (pvz., autorių interakcijos strategija). Taip daugeliu atvejų „programuojama“ integracija į vartoseną, kuriamas santykis su Rytprūsių lietuvių kalbos leksikos sistema (darybinė integracija (vediniai) leidžia užpildyti žodyno spragas). Jei toks naujažodis ilgesnį laiką lieka kalboje, pereina į aktyvią vartoseną, jis ir toliau „prižiūrimas“ – atliekama jo vartojimo formų (skolintas žodis vs. atitinkmuo) korekcija.

Pagal teksto pobūdį ir naujažodžio tipą skiriami du vartosenos tradicijos neturinčių naujažodžių integracijos į tekstą būdai – grafinis išskyrimas arba (ir) metalingvistiniai komentarai⁶ (Girčienė 2005a, p. 79). Išskirtinė grafika vadinama ženklų adresatui, informuojančiu apie elemento netipiškumą, rodančiu autoriaus lingvistinį išprusimą ar nusiteikimą. „Naujajame Tilžės keleivyje“ grafiniam išskyrimui tarnavusios kabutės neabejotinai rodė autorių norą pabrėžti, kad tekste išskirtas žodis yra naujas, nepriklauso Rytprūsių lietuvių kalbai. Tačiau realiai

dvikalbiai laikraščio skaitytojai su tokiais žodžiais susidurdavo skaitydami spaudą vokiečių kalba ar bendraudami viešojoje sferoje.

Nacionalsocialistinė leksika dažniausiai įvedama valdiškų pranešimų rubrikose. Prie kabutėmis išskirtų pirmąkart pasirodančių naujažodžių vartojamos distanciją vokiškam žodžiui pabrėžiančios frazės „taip vadinamas“, nepasitelkiamas joks formaliosios integracijos lygmuo, pvz., „Schwartenwurf – prastos kokybės dešra“ (Wahrig 2000, S. 1130): „[...] gaunama 200 Gramų taip vadinamos „Schwartenwurf“.“ (1939, 89, p. 4, „Waldirbki Pranešimai“).

Paskutiniaisiais laikraščio leidimo metais grafinio išskyrimo tarpsnis pragmatiniais sumetimais apskritai praleidžiamas⁷, nes dvikalbiam adresatui šios sąvokos jau pažįstamos iš vokiškų šaltinių. Stebima gramatinė naujažodžių integracija, o fonetinės-grafinės integracijos atsisakoma, nes ji tik būtų kliudžiusi suvokti, pvz., „Lebensmittelkartē – 1939 m. rugėjo mėn. įsteigta kortelė maisto produktams“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 121): „Ant didžiosios Lebensmittelkartės Laike nū 25. Septembrio iki 22. Oktoberio dūs 25 Gramus Krūpų arba Gryfo arba Ryfių arba Nūdelių.“ (1939, 77, p. 4, „Waldirbki Pranešimai“), „Didžiąją geltoną Lebensmittelkartę nereikia pas wieną Kupczių įrašyti.“ (1939, 78, p. 4, „Waldirbki Pranešimai“).

Su pirmaisiais naujažodžių pasirodymo atvejais tekste atsiranda ir metalingvistiniai

⁵ Kalbotyroje skiriama išorinė (formalioji) naujažodžio integracija, apimanti fonetinę-grafinę ir gramatinę integraciją ir vidinę integraciją, kurianti santykį su besiskolinančios kalbos leksikos sistema (Brokartaite-Pladienė 2007, p. 46).

⁶ Metalingvistiniais komentarais vadinamos metalingvistinę funkciją atliekančios teksto atkarpos, apimančios skolinį ir aiškinamuosius komentarus, padedančius dekoduoti naujažodį (Vaicekauskienė 2004a, p. 37).

⁷ Tai galima vadinti universaliu dėsniu. Atsižvelgiant į dabartinės bendrinės lietuvių kalbos tendencijas, svetimybė neadaptuojama ir neišskiriama jokiais grafiniais ženklais nedidelei grupei (daugiausia jaunimui) skirtuose laikraščiuose ar reklaminiuose skelbimuose (Girčienė 1997, p. 65).

komentarai. Civilizacijos sąvokos aiškina-
mos lakoniškai, remiantis bendruomenei
žinomais žodžiais, neretai tame pačiame
tekste toks naujažodis pradedamas vartoti
kaip skolinys, pvz., „Fremdenheimas –
viešbutis ilgesnei viešnagei“ (Wahrig 200,
S. 500): „Atsiranda Priwatinē Hotelē, taip
wadinamas “Fremdenheim” [...] [...] kas
dėjofī wiename Tilžēs Fremdenheime“.
(1936, 33, p. 3, „Iš muŲ Krašto“).

Nacionalsocialistiniai naujažodžiai pa-
aiškinami išsamiau ir tekstuose pateikiami
dvejopai, tai priklauso nuo numatomos
žodžio vartojimo formos. Orientuojantis
į būsimą skolinio vartojimą, komentarai
rašomi skliausteliuose, pvz., „Landhelfe-
ris – jaunuolis (paprastai 8 klases baigęs
mokinys), atliekantis tarnybą žemės ūky-
je“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S.
120): „[...] Landhelferių (iš Didmiesčių
atgabentų Bedarbių, kuriems Waldžia pati
moka po 20 Mk. Algos Mėnėsiui).“ (1933,
83, p. 3, „Iš muŲ Krašto“), „Landhelferių
(jaunų Bedarbių) [...]“ (1933, 79, p. 2,
„Iš muŲ Krašto“). Išsamesnis, situaciją
apibūdinantis komentaras, rašomas prieš
visiškai neadaptuotą vokišką naujažodį,
esantį skliausteliuose, pvz., „Erzeugungsschlacht – agrarinio ūkio išplėtimas nuo
1934 m., turėjęs padidinti žemės ūkio
produkcijos kiekį ir apriboti maisto prekių
importą“ (Brackmann, Birkenhauer 1988,
S. 67; Berning 1960, S. 73): „Laukininkai
turės pasiŲtengti kŲ daugiau wifokių Maisto
ProduktŲ pagaminti (Erzeugungsschlacht).“
(1936, 78, p. 1, „Politikos ApŲwalga“).
Neretai toks semantinis paaiškinimo žodis
pradedama formuoti vertinį. Tai galima ver-
tinti kaip interakcijos strategijos įsiterpimą,
pvz., „Eintopfgericht / Wieno PŲdo Wal-
gis – pigesnis troškinys, kurio virimas pa-

skelbtas 1933 m., taip sutaupytos lėšos buvo
surenkamos valstybės reikmėms“ (Brack-
mann, Birkenhauer 1988, S. 61): „Wifiams
reikia walgyti tik wiename PŲde wirtus pi-
gius Walgius (Eintopfgerichte).“ (1933, 88,
p. 1, „Naujienos iš PrufŲ Lietuwos“), „Kas
MėnėŲ po wieną Kartą bus įweltas „Ein-
topfgericht“, wieno PŲdo Walgis.“ (1935,
69, p. 1, „Politikos ApŲwalga“).

Vokiška leksema dažniausiai išskiria-
ma (rašoma kabutėse arba parodomas jos
fakultatyvumas rašant ją skliausteliuose).
Tačiau ir vertinio prototipas išskiriamas
kabutėmis. Taip siekiama, kad skaitytojas
atkreiptų į jį dėmesį, galbūt pratintųsi prie
jo vartojimo, pvz., „Erzeugungsschlacht –
agrarinio ūkio išplėtimas nuo 1934 m.,
turėjęs padidinti žemės ūkio produkcijos
kiekį ir apriboti maisto prekių importą“
(Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 67;
Berning 1960, S. 73): „[...] idant „Gami-
nimo Kowa“ (Erzeugungsschlacht) būtų
dar Ųmarkiau pirmyn waroma.“ (1937, 24,
p. 1, „Politikos ApŲwalga“), „Volkswagen –
1938 m. sukonstruotas nedidelis keturvietis
automobilis“ (Wahrig 2000, S. 1356): „[...]
bus išŲtatomas naujafis „Tautos Automo-
bylas“ (Volkswagen).“ (1938, 67, p. 4, „Iš
muŲ Krašto“).

Orientuojantis į skolinį, svarbesnė at-
rodo esanti pati vokiška forma, todėl prie
jos skaitytojas pratinamas kabutėmis.
Naujažodis tik formaliai dekoduojamas
skliausteliuose, pvz., „Sofort Programas /
Skubos Programas – ekonominė programa
RytprŲsiuose“ (Wahrig 2000, S. 1164): „Be
bito „Sofort“ Programo“ [...]“ (1930, 79,
p. 1, „Nor UrėdininkŲ Algas ŲmaŲinti“),
„Taip wadinamafis „Sofort Programas“
(Skubos Programas) [...]“ (1930, 87,
p. 2, „Iš muŲ Krašto“). Tačiau kartais

tampa nebeaišku, ką nori pabrėžti autoriai, vartodami abi perimtas formas kabutėse, pvz., „Winterhilfē – 1933 m. spalio – kovo mėnesiai vykdyta pagalbos akcija vargstantiems“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 206): „Dēl Lēbū Surankiojimo „Žiemos Pagalbai“ („Winterhilfe“) [...]“(1933, 92, p. 3, „Iš mufo Krašto“).

„Naujojo Tilžės keleivio“ tekstams būdinga tai, kad autorių interakcijos strategija jau antraštėje skuba išverstą lietuvišką žodžių junginį pateikti kaip alternatyvą skoliniui. Tekste toks naujažodis išskiriamas grafiškai ar vartojamas gramatiškai integruotas (tačiau grafiškai neišskirtas), pvz., „Jugendpflichtdienftas / Jaunimo Tarnyba – 10–18 metų amžiaus jaunuolių dalyvavimas nacionalsocialistinės jaunimo organizacijos veikloje“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 108): „Popirm „Jugendpflichtdienft“ [...] rūpinfis Jugendpflichtdienfto įvedimu.“ (1936, 6, p. 4, „Wokietijoje wifl Waikai nū 10–14 Metų bus paimti į „Jaunimo Tarnybą““).

Autorių interakcijos strategija atskleidžia santykį su to meto bendrine lietuvių kalba. Atsižvelgus į aprašomus dalykus, vokiški naujažodžiai rašomi skliausteliuose. Civilizacijos sąvokų atitikmenimis autoriai renka lietuvių bendrinės kalbos naujažodžius, pvz., „dangoraižis – nepaprastai aukštas namas“ (LKŽe)⁸: „Kauno Miesto Widuryje paftatomas Dangoraižis (Wolkenkratzer)“ (1937, 41, p. 2, „Kas naujo Lietuvoje?“), „krepšinis – žaidimas kamuoliu, stengiantis jį įmesti į krepšį, prikabinantą prie lentos“ (LKŽe): „Sweikiname Europos Krepšinio

Sporto (Basketballo) Nugalėtojus!“ (1937, 41, p. 2, „Kas naujo Lietuvoje?“).

Atsižvelgdamas į kalbinės bendruomenės poreikius, laikraštis paprastai vengdavo fonetinės-grafinės integracijos, trikdžiusios skaitytoją, kuriam vokiška naujažodžio forma buvo žinoma iš sociokultūrinės aplinkos. „Naujajame Tilžės keleivyje“ gana nuosekli gramatinė integracija, suteikianti žodžiui Rytprūsių lietuvių kalboje įprastas gramatines kategorijas. Vis dėlto ir čia matomi svyravimai, kai daiktavardžiui priskiriama giminė, pvz.: terminui „fizinių asmenų mokestis“ pagal analogiją vokiečių kalboje suteikiama moteriškoji giminė (Rytprūsių lietuvių kalboje vartota moteriškos giminės vokietybė „šteirė – mokestis“ (Alminauskis 1935, S. 119)), tačiau šis terminas pavartojamas ir vyriškąja gimine „Bürgeršteuras“ (galbūt pagal analogiją su atitikmeniu „mokestis, mokesnis“ (Kurschat 1883, S. 260; LKŽe). Laikraštyje kuriama savotiška distancija su šnekamąja Rytprūsių lietuvių kalba – vengiama joje vartojamų labiau pakitusių vokietybių formų, pvz., automobiliui pavadinti nevartojama forma „tamabylius“, renkama „Automobylas“, vėliau pagal vokišką vartojimo tendenciją pasirodo trumpinys „Auto“. Tačiau kai kurios iš šnekamosios kalbos perimtos vokietybių formos vėliau vartojamos naujesniuose dūriniuose, pvz., „erbhofgeriktė⁹ – Vokietijos reiche įsteigtas ūkininkų klausimus sprendęs teismas“ (plg. Wahrig 2000, S. 425).

Perteikdami vokiečių kalbos naujažodį „Naujojo Tilžės keleivio“ straipsnių autoriai neapsiribodavo vien jo grafine integracija į tekstą, suteikdavo jam formaliosios inte-

⁸ Ši santrumpa nurodo, kad žodžio aiškinimas pateikiamas remiantis *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio varianto pirmuoju leidimu.

⁹ Čia ir toliau pabraukta autorės – I.B.-P.

gracijos į Rytprūsių lietuvių kalbą požymių. Metalingvistiniuose komentaruose ar interakcijos strategijoje pradėję teikti pirmenybę kuriai nors naujažodžio perėmimo formai (skoliniui arba jo atitikmeniui), stebėdavo jo vartoseną, bandydavo paveikti formų pasirinkimą. Pastebėta, kad tik Rytprūsiams būdingoms realijoms pirmiausia ieškota atitikmens-vertinio. Rečiau pasikliauta senu lietuvišku žodžiu. Universalesniems civilizacijos sferos naujažodžiams, vartojamiems ir kitose kalbose, atitikmenimis taikyti bendrinės lietuvių kalbos naujažodžiai.

Kodifikuotose kalbose skolinių ir jų atitikmenų tarpusavio santykį lemia lingvistiniai veiksniai (skolinto žodžio sistemiškumas, darumas, atitikmens motyvacijos taiklumas, distinktyvumas) ir ekstralingvistinės aplinkybės (pasiūlymo greitis, pavadinamos realijos aktualumas, natūralus priešiškus naujovėms) (Girčienė 2004). „Naujajame Tilžės keleivyje“, atsižvelgus į nurodytus veiksnius, kiekvienu konkrečiu atveju vis dar ieškoma kompromiso: vadovaujasi kalbinės bendruomenės poreikiais (Rytprūsių lietuvių kalbos leksika vertintina kaip savarankiškas vienetas, kur įprasti slaviški, vokiški skoliniai; tokių dvikalbių atmintyje susiformuoja vienas bendras abiejų kalbų žodžius talpinantis žodynas (Tesch 1978, S. 75)). Kita vertus, autoriai siekė puoselėti kalbą, stebėjo bendrinės kalbos tobulinimą Lietuvoje. Todėl tokia formų konkurencija labiausiai priklauso nuo ekstralingvistinių aplinkybių (pavadinamo objekto pobūdžio, autoriaus intencijų, skyrelio paskirties).

Perteikimo rezultatu čia vadinama per keletą vartojimo praktikos metų stebima integracija į vartoseną. Skoliniais tapdavo aiškios motyvacijos naujažodžiai, dažniausiai civilizacijos sferos žodžiai. Po

grafinio išskyrimo tekste, metalingvistinių komentarų jiems nebūdavo suformuojamas atitikmuo, pvz., žodžiui „Landhelferis“.

Naujaisiais skoliniais greitai tapo ir funkciniai nacionalsocializmo žodžiai, pakeitę ankstesnes Rytprūsiose vartotas vokiečių, išstūmę integracijos į tekstą metu turėtą atitikmenį, pvz., „Reichas – Vokietijos valstybė, mitinis žodis nacionalsocialistinėje leksikoje, daugiau negu valstybės sinonimas“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 152), pakeitęs ankstesnį skolinį „štotas, štatas“ ir išstūmęs atitikmenį „valstybė“. Dūrinuose su tokiu pažymimuoju žodžiu tradiciškai išlaikomos abi neverstos leksemos, nes anksčiau turėti prototipai buvo suvokti kaip vientisas žodis. Pakeitus anksčiau buvusius žymimuosius žodžius į „reich“, dūriniai neskaidomi: „Reichsgrafas – grafo titulas Vokietijos reiche“ (Wahrig 2000, S. 1038) (plg. „burggrovas – pareigūnas, turėjęs administracinę, karinę ir teisinę valdžią“ (Alminauskis 1935, S. 39); „lantgrovs – kunigaikštis, titulu prilygstantis hercogui“ (Alminauskis 1935, S. 77)), „Reichswehras / Reichswehra – 1919–1935 m. Vokietijos kariuomenė (apibrėžta Versalio sutartimi)“ (Wahrig 2000, S. 1038) (plg. „lantvėrai – nereguliuojami kariuomenė“ (Alminauskis 1935, S. 78; Kuršaitis II, S. 1284)). Prie jų šliejasi ir nauji terminai: „Reichsnährstandas / Reichsnährstandas – 1933 m. įkurta Vokietijos žemės ūkio organizacija, turėjusi padėti išlaikyti stabilias kainas ir gyventojų politinį paklusnumą“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 157).

Reklaminiuose skelbimuose retai galvojama apie naujažodžių formų konkurenciją, jie vartojami kaip skoliniai, pvz., „Kronleuchteris – prabangus pakabinamas šviestuvai“ (Wahrig 2000, S. 783), „Klub-

seselis“ – patogus fotelis“ (Wahrig 2000, S. 742).

Ypač kurti vertinius linkstama nacionalsocializmo leksikai. Vertiniai paprastai būna paplitę rašytinėje kalboje, gyvojoje kalboje jų mažai tevartojama. Dvikalbiams skaitytajams priimtinesnis skolinys, priešingai nei kodifikuotose kalbose, kur vertinys adresatui dėl darybos motyvacijos yra informatyvesnis. Pvz., nors Frydrichas Kuršaitis oro balionui nurodė vertinį „orinė pūflė“ arba „kulka“ (1883, S. 281), Kazio Alminauskio teigimu, Rytprūsioose buvo vartojamas skolinys „luftbalongas“ (1935, S. 83). Puoselėdami lietuvių kalbą Rytprūsioose, straipsnių autoriai stengėsi vokiečių kalbos naujažodžiams kurti vertinius ir juos įtvirtinti vartosenoje, nors tai ne visai atitiko dvikalbės bendruomenės poreikius.

Sunkumai kuriant vertinį prasidėdavo dėl to, kad reikėjo laviruoti tarp bendruomenės poreikių ir paisyti XIX a. pab. – XX a. pr. naujažodžių perteikimo tradicijų. XIX a. pab. Rytprūsijų lietuvių spaudoje vartoti vokiškų naujažodžių (iš esmės dūrinių) vertiniai, kurie buvo sukurti kaip religinių ir socialinių terminų atitikmenys, pvz., Frydricho Kuršaičio „ligonbutis“, „tolrašis“, Ferdinando Kelkio „gelžkelis“. Tačiau ne visi tokie vertiniai įsitvirtindavo. Laikraštyje „Gelžkeldwaris – stotis“ (Kuršaitis I, S. 580; LKŽe) konkuruodavo su šnekamojoje kalboje įprastesniu skoliniu „Stacijonas / Stacionas / Sztacionas“ (Alminauskis 1935, S. 119, 135; LKŽe). Vertiniui įsitvirtinti (pvz., laikraščio tekstuose „Gelžkelis“ vietoj „eizenbonė“) padėdavo jo darumas (vedinys „gelžkelininkas“). Šnekamojoje kalboje vertiniai patirdavo modifikacijų – vietoj raštų kalbai būdingo vertinio „garlavis“ (LKŽe) čia vartotas pusiau vertinys

„garšėpis“ (Alminauskis 1935, S. 53) ir dėl liaudies etimologijos pakeista forma „dūmšėpis“ (Alminauskis 1935, S. 47).

Verčiant abu dūrinių žodžius, prototipo atžvilgiu vertiniui būdinga dvejopa koreliacija: reguliarioji (taiklieji arba morfeminiai vertiniai, kai atitikmenų ir prototipo struktūra sutampa, rezultatas – griozdiškas žodis su nepakitusiu kamiengaliu) ir neregulioji (dėl nevienodo dūrinių suaugimo laipsnio atsiranda ne tik žodis, bet ir žodžių junginys, verčiama dviem arba trim keleriopos struktūros atitikmenimis) (Drotvinas 1989, p. 76–79). „Naujajame Tilžės keleivyje“ į akis krinta to paties naujažodžio keleriopos struktūros atitikmenys, pvz.: „Kriminalpolycija“, „Kriminalo Polycija“, „Kriminalinė Polycija“, „Kriminalė Polycija“ – kriminalinė polycija; „Motorratis“, „Motorratis“, „Motorinis Ratis“ – motorinis dviratis; „Pancerwežimis“, „Pancerio Wežimas“, „Pancerio Automobylas“, „Pancer-Automobylas“, „Pancerautomobylas“ – tankas. Naujas sąvokas reiškiantys žodžių junginiai dažniausiai pasižymėdavo nereguliaria koreliacija, pvz., „Wieno Pūdo Walgis / wienpūdiškas“ Walgis – pigesnis troškinys, virtas nuo 1933 m., taip sutaupytos lėšos buvo surenkamos valstybės reikmėms“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 61).

Itin retais atvejais laikraštyje po autorių interakcijos strategijos tarpsnio vertinys pradedamas vartoti savarankiškai (dažniausiai skyrelyje „Iš mūsų krašto“), pvz.: „Per „wienpūdiško“ Walgio Wirimą [...]“ (1933, 89, p. 3, „Iš mufo Krašto“), „Wifoje Wokietijoje Bią Nedėdienę wėl turi būti werdami „Wieno Pūdo Walgiai““ (1935, 4, p. 3, „Iš mufo Krašto“). Netgi toje pačioje rubrikoje labai svyruojama. Pavartojus politinės sferos naujažodį kaip skolinį, vėl

sugrįžtama prie interakcijos strategijos. Vertinys vis dar turi konkuruoti, nėra įsitvirtinęs vartosenoje, pvz.: „Winterhilfē / Žiemos Pagalba – 1933 m. spalio – kovo mėnesiais vykdoma pagalbos akcija vargstantiems“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 206): „Prie Winterhilfēs Surankiojimo [...]“ (1932, 76, p. 2, „Waldžia pradeda rūpintis dėl naujos „Winterhilfēs“), „Prowa dėl „Winterhilfēs“ (1936, 16, p. 3, „Iš muŲ Krašto“), „Winterhilfēs Darbas bus bią Žiemą pravedamas.“ (1936, 63, p. 1, „Politikos Apžvalga“), „„Žiemos Pagalbos“ Darbas, fako Hitleris, yra didėnis Krikščionytės Darbas, negu tuščios nūbažnos Kalbos.“ (1937, 81, p. 1, „Politikos Apžvalga“), „Kancleris Hitler Wokiecių Tautą prašo prifidėti prie Winterhilfēs.“ (1937, 81, p. 1, „Politikos Apžvalga“), „„Winterhilfe“ dabar į Klaipėdos Kraštą įvedama.“ (1938, 90, p. 2 „Iš Sžiaurnemunio Krašto“).

Kartais tokį Rytprūsių lietuvių kalbos naujadarą tik formaliai galima vadinti vertiniu, nes jo sudedamosios dalys būdavo Rytprūsiuose vartotos vokiečių. Tokio termino įsitvirtinimas skolinio arba vertinio forma priklauso nuo rubrikos (pastebėtina, kad valdžios pranešimų skyreliuose pateikiama vokiška forma), pvz., „Kundų Raitas / Kundenliste – klientų registras deficitinėms prekėms užsisakyti“ (Brackmann, Birkenhauer 1988, S. 118): „Kundams priwalo įtaifyti Kundų Raitus (Kundenlifte).“ (1937, 1, p. 3, „Iš muŲ Krašto“), „į „Kundų Raitus“ [...]“ (1937, 5, p. 3, „Iš muŲ Krašto“), „Tik reikia įfirašyti į „Kundenlifte“ pas wieną Miltų Pardawėją.“ (1939, 75, p. 4, „Waldibki Pranešimai“).

Rytprūsių lietuvių kalboje labiau paplitęs būdavo toks vertimo būdas, kai išverčiama

tik žinomesnė dūrinio dalis, mažiau žinoma dalis paliekama vokiška (Brokartaitė-Pladienė 2007, p. 57–60). Todėl dūrinuose išlaikomi vokiški organizacijų pavadinimai („Hitlerjugendwaikas“ – *Hitlerjugend* organizacijos narys (plg. Brackmann Birkenhauer 1988, S. 97; Berning 1960, S. 104), vartojamos jau įprastos klasikinių kalbų leksemos („Tautos Automobylas – 1938 m. sukonstruotas nedidelis keturvietis Volkswagen markės automobilis“ (Wahrig 2000, S. 1356)). Įsitvirtinusių tarptautiniais tampančių žodžių vartoseną konkuruoja su autoriams žinoma stipria jų lietuvinimo tradicija, pasireiškusia jau nuo *Aušros* laikų (Girčienė 2003, p. 403), pvz., „Telefonas“ – „Tolkabis“. Tačiau dėl darybos patogumo (vediniai „telefonuoti“, „Telefonawimas“) laikraštyje linkstama vartoti tarptautinį žodį.

Laikraštyje atliekamos naujažodžių struktūrinės korekcijos: išversti naujažodžiai sutrumpinami. Taip vartojimo tradiciją pradeda trumpiniai „Ratas – motorinis dviratis“ (iš „Motorinis Ratas“, „Motorratas“) (plg. Wahrig 2000, S. 891), „Panceris – tankas“ (iš „Pancerwežimis / Pancerautomobylas“) (Wahrig 2000, S. 954; plg. LKŽe). Tačiau tokiuose pusiau vertiniuose atsirasdavo ir struktūrinių netikslumų – teksto autoriui gerai nežinant vokiečių kalbos naujažodžio reikšmės, neišvengta tautologijų: „Autobahn-Kelias – greitkelis“ (Wahrig 2000, S. 226), „Reichsautobahn-Kelias – reicho greitkelis“ (Berning 1960, S. 162), „Erbhof-Ukis – 1933–1945 m. nedalijamas sūnui perduodamas ūkis“ (Wahrig 2000, S. 800, plg. Berning 1960, S. 163). Dėl tokio pobūdžio iš vokiečių kalbos į išeivių lietuvių kalbą ateinančių tautologijų piktinosi Pranas Skardžius (1999 [1948],

p. 692): „Todėl lietuvių kalboje visai tinkamai gali būti vartojama tik *golfo srovė*, ne grubi vokietybė *golfsromas* arba tautologinė baisybė *golfsromo srovė* [...]“.

Per ilgesnį naujažodžio egzistavimo laiką laikraštyje kuriamas jo santykis su įvairiuose lietuvių kalbos variantuose esančiais atitikmenimis. Dėl konvergentinių procesų laikraštyje atsiradavo naujažodžių, įgijusių tris formas, pvz., sąvoka „svastika“ vartota kaip skolinys „Hakenkreucas“ (Wahrig 2000, S. 592) („Wēlawos fu Hakenkreucais [...]“ (1933, 42, p. 1)), pusiau vertinys „Hakenkryžius“ („2 Centnerių Sunkumo Hakenkryžių [...]“ (1935, 35, p. 1)) arba interakcijoje su lietuvišku žodžiu „Kirwakryžius“ („Atrado tokį pat Kirwakryžių (Hakenkreuz), koks dabar biais Laikais Wokietijoje wartojamas yra.“ (1935, 42, p. 4)).

Perimami frazeologiniai junginiai (vyksiant jų struktūrinei-semantinei konvergencijai (Pažūsis 1981, p. 81)), taip pat gretinama su esančiais bendrinėje lietuvių kalboje, pvz., „aklas Pasažieras / Zuikis – keleivis be bilieto“ (Wahrig 2000, S. 282; plg. LKŽe): „taip šakant kaip „aklas Pafažieras“ [...] Jį atrado tarp Pufto Žakų.“ (1928, 88, p. 1, „Cepelinas laimingai fūgrizo“), „Pafirodo, kad ant Laiwo buwo ir wienas „Zuikis“, tai yra „aklas Pafažieras“.“ (1938, 20, p. 2, „Neringa“ pamažu fkefta“).

Vartosenoje pasirinkus naujažodžio skolinio formą („Siedler – naujakurys, kolonistas“ (Wahrig 2000, S. 1155)) laikraštyje adekvačiai pagal aprašomą kontekstą parodomas naujažodžio santykis su Rytprūsiose vartotu jo atitikmeniu („nausėdys, nausėdas“ (LKŽe; Kurschat 1883, S. 268), lietuvių kalbos naujažodžiu („naujakurys“ (LKŽe)) ir tarptautiniu žodžiu („kolonistas“

(LKŽe)): „Ypacz daug Patarimų priwalo gauti Naufėdai (Siedler).“ (1928, 18, p. 1, „Minifteris Schiele apie Laukininkytės Bėdas“), „Siedleriai (Kolonistai) galės pafimokinti.“ (1936, 31, p. 1, „Politiška Apžwalga“), „Sztai wienas Naujakūris (Naufėdas, Siedleris) Lietuvoje [...]“ (1936, 70, p. 2, „Kas naujo Lietuvoje?“).

Naujažodžio perteikimas buvo siejamas ir su darybine integracija bei glaudesnių santykių su Rytprūsių lietuvių kalbos leksine sistema kūrimu. Darybinė integracija laikraštyje pasižymėjo konvergentiškumu. Kaip įprasta, daiktavardiniai vediniai veiksmams pavadinti buvo formuojami iš veiksmožodžių („Hamsteriawimas“ iš „hamsteriūti – apsirūpinti deficitiniais daiktais, kaupti juos“ (Wahrig 2000, S. 597; plg. Brackmann, Birkenhauer 1998, S. 120)) ar asmenų pavadinimų („Szyberiwimas“ iš „Szyberis – grobstytojas, apeidinėjantis įstatymus krizės metu“ (Wahrig 2000, S. 1097)). Tačiau sudarant veikėjų pavadinimus, tolta nuo lietuvių kalboje įprastų darybos būdų. Pavyzdžiui, greta vedinio su formantu -ininkas „Stahlhelmininkas – *Stahlhelm* organizacijos narys“ pagal vokiečių kalbos pavyzdį sudarytas junginys „Stahlhelmo Wyras“. Neretai veikėjui pavadinti pasitenkinama gramatiškai integruotu skoliniu („Hakenkreucleris – nacionalsocialistas“), tačiau laikraštyje dar sukurta ir labiau rašytinei kalbai priimtina forma (veikėjui pavadinti prie vertinio „Hakenkryžius“ pridedamas formantas -ininkas – „Hakenkryžininkas“).

Dalis vokiečių kalbos naujažodžių diferencijavo esamų žodžių (dažniausiai vokietybių) reikšmes, pvz., greta „Meierija, Molkerija – pieninė“ (Wahrig 2000, S. 862, 885) atsirado oficialiosios sferos

„Molkereigenossenbaftas“. Greta jau ir šnekamojoje kalboje vartoto žodžio „bankrotas“ atsirado laikraštinės kalbos naujažodis „Pleitė – bankrotas“ (Wahrig 2000, S. 984), siejamas su globalesne ekonomika, susiaurinęs bankroto reikšmę iki „varžytinių“. Rytprūsių lietuvių kalboje perimtas naujažodis „Szyberis“ turėjo kitą reikšmę nei vartota lietuvių kalboje („krosniakaištis“ (LKŽe)).

Apibendrinus atliktą tyrimą, galima teigti, kad Rytprūsių lietuvių tautinei mažumai perteikdami referentinius vokiečių kalbos naujažodžius „Naujojo Tilžės keleivio“ autoriai paisė universalių dėsnių ir rodė individualesnius polinkius. Laikraštyje vokiškų naujažodžių perteikimas buvo platesnis reiškinys: prasidėdavo nuo integracijos į tekstą (grafinio išskyrimo, metalingvistinių komentarų), kur

susipindavo su gramatine integracija ir autorių interakcijos strategija, o perteikimas išsivystydavo iki numatomo rezultato – skolinio arba jo atitikmens (dažniausiai vertinio) – „programavimo“ vartosenoje.

Autorių poziciją formavo prieštaringi veiksniai (pavadinamos realijos aktualumas, rubrikos paskirtis). Jie nulėmė nuolatinio kompromiso ieškojimą ir perteikimo dinamiką. Orientuotasi į adresatą, tad taikytos visuomeninės dvikalbystės sąlygoms tinkančios strategijos (atsisakyta fonetinės-grafinės integracijos, reikalingas dalykinis žodynas buvo perteikiamas skoliniais). Ir priešingai – kadangi Rytprūsiuose puoselėtos ambicijos išsaugoti lietuvių kalbą, skaitytojui buvo siūlomi naujažodžių atitikmenys (vertiniai), atspindintys rašytinės Rytprūsių lietuvių kalbos tradicijas.

Literatūra

ALMINAUSKIS, K., 1935. *Die Germanismen des Litauischen*. T. I: *Die deutschen Lehnwörter im Litauischen*. Kaunas: Šv. Kazimiero D-jos Knjgynas.

BECHERT, J.; WILDGEN, W., 1991. *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

BERNING, C., 1960. *Vom „Abstammungsnachweis“ zum „Zuchtwart“*. *Vocabular des Nationalsozialismus*. Berlin/New York: Walter de Gruyter Verlag.

BRACKMANN, K.-H.; BIRKENHAUER, R., 1988. *NS-Deutsch: „selbstverständliche“ Begriffe und Schlagwörter aus der Zeit des Nationalsozialismus*. Straelen/Niederrhein: Straelener-Ms.-Verlag.

BROKARTAITĖ-PLADIENĖ, I., 2007. *Deutscher lexikalischer Lehneinfluss in der litauischen Zeitung Ostpreußens „Naujasis Tilžės keleivis“ (1924–1940)*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija (mašinarštis). Šiaulių universitetas / Vilniaus universitetas.

DROTVINAS, V., 1989. Leksikos vertiniai XVII a. vokiečių–lietuvių kalbų žodynuose. *Baltistica*, XXV (1), 75–82.

GIRČIENĖ, J., 1997. Naujosios svetimybės spaudoje. *Kalbos kultūra*, 69, 64–68.

GIRČIENĖ, J., 2000. Naujųjų skolinių atitikmenys – naujadarai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, XLII, 33–57.

GIRČIENĖ, J., 2003. Leksikos gryninimo polinkiai bendrinės lietuvių kalbos istorijoje. *Archivum Lithuanicum*, 5, 391–410.

GIRČIENĖ, J., 2004. Rašytinės naujųjų skolinių ir jų atitikmenų vartosenos atranką lemiantys veiksniai. In: *Kalbos teorija ir praktika*. Straipsnių rinkinys, parengtas 2003 m. spalio 17 d. vykusios konferencijos pranešimų pagrindu. Kaunas: Technologija, 45–59.

GIRČIENĖ, J., 2005a. Neologizmų integracija į tekstą. *Žmogus ir žodis*, 1 (7), 78–82.

GIRČIENĖ, J., 2005b. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartosena*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

KURCHAT, F., 1883. *Wörterbuch der litauischen Sprache*. T. II. *Littauisch-deutsches Wörterbuch*. Halle a. S.: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

KURŠAITIS, A., *Lietuviškai-vokiškas žodynas*. T. I–IV. Göttingen. 1968–1973.

Lietuvių kalbos žodynas. T. I–XX (1941–2002): elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga: www.lkz.lt [Žiūr. 2008-10-18].

MIKELIONIENĖ, J., 2000. *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos teksto pagrindu)*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacijos santrauka. Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas.

MILIŪNAITĖ, R., 2004. Skolinių vertės motyvacija. In: Sud. J. GIRČIENĖ. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba. Mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 30–54.

Naujasis Tilžės Keleivis, Prūsų Lietuvių tautinė Mažumos Laikraštis, 1924–1940. Tilfit: Verlag „Lituania“.

PALIONIS, J., 1995. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. 2-asis leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PAŽŪSIS, L., 1981. Lexical interference as a mode of convergent change. *Baltistica*, XVII (1), 77–83.

RUDAITIENĖ, V.; VITKAUSKAS, V., 1998. *Vakarų kalbų naujieji skoliniai*. Vilnius: Enciklopedija.

SKARDŽIUS, P., 1997 [1936]. Svetimybų aplietuvinimas. In: Sud. A. ROSINAS. *Pranas Skardžius. Rinkiniai raštai*. T. 2: *Bendrinės kalbos dalykai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 205–206.

SKARDŽIUS, P., 1999 [1948]. Ar geras yra žodis *golštromas*? In: Sud. A. ROSINAS. *Pranas Skardžius. Rinkiniai raštai*. T. 5: *Akcentologija. Bendrinės kalbos kultūra. Publicistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 692.

SKARDŽIUS, P., 1999 [1950]. Kaip lietuviškai versti anglų *hydrogen bomb*? In: Sud. A. ROSINAS. *Pranas Skardžius. Rinkiniai raštai*. T. 5: *Akcentologija. Bendrinės kalbos kultūra. Publicistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 726.

TESCH, G., 1978. *Linguale Interferenz. Theoretische, terminologische und methodische Grundfragen zu ihrer Erforschung*, Tübingen: TBL-Verlag Narr.

VAICEKAUSKIENĖ, L., 2004a. *Naujųjų lietuvių kalbos svetimžodžių norminimo teorija ir praktika. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija* (mašinosraštis). Vilniaus universitetas.

VAICEKAUSKIENĖ, L., 2004b. Naujųjų svetimžodžių norminimo politika Lietuvoje 1993–1997 m. In: Sud. J. GIRČIENĖ. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba. Mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 55–76.

WAHRIG, G. 2000. *Deutsches Wörterbuch*. Neu herausgegeben von R. WAHRIG-BURFEIND. Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Verlag.

WEINREICH, U., 1976. *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*. München: Beck.

Indrė Brokartaitė-Pladienė

Šiauliai University, Lithuania

Research interests: contacts of the Lithuanian and German languages in East Prussia, typology of loanwords, development of lexis of the German language.

RENDERING GERMAN COINAGES IN THE NEWSPAPER „NAUJASIS TILŽĖS KELEIVIS“ (1924–1940)

Summary

The present article deals with the tendencies rendering German coinages in the newspaper for Lithuanian ethnical minority of East Prussia the „Naujasis Tilžės keleivis“; its publishers and article authors were concerned about retention of the Lithuanian

Indrė Brokartaitė-Pladienė

Uniwersytet w Šiauliai, Litwa

Zainteresowania naukowe: litewsko-niemieckie kontakty językowe w Prusach Wschodnich, typologia zapożyczeń, rozwój leksyki niemieckiej.

FUNKCJONOWANIE NEOLOGIZMÓW NIEMIECKICH W GAZECIE „NAUJASIS TILŽĖS KELEIVIS“ (1924–1940)

Streszczenie

„Naujasis Tilžės keleivis“ jest ostatnią gazetą skierowaną do litewskiej mniejszości narodowej w Prusach Wschodnich. Zawarte w niej teksty pozwalają wnioskować o procesach zachodzących w rozwoju języka litewskiego na tym obszarze, gdzie w wyniku kilkusetletnich litewsko-niemieckich kon-

language in this land. On the base of theoretical considerations by Pažūsis, Girčienė, Drotvinas, integration of approximately 50 German coinages (basically, referential political, civilisation-related notions) in newspaper texts is under investigation, first of all, regarding their graphical emphasis and meta-linguistic commentaries. Taking into account that the coinages are a wider phenomenon, the article also focuses on the processes which are related to the integration into the language system and their entrenchment in the language use.

Rendering German coinages in the texts of the newspaper consisted of several stages. Usually it started with integration into a text (graphical emphasis, meta-linguistic commentaries), where they intertwined with grammatical integration and authors' interaction strategies and developed until they achieved the intended result – “programming” the loanword or its equivalent (usually loan-translation) in the usage. Sometimes this process was prolonged by searching for a more appropriate structure of a compound. Peculiarities of rendering German coinages were predetermined by a number of interrelated factors, which conditioned the constant search for a compromise and rendering dynamics. The following can be mentioned among the most significant: the relevance of the named realia (the term of national-socialism lexis vs. a more common word), the purpose of the text and individual strivings of authors (while highlighting significance of rendering the content, equivalents (reflecting Lithuanian traditions of written East Prussian loan-translations or Lithuanian words of standard Lithuanian) are sought and, on the contrary, while highlighting significance of rendering the form, a loanword is being formed). Universal tendencies of rendering coinages common to modern languages are observed in the newspaper; also, regard of the demands of linguistic community, attempts to employ the possible strategies of bilingualism in order to reflect German coinages by convergent linguistic means are traced.

KEY WORDS: coinage, borrowing, bilingualism, integration into the text (graphical emphasis, meta-linguistic commentary), compound, equivalent for a coinage, loanword, loan-translation, interaction strategy.

taktów językowych wykształciła się powszechna dwujęzyczność. Jednak wydawcy gazety i autorzy artykułów dbali jeszcze o zachowanie języka litewskiego w tej prowincji. Na tle tak skomplikowanej sytuacji społeczno-kulturowej zbadano tendencje w zakresie funkcjonowania neologizmów niemieckich w wymienionej gazecie. Łącząc teoretyczne rozważania zawarte w badaniach nad dwujęzycznością oraz studiach nad zapożyczeniami językowymi, poddano analizie około 50 neologizmów niemieckich (zasadniczo pojęć referencyjnych dotyczących polityki i cywilizacji) występujących w tekstach zamieszczonych w gazecie, omówiono związane z tym procesy zintegrowania z językiem i zakresu użycia.

O osobliwościach funkcjonowania neologizmów niemieckich decyduje kilka wzajemnie powiązanych czynników. Najważniejsze z nich to aktualność nazywanej rzeczywistości, przeznaczenie tekstu i indywidualne cele autorów. Należy odnotować uniwersalność tendencji w zakresie funkcjonowania neologizmów w tekstach zamieszczonych w gazecie, charakterystycznych także dla języków teraźniejszych, jak też uwzględnienie potrzeb litewskiej wspólnoty językowej w Prusach Wschodnich oraz próby oddania niemieckich neologizmów podobnymi środkami językowymi.

SŁOWA KLUCZOWE: neologizm, zapożyczenie, dwujęzyczność, zintegrowanie z tekstem (wyróżnienie graficzne, komentarz metalingwistyczny), wyraz złożony, odpowiednik neologizmu, zapożyczenie, kalka językowa, strategia interakcji.

Gauta 2008 06 30

Priimta publikuoti 2008 08 11

Jūratė Čirūnaitė

Vytauto Didžiojo universitetas
S. Daukanto g. 10–27, LT-44308 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 227 326, +370 670 653 87
El. paštas j.cirunaite@hmf.vdu.lt
Moksliniai interesai: LDK tautų vardynas.

VOLUINĖS BAJORŲ ĮVARDIJIMAS XVI AMŽIUIJE

Straipsnyje tiriamas 1528 m., 1565 m. ir 1567 m. LDK kariuomenės dokumentuose užrašytų Voluinės bajorų – vyrų ir moterų – vardynas. Pirmiausia aprašomi įvardijimo tipai, išvardijami populiariausi įvardijimo būdai, o paskui aprašoma įvardijimo struktūra.

Straipsnyje vartojamas terminas „potenciali pavardė“. Vyrų potencialia pavarde laikomas asmenvardis, esantis antroje (ir trečioje) įvardijimo pozicijoje, kuris tuo metu dar nėra pavardė, tačiau ateityje pavarde gali virsti. Moterų potencialia pavarde laikomi asmenvardžiai, sudaryti iš moterų šeimos narių (tėvo arba sutuoktinio) asmenvardžių arba perkelti iš jų įvardijimo. Vyrų įvardijimų yra 796, moterų – 72. Jie skirstomi į tris įvardijimo tipus: įvardijimą be potencialių pavardžių, vien potencialiomis pavardėmis ir mišrųjį. Įvardijimus sudaro asmenvardžiai ir prievardžiai. Prievardžiai skirstomi į 4 leksines–semantines grupes: luomo, pareigybės, tautybės ir šeimyninės padėties bei giminystės prievardžius. Pagal asmenvardžių skaičių įvardijimai skirstomi į vienanarius, dvinarius, trinarius, keturnarius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: asmenvardis, įvardijimas, prievardis.

Ukrainiečių antroponimija skelbiama jau nuo praėjusio amžiaus pradžios (Словарь украинского языка 1909). Pavardžių sąrašai buvo publikuojami ir praėjusio amžiaus antroje pusėje (Левченко *и др.* 1961), (Редько 1969). Buvo tyrinėjamos ir ukrainiečių pavardės (Худаш 1969), (Худаш 1970). Gana gausiai skelbtos antroponimijos studijos (Шевцова 1978), (Редько 1966), (Чучка 1970), (Худаш 1980), (De Vincenz 1970).

Šiame straipsnyje tiriamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 1528 m., 1565 m. ir 1567 m. kariuomenės dokumentų voluiniečių bajorų vardynas. Tyrimo objektas – ne atskiri asmenvardžiai, o jų junginiai – įvardijimai kartu su prievardžiais. Tiriami ir vyrų, ir moterų įvardijimai. Pirmiausia

aprašomi įvardijimo tipai, išvardijami populiariausi įvardijimo būdai, o paskui – įvardijimo struktūra.

Voluiniečių vyrų įvardijimų 1528 m. dokumente yra 268, 1565 m. dokumente – 203, 1567 m. dokumente – 272. Voluiniečių moterų įvardijimų 1528 m. dokumente yra 22, 1565 m. dokumente – 19, 1567 m. dokumente – 31.

Straipsnyje vartojamas terminas „potenciali pavardė“. Vyrų potencialia pavarde laikomas asmenvardis, esantis antroje (ir trečioje) įvardijimo pozicijoje, kuris tuo metu dar nėra pavardė, tačiau ateityje pavarde gali virsti. Moterų potencialia pavarde laikomi asmenvardžiai, sudaryti iš moterų šeimos narių (tėvo arba sutuoktinio) asmenvardžių arba perkelti iš jų įvardijimo.

Vyrų įvardijimai į įvardijimo tipus skirstomi atsižvelgus į tai, ar į juos įeina potenciali pavardė (patronimas, *-sk-* tipo asmenvardis ar asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys). Moterų įvardijimai į įvardijimo tipus taip pat skirstomi atsižvelgus į tai, ar į juos įeina potenciali pavardė (iš tėvo ir iš sutuoktinio asmenvardžių sudaryti antroponimai).

Visi įvardijimų pavyzdžiai yra metrikuoti. Po kiekvieno yra nurodytas šaltinio puslapis.

Vyrų įvardijimo tipai

Vyrų įvardijimų yra 796. Jie užrašyti 15 įvardijimo būdų. Be šių įvardijimų, yra šeši įvardijimai, neturintys asmenvardžių: *Врадыка*¹ *Луцьки* (c. 420) „Lucko vyskupas“; gen. sg. *Владыки Луцкого* (c. 1248), dat sg. *Князю воеводе Киевскому* (c. 1240, c. 1251) „kunigaikščiui Kijevo vaivada“; dat. sg. *его милости пану воеводе Виленскому* (c. 1251) „jo malonybei ponui Vilniaus vaivada“; *Пань Русинь* (c. 185) „ponas rusinas“.

Įvardijimas be potencialių pavardžių

Užrašyti 63 įvardijimai (7,9% visų įvardijimų).

Įvardijimas vardu. Vienu vardu užrašyti 63 asmenys (7,9% visų įvardijimų, 63% vienanarių, 100% įvardijimų be potencialių pavardžių). 44 įvardijimai neturi jokių nuorodų, pvz., *Святоша* (c. 187), *Якимъ* (c. 187), *Суморокъ* (c. 187). 19 įvardijimų užrašyti su prieveidžiais. Devyni turi nuorodą *пань* („ponas“), pvz., *Пань Боговитинь* (c. 183, c. 187), *Пань*

Коцига (c. 184); *Пань Богданъ* (c. 184), *Пань Дмитръ* (c. 1241). Užrašytas vienas kunigaikštis: gen. sg. *князя Ѡедора* (c. 1252), vienas teisėjas: *Вольчко, судья Володымерски* (c. 420), vienas raštininkas: *Пань Ѡедоръ, писарь Володымерский* (c. 1247). Vienas asmuo gali būti vyskupas: *Сенько Владыка* (c. 185). Užrašyti du iš Prūsijos kilę asmenys: *Матысь Прусский* (c. 1254), *Яцко Прусский* (c. 185), vienas voluinitis: dat. sg. *Ивану Волынъцу* (c. 423), du rusinai: *Пань Ѡедоръ Русинь* (c. 1242), *Пань Яровей Русинь* (c. 1249). Vienas asmuo turi kunigaikščio titulą ir eina vaivados pareigas: gen. sg. *его милости князя Костанътына, воеводы Киевского* (c. 420).

Įvardijimas vien potencialiomis pavardėmis

Užrašyti 38 įvardijimai (4,8% visų įvardijimų).

Įvardijimas viena potencialia pavardė. Užrašyti 37 įvardijimai (4,6% visų įvardijimų, 37% vienanarių, 97,4% vien potencialiomis pavardėmis).

1. *-sk-* tipo priesagos vedinys. 35 įvardijimai (4,4% visų įvardijimų, 35% vienanarių, 92,1% vien potencialiomis pavardėmis). 23 asmenys užrašyti vien asmenvardžiais, pvz., *Ставецкий* (c. 187); *Воходовъский* (c. 187). Taip užrašytųjų yra vienas našlaitis: *Сирота Бобицкий* (c. 187). Šešiuose užrašymuose yra nuoroda *пань*, pvz., *пань Лабунский* (c. 1255), *Пань Ощовъский* (c. 184). Užrašyti keturi kunigaikščiai, pvz., *Князь Долзкий* (c. 186), *Князь Буремский* (c. 183). Vienas asmuo greičiausiai yra vyskupas: *Мренский Владыка* (c. 186).

¹ Turėtų būti *Владыка*.

2. Patroniminės priesagos *-овъ/-евъ* vedinys. Du užrašymai (0,3% visų įvardijimų, 2% vienanarių, 5,3% vien potencialiomis pavardėmis). Abu užrašymai nuorodų neturi: *Чуватовъ* (с. 187); *Скипоровъ* (1, 187).

Įvardijimas dviem potencialiomis pavardėmis. Du *-sk-* tipo priesagos vediniai. Vienos užrašymas (0,1% visų įvardijimų, 0,2% dvinarių, 2,6% vien potencialiomis pavardėmis). Įvardijimas neturi asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių: instr. sg. *Ляховскомъ Краевъском* (с. 424).

Mišrus įvardijimas

Užrašyti 695 įvardijimai (87,3% visų įvardijimų).

Įvardijimas vardu ir viena potencialia pavarde. Yra 650 užrašymų (81,7% visų įvardijimų, 99,8% dvinarių, 93,5% mišrių).

1. Vardas + *-sk-* tipo priesagos vedinys. 460 užrašymų (57,8% visų įvardijimų, 70,7% dvinarių, 66,2% mišrių). 277 įvardijimai neturi jokių nuorodų, pvz., *Прокопъ Гуляницки* (с. 424); *Ярочей Госки* (с. 424). Su nuorodomis – 183 įvardijimai. 136 turi nuorodą *панъ*, pvz., *Панъ Гневошъ Олекъсовски* (с. 422), *Панъ Михайло Ело Молински* (с. 421), *Панъ Ярочей Гостъский* (с. 1243). Užrašyti du teismo darbuotojai: gen. sg. *Андрей Куневъского, суды Кремянецкого* (с. 419), *Князь Оставей Соколски, подсудокъ Луцки* (с. 419), 33 kunigaikščiai, pvz., *Князь Солтанъ Соколский* (с. 183), *Князь Андрей Масальски* (с. 424), du bajorai: *Бояринъ Гуляницкий Яцко* (с. 185), *Бояринъ Гуляницки Ивашко* (с. 423). Du kunigaikščio titulą

turintys asmenys yra laikytojai arba valdytojai: *Князь Федоръ Вишневъский, державца Пропойский* (с. 183), *Князь Иванъ Вишневъский, державца Ейшииъский* (с.183). Užrašyti du raktininkai: *Панъ Олександро Жоравницкий, ключникъ Луцкий* (с. 1238), *Панъ Алекъсандеръ Жоравницки, ключникъ Луцки* (с. 420), trys raštininkai: *Михайло Корытенъски, писаръ Луцки* (с. 420), dat. sg. *Михайлу Корытенском, писару Луцькомъ* (с. 420), *панъ Андрей Жирицкий, писаръ кгородский замку Кремянского* (с. 1239). Užrašytas vienas vaitas: *Янь Котовъский, войтъ Луцкий* (с. 186), vienas maršalka: *Панъ Петръ Загоровский, маршалокъ его королевское милости* (с. 1240), vienas pastalininkis: *Панъ Яронимъ Крупский, столникъ Холмъский* (с. 1249).

2. Vardas + patronimas. 112 užrašymų (14,1% visų įvardijimų, 17,2% dvinarių, 16,1% mišrių). Be asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių, užrašyti 73 įvardijimai, pvz.: *Ворона Яцьковичъ* (с. 1256), *Ивашко Обуховичъ* (с. 187). Su nuorodomis – 39 įvardijimai, 33 turi nuorodą *панъ*, pvz., *Панъ Левъ Котовичъ* (с. 187), *Панъ Богданъ Хребътовичъ* (с. 188). Užrašyti du kunigaikščiai: *Князь Иванъ Григорьевичъ* (с. 183), *Князь Михайло Курцевичъ* (с. 1252), du vėliavininkai: *Григорей Гулевичъ, хоружий земли Волыньское* (с. 1237), gen. sg. *пана хоружого земли Волыньское пана Григорья Гулевича* (с. 1255), vienas vaivada: gen. sg. *его милости князя воеводы Брасловъского князя Романа Санкушковича* (с. 1253), vienas išdininkas: *Подъскарбий земъский панъ Богушъ Боговитиновичъ* (с. 183).

3. Vardas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys. Dviem vardais užrašyti 77 asmenys (9,7% visų įvardijimų, 11,8% dvinarių, 11% mišrių). 42 įvardijimai be asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių, pvz., *Тихно Кисель* (с. 187), *Петръ Кутровъка* (с. 184), *Федоръ Гридъ* (с. 185). Su bendriniais žodžiais užrašyti 35 įvardijimai. Yra 27 ponai, pvz., *Панъ Василей Кошка* (с. 1255), *Панъ Михайло Мышка* (с. 1255), *Панъ Андрей Кисел[ъ]* (с. 1247), trys kunigaikščiai: *Князь Василей Крокотъка* (с. 183), *Князь Иванъ Козека* (с. 187), *Князь Дмитръ Козека* (с. 1246), du teisėjai: *Гаврило Бокей, судья Луцки* (с. 420), *Панъ Гаврило Бокий, судья Луцкий* (с. 1238), du rakamariai: *Панъ Михайло Сербинъ, подкоморый Луцкий* (с. 1238), *Панъ Иванъ Патрикей, подкоморый Кремянский* (с. 1241), vienas raštininkas: *Панъ Григорей Болбасъ, писаръ земьский Кремянский* (с. 1243).
4. Vardas + patroniminės priesagos –ovъ/–evъ vedinys. Vienas įvardijimas (0,1% visų įvardijimų, 0,2% dvinarių, 0,1% mišrių). Įvardijimas užrašytas su luomo nuoroda: *Панъ Омелянь Вишакъ* (с. 1252).

Įvardijimas vardu ir dviem potencialiomis pavardėmis. Vardu ir dviem potencialiomis pavardėmis užrašyti 44 įvardijimai (5,5% visų įvardijimų, 100% trinarių, 6,3% mišrių).

1. Vardas + patronimas + –sk– tipo asmenvardis. 23 užrašymai (2,9% visų įvardijimų, 52,3% trinarių, 3,3% mišrių). Septyni užrašymai jokių nuorodų neturi, pvz., *Василей Солтановичъ Соколски* (с. 420), *Богданъ Богушевичъ*

Пузовски (с. 421). Šeši asmenys užrašyti su nuoroda *панъ*, pvz., *Панъ Григорей Семеновичъ Оранский* (с. 1241), *Панъ Павелъ Тимошевичъ Пузовский* (с. 1242), šeši turi kunigaikščio titulą, pvz., *Князь Василей а князь Богданъ Романовичи Любецкии* (с. 183), *Князь Василей Федоровичъ Четвертенский* (с. 183). Yra du maršalkos: *Панъ Петръ Богдановичъ Загоровъски, маршалокъ господарски* (с. 419), *Панъ Михайло Еловичъ Малинский, маршалокъ его королевской милости* (с. 1237), vienas seniūnas: *Князь Федоръ Михаловичъ Чорторыйский, староста Луцкий* (с. 183), vienas teisėjas: *Панъ Богданъ Костюшковичъ Хобовтовский, судья Володемерский* (с. 1239).

2. Vardas + patronimas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys. Dešimt užrašymų (1,3% visų įvardijimų, 22,7% trinarių, 1,4% mišrių). Keturi be jokių nuorodų, pvz., *Василей Юнковичъ Здринко* (с. 183), *Федоръ Яцьковичъ Ворона* (с. 424), trys turi nuorodą *панъ*: *Панъ Федоръ Нестюковичъ Дедеркало* (с. 1241), *Панъ Федоръ Сидоровичъ Дедеркало* (с. 1240), *Панъ Кондратъ Дашковичъ Дедеркало* (с. 1239). Užrašyti du kunigaikščiai: *Князь Аньдрей Михайловичъ Козека* (с. 187), *Князь Андрей Федоровичъ Головня* (с. 1255), vienas vėliavininkas: *Панъ Михайло Федоровичъ Сербинъ, хоружы земли Вольньское* (с. 419).
3. Vardas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys + –sk– tipo priesagos vedinys. Šeši užrašymai (0,7% visų įvardijimų, 13,6% trinarių, 0,9% mišrių). Vienas įvardijimas neturi jokių nuorodų: *Омелянь Ушакъ Куликовски*

(c. 423), keturi užrašyti su luomo nuoroda *пань, рvз., Пань Семень Черненицкий Ласко* (c. 1241), *Пань Ивань Кирдей Мнишинский* (c. 1243), viename įrašytas raštininkas: *Грыгорей Большачь Росточки, писарь Пресляницки* (c. 420).

4. Vardas + du patronimai. 2 užrašymai (0,3% visų įvardijimų, 4,5% trinarių, 0,3% mišrių). Vienas įvardijimas nuorodų neturi: *Федорь Кыдьяновичь Чапличъ* (c. 421), vienas užrašytas su luomo nuoroda: *Пань Федорь Карнановичь Чапличъ* (c. 1250).
5. Vardas + patronimas + patronimo genityvas. Du užrašymai (0,3% visų įvardijimų, 4,5% trinarių, 0,3% mišrių). Vienas įvardijimas užrašytas be nuorodų: *Андрей Юхновичь Еловича* (c. 185), vienas turi pareigybės ir luomo nuorodas: *Староста Володымерский князь Аньдрей Александровичь Сонкгушковича* (c. 183).
6. Vardas + du –sk– tipo priesagos vediniai. Vienas užrašymas (0,1% visų įvardijimų, 2,3% trinarių, 0,1% mišrių), su luomo nuoroda: *Князь Ивань Масальский Корецкий* (c. 183).

Įvardijimas vardu ir trimis potencialiomis pavardėmis. Užrašytas vienas įvardijimas (0,1% visų įvardijimų, 100% keturnarių, 0,1% mišrių). Įvardijimas vardas + du patronimai + –sk– tipo priesagos vedinys užrašytas su luomo nuoroda: *Пань Федорь Петровичь Чапличъ Шпановский* (c. 1245).

Populiariausi vyrų įvardijimo būdai

1. Vardas + –sk– tipo asmenvardis – 57,8% (460).
2. Vardas + patronimas – 14,1% (112).
3. Vardas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys – 9,7% (77).
4. Vardas –

7,9% (63).

5. –sk– tipo asmenvardis – 4,4% (35).
6. Vardas + patronimas + –sk– tipo asmenvardis – 2,9% (23).
7. Vardas + patronimas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys – 1,3% (10).
8. Vardas + asmenvardis, kuris nėra priesaginis vedinys + –sk– tipo asmenvardis – 0,7% (6).

Vyrų įvardijimo struktūra

Vyrų įvardijimus sudaro 1538 asmenvardžiai. –sk– tipo asmenvardį (vieną arba du) turi 66,2% visų įvardijimų (527), o patronimą (vieną arba du) – tik 19,2% (153). Kitų LDK bajorų vardyne vyrauja patronimai (Čirūnaitė 2000, p. 5).

Be asmenvardžių, į įvardijimus įeina ir asmenvardžius paaiškinančių bendrinių žodžių (prieveidžių). Su prieveidžiais užrašyta 320 įvardijimų (40,2% visų įvardijimų). Nuorodų yra 338. Įvardijime būna 1–2 nuorodos. Šeimyninės padėties ir giminystės nuorodų tėra viena (0,3% visų nuorodų). Užrašytas našlaitis (*Сирота*). Luomo nuorodų daugiausia – 300 (88,8%). 239 kartus užrašyti ponai, 59 kartus – kunigaikščiai, du kartus – bajorai. Pareigybės nuorodų yra 32 (9,5%). Šešis kartus užrašyti raštininkai (*Писарь*), taip pat teisėjai (*Судья, Подсудокъ*). Yra po tris maršalkas (*Маршалокъ*) ir vėliavininkus (*Хоружий*). Randame po du vyskupus (*Владыка*), vaivadas (*Воевода*), pakamarius (*Подкоморий*), laikytojus arba valdytojus (*Державца*), raktininkus (*Ключникъ*), seniūnus (*Староста*). Po vieną kartą užrašyti vaitas (*Войтъ*) ir pastalininkis (*Столникъ*). Tautybės nuorodų yra 5 (1,5%). Po du kartus užrašyti rusinai (*Русинь*) ir prūsai (*Прусский*), vieną kartą – voluinietis (*Волынецъ*).

Įvardijimo ilgis – 1–4 asmenvardžiai. Vyrauja dvinariai įvardijimai – 651 (81,8%),

yra 100 (12,6%) vienanarių, 44 (5,5%) trinariai, 1 (0,1%) keturnaris įvardijimas. Vidutinis įvardijimo ilgis – 1,93.

Su vardu užrašyti 758 (95,2%) vyrų įvardijimai.

Moterų įvardijimo tipai

Moterų įvardijimų yra 72. Jie užrašyti 15 būdų. Voluinėje nebuvo vieno moterų įvardijimo tipo – be potencialių pavardžių.

Įvardijimas vien potencialiomis pavardėmis

Vien potencialiomis pavardėmis užrašyti 68 įvardijimai (94,4% visų įvardijimų).

Įvardijimas viena potencialia pavarde. Užrašyta 19 įvardijimų (26,4% visų įvardijimų, 100% vienanarių, 27,9% vien potencialiomis pavardėmis).

1. *–sk–* tipo priesagos vedinys. Devyni užrašymai (12,5% visų įvardijimų, 47,4% vienanarių, 13,2% vien potencialiomis pavardėmis). Be prievardžių užrašyti du įvardijimai: *Бабиньская* (c. 420) „Babinskio žmona“, *Клевецкая* (c. 187). Yra viena našlė: gen. sg. *Овлучемское вдовы* (c. 1254). Kiti šeši įvardijimai turi luomo nuorodas. Užrašytos trys kunigaikštienės: *Княгиня Яловицкая* (c. 1240), *княгиня Жаславьская* (c. 183), *Кнегиня Корецкая* (c. 183), trys ponios: gen. sg. *Пани Жуковецкое* (c. 1252), *Пани Горзенская* (c. 184), *Пани Войсецкая* (c. 186).
2. Priesagos *–овая /–евая* vedinys. Septyni užrašymai (9,7% visų įvardijimų, 36,8% vienanarių, 10,3% vien potencialiomis pavardėmis). Vienas įvardijimas nuorodų neturi: *Калишова* (c. 187) „Kališo žmona“, šeši užrašyti su nuoroda *пани*,

pvz., *пани Климентовая* (c. 1239); *пани Юхновая* (c. 1240).

3. Priesagos *–иная* vedinys. Du užrašymai (2,8% visų įvardijimų, 10,5% vienanarių, 2,9% vien potencialiomis pavardėmis). Užrašyta viena ponia: gen. sg. *Пани Сеньутиное* (c. 1256) „pono Seniutos žmonos“, viena kunigaikštienė: *Кнегини Кропотчыная* (c. 423).
4. Vyriško vardo galūnės vedinys. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 5,3% vienanarių, 1,5% vien potencialiomis pavardėmis). Įvardijimas turi luomo nuorodą: gen. sg. *Паней Сенестаное* (c. 420) „pono Senestano žmonos“.

Įvardijimas dviem potencialiomis pavardėmis. 48 įvardijimai (66,7% visų įvardijimų, 96% dvinarių, 70,6% vien potencialiomis pavardėmis).

1. Priesagos *–овая /–евая* vedinys + *–sk–* tipo priesagos vedinys. 32 užrašymai (44,4% visų įvardijimų, 64% dvinarių, 47,1% vien potencialiomis pavardėmis). Keturiems įvardijimams būdinga *–sk–* tipo asmenvardžio prepozicija, pvz., *Иваницкая Сеньковая* (c. 186) „Ivanickio Senkaus žmona“. 12 įvardijimų be nuorodų, pvz., *Павлова Корытенская* (c. 186), *Барсановая Жоравницкая* (c. 186), septynios kunigaikštienės, pvz., *Кнегиня Александровая Буремская* (c. 183), *кнегина Ивановя Четвертьтинская* (c. 423), 13 ponių, pvz., *Пани Томьковая Посяговецкая* (c. 185), gen. sg. *Пани Юрьево Овлучемское* (c. 1256).
2. Du priesagos *–овая /–евая* vediniai. 9 užrašymai (12,5% visų įvardijimų, 18% dvinarių, 13,2% vien potencialiomis pavardėmis). Keturi įvardijimai jokių papildomų nuorodų neturi, pvz., *Яцьковая Ручиновая* (c. 421),

- Петровая Семашковая* (с. 422). Užrašyta viena kunigaikštienė: *Кнегиня Ивановя Курцова* (с. 187), trys ponios: *Пани Петровая Семашковая* (с. 1252), gen. sg. *Пани Григорьевое Толмачовое* (с. 1253), *Пани Васковая Промчейковоя* (с. 184). Vienas įvardijimas turi dvi nuorodas – našlystės ir luomo: *Пани Семенова Посникова вдова* (с. 1252).
- Priesagos *-овая /-евая* vedinys + priesagos *-иня* vedinys. Trys užrašymai (4,2% visų įvardijimų, 6% dvinarių, 4,4% vien potencialiomis pavardėmis). Vienas užrašymas nuorodų neturi: *Игнатовя Дчусиня* (с. 188) „Ignato Džuso žmona“, vienas turi nuorodą *пани: Пани Григорьевая Сенютиня* (с. 1241), viename užrašyta kunigaikštienė: gen. sg. *Княгини Василевое Бульжиное* (с. 1256).
  - Priesagos *-овая /-евая* vedinys + vyriškojo patronimo genityvas. Du užrašymai (2,8% visų įvardijimų, 4% dvinarių, 3% vien potencialiomis pavardėmis). Vienas įvardijimas nuorodų neturi: *Климентовя Войничя* (с. 420) „Klimento, Voinos sūnaus, žmona“, vienas su luomo nuoroda: *Пани Романовя Гулевичя* (с. 1248).
  - Priesagos *-овая /-евая* vedinys + priesagos *-овна /-евна* vedinys. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 2% dvinarių, 1,5% vien potencialiomis pavardėmis), nuorodų neturi: *Петровя Денисковня* (с. 423) „Petro žmona, Deniskos duktė“.
  - Priesagos *-овая /-евая* vedinys + priesagos *-овая /-евая* vedinys iš vyriškojo patronimo. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 2% dvinarių, 1,5% vien potencialiomis pavardėmis), be nuorodų: *Романовя Гулевичовя* (с. 421) „Romano, Gulio sūnaus, žmona“.
- Įvardijimas trimis potencialiomis pavardėmis.** Tokiomis pavardėmis, kurias sudaro du priesagos *-овая /-евая* vediniai ir vyriškojo vardo nominatyvas, užrašyta viena moteris (1,4% visų įvardijimų, 33,3% trinarių, 1,5% vien potencialiomis pavardėmis), užrašymas be nuorodų: *Михайлова Богувитыновя Шуньбаръ* (с. 420) „Michailo Boguvitino Šunbaro žmona“.
- Mišrus įvardijimas**
- Užrašytos keturios moterys (5,6% visų įvardijimų).
- Įvardijimas vardu ir viena potencialia pavarde.** Dvi moterys (2,8% visų įvardijimų, 4% dvinarių, 50% mišrių).
- Vardas + priesagos *-овая /-евая* vedinys. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 2% dvinarių, 25% mišrių), nuorodų neturi: *Гальжка Железьковя* (с. 184) „Galžka, Železkos žmona“.
  - Vardas + priesagos *-иня* vedinys. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 2% dvinarių, 25% mišrių), be nuorodų: *Ениня Мар[ъ]я* (с. 186) „Jeno žmona Marja“.
- Įvardijimas vardu ir dviem potencialiomis pavardėmis.** Užrašytos dvi moterys (2,8% visų įvardijimų, 66,7% trinarių, 50% mišrių).
- Priesagos *-овая /-евая* vedinys + *-sk-* tipo priesagos vedinys + vardas. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 33,3% trinarių, 25% mišrių), su dviem luomo nuorodom: gen. sg. *Пани Федоровое Миневское пани Раины* (с. 1248) „ponia Fedoro Minevskio žmona Raina“.

2. Vardas + priesagos *-овна /-евна* vedinys + vyriškojo patronimo genityvas. Vienas užrašymas (1,4% visų įvardijimų, 33,3% trinarių, 25% mišrių), su luomo nuoroda: gen. sg. *Панъны Ганны Михайловны Гулевича* (с. 1248) „panelės Hanos, Michailo, Gulio sūnaus, dukters“.

Populiariausi moterų įvardijimo būdai

1. Vardas + *-овая /-евая* vedinys + *-sk-* tipo asmenvardis – 44,4% (32). 2-3. *-sk-* tipo asmenvardis – 12,5% (9). 2-3. Du priesagos *-овая /-евая* vediniai – 12,5% (9). 4. Priesagos *-овая /-евая* vedinys – 9,7% (7). 5. Priesagos *-овая /-евая* vedinys + priesagos *-иная* vedinys – 4,2% (3). 6-7. Priesagos *-иная* vedinys – 2,8% (2). 6-7. Priesagos *-овая /-евая* vedinys + vyriškojo patronimo genityvas – 2,8% (2).

Moterų įvardijimo struktūra

Moterų įvardijimus sudaro 128 asmenvardžiai. Be asmenvardžių, į įvardijimus įeina ir prievardžiai. Su prievardžiais užrašyti 46 įvardijimai (63,9% visų įvardijimų). Nuorodų paprastai būna po vieną įvardijime. Du įvardijimai turi po dvi nuorodas. Vyrauja luomo nuorodos. Jų yra 46 (95,8% visų nuorodų). 13 kartų užrašytos kunigaikštienės (*Княгиня*), 33 kartus – ponios (*Пани*). Yra dvi šeimyninės padėties ir giminystės nuorodos (4,2% visų nuorodų). Abu kartus užrašytos našlės (*Вдова*).

Įvardijimo ilgis – 1–3 asmenvardžiai. Vyrauja dvinariai įvardijimai: jų yra 50 (69,4%). Nedaug yra vienanarių – 19 (26,4%) ir trinarių – 3 (4,2%). Vidutinis įvardijimo ilgis – 1,78.

Su vardu užrašyti keturi įvardijimai (5,6% visų įvardijimų). Kitų LDK regionų bajorų luomo moterų vardyne įvardijimų su vardais gerokai daugiau (Čirūnaitė 2000, p. 8).

Išvados

1. Iš vyrų įvardijimo tipų populiariausias yra mišrusis (87,3% visų įvardijimų). Nedaug yra įvardijimų be potencialių pavardžių (7,9%) ir vien potencialiomis pavardėmis (4,8%).
2. Vyrų įvardijimuose *-sk-* tipo asmenvardį turi 66,2% įvardijimų, o patronimą – tik 19,2% įvardijimų. *-sk-* tipo asmenvardžių gausa Voluinės bajorų vardynas skiriasi nuo kitų regionų LDK bajorų vardyno, kuriame vyrauja patronimai.
3. Vyrų įvardijimo ilgis – 1–4 asmenvardžiai. Vyrauja dvinariai įvardijimai (81,8%), daug mažiau yra vienanarių (12,6%), trinarių (5,5%), keturnarių (0,1%) įvardijimų.
4. Prievardžių turi 40,2% vyrų įvardijimų. Nuorodų įvardijime būna 1–2.
5. Vyrų įvardijimuose iš prievardžių vyrauja luomo nuorodos (88,8%). Pareigybės nuorodų yra 9,5%, tautybės – 1,5%, šeimyninės padėties ir giminystės – 0,3%.
6. Su vardu užrašyta 95,2% vyrų įvardijimų.
7. Iš moterų įvardijimo tipų populiariausias yra įvardijimas vien potencialiomis pavardėmis (94,4%). Nedaug tėra mišraus įvardijimo (5,6%). Visai neužfiksuota įvardijimų be potencialių pavardžių.
8. Moterų įvardijimo ilgis – 1–3 asmenvardžiai. Vyrauja dvinariai (69,4%), nedaug yra vienanarių (26,4%) ir trinarių (4,2%) įvardijimų.

9. Moterų įvardijimuose pavardžių turi 63,9% visų įvardijimų. Nuorodų būna po vieną ar dvi įvardijime.
10. Moterų įvardijimuose iš pavardžių vėra luomo nuorodos (95,8%). Nedaug

- yra šeimininės padėties ir giminystės nuorodų (4,2%). Neužfiksuota parei-gybės ir tautybės nuorodų.
11. Vardas beveik nebūdingas Voluinės moterų vardynui. Su juo užrašyta tik 5,6 % moterų įvardijimų.

Šaltinis

Литовская Метрика, ч. III: Книги Публичныхъ Дель. Переписи войска Литовскаго, 1915. Петроградъ.

Literatūra

ČIRŪNAITĖ, J., 2000. *Moterų įvardijimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės dokumentuose: Daktaro disertacijos santrauka.* Humanitariniai mokslai, filologija. Kaunas: VDU leidykla.

DEVINCENZ, A., 1970. *Traité d'anthroponymie houtzoule.* München: Wilhelm Fink Verlag.

ЛЕВЧЕНКО, С. П.; СКРИПНИК, Л. Г.; ДЗЯТКІВСЬКА, Н. П., 1961. *Словник власних імен людей.* Київ: Радянська школа.

РЕДЬКО, Я. К., 1966. *Сучасні українські прізвища.* Київ: Наукова думка.

РЕДЬКО, Ю. К., 1969. *Довідник українських прізвищ.* Київ: Радянська школа.

Словарь украинского языка, 1909. Ред. Б. Д. ГРИНЧЕНКО. Т. 4, Р-Я. Киевъ: Киевская старина.

ХУДАШ, М. Л., 1969. 3 історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство.* № 2, 37–46.

ХУДАШ, М. Л., 1970. К вопросу о возникновении украинских фамилий. *Ин: Антропонимика.* Москва, 121–125.

ХУДАШ, М. Л., 1980. *Украинская антропонимия XIV – начала XIX в. (мужские именованія).* Автореф. дис. д-ра филол. наук. Ужгород.

ЧУЧКА, П. П., 1970. *Антропонимія Закарпаття.* Ужгород.

ШЕВЦОВА, В. А., 1978. *Антропонимия среднеднепровского левобережья Украины.* Автореф. дисс. канд. филол. наук. Киев.

Jūratė Čirūnaitė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: onomastics of the nations of Grand Duchy of Lithuania.

Jūratė Čirūnaitė

Uniwersytet Witolda Wielkiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: antroponimia narodowości Wielkiego Księstwa Litewskiego.

NAMING OF THE VOLYNIE NOBILITY IN THE 16TH CENTURY

Summary

The anthroponyms of the Volynie nobility were collected from the military documents of the 16th century Grand Duchy of Lithuania. 796 names of men were found. The mixed type is the most popular among them (87,3%). There are very few names without potential surnames (7,9%), as well as the ones containing only potential surnames (4,8%). The length of men's names is 1–4 members. Two member names prevail (81,8%), less numerous are anthroponyms consisting of only one member

IMIENNICTWO OSOBOWE SZLACHTY WOŁYŃSKIEJ W XVI WIEKU

Streszczenie

Artykuł zawiera analizę nazw własnych osobowych (mężczyzn i kobiet) szlachty wołyńskiej przeprowadzoną na podstawie materiału antropomicznego zawartego w rejestrach popisu wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1528, 1565 i 1567. Omówione zostały typy nazw osobowych, najpopularniejsze sposoby identyfikacji osób oraz struktura nazw osobowych.

W artykule zastosowano termin „potencjalne nazwisko“. Za potencjalne nazwisko mężczyzn

(12,6%), three member names comprise 5,5%, and four-member names are very rare (0,1%).

The suffix *-sk-* is found in 66,2% of male anthroponyms and only 19,2% of them have a patronymic. Thus, the characteristic feature of the Volyne nobility anthroponyms is suffix *-sk-*, whereas in other regions of the Grand Duchy of Lithuania patronyms prevail.

Male names, which have members explaining anthroponyms by means of common words, comprise 40,2%. Here the words characterising the nobility (88,8%), job definition (9,5%), nationality (1,5%), family status or kinship (0,3%) prevail. 95,2% of male names include Christian name.

The number of female names is 72. The most popular among them are the anthroponyms with potential surnames (94,4%). Mixed anthroponyms are scarce (5,6%). Anthroponyms without potential surnames were not recorded. The length of female anthroponyms is 1–3 members. Two member names prevail (69,4%), less numerous are one member anthroponyms (26,4%), and there are few three member names (4,2%).

Common words explaining proper names are found in 63,9% of female anthroponyms. The nobility reference occurs in 95,8% of names. Very few anthroponyms include family status or kinship (4,2%). Job or nationality references were not recorded. Christian name is not usually recorded (only 5,6%) in the index of proper names of Volyne females.

The most popular male names: 1. Name + *-sk-* type proper name – 57,8% (460). 2. Name + patronymic – 14,1% (112). 3. Name + proper name which is not the suffix derivative – 9,7% (77). 4. Name – 7,9% (63). 5. *-sk-* type proper name – 4,4% (35). 6. Name + patronymic + *-sk-* type proper name – 2,9% (23). 7. Name + patronymic + proper name which is not the suffix derivative – 1,3% (10). 8. Name + proper name which is not the suffix derivative + *-sk-* type proper name – 0,7% (6).

The most popular female names: 1. Name + *-овая /-евая* derivative + *-sk-* type proper name – 44,4% (32). 2-3. *-sk-* type proper name – 12,5% (9). 2-3. Two suffix *-овая /-евая* derivatives – 12,5% (9). 4. *-овая /-евая* suffix derivative – 9,7% (7). 5. *-овая /-евая* suffix derivative + suffix *-иня* derivatives – 4,2% (3). 6-7. Suffix *-иня* derivatives – 2,8% (2). 6-7. Suffix *-овая /-евая* derivatives + the genitive of male patronymic – 2,8% (2).

KEY WORDS: onomastics, name, patronymic.

uznaje się nazwę własną osobową występującą na drugiej (i trzeciej) pozycji antroponimu, która w owym czasie nie była jeszcze nazwiskiem, jednak w przyszłości mogła się nim stać; za potencjalne nazwisko kobiet uważa się nazwy własne osobowe utworzone od antroponimów członków rodziny kobiet (ojca lub małżonka) lub przeniesione z ich imiennictwa. Wyodrębniono 796 nazw osobowych mężczyzn i 72 nazwy osobowe kobiet. Dokonano ich podziału na trzy typy: nazwy osobowe bez potencjalnych nazwisk, nazwę osobowe – potencjalne nazwiska oraz typ mieszany.

Nazwy własne osobowe składają się z imion własnych i apelatywów. Apelatywy podzielono na 4 grupy leksykalno-semantyczne: apelatywy będące wyznacznikami przynależności stanowej, sprawowanego urzędu lub narodowości oraz apelatywy określające stan małżeński i stosunki pokrewieństwa. W zależności od liczby elementów składowych antroponimy dzieli się na jedno-, dwu-, trój- i czteroczłonowe.

SŁOWA KLUCZOWE: antroponim, nazwa własna osobowa, apelatywy.

Gauta 2008 11 30

Priimta publikuoti 2009 01 10

Дануте Балшайтите

Вильнюсский университет
Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
E-mail: danubals@takas.lt

Область научных интересов автора: экспериментальная фонетика, стилистика, культура речи.

ГЛАСНЫЙ [ы] В РУССКОЙ РЕЧИ ЛИТОВЦА

Гласный [ы] отличается от остальных русских гласных дифтонгоидностью по ряду, что на акустическом уровне выражается в повышении частоты второй форманты в начале звучания гласного от более низкого положения до более высокого. Отсутствие гласного [ы] в вокалической системе литовского языка позволяет предположить особенности его реализации в речи литовцев, изучающих русский язык.

В статье анализируются акустические параметры (исходная частота второй форманты, частота второй форманты на стационарном участке, величина, направление и длительность перепада частоты второй форманты) переходного участка ударного гласного [ы] в произношении носителей литовского языка. Согласно полученным данным, в большинстве случаев дикторы-литовцы сохраняют дифтонгоидность гласного [ы], однако в позиции после губного [f] и в некоторых словах после согласных [š] [n] начальная фаза [ы] представляет собой нулевой перепад частоты второй форманты. В русской речи литовцев начальная фаза гласного [ы] является неоднородной по скорости и величине изменения частоты второй форманты: в позиции после губных [p], [b], [v], [m] и переднеязычных [t] и [s] частота FII повышается резко и очень значительно, в позиции после остальных согласных – плавно и на небольшую величину. Для [ы] в произношении носителей литовского языка характерно значительно более низкое исходное значение частоты второй форманты сравнительно с «эталонным» [ы].

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: дифтонгоидность, акустические характеристики, начальный элемент гласного, перепад частоты второй форманты.

Исследования фонетической интерференции, являющейся результатом взаимодействия систем контактирующих языков, являются важными как для изучения механизмов порождения и восприятия речи, так и в прикладном аспекте – при обучении иноязычному произношению.

Взаимодействие языков на звуковом уровне определяется многими факторами и в первую очередь – соотношением фонологических систем. При сопостав-

лении фонологических систем контактирующих языков необходимо учитывать количество фонем, набор дифференциальных признаков и реализацию фонем в речи (Динамика структуры современного русского языка 1982, с. 25; Вербицкая 2004, с. 230).

Системы гласных современных литературных русского и литовского языков различаются: количеством фонем – в литовском языке насчитывается 11 монофтонгов – /i:/, /e:/, /i/, /ɛ/, /æ:/, /a:/, /a/, /o/,

/o:/, /u/, /u:/ (Girdenis 2003), в русском – 6: /i/, /e/, /ы/, /a/, /o/, /u/ (Бондарко 1998); наличием противопоставленных по долготы-краткости 5 пар литовских гласных и отсутствием такого противопоставления в русском языке; отсутствием в системе литовского языка /ы/; артикуляционными различиями основных аллофонов ударных гласных (подробнее см. Грамматика литовского языка 1985, Плакунова 1978). Одним из основных отличий вокалических систем русского и литовского языков является отсутствие в системе литовского языка фонемы /ы/.

«Гласный [ы] доставляет большие затруднения нерусским, изучающим русский язык» (Аванесов 1984, с. 77). Трудности при освоении произношения гласного [ы] литовцами и носителями других языков обусловлены неоднородностью его артикуляции: в отличие от остальных русских гласных [ы] характеризуется дифтонгоидной артикуляцией, «...начинаясь с непередней артикуляции, он разворачивается во времени как гласный, произносимый с передне-верхним положением языка, т. е. как гласный переднего ряда» (Бондарко 1998, с. 78; см. также Князев, Пожарицкая 2003, с. 36). Как отмечает Л. В. Бондарко, «дифтонгоидность гласного [ы] была замечена еще А. Н. Томсоном, она, так же, как неоднородность гласного [о], является обязательной приметой русской речи, а ее отсутствие воспринимается как акцентное произношение» (Бондарко 1998, с. 78). Акустическим коррелятом неоднородной по ряду артикуляции [ы] является изменение частоты второй форманты: «...для гласного [ы] характерно значительное повышение частоты FII от начала глас-

ного к его завершению» (Бондарко 1998, с. 78). Формантная структура русского гласного [ы] описывается неоднозначно. М. И. Матусевич описывает гласный [ы] как гласный смешанного ряда (или заднего ряда продвинутого вперед), высокого подъема, лабиализованного» и приводит следующие средние частотные значения двух первых формант: F₁ – 200-300 Гц, F₂ 1600-1700 Гц. (Матусевич 1976, с. 82). Согласно данным исследования «Динамика структуры современного русского языка в слове *ширь*, «FII гласного [ы] после согласного /š/ на границе с предшествующим согласным – 1500 Гц, и на стационарном участке – около 2000 Гц» (Динамика структуры современного русского языка 1982, с. 49). Высокое положение частоты второй форманты на стационарном участке гласного объясняется влиянием последующего мягкого согласного (Динамика структуры современного русского языка 1982, с. 49). С. В. Князев, отмечает, что дифтонгический характер гласного [ы] «проявляется в том, что вторая форманта [ы] постепенно повышается, часто доходя до значения, характерного для [и] (2200-2500 Гц)» (Князев, Пожарицкая 2003, с. 36).

Неоднородность артикуляции гласного [ы] и отсутствие его в вокалической системе литовского языка позволяет предположить особенности его реализации в речи литовцев, изучающих русский язык.

Целью спектрального анализа является определение акустических характеристик ударного гласного [ы] в сочетании с согласными разного качества в произношении носителей литовского языка.

Материалом для исследования послужили двусложные слова, первые ударные слоги которых представляют собой сочетание всех согласных с гласным [ы]. Для записи были подобраны по три слова для каждого согласного, со слогом [фы] – два слова (см. таблицу). Изолированные слова были начитаны двумя дикторами – носителями литовского литературного языка. Оба диктора – студенты 1 курса специальности «русский и английский языки», русский язык они изучали в средней школе как второй иностранный.

На динамических спектрограммах определены следующие акустические параметры гласного [ы]:

- частота первой форманты стационарной части F1;
- начальная частота второй форманты F1₀;
- частота второй форманты стационарной части F11;
- величина перепада частоты второй форманты;
- длительность начального элемента;
- длительность гласного.

Акустические характеристики начального элемента гласного [ы] в произношении носителей литовского языка.

Слово	F1 ₀	F11	Перепад	Длительность	Слово	F1 ₀	F11	Перепад	Длительность
тыла	670	1850	1180	25	шило	1830	1830	0	0
тыква	720	1880	1160	10	шире	1550	1910	360	30
тычу	890	1960	1070	10	живо	1390	1710	320	50
дыбом	780	1930	1150	15	жито	1480	1840	360	25
дыма	1580	1930	350	30	жижа	770	1960	1190	15
дыня	1530	1860	330	25	рыло	1190	1780	590	50
лыжа	1340	1700	360	35	рыба	1600	1880	280	25
лысый	1380	1850	470	25	рынок	1380	1770	390	33
лыко	1250	1910	660	35	пышка	520	1610	1090	20
ныне	1470	1870	400	18	пыжик	520	1600	1080	15
нынче	1330	1910	580	35	пытка	640	1800	1160	20
нытик	2070	2070	0	0	были	600	1840	1240	20
цифра	1680	1850	170	20	было	550	1640	1090	15
цыпа	780	1880	1100	15	бычий	530	1910	1380	8
цирка	1440	1670	230	20	фыркну	1890	1890	0	0
сыто	670	1880	1210	10	фыркать	1860	1860	0	0
сыра	740	1870	1170	18	выше	1030	2190	1160	20
сыщик	710	1880	1170	20	выбор	830	1890	1060	5
зыбка	1030	1690	660	20	вывод	520	1690	1170	20
зыкать	1410	1940	530	40	мыто	1510	1880	370	30
зыбче	1230	1890	660	45	мыло	570	1830	1260	20
шишка	1810	1810	0	0	мысли	580	1820	1240	10

Согласно полученным данным частотные значения частоты первой форманты стационарной части гласного [ы] колеблются в пределах 240–310 Гц, второй форманты – в пределах 1600–2190 Гц, средние значения частоты F1 и F2 составляют 270 Гц и 1840 Гц соответственно. В подавляющем большинстве случаев в спектральной картине гласного [ы] наблюдается повышение частоты второй форманты. Необходимо отметить, что исходное частотное значение F2 колеблется в очень широком диапазоне: от 520 Гц до 1580 Гц и в среднем составляет 920 Гц. Схематически формантная структура гласного [ы] в произношении носителей литовского языка представлена на рисунке 1.

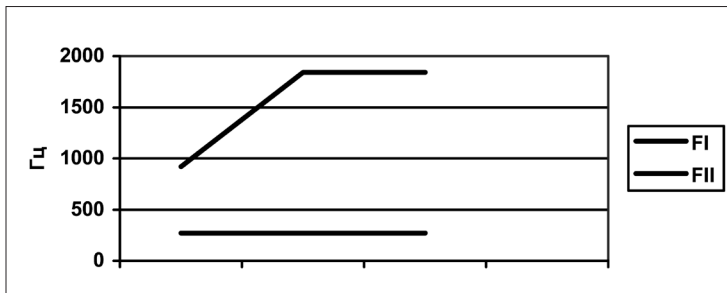

Рис. 1. Формантная структура гласного [ы]

Длительность ударного гласного [ы] колеблется в пределах 80–140 мс и в среднем составляет 102 мс, тогда как средняя длительность [ы] в нормативном произношении – около 120 мс (Матусевич 1976, с. 82).

Усредненные значения частот первой и второй форманты анализируемого гласного свидетельствуют о том, что в отличие от «эталонного» [ы], [ы] в произношении дикторов-литовцев характеризуется несколько более низким (ниже

2000 Гц) положением второй форманты в спектральной картине гласного, и соответственно – несколько более задней артикуляцией. В произношении литовцев переходный участок между согласным и гласным начинается с очень низкого (ниже 1000 Гц) положения второй форманты [ы]. Однако усредненные данные скрывают значительную вариативность акустических характеристик гласного [ы] в произношении литовцев. Особенно это касается начального элемента гласного в сочетаниях с согласными разного качества.

Прежде всего необходимо отметить однородность гласного по ряду (отсутствие движения второй форманты) в отдельных словах: *нытик, шишка,*

шило, фыркать, фыркну (см. табл.). Отсутствие изменения частоты второй форманты на всем протяжении звучания гласного характерно для русского [i] (Бондарко 1998, с. 113) и для литовских краткого [i] и долгого [i:] в позиции после всех согласных, за исключением [k'], [g'] и [s'], [z']: в слогах с заднеязычными согласными литовские [i] и [i:] отличаются положительным перепадом частоты второй форманты в начале звучания, в слогах с переднеязычными [s'], [z'] долгий

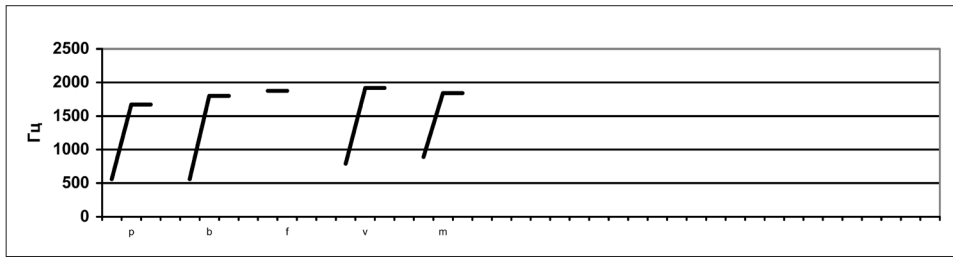

Рис. 2. Схематические изображения изменения частоты F_2 гласного [ы] после губных согласных

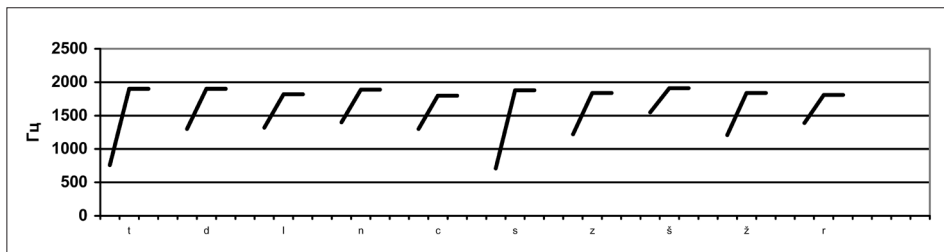

Рис. 3. Схематические изображения изменения частоты F_2 гласного [ы] после переднеязычных согласных

[i:] – отрицательным движением второй форманты (Балшайтите 2007). Следовательно, в перечисленных выше словах дикторы-литовцы вместо [ы] реализуют [i:]. Исследователи фонетической интерференции отмечают потенциальную возможность замены русского гласного [ы] гласным [i:] в речи носителей языков, в системах которых нет фонемы /ы/ (Динамика структуры современного русского языка, с. 45). Результаты слухового анализа русской речи литовцев показали, что «замены [ы] на [i:] встречаются крайне редко» и при чтении связного текста (Вербицкая 2004, с. 325).

Во всех остальных случаях в спектральной картине гласного [ы] наблюдается изменение частоты второй форманты от более низкого положения в начале звучания гласного до более высокого на стационарном участке.

Примечательно, что в некоторых словах: *дыма* ($F_{П0}$ – 1580 Гц, F_2 – 1930 Гц), *дыня* ($F_{П0}$ – 1530 Гц, F_2 – 1860 Гц), *ныне* ($F_{П0}$ – 1470 Гц, F_2 – 1870 Гц), *шире* ($F_{П0}$ – 1550 Гц, F_2 – 1910 Гц), *мыто* ($F_{П0}$ – 1510 Гц, F_2 – 1880 Гц), произнесенных дикторами-литовцами, начальный элемент [ы] по акустическим параметрам практически не отличается от начального элемента «эталонного» [ы].

Длительность и величина перепада частоты F_2 начального элемента гласного, как отмечалось выше, сильно варьируют в зависимости от качества предшествующего согласного. Очень большим перепадом (около 1000 Гц) частоты форманты гласного на границе с согласным характеризуются слоги с губными согласными (за исключением [f] (см. рис. 2)) и слоги с переднеязыч-

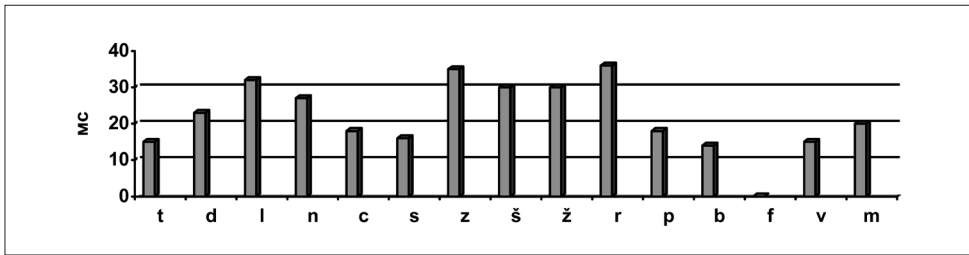

Рис. 4. Длительность начального элемента гласного [ы] после согласных разного качества

ными [t] и [s] (см. рис. 3)¹. В слогах с остальными согласными величина перепада частоты второй форманты в начале звучания [ы] колеблется от 360 Гц (после [š]) до 620 Гц (после [ž]). Средняя длительность начального элемента гласного варьирует от 14 мс в слогах с [b] до 36 мс в слогах с [r] (см. рис. 4). Однако влияние качества предшествующего согласного на акустические (и соответственно артикуляторные характеристики) гласного [ы] в русской речи литовца носит иной характер, чем в «эталонном» произношении. В нормативном русском произношении «... основное качество неоднородного по ряду [ы], его дифтонгоидность, наиболее ярко выражено после губного и перед любым мягким согласным. Вообще говоря, начальная фаза этого гласного полностью зависит от предшествующего согласного в том смысле, что он может артикулироваться как более продвинутый вперед после переднеязычных или огубленный после губных...» (Бондарко, 1998, с. 114).

Согласно полученным данным, дифтонгоидность гласного [ы] (очень большой по величине перепад частоты второй форманты) наиболее ярко выражается в слогах с губными согласными [p], [b], [v] и [m], тогда как в слогах с губным [f] дикторы-литовцы реализуют однородный по ряду согласный (частота второй форманты не изменяется на протяжении звучания всего гласного); с другой стороны, в слогах с переднеязычными согласными [t] и [s] наблюдается такое же большое изменение частоты FII, как и в слогах с губными [p], [b], [v] и [m].

Обращает на себя внимание последовательное соотношение длительности начального элемента и величины перепада частоты второй форманты гласного [ы] в произношении носителей литовского языка (см. рис. 2, 3, 4). Слоги с губными [p], [b], [v], [m] и переднеязычными [t] и [s] характеризуются очень большим перепадом частоты FII гласного (от 950 Гц до 1240 Гц) и небольшой длительностью переходного участка (от 15 мс до 20 мс), тогда как для слогов с остальными согласными характерны сравнительно небольшой перепад частоты FII (от 360 Гц до 620 Гц) и относительно большая длительность (от 23 мс до 36 мс) переходного участка гласного [ы]. Таким

¹ После согласных [n] и [š] дифтонгоидность [ы] сохраняется только в словах *ныне*, *нынче* и *шире*. На рисунках 3 и 4 представлены данные об акустических характеристиках переходного участка гласного [ы], полученные после усреднения его частотных значений и длительности только в этих словах.

образом, в произношении дикторов-литовцев в спектральной картине гласного [ы] (в случаях наличия переходного участка) наблюдается или резкое и очень значительное, или плавное и небольшое повышение частоты второй форманты в начале звучания.²

Еще одна особенность произношения гласного [ы] дикторами-литовцами – отсутствие повышения частоты второй форманты под влиянием мягкости последующего согласного (см. табл.), характерного для [ы] в нормативном русском произношении (Бондарко 1998, с. 114; Динамика 1982, с. 49).

Обобщая результаты спектрального анализа, необходимо отметить, что в произношении носителей литовского языка гласный [ы] характеризуется большой вариативностью: 1) в большинстве случаев сохраняется дифтонгоидность гласного [ы], проявляющаяся в повышении частоты второй форманты; 2) в отдельных словах дикторы-литовцы реализуют гласный, по акустическим характеристикам совпадающий с «эталонным»; 3) в некоторых

случаях происходит замена [ы] на [i] (в словах с согласным [f] и в реализациях слов *нытик*, *шило* и *шишка*). В отличие от начальной фазы «эталонного» гласного [ы], в произношении носителей литовского языка дифтонгоидность гласного [ы] выражается иначе в слогах с предшествующими губными и переднеязычными согласными и в соседстве с последующими мягкими согласными. В нормативном русском произношении предшествующие губные согласные понижают частоту второй форманты, переднеязычные – повышают. В русской речи литовцев наиболее низкое исходное значение частоты второй форманты наблюдается не только в позиции после губных [p], [b], [v], [m], но и после переднеязычных [t] и [s]; после губного [f] переходный участок на границе между согласным и гласным представляет собой нулевой перепад частоты второй форманты. В русской речи литовцев начальная фаза гласного [ы] является неоднородной по скорости и величине изменения частоты второй форманты: в позиции после губных [p], [b], [v], [m] и переднеязычных [t] и [s] частота FII повышается резко и очень значительно, в позиции после остальных согласных – плавно и на небольшую величину. Для [ы] в произношении носителей литовского языка характерно значительно более низкое исходное значение частоты второй форманты сравнительно с «эталонным» [ы].

² Результаты исследования акустических характеристик гласного [ы] в произношении носителей других языков свидетельствуют о разнообразии его акустических параметров: в произношении диктора-белоруса и диктора-грузина гласный [ы] однороден на всей длительности. В произношении диктора-эстонца «частота FII на переходном участке даже ниже, чем у «эталонного» диктора, а на стационарном участке достигает почти 2000 Гц под влиянием следующего /j/». (Динамика структуры современного русского языка 1982, с. 49).

Литература

АВАНЕСОВ, Р. И., 1984. *Русское литературное произношение*. Москва: Просвещение.
БАЛШАЙТИТЕ, Д., 2007. Контраст по FII в слогах типа CV/C'V литовского литературного

языка. *Respectus Philologicus*, № 11 (16), 154-162.

БОГДАНОВА, Н. В., 2001. *Живые фонетические процессы русской речи*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ.

БОНДАРКО, Л. В., 1998. *Фонетика современного русского языка*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского университета.

ВЕРБИЦКАЯ, Л. А., 2004. Фонетическая интерференция русского и балтийских языков. *In: Теоретические проблемы языкознания: К 140-летию кафедры общего языкознания Филологического факультета Санкт-Петербургского университета*. С-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 318–333.

Грамматика литовского языка, 1985. Вильнюс: Моклас.

Динамика структуры современного русско-

го языка, 1982. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета.

КНЯЗЕВ, С. В., ПОЖАРИЦКАЯ, С. К., 2003. *Современный русский литературный язык. Фонетика, графика, орфография*. Москва: Академический проект.

МАТУСЕВИЧ, М. И., 1976. *Современный русский язык. Фонетика*. Москва: Просвещение.

ПЛЯКУНОВА, Т. Е., 1978. Артикуляционная база русского языка (в сопоставлении с литовским). *In: Kalbos garsai ir melodika*. Vilnius.

GIRDENIS, A., 2003. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Danutė Balšaitytė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: experimental phonetics, stylistics, culture of language.

VOWEL [Ы] IN RUSSIAN SPEECH OF LITHUANIANS

Summary

Diphthongalization, i.e. the increase in frequency of the second formant at the beginning of the vowel phonation from the lower position to the higher one at the acoustic level, distinguishes the vowel [ы] from the rest of the Russian vowels. The absence of the vowel [ы] in the vocal system of the Lithuanian language makes it possible to assume that there are some peculiarities in its actualization in the speech of Lithuanians who study the Russian language.

The present article deals with acoustic parameters (the initial frequency of the second formant, the frequency of the second formant at the stationary site, the size and duration of the overfall of the second

formant) of the transitional site of the stressed vowel [ы] in the pronunciation of Lithuanians. According to the received data, in most of the cases Lithuanians reserve the diphthongalization of [ы]. Though in the position after the labial [f] and in some words after the consonants [š], [n] the initial phase of [ы] represents itself as the zero overfall of the second formant frequency. In the Russian speech of Lithuanians, the initial phase of [ы] is different in speed and size as it changes the second formant frequency after the labial [p], [b], [v], [m] and the front tongue consonants [t], [s]. The FII frequency goes up very rapidly and considerably while after other consonants the process is the reverse. On the whole, the pronunciation of [ы] by Lithuanians is characterized by the lower initial quantity of the second formant frequency compared with the standard [ы].

KEY WORDS: diphthongalization, acoustic characteristics, initial element of the vowel, overfall of frequency of the second formant.

Gauta 2008 11 17

Priimta publikuoti 2009 01 10

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Ольга В. Зернецкая

*Институт мировой экономики и
международных отношений НАН Украины
ул. Владимирская 9, кв. 33, 01025 Киев-25, Украина
E-mail: zernetska_olga@inet.ua*

Область научных интересов автора: теории массовых коммуникаций.

ГЛОБАЛЬНЫЕ СПУТНИКОВЫЕ НОВОСТНЫЕ СЕТИ: НАЧАЛО XXI ВЕКА

В статье рассматривается одна из самых актуальных проблем глобальной коммуникации – анализ развития и трансформации глобальных спутниковых новостных сетей в контексте современной мировой политики.

Основное внимание автор уделяет особенностям новостной сети “CNN International”, важнейшую роль в глобальном влиянии которой играет оперативность канала, его способность передавать новости из «горячих точек» на весь мир в прямом эфире двадцать четыре часа в сутки семь дней в неделю. Это было особенно наглядно продемонстрировано в 1990 г. во время войны в Персидском заливе.

В статье говорится также о том, по каким признакам отличаются от CNN такие сети как CNN/US (CNN для трансляции в США), “Fox News Network”, “BBC World”, “Al Jazeera” и “Al Jazeera International”. Автор приходит к выводу, что интерактивность и мультимедийность глобальных телевизионных служб дают основания ожидать повышения роли глобальных средств массовой информации (в частности, их новостного аспекта) в качестве важнейшего «игрока» международных отношений и мировой политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глобальная коммуникация, глобальные спутниковые новостные сети, “CNN International”, “BBC World”, “Fox News Network”, “Al Jazeera International”, глобальные медиа-бренды, политическая коммуникация, мировая политика.

Глобальные спутниковые новостные сети – это новый феномен в сфере глобальной коммуникации, который возник в последней четверти XX в. и бурно развивается на протяжении следующих, более чем двух с половиной, десятилетий. Датой его рождения можно считать создание первой такой сети со штаб-квартирой в городе Атланта (США) в 1980 г. Тэдом Тернером под названием “Cable News Network” (CNN). Хотя именно глобальное значение эта сеть приобретает в

1985 г., когда Тернер через международный спутник реализует свой проект под названием “CNN International” (CNNI). С этого момента политический вес и влияние CNNI на международные отношения трудно переоценить.

Мы уже неоднократно анализировали деятельность CNN на протяжении 1980–1990-х гг. как глобального спутникового телевидения в аспекте его влияний на международные отношения и, таким образом, определяя его как новый, но уже

довольно могучий фактор и инструмент дипломатического дискурса (Зернецкая 1999; 2000; 2001). Мы также писали том, что в 1997 г. в результате едва ли не самого большого по своим масштабам слияния в медийной сфере США компания CNN стала частью медиа-империи “Time Warner”, сохранив при этом свой известный во всем мире брэнд, а ее бывший владелец Тед Тернер занял место вице-президента в совете директоров “Time Warner”, и с того времени несколько раз успешно переизбирался на этот пост (Зернецкая 2005/2006, с. 5–9).

CNN была ценным приобретением для Time Warner. В то время она уже не только не была неприбыльной, как в первые годы ее существования, но с 1985 г. начала получать большие прибыли, чему способствовало открытие CNNI. Подъем ее международного авторитета происходит и в силу того, что этой новостной компании первой в мире удалось усилить реализацию функций информирования, присущих традиционным информационным каналам масс-медиа, благодаря потоку образов, которые передаются непосредственно с места событий в реальном времени. Это придает им необычайную убедительность и оказывает могучее психологическое воздействие на реципиента. Правда, проведенный анализ показывает, что не все новости CNN подаются неотредактированными и непосредственно с места событий. Когда CNN работает в нормальном режиме (то есть, когда нет новостей о только что возникшей кризисной ситуации или чрезвычайном событии в том или ином регионе мира), актуальность и свежесть ее передач придают

«ключевые новости», анонсы которых ежечасно меняются. Одни исследователи считают, что лучшее в CNN – это почти не отредактированные новости, другие убеждены, что, хотя поток новостей в такие моменты имеет большую скорость, «истории» все-таки редактируются, подобно тому как они редактируются в традиционных телевизионных сетях. Это особенно наглядно видно в «ключевых новостях», которые постоянно повторяются *ad nauseam*. Только в случае мировых кризисов CNN начинает вести репортажи с места происшествий 24 часа в сутки, почти неотредактированные, в формате, который получил название “video verite” что можно перевести как «правдивое видео».

Сейчас конкурентная борьба в глобальном телевизионном пространстве стала столь напряженной, что CNNI борется за каждую секунду «живого» эфира. К примеру, если идет очередная передача новостей, то в моменты, когда говорит диктор, в левом верхнем углу экрана высвечивается надпись красными буквами “Live”, а в тот момент, когда идет ранее отснятый видеоряд, эта надпись исчезает. Следует также отметить высокую профессиональную этику CNNI. Это, в частности, проявляется в точном указании других телекомпаний или информационных агентств как источников видеоматериалов, которые используются CNNI. Так, в ток-шоу Ларри Кинга от 18.03.2007, посвященном выявлению сексуальных маньяков в Интернете¹, были использованы материалы

¹ Об угрозах вредного контента в Интернете см. (Зернецкая 2007).

передачи «Поймать хищника» другой американской телевизионной компании – одной из ведущих телевизионных сетей США – NBC. Во время ее демонстрации по CNNI на экране появилась надпись: «По любезному разрешению NBC». Другой пример касается освещения в программе новостей от 20.03.2007 ситуации в Зимбабве. CNNI, привыкшая всегда быть первой в передаче сообщений из «горячих точек» Земного шара, столкнулась с запретом правительства Зимбабве вести собственные репортажи из этой страны по причине «предвзятого и необъективного освещения событий», как заявил посол Зимбабве в ООН. Вместе с CNNI этого права была лишена другая новостная телесеть глобального значения – «BBC World». Но CNNI не могла не сообщить о новостях из Зимбабве, которые занимали в тот день первые строчки сообщений мировых информационных агентств. Поэтому она использовала видеоматериалы британского агентства «Reuters». Во время их демонстрации по CNNI в правом верхнем углу телеэкрана была воспроизведена надпись: «Mogadishu, Somalia, Video, Reuters». Не утратить профессиональной этики в сложных обстоятельствах, когда сомнению подвергается такое главное качество информационного канала, как непредвзятость освещения событий, и вовремя подать их в новости, говорит о том, что CNNI присущ основательный профессиональный фундамент.

В этой статье мы большее внимание уделяем деятельности «CNN International» (CNNI), но вместе с тем нельзя не отметить, что в США для «внутреннего пользования» существует канал

CNN/US. Он имеет много расхождений в программной политике с каналом CNNI. Во-первых, это касается объема презентации международных новостей для американцев (количество их уменьшено по сравнению с CNNI). Примечательно и то, что CNN/US и CNNI имеют разные слоганы. Для американцев – «Новости от CNN. Нам доверяют», а для глобального зрителя – «Мы узнаем о новостях первыми». Интересно и то, что слоганы CNNI и другой международной глобальной новостной телевизионной службы «BBC World» почти совпадают: девиз последней – «Putting News First» («Приносить новости первыми»).

Во-вторых, в CNN/US больше внимания уделяется американской составляющей в международных новостях. Так, при информировании о войне в Ираке делается акцент не на разрушении этой страны или жертвах среди местного населения и акциях протеста, а на погибших американских солдатах или условиях их медицинской реабилитации в США после полученных на этой войне ранений.

В-третьих, много новостей CNN/US посвящено внутренней жизни США.

В-четвертых, новости подаются в более драматизированной форме, им присущи такие черты, как популизм и персонификация, к которым американский зритель уже привык.

В-пятых, даже «картинки» CNN/US и CNNI имеют разное цветовое решение. CNN/US присуща большая яркость и насыщенность цветов (тут сказывается постоянная конкуренция CNN/US с телевизионной новостной сетью «Fox News Network», которая принадлежит Руперту Мердоку). В отличие от CNN/US, у CNNI

цветовое решение «картинки» более строгое, тон его сообщений менее драматизированный. Очевидно, что в этом CNNI старается подражать британской телерадиовещательной службе BBC.

Следует также отметить, что есть телепередачи, которые идут как по CNN/US, так и по CNNI. Это такие программы развлекательного характера, как “World Sport”, “The Music Room” и др. Одной из наиболее рейтинговых программ является ток-шоу знаменитого Ларри Кинга под названием «Ларри Кинг в прямом эфире» (“Larry King Live”). В марте 2007 г. сеть CNN отметила пятидесятилетний юбилей творческой работы Ларри Кинга в телерадиоэфире. Он стал известен всей Америке как ведущий телевизионных шоу и снискал огромное уважение как чудесный собеседник, который мог «вытянуть» правду из гостей своей студии, среди которых были политики, флагманы бизнеса или звезды шоу-бизнеса. Среди любимых гостей своего шоу Ларри Кинг называет певца Фрэнка Синатру, президентов Гарри Трумена и Ричарда Никсона, сенатора Роберта Кеннеди, звезду бейсбола Теда Уильямса (King 1995). Его манера вести диалог в прямом эфире импонирует и слушателям, и его гостям. То, что Ларри Кинг сейчас работает на CNNI и является одним из его центральных «лиц», известных всему миру, добавляет этой сети популярности. Пятидесятилетний юбилей в эфире в мае 2007 г. превратился в мощную глобальную акцию популяризации CNN, чему способствовало и участие в этом юбилейном шоу таких мега-звезд, как Тина Тернер, которая пела в шоу Лари Кинга 29 марта 2007 г.

Отдавая дань мастерству Ларри Кинга, работающему на мировую репутацию CNNI, все же заметим, что «первую скрипку» в его глобальном влиянии играет оперативность канала, его способность передавать новости из «горячих точек» на весь мир в прямом эфире двадцать четыре часа в сутки семь дней в неделю. Это было особенно наглядно продемонстрировано в 1990 г. во время войны в Персидском заливе. Именно с тех пор в политической коммуникации используется термин «эффект CNN». Это значит, что, когда в мире происходит что-то важное, люди часто узнают об этом именно благодаря CNN или, услышав где-то ту или иную новость, включают CNN или заходят на сайт CNN.com, чтобы узнать о событиях «из первых рук» (Fine 2006, p. 28).

Эта глобальная спутниковая новостная сеть стала за четверть столетия своего существования необходимой составляющей информационного обеспечения каждого дипломатического ведомства в мире, информационным ресурсом, без которого ныне нельзя представить функционирование мировой политики и мировой международной политической практики. CNNI давно переросла рамки сугубо новостного телевизионного канала, поскольку она ныне используется государственными деятелями, политиками, топ-менеджментом экономического и финансового бизнеса, международными неправительственными организациями, экстремистскими группировками и т. д. и как трибуна, с которой они могут провозглашать свои намерения и решения на весь мир, и как носитель разнообразных, но прежде всего, – дипломатических посланий.

Глобально оглашенные послания – новая форма дипломатического дискурса, новый механизм взаимоотношений в практике международных отношений. Он получил название «медиа-дипломатия». Мобильностью, открытостью, действенностью влияния, требованиями быстрой ответной реакции от политического реципиента такая форма отличается от столетиями испытанных методов тайной дипломатии. Это значит, что арсенал дипломатических каналов и методов расширяется. Вместе с тем нельзя не отметить, что происходит процесс дальнейшей медиатизации международных отношений, что становится особенно заметным во время кризисных ситуаций.

За время своего существования CNN постоянно увеличивает амплитуду своей деятельности, привлекая как новые сегменты мировой зрительской аудитории (так, в 1993 г. эта сеть распространяет свое телевидение на английском языке на Юго-Восточную Азию, а в 1997 г. охватывает Латинскую Америку, основывая испаноязычный канал “CNN en Español”, потом – Испанию, где работает канал CNN+, а за ней – Турцию, на территории которой действует канал “CNN Turk”), так и пользователей Интернета, для которых открыт веб-сайт www.CNN.com, который сегодня пользуется большой популярностью, поскольку его подписчиками, которые получают рассылку новостей, являются более 2,5 млн. человек. CNN.com использует разнообразные мультимедийные технологии, от видеозаписей новостей и пакетированных аудиопродуктов до доступа к архивам компании за отдельную

подписку и предоставления дополнительной информации, на фоне которой разворачиваются события новостей (“background information”). Вообще «глобальная команда профессионалов, которые работают в CNN, насчитывает почти 4000 человек» (данные на www.CNN.com от 28.03.2007). Таким образом, можно с уверенностью констатировать, что глобальная сеть “CNN International” – настолько успешный брэнд, что компания, которая его поглотила, “Time Warner”, понимая его значение во всем мире, оставила знаменитый логотип без всяких изменений и только скромно добавила к нему внизу заставки, сообщающие, что она является «отцовской компанией» и что «все права защищены» (“A Time Warner Parent Company. All Rights Reserved”).

Но CNNI ныне – не единственный глобальный новостной телеканал. У мирового телезрителя растет выбор, поскольку в этой сфере усиливается и возрастает конкуренция. Так, в США также размещена штаб-квартира “News Corporation”, которая принадлежит глобальному медиа-магнату Руперту Мердоку. Его глобальный канал новостей “Fox News Network” успешно конкурирует с CNN. Руперт Мердок стал человеком, который не побоялся в свое время пойти на большие затраты и открыть второй после CNN спутниковый канал новостей. Аналитики и практики медиа-бизнеса почти единогласно пророчили ему провал. Но он упрямо держался намеченного курса, сначала потерпев многомиллионные убытки, но добившись того, что его “Fox News Network” стал прибыльным и всемирно известным каналом. Вообще

Мердока отличает такая особенность, которую называют «нюхом на успех». Совсем свежий пример касается его замыслов открыть глобальный финансовый телевизионный канал. Снова со всех сторон ему звучат предупреждения о том, то, что это «бесперспективная затея». Дело в том, что когда три года тому назад Мердок объявил, что он запустит бизнес-канал, уже функционировали два всемирно известных канала такого направления: CNBC и CNNfn. Последний входил в сеть CNN. Запуск четвертого глобального канала такого формата приравнивался к финансовому самоубийству. Но Мердок умеет рассчитывать и ждать. В 2004 г., возможно, не выдержав конкуренции с мощным профессиональным каналом бизнес-новостей CNBC, исчез с медиа-орбит канал CNNfn. Для CNBC, который принадлежит могущественному американскому медийному конгломерату General Electric, NBC Universal в 2006 г. стал наиболее успешным, поскольку он получил 275 млн. дол. чистой прибыли, а в целом прибыль NBC Universal равнялась 3,7 млрд. дол. Но такие цифры не пугают Мердока, поскольку один конкурент уже «сошел с дистанции». И хотя «CNBC сегодня наслаждается статусом единственного глобального финансового телеканала» (Fine 2006, p. 28), есть все основания ожидать, что мердоковский проект канала финансовых новостей воплотится. Мердок не теряет ни одной возможности утвердиться и расширяться в Интернете, подписывая с «Google» соглашения одно масштабнее другого. Среди них, например, создание последней эксклюзивной системы поиска для MySpace.com и сайтов Fox Interactive

Media, которые принадлежат News Corporation (Fine 2006, p. 24).

Среди глобальных новостных каналов, которые являются соперниками CNN на рынке глобальных новостей и не являются американскими по своему происхождению, прежде всего следует назвать британский канал «BBC World», созданный в 1995 г. Это коммерческий международный новостной и информационный канал. Он принадлежит и управляется «BBC World» Ltd. и с 2002 г. является членом коммерческой группы компаний BBC (Global News Division), в которую, кроме него, входят «BBC World» Service и bbcnews.com. Его финансовой основой служат два источника: плата за подписку на услуги канала («subscription fee») и доходы от размещенной на канале рекламы. «BBC World» работает круглосуточно. Вещание ведется на английском языке и охватывает более двухсот стран земного шара. Недельная аудитория «BBC World» оценивается в 281 млн. домов, 1,3 млн. гостиничных номеров, 48 круизных океанских лайнеров и 29 платформ мобильных телефонов. Как поэтически выражаются его основатели, ««BBC World» – это сердцевина преданности BBC глобальному вещанию, стремящийся к углубленному анализу событий, и рассказывающий не только о том, что происходит, но и почему» (цит. по <http://www.bbcworld.com>. от 28.03.2007).

«BBC World» имеет за плечами многолетнюю высокую репутацию BBC, что помогает каналу в конкурентной борьбе с глобальными соперниками. Именно она становится и фундаментом успешного развития службы в Интернете, которая

считается наиболее популярной в Европе, имеет почти 700 млн. страниц и к тому же с ней сотрудничает множество мобильных операторов. Последние считают, что их пользователям сотовых телефонов необходим надежный источник новостей, которым является BBC. К “BBC World” обращаются и самые престижные рекламодатели — часто оплата за рекламное время на канале носит характер бартера: например, канал рекламирует широко известный своим безупречным качеством журнал “National Geographic”, а тот, в свою очередь, размещает рекламу канала «BBC World» на своих страницах.

Хотя сеть “BBC World” пришла на рынок глобальных теленовостей позднее “CNN International”, она успешно конкурирует с этим каналом. Только в США позиции американской корпорации непоколебимы. Там “BBC World” смогла только получить разрешение на трансляцию своего вещания на американском общественном канале PBS, его же присутствие в американском информационном пространстве очень незначительно.

Кроме Европы, “BBC World” имеет свою стабильную аудиторию в странах Содружества, таких, как Индия и т. д. Стратегия компании нацелена на расширение аудитории в географическом, этническом, социальном и демографическом аспектах. «Британскость», серьезность BBC, с одной стороны, — преимущество брэнда, а с другой стороны, она обращена в определенном смысле к «элитарной» аудитории, сужая ее до бизнесменов, политиков, высокоинтеллектуальных слоев национальных элит. Руководство

сети поставило цель расширить свою зрительскую аудиторию. Особые усилия направлены на привлечение внимания к работе “BBC World” стран Азии. Для этого в телеэфире имеется целый цикл передач, в частности, аналитическая программа “Hard Talk” («Трудный разговор»), в которой постоянно обсуждаются острые вопросы политической жизни государств Азии, проблемы их международных отношений. Для достижения объективности и сбалансированности в них участвуют британские политики и ученые, представители неправительственных организаций, журналисты, политологи из других стран мира и т. д. К тому же ведущий не является представителем небелой расы. Вообще, “BBC World” взяла курс, который присущ “CNN International” с самого начала работы: ведущие ток-шоу и дикторы, корреспонденты и редакторы представляют собой многонациональный коллектив. Так сеть стремится доказать, что имеет интернациональный характер. Вот почему и на “BBC World” учитывается этнический фактор — ведущие являются представителями разных национальностей; канал стремится поддерживать и гендерное равновесие: среди ведущих стало больше представительниц женского пола.

В острой конкурентной борьбе за мировую зрительскую аудиторию “CNN International” также не отстает от BBC. Понимая, что в Индии доминирует “BBC World” и **принимая во внимание, что Индия — вторая по численности населения страна в мире, демонстрирующая огромные успехи в области программирования и создания софтверных программ и**

микроэлектроники, что это государство демографического взрыва, где дети и молодежь активно изучают английский язык, то есть что этот регион является громаднейшим рынком для информационной продукции, CNNI ввела программу “The Eye on India”. В заставке к ней постоянно идет сообщение: «В Индии половина миллиарда населения, которому менее двадцати пяти лет». Понятно, что стратегия CNNI направлена на этот потенциально возрастающий сегмент аудитории, за который следует побороться с “BBC World”.

Вместе с тем ситуация, когда в мире превалировали информационные потоки, направленные с Севера на Юг, начала постепенно меняться со второй половины 1990-х гг. В первую очередь это связано с каналом “Al Jazeera”, который основал эмир Катара шейх Хамад ибн Халифа аль Тани в 1996 г. Канал сначала позиционировался как национальный медиум. Он развивался довольно стремительно: в 2003 г. канал имел уже 60 зарубежных корреспондентов в разных уголках планеты. Международное значение он приобретает во время событий 11 сентября в США и с того времени становится важным игроком на международном медиа-рынке по двум причинам. Как отметила газета “The New York Times” в 2003 г., «во-первых, он поставляет много материалов о Ближнем Востоке международным агентствам и национальным телерадиовещателям всего мира. С момента атак на США, которые произошли 11 сентября, “Al Jazeera” стал важным международным игроком и как поставщик визуальных образов с войны в Афганистане, и как влиятельный

поставщик новостей в арабском мире. Во-вторых, его зрительская аудитория оценивается в 35 млн. зрителей и, таким образом, он становится важным медиатором событий, которые происходят в арабском мире» (The New York Times, February 21, 2003). Вещание на канале ведется на арабском языке.

Вскоре начинает функционировать другой арабский телеканал, который претендует на международное значение, – “Al Arabia”. Вместе с тем популярность “Al Jazeera” растет, что связано с вторжением США в Ирак и освещением войны в этой стране.

В отличие от других глобальных новостных телевизионных каналов, у “Al Jazeera” имеется альтернативный взгляд на трагические события в этой стране, точно так же, как и на жизнь арабского мира в целом. В недрах его высшего менеджмента созрела идея создания и функционирования международного телеканала – “Al Jazeera International”, о чем было оповещено еще в 2006 г.

Рекламу этого проекта можно было увидеть ежедневно как по спутниковому телевидению, так и в ведущих журналах мира, в том числе и в американском журнале “Newsweek”. В рекламе, в частности, говорилось: «Смотрите “Al Jazeera” на английском языке, чтобы получить новости, данные под всеми углами зрения и с разных сторон. “Al Jazeera” – первый 24-часовой канал мировых новостей на английском языке, который базируется на Ближнем Востоке и теперь ведет вещание глобально. “Al Jazeera” имеет уникальное позиционирование с целью повернуть в другую сторону глобальный информационный поток,

передавая репортажи с Юга на Север для того, чтобы недопредставленные регионы были услышаны во всем мире. С телевизионными центрами, которые расположены в Доа, Куала-Лампуре, Лондоне и Вашингтоне, и поддерживающими его бюро во всем мире “Al Jazeera” – это новая сила в глобальных медиа, которая ищет и освещает разные перспективы, где бы новости ни создавались» (Newsweek, January 14, 2007). Своим слоганом “Al Jazeera” выбрала: “Устанавливая повестку дня новостей” (“Setting the News Agenda”). Слоган восходит к классическому исследованию по теории массовой коммуникации П. Лазерфельду, обратившему внимание на то, что проблема может приобрести особую важность в глазах потребителей информации, если СМИ обращают на нее повышенное внимание – «вводят в повестку дня» (Lazersfeld *et al.* 1948, p. 152). Таким образом создатели канала демонстрируют ориентацию на теории массовых коммуникаций, одновременно подчеркивая свою решимость определять значимость мировых событий.

Литература

ЗЕРНЕЦКАЯ, О. В., Интернет-ловушки для молодежи. *Зеркало недели*, № 11 (24–30 марта 2007 г.).

ЗЕРНЕЦКА, О. В., 1999. *Глобальный розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини*. Киев: Освіта.

ЗЕРНЕЦКА, О. В., 2000. Новостийные медиа в политическом дискурсе. *In: Методология исследования политического дискурса*. Вып. 2. Минск: БГУ, 137–145.

ЗЕРНЕЦКА, О. В., 2001. У форматі правдивого відео. Глобальне телебачення і медіа-дипломатія. *Політика і час*, № 4, 66–70.

ЗЕРНЕЦКА, О. В., 2005/2006. Информа-

Важное отличие “Al Jazeera International” от “Al Jazeera” в том, что это первый арабский международный канал, который ведет вещание на английском языке. Среди дикторов и корреспондентов много представителей неарабского мира, являющихся профессионалами в своем деле. Они имеют богатый опыт американской и европейской журналистской работы. Неопровержимым является тот факт, что с открытием этого канала мировое медиа-пространство изменилось, приобретя новые качества и новые краски.

Начало XXI в. характеризуется такими, казалось бы, несовместимыми тенденциями в глобальных спутниковых новостях: гомогенизация, с одной стороны, и дифференциация – с другой. Интерактивность и мультимедийность глобальных телевизионных служб также составляют важную особенность начала третьего тысячелетия – все сказанное дает основания ожидать повышения роли глобальных средств массовой информации, в частности, их новостного аспекта в качестве важнейшего «игрока» международных отношений и мировой политики.

ційно-комунікаційна революція, глобалізація і конкурентоспроможність у медіа секторі світової економіки. *Інформаційне суспільство*, Вип. 2/3, 5–9.

FINE, J., 2006. Is Fox’s Business Channel a Go? *BusinessWeek*, November 20.

FINE, J., 2006. Growing by Leaps and Google. *BusinessWeek*, August 21/28.

KING, L., 1995. *With Gilbert B. How to Talk to Anyone, Anitme, Anywhere*. New York: Three Rivers Press.

LAZERSFELD, P.; BERELSON, B.; GAUDET, H., 1948. *The People’s Choice: How the Voter Makes up his Mind in a Presidential Campaign*. N.Y.

Zernetskaja Olga V.

Institute of World Economy and International Relations, Ukraine

Research interests: theory of mass communication.

**GLOBAL SATELLITE NEWS NETWORKS:
THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY****Summary**

The focus of this article is on one of the most current issues of global communication. The problems of development and further transformation of the global satellite news networks in the context of the current world politics are under consideration.

Ted Turner with his first Cable News Network (CNN) created in his headquarters in Atlanta (USA) signifies the birth of global satellite news networks. CNN International (the project which was implemented in 1985 through the international satellite) has become an inevitable part of information supply of any diplomatic news worldwide, information resource, which ensures the functioning of any world politics and any world international political practices. CNNI has already outgrown the frames of just a television news channel since it

cooperates with government officials, politicians, top managers of economic and financial business, international nongovernmental organizations; it is a kind of a platform to voice their intentions and decisions to the whole world and it is the herald of diverse and, first of all, diplomatic messages. The globally influential CNN distinguishes in being expeditious while live broadcasting news from all over the world breaks continuously round the clock seven days per week. This was particularly well demonstrated during the Gulf War in 1990.

The article discusses the features distinguishing CNN from CNN/US (it is CNN broadcasting in the USA), Fox News Networks, BBC World, Al Jazeera and Al Jazeera International. The conclusion is drawn that television services being interactive and multimedial become more and more influential in the global mass media and, moreover, they become a major player in international relations and world politics.

KEY WORDS: global communication, global satellite news networks, CNN International, BBC World, Fox News Network, Al Jazeera International, global media brands, political communication, world politics.

Gauta 2008 08 25

Priimta publikuoti 2009 01 10

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Brigitte Peucker

JAV

KASTRATO BALSAS: FASSBINDERIO FILMAS *TRYLIKOS MĒNULIŲ METAI**

Roland'as Barthes'as knygoje *S/Z* apibūdino realistinį tekstą kaip „supinantį balsus“, kuriantį „blankų tinklą, [...] milžinišką „užslinkimą“¹, kuris leidžia turiniui sykiu persikloti ir nykti“ (Barthes 1975a, p. 20). Panašiai ir Fassbinderio filmas pateikia žiūrovui (ir klausytojui) daugiasluoksni, kartais miglotą tekstualumą. Žinoma, jog Barthes'as „balsai“, arba kodai, struktūruoja daugiavalentį tekstą, kurdami „stereografinę“ rašymo erdvę, nurodančią į ankstesnių tekstualumų grandinę. Šioje sistemoje „tikrovė yra tai, kas parašyta,“ o jos ištakos pranykusios signifikacijos grandinėje (Barthes 1975a, p. 39). Barthes'as, analizuodamas Balzaco *Saraziną*, pagrindinį dėmesį skiria netolydžiai realistinio teksto reikšmių, jų daugio plėtotei, nuglotintai „natūralios“ sakinių „tėkmės“ (1975a, p. 200). *Sarazino* atveju šis „natūralus“ stilius užglaišto šokiruojančius signifikacijos grandinės trūkius tarsi dainininko Zambinelos, kastrato, kūnas, apglėbiantis jos simbolinį lauką. Kaip pasakytų Barthes'as, „kastracija blokuoja visas

metonimijas“ (1975a, p. 202)². Postmodernus Fassbinderio filmas – transseksualo istorija, kurios signifikacijos grandinėje *S/Z*, be abejo, yra viena iš grandžių, – neturi Balzaco „natūralaus“ ar „natūralizuojančio“ stiliaus: jam trūksta „odos“, sulaikančios jo heterogeniškas dalis. Jo tekstinis kūnas yra nuluptas ir atviras žvilgsniui.

Vienas išvalgiausių Fassbinderio kritikų Timothy Corriganas yra sakęs apie filmą *Trylikos mėnulių metai*, kad jis yra neįskaitomas: „filmas... apie tekstualumus, kurie praranda gebėjimą natūralizuoti ir subalansuoti signifikacijos medžiagą, suteikiant jai reikšmę“, jis palieka mums „tirštą materializuotų ženklų perteklių“ (Corrigan 1991, p. 69). Kitaip nei Corriganas, ši dalis skaito filmo „balsus“ arba kodus per kelių specifinių žmogaus balso instancijų prizmę ir nubrėžia materialius bei simbolinius *Trylikos mėnulių* mainų aspektus, aptinkamus daugialypiuose filmo kuriamuose garso ir vaizdo, žodžio ir kūno, savęs ir

* Versta autorei leidus iš: Peucker, B., 2007. The Castrato's Voice: Fassbinder's *In a Year of Thirteen Moons*. In: B. Peucker. *The Material Image. Art and the Real in Film*. Stanford, California: Stanford University Press, 116–126.

¹ Kino terminas, dviejų ar daugiau atskirai nufilmuotų vaizdų persidengimas viename kadre. – *Vertėjos pastaba*.

² Svarbią *Sarazino* tekstualumų grandį sudaro fikcinė gipsinė kastrato Zambinelos skulptūra, vėliau išraižyta marmure ir nukopijuota dailininko Vieno Adoniso paveikslui. Jį savo ruožtu atkartoją Girodet savo „Miegančiame Endimione“, nuo kurio prasideda pasakotojo istorija. Judėdamas nuo fikcinės „gyvybės“ prie skulptūros, toliau prie paveiklo ir grįždamas prie pasakojimo, *Sarazinas* keičia menus ir lytis, nuolat ironiškai prisimindamas, jog „tikras“ Zambinelos kūnas yra dviprasmiškas lyties požiūriu, nes tai kastrato kūnas.

kito santykiuose. Čia teigiama, kad filmo strategija siekia sugriauti binarines opozicijas, struktūruojančias šiuos santykius, transformuodama binarizmo „arba/ arba“ į abipusį ir simultanišką „ir/ ir“. Kai žodžio ir kūno, aš ir kito [perskyros] sugriūva, filmas patenka į būseną, kurią Kristeva vadiną atmetimu („abjection“) (1982, p. 18). Tačiau aš sieksiu įrodyti, kad klausimas, ar Fassbinderio tekstas yra „realistinis“, alegorinis, ar „svyruoja tarp skirtingų referencialumų“ (Elsaesser 1996, p. 191), nutrūksta, kai nykstanti perskyra tarp aš ir *kitas* įgauna ideologinį tikslą įsivaizduoti vokiečių ir žydų santykius. Taip pat ši dalis kelia klausimą, kaip *Trylika mėnulių* gali prisidėti prie diskusijų apie tariamą Fassbinderio antisemitizmą.

Tekstualumai, balsas ir tikrovė

Pradėkime nuo filmo pradžios, nuo (nepavykusio) seksualinio kontakto tarp Elvyros (Elvire) ir vyro prostitutu, nuo scenos, kurioje neryškų, tarsi pro šydą matomą vaizdą lydi nediegetinis penkių minučių fragmentas iš Mahlerio *Penktosios simfonijos* adagio, duoklė Visconti *Mirčiai Venecijoje*. Anot Barthes'o, tai yra nuoroda į meno kodą. Apie meną, (vyro gėjaus) kūną ir mirtį primena daugialypės nuorodos, sužadintos muzikos: Visconti filmas nuveda mus tiesiai prie Manno romano, toliau romane plėtojama apoloniškumo (skulptūros) ir dionisiškumo (šokio) dichotomija nuveda prie Nietzsche's *Tragedijos gimimo* ir atgal prie Winckelmanno. Nediegetinė muzika – bekūnė, nesusieta su scenos garsais, – sukelia klišinę tekstualumą grandinę (bent žiūrovui vokiečiui). Jie ženklina aukštąją vokiečių sublimavimo tradiciją, kuri estetiškai plotmėje sujungia erotika,

ligą ir mirtį. Išnaudodamas emocinį širdį gniaužiančios melodijos poveikį, filmas pasitelkia Mahlerio muziką ir formuoja vieną garsinio scenos audinio giją, o diegetinis garsas – pikti žodžiai čekų kalba, duslūs smūgių garsai – žymi jo priešybę. Šioje scenoje žmogaus balsas, skambantis „stambiu akustiniu planu“, perteikia „savimą, gomurio garsus, lūpų mėsingumą“ ir įtraukia materialųjį kūną į kalbą (Barthes 1975b, p. 67). Tuo metu vizualioji plotmė rodo ir vis neparodo trūkstamos kūno dalies, nuo kurios priklauso signifikacija ir simbolizavimas. Prievara prieš kūną nutraukia kerinčią Mahlerio melodiją. Sceną baigia šurpinanti desublimavimo akimirka, suduodanti fizinį smūgį estetikai.

Kitoje scenoje į savo butą įžengia žiauriai sumušta Elvyra, tardama citatų virtinę. O gal turėtume pasakyti, kad tai vokiečių kultūra prakalbina Fassbinderio kalbantįjį subjektą. Ir vėl pasitelkiamos klišės: vieną pagrindinių Marlene Dietrich dainų iš filmo *Žydrasis angelas (Von Kopf bis Fuss)* iš pradžių lydi frazė iš [brolių Grimų pasakos] „Rumpelstiltskin“, vėliau ekspansionistinė karinė liaudies daina apie tėvynę ir Volgos krantus, ir galiausiai – garsios pirmosios Schillerio poemos (*Polikrato žiedas*) eilutės, žinomos vokiečių mokiniamis. Šios sentimentalios, nerimastingos ir net tariamai herojiškos citatos, ištrauktos iš konteksto, tarsi suteikia Elvyrai kultūriškai sugeneruoto subjektyvumo tikrumo. Citatos, kurias pertraukia kūkčiojimas ir skausmo aimanos, tariamos Elvyros balsu, „kalbančiu gimtąja kalba dėl kūno materialumo“ (Barthes 1977, p. 182). Kai kitas garsas – nuleidžiamas vanduo tualete – pateikia kito kūno materialumą, jis paskelbia, jog vokiečių kultūros liekanos

taip pat nušluotos. Šis postmodernus gestas, ženklų ištuštinimas, suteikia pirmenybę materialiam kūnui ir išsaugo garsui alegorinės funkcijos galimybę. Priešingas santykis tarp nediegetinės muzikos („meno grandinės“) ir labai arti įrašyto (kone indeksiško) dialogo bei skausmo garsų pradžios scenoje³ pakartojamas kita tonacija: citatų seriją („meno grandinė“) nustelbia balsas ir scenos garsai. Nors emocijos ir afektai, o iš tiesų pats kūnas, sukuria simbolinės tvarkos pertrūkius, šie pertrūkiai (vandens nuleidimas) gali būti gražinti į signifikaciją.

Tačiau tik trečiajame pavyzdyje (scena skerdykloje) garso ir vaizdo sluoksniavimas bei simboliškumo ir materialumo supriešinimas įgauna itin šokiruojančią formą. Čia ilgas tipiškas *tracking shot* rodo paskerstų ir sukaptų gyvulių vorą: garuojanti, kruvina mėsa ir yra tikrovė. Šioje scenoje smurtas nėra suvaidintas – jis yra įrašytas. Tačiau jį taip pat visokeriopai paženklina menas, nes skerdiena pateikiama žvilgsniui, bent kameros ir žiūrov(i)ų. Nuimta nuo kablių, skerdiena sudaro perskerstų ir nuluptų gyvulių „kinematografinį“ „natiurmortą“ (tiesiogine šio žodžio prasme) (Burgoyne 1982, p. 59), primenantį tapybos siužetą, kurio Rembrandto paveikslas „Paskerstas jautis“ (1643; 1655) yra tik žinomiasias pavyzdys.

Fassbinderio filmas užspengia gyvulių skausmo klaiką, kritimo ar trykštančio kraujo garsus. Garso takelyje juos keičia balsas už kadro iš žurnalisto įrašyto interviu su Elvyra, kai ji pasakoja santykių su buvusiu meilužiu aktoriumi Kristofu (Christoph)

³ Kaip pastebi Johnas Beltonas, „garsas, įrašytas tuo pačiu metu, kai įrašytas ir vaizdas, indeksiškai pri-rakina garsą prie įvykio anapus filmavimo („pro-filmic event““ (Belton 1985, p. 70).

istoriją. Tačiau šioje scenoje šmėstelėjęs Elvyros vaizdas nesutampa su jos balsu, nėra jis ir visiškai akuzmatinis (Silverman 1988, p. 18)⁴. Veikiau, kaip teigia Kaja Silverman, „kūniškumą, palaikanti [jos] balsą, suteikia laukiantys ir mirštantys gyvuliai“ (1992, p. 258). Šioje scenoje balsas taip pat žymi skausmą, kai jis pasiekia istorijos kulminaciją ir pakyla iki isteriško žviegimo, tardamas žymų Tasso monologą iš Goethe‘ s pjesės *Torquato Tasso*. Tačiau balsas ištaria žodžius kelis kartus, kol Elvyra mėgdžioja Kristofą, repetuojanti Tasso tekstą. Žinoma, kad Tasso monologas šioje pjesėje Goethe‘ i turėjo autobiografinę reikšmę, todėl nuorodų grandinė atveda prie Goethe‘ s kūrėjo ir tęsiasi iki pat Fassbinderio, kone vienintelio šio filmo autoriaus⁵. Šioje ištraukoje iš Tasso monologo Elvyros užkadrinis balsas aukojamo gyvulio metafora aprašo poetą: menininkas yra gyvulys, aukojamas ant (politikos) altoriaus. Ką Goethe patikėjo metaforai, tikrovėje įvyksta Fassbinderiui.

Aukojimas vėl atveria estetinio sublimavimo temą („Ir kai žmogus nutilo ištiktas agonijos,/ Dievas man paskyrė išsakyti savo skausmą“; „Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt./ Gab mir ein Gott zu sagen was ich leide“). Elvyros pasako-

⁴ Terminą „akuzmatinis garsas“ pasiūlė kino garso teoretikas Michelis Chionas, savo ruožtu pasiskolinęs jį iš Pierre‘ o Schaefferio, rašiusio apie muzikos objektus. „Akuzmatinis garsas“ kine yra toks, kurio šaltinio mes nematome, pavyzdžiui, radijas, fonografas, telefonas transliuoja akuzmatinį garsą, nerodydami jo instancijos. – *Vertėjos pastaba*.

⁵ Fassbinderis prisiėmė kone visas autorystės funkcijas šiame filme. Išsamiau apie autobiografinę šio filmo reikšmę Fassbinderiui žr. Elsaesser (1996, p. 197–198) bei Silverman (1992, p. 214–215). Įžvalgioje šios knygos dalyje, skirtoje šiam filmui, Silverman aptaria perėjimą nuo Elvyros prie Tasso ir Fassbinderio, interpretuodama šį elementą sadomazochistinio iškūnijimo („excorporation“) požiūriu (p. 257).

jimas, iš vidaus užvaldytas „meno kodo“, yra istorija apie kultūriškai konstruojamą subjektyvumą. Tačiau per balsą į kalbą vėl prasismelkia (isteriško sielvarto) tikrovė. Nediegetinė Hendelio koncerto vargonams melodija lydi Elvyros deklamavimą, sukurdamą liturginį „garsinį apvalkalą“. Jo efektas gimsta iš priešybės kraujuojančiai skerdienai ir paklaikusiam Elvyros balsui.

Ši grandinė turi ir kitą, keliančią didesnę nerimą grandį, kuri vėl slopina signifikaciją šaukdama tikrovės: Fassbinderio filmo scena skerdykloje primena kitą, liūdnai pagarsėjusią skerdyklos sceną iš šlykščiausio antisemitinio nacių filmo, Fritzio Hipplerio *Amžinojo žydo* (1941)⁶. Atitinkamoje šio nacistinio filmo scenoje užkadrinis vyro balsas šiurpinačiai antisemitiškai komentuoja košerinio skerdimo vaizdus, kuriuos lydi mirštančių gyvulių skausmo garsai. *Amžinas žydas* įspėja „jautrius žiūrovus“, kad nusuktų savo akis nuo kankinančių vaizdų ir garsų, kuriuos užbaigia Hitlerio 1939 m. sausio 30 d. kalba Reichstage, skelbianti žydų sunaikinimą. Taip Hipplerio filmas netiesiogiai įsteigia sąsają tarp košerinio skerdimo, kurį žydai atlieka pagal savo mitybos taisykles, ir žydų žudymo per Holokaustą bei perša siaubingą mintį, kad (košeriniai) skerdikai patys turi būti paskersti. *Amžinas žydas*, pasiekdamas kraštutines emocinio kino poveikio ribas, siekia perkelti žiūrovus iš racionalumo lauko į kūniškos reakcijos ir emocijų lauką. Žiūrov(i)ų patiriami šleikštulys ir pasibjaurėjimas paradoksaliai skatina juos priimti kur kas didesnę smurtą.

⁶ Nors šis filmas nebuvo visas rodomas Vokietijoje pasibaigus karui, pradedant 1960-aisiais skerdyklos scena buvo dažnai įtraukiama į dokumentinius filmus ir televizijos programas, todėl tikėtina, kad Fassbinderis yra ją matęs. Žr. Hornsøj-Møller, Cuthbert, 1992, p. 50.

Kokia yra Fassbinderio aliuizijos į šį propagandinį filmą reikšmė? Diskusijos apie Fassbinderio pjesės *Šiukšlės, miestas ir mirtis*⁷, su kuria buvo lyginami *Trylika mėnulių* (Elsaesser 1996, p. 191, 207), antisemitizmą turėtų priversti mus susimąstyti. Tačiau galbūt Fassbinderio filmo jautrumas kenčiančiai Elvyrai ir skerdžiamiems gyvuliams leidžia suteikti šiai aliuzijai filosemitinį ideologinį krūvį? Fassbinderio filmas susieja vokiečių idealistinę kultūrą – ilga citata iš Goethe'us „Tasso“ – su pačia šlykščiausia antisemitine propaganda, pasitelkdamas užkadrinį balsą, lydintį kenčiančių gyvulių kūnų vaizdus. Taip *Trylikos mėnulių* skerdyklos atkarpa išreiškia kultūrinį testinumą tarp idealizmo ir nacizmo, kurį vėliau radikaliai kritikuoja stilistinės priemonės – isteriškas balsas užpildo plyšį tarp žodžio ir kūno. Kiek vėliau grįšime prie ideologinių šios strategijos implikacijų.

Motinos balsas: žodis tampa kūnu

Kitaip nei Balzaco sugalvotas aštuoniolikto amžiaus italų dainininkas kastratas, Fassbinderio transseksualas nedainuoja. Tačiau ir *Sarazine*, ir *Trylikoje mėnulių* balsui būdingas (užslopintas) erotiškumas, siūlantis naują meno grandinės jungtį. Kaip yra pastebėjusi Alice'a Kuzniar ir kiti, svarbiausioje Elvyros vizito pas Antoną Saitzą – vyrą, dėl kurio ji tapo transseksuale, – scenoje ji dėvi juodą suknelę ir skrybėlę su vualiu, kurias dėvėjo Zarah Leander Detlefo Siercko (vėliau tapusio Douglasu Sirku) filme *La Habañera* (1937), ir kalba giliu švelniu Leander balsu (Kuzniar 2000, p. 83). Daugialypės nuorodos susieja Elvyrą

⁷ Žr. Markovits, Benhabib, Postone, 1986, p. 1–28, ypač apie žydų personažus, aptariamus Gertrudos Koch.

su Zarah, 1930–1940-ųjų metų vokiečių kino žvaigžde ir dainininke. Leander ir karui pasibaigus liko identifikavimosi šaltinis gėjams bei transseksualams – visų pirma dėl baritoninio balso (Kuzniar 2000, p. 63, 66). Bėgant metams Leander, palaikydama savo translytinį įvaizdį šioje auditorijoje, ėmė sąmoningai žadinti dviprasmybę, kurią jos balsas kėlė nuo pat pradžių. Kuzniar analizė interpretuoja Zarah Leander kaip „vaiduoklį“, apsėdusį keletą Fassbinderio personažų 1970-ųjų pabaigoje – 1980-ųjų pradžioje, kai Fassbinderis buvo susidomėjęs Sirko tipo melodramomis (Kuzniar 2000, p. 70). Tačiau įdomu, kad nei Fassbinderio rašiniai, nei jo interviu nemini ankstesnio Sirko tapatumo – vardu Detlef Sierck, kai jis 1930-aisiais filmavo Leander, prieš pabėgdamas iš Vokietijos su žyde žmona 1937 metais. Per visą Siercko/ Sirko karjerą muzika vaidino svarbiausią vaidmenį kuriant melodraminę emociją⁸, o Fassbinderio pripažinta Sirko įtaka pateikia mums dar vieną garsinių *Trylikos mėnulių* nuorodų, erotizuotų vaiduokliška pasirodančios Leander, sluoksnį. Galiausiai Fassbinderio kastratas dainuoja dėl nuorodų į Leander. Pagaliau Sirko kaip Siercko slėpta praeitis vėl įtraukia dviprasmišką politinį tapatumą į tapatumo neapibrėžtumą, kurį plėtoja filmo diskursas.

Vienos berniukų choro balsai, tam tikra prasme taip pat atliekantys kastrato balso vaidmenį, yra akivaizdžiai susiję su Elvyros geismu, nes jie sukuria akustinę erdvę jos mazochistinėms masturbacijos fantazijoms. Berniukų balsai turi ne paprastą funkciją su-

žadinti homoerotinį Elvyros geismą (kuris, atlikus lyties keitimo operaciją, beje, nebėra homoerotinis), jie veikiau perkelia Elvyrą atgal į erotizuotą vaikystės erdvėlaikį. Elvyra nuolat klausosi „Es ist ein Ros entsprungen“ („Rožė pražydo“) iš kalėdinio choro albumo. Šis himnas, apdainuojantis Šv. Mergelės gimimą, turi erotinės ir kartu mazochistinės galios: išskeldami idealizuotos vaikystės vaizdinius, berniukų balsai atkartoja Ervino (Erwin) / Elvyros vaikystės balsą ir sužadina fantaziją apie motinos balsą – prarastą geismo objektą (Silverman 1988, p. 85).

Elvyros emocijos, kurias sukelia himnas, nėra netikėtos: ji daug metų gyveno katalikiško vienuolyno našlaičių namuose, o čia gimimo klausimas natūraliai galėjo įgauti religinę išraišką. Tačiau Fassbinderis tarsi nurodo naują intertekstinį tašką, kurdamas aplinką, kurioje pirmą kartą pamatome seserį Gudrun: jis pasitelkia *hortus inclusus* ikonografiją – sodelio, kuriame dailėje dažnai vaizduojama Šv. Mergelė. Būtent sesuo Gudrun papasakos Elvyrai jo(s) vaikystės istoriją. Ši, slopindama skausmingus prisiminimus, net ir dabar negali susitaikyti su savo vaikyste. Gudrun pasakojimą – vieną iš daugelio Fassbinderio vidinių pasakojimų, kurių nerodo kamera, – atkakliai seka judanti kamera (*tracking shot*), įrėmindama kalbančią Gudrun. Tačiau Elvyra pabėga iš dvigubos Gudrun pasakojimo sintaksės ir nuo sekančios ją kameros – ji išeina iš kadro, išvengia kameros ir žeidžiančio žinojimo, kurį suteikia kalba. Šis epizodas yra beveik Kleisto parodija, o Elvyra – kaip ir Kleisto *Markizė O.*, veikianti vietose ir situacijose, primenančiose Šv. Mergelės gimimą, – netenka sąmonės, kol sesuo Gudrun pasakoja. Kūnas apsaugo kenčiantį protą, jis triumfuoja prieš žodį.

⁸ Kaip pastebėjo Sabine Hake, „Nuo filmo gamybos ir suvokimo ypatumų iki garso mizanscenų ir akustinių efektų muzika triumfuoja kaip vienijanti Siercko melodramų koncepcijos jėga“ (2001, p. 114–115).

Nepaisant sodelio, fantazijų motina yra *priešinga* Gudrun šioje scenoje, nors ironiška, kad ši personažą vaidina tikroji Fassbinderio motina. Demistifikuojantis Gudrun pasakojimas, jos kalbos negailestingumas sugretina ją su kalbine tėvo funkcija, kuris veikia už [kadro] ir prieš „garsinį apvalką“, sukurtą motinos balso (Doane 1980, p. 44, taip pat Silverman 1988, p. 8 ir toliau). Prostitutės Zoros balsas, pasakojantis pasaką, labiausiai primena motinos balso „garsinį apvalką“. Zoros pasakos pasakojimo vieta – blausiai apšviestas miegamasis, kuriame Elvyra guli apsvaigusi, apsnūdusi, pusiau sąmoninga, – prisideda prie apgaubimo atmosferos, kuriamos Zoros raminančio monotoniško balso. Šią sąsają pabrėžia pasakojimo žanras – pasaka, motinos pasakojimas *par excellence*. Jos turinys – brolis ir sesuo virsta sraige ir grybu, o išalkę vienas kitą valgo – turi pasakoms būdingo bauginančio tikroviškumo. Inkorporavimo istorija atkartoja oralinę vaikystės fazę, kai vaikas neskiria savo ir motinos kūno. Taigi motinos balsas perkelia į ikikalbinę pilnatvę, kai santykius su motina nusako rijimas / inkorporavimas.

Verta paminėti dar vieną motinos balso atmainą: tai yra bekūniai, nežemiški balsai, girdimi, kai kastracijos traumą sužadina garso takelis (Schneider 1986, p. 109). Atoninę muziką filmui sukūrė Peer Ranen. Balsai dainuoja ne žodžius, o tik deformuotus garsus, stiprinančius emocinį poveikį. Tačiau šie garsai primena dangiškus balsus, panašius į motinos, maudančios kūdikį „dangiškoje melodijoje“, balsą, „kurio artimiausias žemiškasis atitikmuo“, pasak Silverman, perfrazuojančios Guy Rosolato, „yra opera“ (Silverman 1988, p. 85). Šie balsai, kaip ir Zoros, nukreipti

į ikikalbinę būseną. Žadindami ikikalbinę pilnatvę ar radikalią atskirtį, simboliškai išimančią subjektą iš simbolinės tvarkos (kastracija, atmetimas („abjection“)), bet kokių atveju – nepavaizduojamą būseną, šie garsai yra tinkamai nežodiniai. Čia aptinkame kitą nusigręžimą nuo kalbos prie radikalaus atmetimo („abjection“) materialumo. Atmetimas („abjection“), būdas sugrįžti į motinos kūną, gretinamas su kūnu ir jo nykimu, su tąsumu bei kūno skysčiais – ir mirtimi (Kristeva 1982, p. 3)⁹. Pasak Kristevos, vėliau išgyvendamas atmetimą, kūnas išsiveržia iš simbolinės tvarkos, objektiškumo, daiktiškumo (1982, p. 4). Transseksualas, taip pat esantis už simbolinės tvarkos ribų, interpretuojamas panašiai: Kristofui, jo(s) meilužiui, Elvyra yra „daiktas“, neturintis „sielos“, kurio smegenys yra „tiesiog drebučiai“.

Gyvas paveikslas: Elvyros kančios

Kaip yra pastebėjęs Bataille‘us, skerdyklos ištakos yra šventykla, kurioje mėsa ruošiama maistui ir aukojimui: „Skerdyklos susiję su religija tiek, kiek senovės šventyklos... turėjo dvigubą paskirtį, jose melstasi ir skersta“ (cit. iš Leach 1997, p. 22). Elvyros, kadaise dirbusios mėsininku, nesujaudina skerdienos vaizdas. Gyvulių skerdimą traktuodama kaip „patį gyvenimą“, ji bando suteikti jų kruvinai mirčiai „gyvenimo prasmės“ reikšmę. Elvyrai gyvuliai turi savo vietą bendrame gyvenimo ir mirties rate. Siekdamas paversti tikrovę dvasingumu, ji teigia, kad gyvulių „skausmo klaikas“ iš tiesų yra „išganymo šauksmas“. Nors Fassbinderio

⁹ Kitą atmetimo („abjection“) Fassbinderio filmuose interpretaciją siūlo Stevenas Shaviro, analizuodamas filmą *Querelle*, žr. 1993, p. 184–196.

filmas nepalieka vietos išganymui, turėtume pastebėti, kad Elvyra tapatinasi su skerdiku ir gyvuliu, o grįžimas į skerdyklą jai yra kančių, susijusių su Kristaus kančiomis ir pasibaigiančių jos mirtimi, etapas.

Išsamiau panagrinėkime maisto ir valgyimo temą, įvairiai išskylančią Fassbinderio filmo audinyje. Ji akivaizdi epizode, kuriame Elvyra atneša duonos, vyno ir sūrio Antonui Saitzui, vyrui, dėl kurio tapo transseksuale. Sodo scenoje, persmelktoje Paskutinės vakarienės ikonografijos, Elvyra randa savo dukterį ir žmoną, valgančias duoną ir geriančias vyną. Maistas ir valgymas aprašomi Zoros pasakoje apie seserį sraigę, valgančią savo brolių grybą. Ne tik skerdyklos scena kuria sąsają tarp paskerstų gyvulių ir Elvyros: barnių scenoje Kristofas, meilužis, išvadina ją „šlykščiu ir bjauriu mėsos gabalu“. Jei sugretintume piktus Kristofa žodžius apie „mėsos gabalą“ ir skerdykloje skerdžiamų gyvulių vaizdus, šie žodžiai suponuotų kanibalizmą.

Žinoma, tai nėra kanibalizmas tiesiogine žodžio prasme. Tačiau kiek užmaskuotas šis topas aptinkamas Zoros pasakoje apie dingusius vaikus, kurioje sesuo-sraigė atsisakoma savo brolio-grybo. Laukinį grybą pavojinga valgyti dvigubai: jis gali būti nuodingas ir tai brolio kūnas. Tačiau didžiausia grėsmė – ribos peržengimas, kurį šis veiksmas žymi: valgymą kaip visumą ženklina atmetimas („abjection“), nes jis sugriauna ribą tarp savęs ir kito, vidaus ir išorės (Kristeva 1982, p. 7). Kanibalizmas transgresyviai atsisako simbolizmo dėl atmetimo („abjection“).

Krikščionybėje – ypač pažodinėje ankstyvosios krikščionybės tradicijoje – duona ir vynas, kaip teigia transsubstanciacijos doktrina, iš tiesų yra Kristaus kūnas. Kaip krikš-

čionims Dievo žodis buvo įkūnytas Kristus kūne, taip duonos ir vyno sakramentas tapo Kristaus kūnu ir krauju. Tikinčiajam jų metaforiškas pobūdis yra laikinai nereikšmingas, kad vėliau taptų dar aukštesnio lygmens metafora. Tačiau Elvyros atveju žodžio pavertimas kūnu nežengia toliau, ir į(si)kūnijimas Fassbinderio filme dar kartą atsiskleidžia esąs kintantis. Mazochistinė iš(si)kūnijimo „ekstazė“, „išėjimas“ iš savęs siekiant heteropatinio tapatinimosi, kuri pabrėžia Silverman (1992, p. 264), gali suteikti savotišką „išganyimą“. Tačiau įkalinimas kūne, nusakomas pasikartojančiomis valgyimo ir inkorporavimo metaforomis bei daugialypėmis grįžimo į motinos kūną figūromis, implikuoja tai, kad Fassbinderiui kūnas, tikrovė nėra konvertuojama į simbolinę plotmę. Bataille'aus šventykla, kadaise buvusi sakralinio ir profaninio skerdimo vieta, dabar yra tiesiog skerdykla.

Nebylus kūnas / Nuluptas tekstas

Kristaus kančios ir nukryžiuojimas neturi vėlesnio atpirkimo reikšmės, tačiau vaidina svarbų vaidmenį fantazmuose, kurie struktūruoja ne vieną Fassbinderio filmą, sukurdami mazochistines erotines situacijas ir gyvus paveikslus filmuose *Berlynas: Alexanderplatz*, *Neviltis*, *Querelle*, taip pat *Trylikoje mėnulių*. Pasak Slavojaus Žižeko, šių filmų fantazmus iš tiesų struktūruoja Kristaus kančios kaip „fantazminis scenarijus, sutraukiantis visą krikščioniškosios religijos libido ekonomiją“ (1989, p. 116). Atmetimo („abjection“) vaidmuo filme *Trylika mėnulių* dera prie Žižeko idėjos, kad krikščionybė priima atmetimą („abjection“) per šventojo figūrą. Jei šventasis „užima ... grynojo objekto, kažko, kas išgyvena radikalų subjektyvumo nuskurdimą, vietą“

(1989, p. 116), tuomet šventojo ir Elvyros pozicijos panašumas yra akivaizdus. Taip analogija tarp (iš tiesų) nuluptų gyvulių paveldo ir Elvyros mazochistinės psychoseksualinės padėties įgauna dar didesnę svarbą. Tačiau šios identifikacijos struktūroja tik asmeninius fantazmus. Jei fantazmai turi sociokultūrinę dimensiją, apimančią „socialinį ir politinį reguliavimą“ (Silverman 1988, p. 218), tuomet kaip tai įvyksta?

Thomas Elsaesseris perspėjo mus apie būdą, kaip asmeninė kaltė dėl Fassbinderio meilužio Armino Meierio mirties *Trylikoje mėnulių* radikaliai išplečiama ir apima vokiečių kaltę ir atsakomybę už Holokaustą. Anot Elsaesserio, Fassbinderio filmas alegorizuoja vokiečių ir žydų santykius po Auschwitzo, paversdamas juos „meilės reikalu“ (1996, p. 210). Kaip jau matėme, Fassbinderio filmo fantazmus valdo materializmas, atmetimas („abjection“) arba, Kristevos žodžiais, motinos erdvė. Būtent čia „subjektas ir objektas išstumia vienas kitą, priešinasi vienas kitam, sužlunga ir neperskiriami, sujungti, pasmerkti pradeda iš naujo ties riba, kurią galima asimiliuoti, pamąstyti: ties atmetimu („abject“)“ (Kristeva 1982, p. 18). Taip skirtis tarp *aš* ir *kitas* sugriūva. Elvyra / Arminas ir Saitzas / Fassbinderis – mylintis ir mylimasis – taip pat yra Elvyra / Fassbinderis ir Saitzas / Arminas¹⁰. Elvyra yra sykiu skerdikas ir

gyvulys; atmetimo logika paverčia juos neatskiriamais, dėl abipusio susilieimo jų skirtumai nematomi. Kančių tope Elvyra vienu metu yra krikščionė ir žydė, tarsi vokiečių ir savo pačios vokiškumo auka¹¹. Tačiau kaip etika ar politika gali iškilti iš skirties neigimo? Žlugus dichotomijoms, valdžiusioms ši scenarijų, politika tampa pavaldi nuo etikos neatsiejamų pasijų struktūrai.

Šioje vietoje turėtume grįžti prie Hipplerio *Amžinojo žydo* dalyvavimo tekstualumų grandinėje, kurią nurodo *Trylika mėnulių*. Ir vėl pagrindinis elementas yra „auka“. Pasak Žižeko, krikščionybė nuo žydų tikėjimo struktūrų labiausiai skiria būtent aukos idėja. Nors košerinis skerdimas nėra religinė praktika, o tik valgymo taisyklė, užmaskuota *Amžinojo žydo* propaganda sufleruoja, kad negalima tiksliai atskirti košerinio gyvulių skerdimo maistui nuo jų skerdimo aukojimui. Iš tiesų avinėlių, žaidžiančių laukuose, vaizdai turi kitą – nors ir veikiantį sąsąmoningai – turinį, neturintį nieko bendra su žiaurumu gyvuliams, kuris sužadina krikščionių žiūrov(i)ų sąmonėje „Dievo Avinėlio“ nukryžiuojimą. Hipplerio filmas, rodydamas smurtą ir skausmo klaidą, ne tik veikia žiūrovus, bet ir sustiprina poveikį, sujungdamas šiuos vaizdus su sakralumu ir ideologija.

Mes jau aptarėme būdą, kuriuo radikalus Fassbinderio materializmas panaudoja Kristaus kančių vaizdinius tik tam, kad atskirtų mirtį nuo aukojimo, taip pat ir nuo išganymo. Erico Santnerio žodžiais, „per-

¹⁰ Įdomu, kad Arminas Meieris galėjo būti vienas iš Lebensborn, nacių eugenikos eksperimentų vaisiaus, vaikų. Žr. La Valley 1994, p. 123. Saitzo transvestizmą (siejantį jį su Elvyra) implikuoja ritualinis dainavimo ir šokio atkarpos ir Jerry Lewiso filmo, rodomo per televiziją, vaidinimas. Jerry Lewiso pasirinkimas tapatinimosi objektu taip pat svarbus: kaip pažymėjo Stevenas Shaviro, „pažeminimas ir gėda yra esmingi jo kūrybai“. Lewiso komedijos „plėtojasi link atmetimo, savotiškai užkrečiančio [auditoriją]“ (1993, p. 108).

Lebensborn – vaikų namai, Heinricho Himmlerio iniciatyva įsteigti Vokietijoje nuo 1930-ųjų vidurio. Ta-

riamai vykdė rasinio veisimo eksperimentus, tačiau tai nėra įrodyta. – *Vertėjos pastaba*.

¹¹ Mano interpretacija skiriasi nuo pasiūlytos Gertrudos Koch, pažyminčios tai, kad kenčiantys Fassbinderio personažai niekada nėra žydai.

versiškas, vagneriškas scenarijus“ išvelgia galutinį „žydų klausimo“ sprendimą, kai panašus į Kristų atpirkėjas prisiima įtampų išlaisvinimą (Santner 1995, p. 253). Filme *Amžinasis žydas* šį vaidmenį akivaizdžiai atlieka Hitleris, sakydamas kalbą Reichstage, kalbą, kurios kulminacija yra lemtingi žodžiai „sunaikinti žydų rasę Europoje“. Hipplerio filmą baigia anoniminis užkadrinis pasakotojo raginimas vokiečių tautai „saugoti tyrą rasę“ ir vienytis. Fašistinis filmas supina esminius tekstualumus ir sujungia juos tėvišku balsu, interpretuojančiu vaizdus ir kalbančiu tyrumo ir organiškios vienumos vardu.

Kita vertus, Fassbinderio tekstas iki pat galo vengia sujungti vaizdą ir balsą, palikdamas jį sudarančius tekstualumus atvirus. Paskutinėmis *Trylikos mėnulių* minutėmis įvairūs garso takelio sluoksniai yra itin ryškūs, o muzika niekuomet neturi funkcijos sujungti balsą su kūnu (Eisler 1947, p. 77). Gatvės ir kitus triukšmus, pop dainą, Vienos berniukų choro melodiją, neturinčius kūno dangiškuosius balsus ir įvairiausių diegetinius pokalbius lydi emocionalus įrašytas Elvyros interviu, monologas, skambantis realiuoju laiku. Jis paskutinėms Fassbinderio filmo minutėms suteikia beveik nepakeliamo sielvarto. Įrašytas Elvyros balsas kalba apie savižudybę, o šio balso atskyrimas nuo jo kūniško šaltinio tampa

beviltiškas ir galutinis, nes mes žinome, jog ji jau mirusi. Kol atskirtas nuo kūno įrašytas balsas tęsia prasmės paieškas, pats kūnas tapo lavonu anapus signifikacijos, visiškai atsidavęs atmetimui („abjection“). Kai filmo pabaigoje Vienos berniukų choro kalėdinė giesmė užstringa, jie vis kartoja žodžius „tyliai krentant“ („leise rieselt“). Nei stringanti plokštelė, suteikianti „balsą“ visų tekstualumų „kamščiams“, nei įrašytas interviu neturi savo kūno. Kūnas paverčiamas nebyliu, o balsas – jo liekana – tebedainuoja, balzamuotas technikos¹².

Fassbinderis, atkakliai plėšdamas odą, kuri galėtų suteikti tekstiniam kūnui vienumą, ir taip sutapdamas su iškreipta nacizmo estetinė ideologija, siūlo žiūrovams mazochistinį „nuluptą“ tekstą, kino kūną, pažymėtą (savęs) plakimo ženklais. Taip Fassbinderio filmo stilius pasiekia tai, ko negali padaryti jį struktūruojantys fantazmai: jis atsiskiria nuo užnuodytos fašizmo estetikos. Jei staigi filmo pabaiga – keli neryškūs juodi kadrai – užklumpa žiūroves netikėtai, tai atsitinka todėl, kad šis signifikacijos nutraukimas palieka mums gryną materialumą – filmo juostą. Tarsi filmas numirtų pats – arba būtų mirtinai nukankintas.

¹² Plg. kitą nuomonę apie „gyvai“ įrašytą garsą: (Chion 1999, p. 76)

Literatūra

- BARTHES, R., 1975a. *S/Z*. New York: Hilland Wang.
 BARTHES, R., 1975b. *The Pleasure of the Text*. New York: Hill and Wang.
 BARTHES, R., 1977. *The Grain of the Voice*. In: *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang.
 BELTON, J., 1985. **Technology and the Aesthetics of Film Sound**. In: Ed. E. WEIS, J. BELTON.

- Film Sound: Theory and Practice*. New York: Columbia University Press.
 BURGOYNE, R., 1982. *Narrative and Sexual Excess*, October 21.
 CHION, M., 1999. *Audio-Vision: Sound on Screen*. New York: Columbia University Press.
 CORRIGAN, T., 1991. *A Cinema Without Walls: Movies and Culture After Vietnam*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

- DOANE, M. A., 1980. The Voice in the Cinema: The Articulation of Body and Space. *Yale French Studies* 60.
- EISLER, H., 1947. *Composing for the Films*. New York: Oxford University Press.
- ELSAESSER, T., 1996. *Fassbinder's Germany: History Identity Subject*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- HAKÉ, S., 2001. Detlef Sierck and *Schlussakkord (Final Chord, 1936)*: A Case Study of Film Authorship. In: *Popular Culture of the Third Reich*. Austin: University of Texas Press.
- HORNSØJ-MØLLER, S.; CUTHBERT, D., 1992. *Der ewige Jude (1940)*: Joseph Goebbels Unequaled Monument to Anti-Semitism. *Historical Journal of Film, Radio, and Television* 12:1.
- KRISTEVA, J., 1982. Approaching Abjection. In: *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press.
- KUZNIAR, A. A., 2000. Transgender Specularity in Leander and Fassbinder. In: *The Queer German Cinema*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- LA VALLEY, A., 1994. The Gay Liberation of Rainer Werner Fassbinder: Male Subjectivity, Male Bodies, Male Lovers, *New German Critique* 63.
- LEACH, N., 1997. *Re-Thinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. London: Routledge.
- MARKOVITS, A.; BENHABIB, S.; POSTONE, M., 1986. Rainer Werner Fassbinder's *Garbage, the City, and Death*, *New German Critique* 38.
- SANTNER, E., 1995. Postmodernism's Jewish Question: Slavoj Žižek and the Monotheistic Perverse. In: Eds. L. COOK, P. WOLLEN, *Discussions in Contemporary Culture: Visual Display*. Seattle, WA: Bay Press.
- SCHNEIDER, N. J., 1986. *Handbuch Filmmusik: Musikdramaturgie im Neuen Deutschen Film*. München: Verlag Ölschläger.
- SHAVIRO, S., 1993. *The Cinematic Body*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- SILVERMAN, K., 1988. *The Acoustic Mirror: The Female Voice in Psychoanalysis and Cinema*. Bloomington: Indiana University Press.
- SILVERMAN, K., 1992. *Male Subjectivity at the Margins*. New York, Routledge.
- ZIZEK, S., 1989. *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.

*Iš anglų kalbos vertė
Natalija Arlauskaitė*

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Konferencijos, susitikimai / Konferencje, spotkania

УКРАИНА–БЕЛАРУСЬ–ПОЛЬША–ЛИТВА: РЕ-КУЛЬТИВАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Анатолий Круглашов
(Ukraina, Lietuva / Ukraina, Litwa)

Национально-культурное и политическое развитие современных Литвы, Украины, Беларуси и Польши тесно переплетены и взаимосвязаны. История этих контактов и взаимовлияний достоверно фиксируется от времен Киевской Руси и Великого княжества Литовского, достигает определенной кульминации во времена Речи Посполитой и продолжается пребыванием в составе Российской империи и Советского Союза. В прошлом население и территории этих современных государств находились преимущественно в схожих или близких социально-культурных, духовных и политических условиях. Такое их состояние стало стремительно изменяться с распадом социалистического лагеря и крушением СССР. Польша и Литва избрали европейский и евроатлантический путь развития уже с начала 1990-х г. Приложив немалые усилия, при весомой поддержке западных государств, они стали полноценными членами НАТО и ЕС. Украина провозгласила своей стратегической целью европейскую и евроатлантическую интеграцию, но, тем не менее, она еще не добилась решающих

успехов на этом пути. И уж вовсе в стороне от этих процессов оказалась Беларусь с ее своеобразной несоветской моделью развития, культивируемой официальным Минском. Невзирая на официально провозглашенную многовекторность, страна продолжительное время демонстрирует одностороннюю политическую и экономическую ориентацию на Россию, которая ставит под вопрос перспективы ее суверенности.

Невзирая на эти приобретенные за последние годы и более фундаментальные, исторические и этнокультурные отличия, граждане всех четырех стран сохраняют особый интерес друг к другу. По крайней мере, их интеллектуальные, деловые и политические элиты достаточно хорошо понимают выгоды многостороннего сотрудничества, проявляют заинтересованность в реализации потенциала региональной кооперации. Даже в тех проблемах, с которыми они сталкиваются на нынешнем этапе, нетрудно найти много общего.

Кроме этих факторов, для понимания перспектив их сотрудничества очень важно иметь в виду и то, каким образом

во многом схожее или даже в немалой мере общее историческое наследие этих стран и обществ влияет на их современное состояние, видение своего будущего, в том числе и в разных формах общения со странами-соседками.

Для того, чтобы осмыслить и обсудить эти важные вопросы, Буковинский политологический центр, кафедра политологии и государственного управления факультета истории, политологии и международных отношений Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича (Украина), совместно с Европейским гуманитарным университетом (Вильнюс, Литва), при весомой организационной и финансовой поддержке Регионального представительства Фонда Фридриха Эберта в Украине и Беларуси, провели 17–18 апреля 2008 г. международную научную конференцию „Украина – Беларусь – Польша и Литва: сквозь коллизии прошлого к общим европейским ценностям и перспективам сотрудничества». Поддержку в проведении этого мероприятия оказали Черновицкая областная государственная администрация, Черновицкий областной совет, Ягеллонский университет (Краков, Польша) и Высшая школа бизнеса (Новый Сонч, Польша).

Конференция продемонстрировала, что установление и развитие тесных взаимоотношений между странами-соседями может быть налажено на основе благоприятной интеллектуальной атмосферы сотрудничества научных работников и экспертов, развития разносторонних контактов как на официальном уровне, так и между неправительственными организациями. Длительное сотрудничество

будет наиболее успешным при условии положительного взаимного восприятия общественности двух стран, доброжелательной помощи и поддержке в разрешении существующих разногласий.

Интенсивное научное общение во время конференции углубило понимание того, что, несмотря на богатую историю, насыщенную разнообразными примерами интенсивных культурных связей, общим политическим опытом и государственными традициями, современный диалог соседних народов требует нового системного подхода и его новой смысловой структуризации. Обращают на себя внимание проявления взаимного недопонимания и иногда недоверия, которые являются в том числе следствием фрагментарной информированности о процессах, происходящих в наших исторически и культурно близких странах. Научного анализа и своевременного реагирования заслуживают проявления некоторого недоверия, связанного, в первую очередь, с влиянием зафиксированных в коллективной исторической памяти негативных политических, этнических и социальных стереотипов.

Приоритетными задачами конференции организаторы выделили следующие:

1. Развитие и углубление научных контактов между исследователями в области истории и современных взаимоотношений Украины, Беларуси, Польши и Литвы.
2. Выявление проблемных, нерешенных вопросов в отношениях между этими странами; поиск и разработка современных подходов к их решению на почве конструктивизма и объективности.

3. Исследование позитивных возможностей, которые открывают перед этими странами процессы европейской интеграции и тех вызовов, которые возникают в регионе в сфере политической и энергетической безопасности.
4. Разработка и внесение практических предложений относительно будущих совместных мероприятий, реализации двух и многосторонних моделей сотрудничества ученых, в частности историков, политологов, культурологов и пр., а также представителей заинтересованных общественных организаций Украины, Беларуси, Польши и Литвы.

Работа конференции проходила в режиме последовательных сессий. Первая из них была посвящена не сугубо историческому, а историософскому и историографическому анализу опыта прошлого в сознании элит и массового общества, его влияния на взаимоотношения стран-соседей: Украины, Беларуси, Польши и Литвы. На этой секции были предприняты содержательные попытки концептуализации изучения исторического прошлого в отношениях народов стран-соседей. Анализировались также современное состояние взаимного познания и исторического самосознания украинцев, белорусов, поляков и литовцев. Критическому рассмотрению подвергались, хотя и не всегда успешно, сложившиеся за длительный период прошлого стереотипы взаимного восприятия, а также осмысливалась роль исторической науки и методологической готовности ее представителей к форми-

рованию цивилизованных принципов диалога соседних народов.

Среди прозвучавших докладов и выступлений стоит коснуться тем, затронутых отдельными коллегами. Так, доц. Аудроне Янужите (Литва, Вильнюс) рассмотрела малоизученные аспекты формирования идеи государственности в Литве в начале XX в., предложив авторскую оценку альтернативным политическим проектам и теоретическим концепциям, среди которых, в частности, выдвигались предложения создания общего государства с Россией, Польшей и Беларусью. Проф. Григорий Миненков (Литва, Вильнюс), применяя современные научные подходы, обобщил и критически рассмотрел практики конструирования исторических нарративов в посткоммунистических обществах, сосредоточиваясь на опыте постсоветской Беларуси в его сопоставлении с поисками своей историко-цивилизационной идентичности соседних государств. Эту тему продолжил и уточнил в конкретно-историографической плоскости проф. Александр Смальянчук (Беларусь, Гродно). Он сделал интересную и целостную попытку сравнения состояния советской и современной белорусской исторической науки, указывая на преобладание в ней непреодоленного советского методологического, научно-организационного наследия, а также на то, что становление собственно национального дискурса белорусской истории в стране оказалось маргинализированным. Поэтому историческая наука страны пребывает в своеобразном положении, когда немало ее представителей утратили даже те академические ценности, которые

были присущи отдельным периодам ее развития в советское время. При этом они не приобрели и не стремятся к западной методологической плюралистичности и академической открытости, оставаясь слабо интегрированными в европейское и мировое академическое пространство.

Оживленное внимание вызвал пассивный по своей тональности и содержанию доклад доц. Александра Массана (Украина, Черновцы), оригинально интерпретирующий взаимоотношения позднесредневековых Литвы, Беларуси и Украины, как такие, которые эволюционировали от вооруженного противостояния и непонимания до взаимного сближения и многоуровневого сотрудничества. В частности, автор горячо полемизировал с теми современными литовскими исследователями, которые поставили под сомнение достоверность Кревской унии, доказывал аутентичность и значение этого документа и самого события в формировании диалога народов Великого княжества Литовского и Польши, его важный вклад в конституирование их общей государственности.

Ряд последующих выступлений существенно дополнили или оттенили поднятые темы. Например, культуролог Александр Лисов (Беларусь, Витебск) представил интересные данные о творчестве известного художника-авангардиста Казимира Малевича, рассмотрел его оценки в контексте белорусского искусства периода перестройки и постсоветского времени. Этнополитолог Виталий Макар (Украина, Черновцы) рассмотрел отдельные аспекты освещения конфликтных и проблемных вопро-

сов украинско-польской проблематики в СМИ Канады (1918–1922). Историк из Ровно Валерий Шеретюк проанализировал религиозно-диссидентский аспект геополитических интересов Пруссии и России относительно будущности Речи Посполитой в 1755–1762 гг.

Значительно более позднего периода украинско-польского диалога коснулась адъюнкт Ягеллонского университета др. Ольга Ких-Маслей, рассматривая их через призму реконструкции образа Украины во взглядах элит Кракова XIX – начала XX вв. Эти размышления продолжил др. Михал Вавржонек, представлявший Ягеллонский университет и Высшую школу бизнеса из Нового Сонча. Охватывая широкую палитру истории польской политической мысли, он остановился на более детальном рассмотрении деятельности Юлиуша Мерошевского на примере его проекта создания совместного государства с участием Украины, Литвы и Беларуси. Докладчик высказал свое мнение по поводу того, есть ли у таких проектов недалекого прошлого актуальный эвристический и политический потенциал, могут ли они быть полезны для современных творцов отношений между нашими народами и государствами.

Полноту картины обсуждения дополнило выступление львовского историка Василия Гулая, затронувшего болезненные темы украино-польского пограничья (Холмщина и Подляшье, Галиция и Волынь) на примере освещения функционирования образа врага в этнополитических конфликтах в Западной Украине во время Второй мировой войны. Отношения к этим кровавым, трагическим

событиям, когда представители обоих народов выступали в ролях и жертв, и палачей, донныне будоражит и разделяет общественное мнение, периодически привлекают внимание СМИ Польши и Украины. Историк стремился показать опасности, которые исходят от не вполне заживших травм прошлого, от недостаточной скоординированности общих усилий по их исцелению посредством научного диалога, продуманной государственной политики и общественной дипломатии. С более общетеоретической перспективы, близкие проблемы были затронуты черновицкой этнополитогом Натальей Лазар, которая акцентировала внимание на современных особенностях формирования политики памяти в Украине. Завершило работу секции выступление минского социолога Алексея Ластовского, рассмотревшего истоки, социальный заказ и смысловое содержание традиционалистской критики национализма в белорусской перспективе.

Следующая сессия объединила усилия исследователей, занимающихся проблемами европейской интеграции, которые прежде всего рассматривались с точки зрения угроз региональной безопасности стран пограничья. Программное значение имел совместно подготовленный доклад известного литовского политолога проф. Ирмины Матоните и молодой, но перспективной исследовательницы Юсте Толвашайте из Вильнюса. Останавливаясь на восприятии угроз европейской безопасности элитами Германии, Литвы и Польши, авторы доклада смогли убедительно показать то общее и особенное, что присуще этим элитам, их подходам к вызовам безопасности. Расширяя пред-

ложенные рамки обсуждения, брестский ученый Анатолий Лысюк, опираясь на политико-философские и социологические подходы, попытался обобщить современное состояние культуры безопасности в ее региональном, восточно-европейском контексте.

В аналитическом докладе литовского социолога проф. Арвидаса Матулёниса прозвучали убедительные статистические, демографические и социологические данные, показывающие всю остроту и недостаточное понимание политическими элитами основных социальных вызовов национальной безопасности на примере Литвы. Особенно интересными были аргументированные рассуждения автора доклада о соотношении глобальных и национальных тенденций в социальной сфере, возможностях и недостатках социальной политики, которые присущи литовскому обществу и государству после вхождения в ЕС.

Проф. Сергей Федуняк (Украина, Черновцы) продолжил обсуждение проблем безопасности, выбрав предметом своего рассмотрения дискурс безопасности в риторике политических элит Украины и Польши. На этом основании он, в частности, предложил свое видение того, как граждане соседних стран осознают степень защищенности их государств. Литовский коллега – доц. Ромуалдас Кацявичюс предложил вниманию участников конференции интересные данные, относящиеся к современному состоянию демократии в Литве после ее вступления в Европейский Союз. Эти материалы у присутствовавших вызвали впечатление, что при несомненном благотворном влиянии на литовское общество подготовки

и вступления в ЕС, после этого демократический процесс в стране приобрел некоторые стагнационные черты, которые вызывают определенную озабоченность экспертов.

Региональные ресурсы двух и многостороннего сотрудничества на конкретных примерах украинско-польского диалога рассмотрел доц. Владислав Струтинский (Украина, Черновцы). Он провел систематизированный обзор участия Черновицкой области Украины в различных партнерских программах с польскими коллегами на уровне воеводств, городов, отдельных административно-территориальных единиц двух стран. Близким по фокусу внимания, но уже с точки зрения изучения новых инициатив по использованию неучтенных региональных ресурсов трансграничного сотрудничества было выступление исследователя и гражданского активиста доц. Ярослава Кирпушко (Украина, Черновцы).

Проф. Анатолий Круглашов (Украина, Черновцы) представил совместный с белорусской исследовательницей Юлией Коцкой доклад, рассматривающий проблемные вопросы трансграничного сотрудничества между странами-соседами. Сосредоточив внимание на сопоставлении моделей и инструментария региональной политики Украины и Беларуси, авторы продемонстрировали основные трудности развития данного вида сотрудничества. Среди них: существенные различия во внешнеполитических приоритетах обеих стран, большая степень централизации управления регионами, оставляющая крайне мало места для их собственных инициатив, пе-

риферийность положения приграничных областей относительно национальных финансовых потоков, ограниченность их материально-финансовых и институционально-организационных ресурсов, позволяющих успешно осуществлять программы межрегионального, трансграничного сотрудничества. Белорусский экономист доц. Оксана Шкутько предложила собственное видение перспектив развития внешнеторгового сотрудничества Беларуси и Украины. Сравнительный анализ внешних политик Украины и Беларуси продолжил витебский исследователь Денис Юрчак, рассмотревший в сравнительном ключе белорусско-украинские государственно-политические интересы в условиях несоответствия и разнонаправленности их внешнеполитических приоритетов.

Опираясь на динамику постсоветской интеграции и все большие расхождения в интересах элит новых независимых государств, черновицкий аналитик доц. Игорь Мельничук скептически оценил возможности политического конструирования восточноевропейского треугольника в формате того или иного межгосударственного союза между Украиной, Россией и Беларусью.

Третья сессия «Политико-правовые и общественные связи между Украиной, Беларусью, Польшей и Литвой в контексте европейской интеграции» была призвана рассмотреть процессы посткоммунистических трансформаций в данных странах. Она предоставила участникам научного собрания возможность проследить эволюцию их политических систем и режимов, оценить состояние демократических процессов в их стра-

нах. Обсуждение этих тем открыл доклад известного полониста проф. Юрия Макара, в котором он разносторонне рассмотрел проблемы стереотипов в украинско-польских межличностных взаимоотношениях. Следом за ним польский эксперт др. Пшемислав Журавски veł Граевски предложил собственное понимание роли ЕС как ресурса польской внешней политики относительно Украины и Беларуси.

Немалый интерес вызвали положения доклада проф. Сергея Трояна (Украина, Ровно), предложившего украинское измерение эволюции постсоветского интеграционного пространства. Несмотря на то, что амбиции Киева в создании альтернативного российскому притяжению центра стран постсоветского пространства обладают существенно меньшим ресурсным потенциалом в сравнении с возможностями Кремля, Украина тем не менее пробует свои силы в качестве инициативного регионального игрока и уже это, по мнению докладчика, заслуживает определенного уважения.

Белорусский исследователь Павел Усов, опираясь на современные политологические теории, охарактеризировал неавторитарные черты политического режима в Беларуси в их эволюции к консолидации – его выступление перекликалось с более узким фокусом презентации Игоря Ламеко (Беларусь, Гродно), который предложил оценки места и роли белорусского парламента в условиях перехода к президентской форме правления.

В рамках этой же сессии прозвучали вызвавшие интерес слушателей доклады Дины Белявцевой (Беларусь,

Минск), предложившей рассмотреть новые возможности концептуализации пространства пограничья Украины, Беларуси, Польши и Литвы, Василя Землюка (Украина, Черновцы), проф. Веры Бурдяк (Украина, Черновцы), затронувшей правовые и социальные механизмы межнационального взаимодействия в Украине, Польше, Беларуси и Литве, киевской коллеги Юлии Красноголов, которая старалась наполнить эмпирическим материалом концепцию коммунитаризма. Именно она, по ее мнению, является социетальной основой стратегии политического развития Украины и Беларуси.

В рамках этой сессии нашлось место для углубленного рассмотрения значения и места масс-медиа как активных участников политических процессов на постсоветском пространстве. Интенсивный обмен мнениями вызвали доклады киевского ученого Александра Белякова и его черновицкого коллеги Игоря Недокуса, оценивших роль СМИ в трансформационных процессах и создании политического имиджа определенных стран.

Еще одна сессия конференции обсуждала политико-правовые и общественные связи между Украиной, Беларусью, Польшей и Литвой в контексте европейской интеграции. На ней выступили именно те ученые, которые принимают участие в развитии отношений между названными странами в контексте постсоветской интеграции, прогнозируют их перспективы в европейском и евроатлантическом пространстве – докт. Артур Волек (Польша, Новый Сонч), проф. Антанас Кулакаускас (Литва, Вильнюс), проф. Владимир Фисанов (Украина,

Киев), проф. Николай Примуша (Украина, Донецк).

Завершала работу конференции сессия «Культурные, научные и образовательные контакты в отношениях между Украиной, Беларусью, Польшей и Литвой в свете расширения ЕС». Ее задачей являлось рассмотрение современного состояния научных и образовательных контактов между государственными учреждениями и негосударственными организациями, выработка конкретных предложений относительно установления двух и более сторонних связей, определение возможных совместных проектов в сфере исторических, экономических, политологических, социологических и других актуальных исследований.

Именно в таком ключе прозвучали доклады белорусских коллег Владимира и Валентина Люкевичей, предложивших насыщенное конкретными данными исследования динамики и значения туризма в системе еврорегионального сотрудничества. Эти данные показали как дисфункциональное развитие отношений региональных властей-партнеров тормозит интенсификацию персональных связей, привлечение инвестиций, модернизацию, социальной инфраструктуры приграничья в Еврорегионе «Буг».

С анализом основных трудностей на пути формирования многоканального общения между странами-партнерами выступил проф. А. Круглашов. Он внес ряд предложений по интенсификации образовательного и научного сотрудничества между Украиной, Польшей, Литвой и Беларусью, показав их неисполь-

зованные возможности и перспективные ресурсы. В частности, было предложено установить партнерские отношения между Черновицким национальным университетом и Университетом Миколаша Рёмериса (Вильнюс, Литва), провести следующую конференцию в формате стран «Четвертки» в Вильнюсе. В рамках этой сессии выступили также Наталья Юсова (Украина, Киев), Наталья Нечаева-Юрийчук (Украина, Черновцы), Дмитрий Лин (Беларусь, Гомель).

Общие итоги конференции подвели основные ее соорганизаторы: профессор Анатолий Круглашов, профессор Ирмина Матоните и Тарас Михальнюк. Основные результаты конференции должны быть отражены в специальном сборнике научных статей. Кроме этого, отдельные статьи выйдут также в литовских и польских изданиях, что создаст более широкие возможности заинтересованной аудитории ознакомиться с результатами работ ученых и экспертов, собравшихся на этой черновицкой конференции. Было поддержано предложение превратить сложившийся формат научного общения в постоянно действующий и провести следующую конференцию в Вильнюсе. Участники конференции надеются, что создание такого постоянно действующего интеллектуального форума между Литвой, Польшей, Украиной и Беларусью создаст новую коммуникативную платформу для исследователей этих стран, придаст творческий импульс их отношениям, будет способствовать оживлению интеграционных связей и сотрудничества между ними.

ВИЛЬНЮССКИЕ ЛЕКЦИИ ПАТРИКА СЕРИО

Виктория Макарова
(Lietuva / Litwa)

С именем Патрика Серิโอ у многих ученых прочно ассоциируется известный термин *деревянный язык*. Профессор из Лозанны, однако¹, надеется, что готовящийся к изданию перевод его работы „Analyse du discours politique soviétique“ (Paris, 1985) на русский язык познакомит читателей с более широким спектром разработок автора, а также положит конец игре в «испорченный телефон», следствием которой стали не совсем адекватные сути трудов известного европейского лингвиста многочисленные отсылки к ним в ряде научных работ. Об отношении П. Серิโอ к шлейфу ассоциаций, связанных с его работами, и готовящемся переводе его монографии редакции „Respectus Philologicus“ стало известно от самого автора, читавшего в ноябре 2008 г. лекции в Европейском гуманитарном университете (белорусском вузе, работающем на литовской территории – в Вильнюсе).

Цикл предложенных П. Серิโอ слушателям лекций назывался «Дискурс о язы-

ке в Восточной Европе: сравнительный подход (философские, идеологические и политические источники представлений о коллективной идентичности)». Целью курса, «предназначенного для студентов-магистров и аспирантов по политической философии (то есть не имеющих специальной лингвистической подготовки)», являлась демонстрация того, «как языковые идеологии составляют скрытую подоплеку политической деятельности. Наш лозунг: “Эксплицировать имплицитное!” Мы будем вместе читать и “восточные” и “западные” главные тексты, тема которых касается языковой проблематики в государственном строительстве и воображаемой коллективной «идентичности»².

На лекциях были рассмотрены различные модели конструирования отношений язык – нация в Европе (преимущественно в новейшее время, но с экскурсами в историю и обнаружением общих мест), проблемы русинского языка на Украине и южно-славянских языков на Балканах, особенности сталинского, нацистского и евразийского взглядов на природу языка и национальной идентификации и т. д.

¹ Ср. «Но сейчас нужно выполнить срочную работу, поразмышлять над объемом понятия, которое во Франции редко ставится под вопрос – понятия “настоящей речи”. Вот действительная проблема, исследование которой должно бы было занимать все умы куда более, чем проблема “деревянного языка”» (СЕРИО, Патрик, 2008. *Деревянный язык, язык Другого и свой язык. Поиски настоящей речи в социалистической Европе 1980-х годов. Политическая лингвистика*, вып. 5 (25), 160–167. Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics1/serio-08.htm> [См. 6.02.2009]).

² СЕРИО, Патрик, 2008. *Prof. Patrick Seriot, Цикл лекций в Белорусском университете в изгнании в Литве (Vilnius), 10–14-е ноября 2008 г.* Режим доступа: <http://www2.unil.ch/slav/ling/cours/a08-09/VILNIUS/accueil.html> [См. 6.02.2009].

Нужно отметить, что весьма любопытным было не только содержание лекций П. Серио, но и их форма. Безусловный успех лекций П. Серио имел своим истоком умение приблизить рассматриваемые на лекции вопросы к интересам присутствующих в аудитории, создать творческую атмосферу, способствующую со-размышлению. По словам П. Серио, «преподавание – это спектакль», и на деле эта мысль воплощается не только в мастерском владении словом и установлении контакта с аудиторией, но и в креативном подходе к составлению композиции видеоряда, структуры и источников информации для создания сопровождающих лекции видеопрезентаций.

Интересно также знакомство с гражданской позицией профессора П. Серио: использованные на лекции конспекты и видеопрезентации П. Серио доступны любому интересующемуся на сайте <http://www2.unil.ch/slav/ling/indexru.html>. Отношение к понятию «библиотека» тоже гражданское³: на том же сайте пропагандируется и претворяется в жизнь идея о том, что тексты и их читатели должны находить кратчайший путь друг к другу. Интернет, по П. Серио, это «реальный проект демократии»; и благодаря даже 5% своего содержания, представляющим собой весьма важные и нужные людям вещи, Интернет, несмотря на все издержки, оправдывает свое существование. Гражданскую позицию профессора П. Серио иллюстрирует также его ответ на вопрос студентов,

является ли македонский язык литературным языком или это политический проект: «Меня беспокоит не выбор наименования – “язык” или “диалект”, а ситуация в Македонии. Усилия общества в первую очередь нужно направить на мирное решение македонско-албанского конфликта, а не на обсуждение вопроса о степени соответствия македонского языка статусу языка или диалекта».

Для читателей “*Respectus Philologicus*”, возможно, будут небезыntenесны некоторые высказанные в процессе вильнюсских лекций идеи П. Серио, как то: люди в большей степени отличаются социальными признаками, нежели национальными, потому утверждение о существовании национальной концептосферы, по мнению П. Серио, представляется несколько сомнительным, ведь люди слишком разные, чтобы по их речи и поведению можно было делать выводы о признаках единой национальной культуры, к которой они якобы принадлежат; соответственно П. Серио не согласен во многом с известнейшим современным лингвистом Анной Вежбицкой, активно разрабатывающей идеи национальной специфичности понятий. Подробнее с заочной полемикой П. Серио и А. Вежбицкой можно будет познакомиться в следующем номере “*Respectus Philologicus*” (№ 16 (21), 2009 г.), в котором будет опубликован перевод на литовский язык статьи⁴ П. Серио – в ней автор приводит

³ Под гражданской позицией автор данного обзора понимает социальную активность, деятельность во имя общественного блага, некоммерческую мотивацию своих действий.

⁴ SERIOT, Patrick, 2004. *Oxymore ou malentendu? Le relativisme universaliste de la métalangue sémantique naturelle universelle d'Anna Wierzbicka*. In: *Cahiers Ferdinand de Saussure*, N° 57, 23–43. **Р**ежим доступа: <http://www2.unil.ch/slav/ling/recherche/biblio/05AW-CFS.html> [См. 6.02.2009].

аргументы для обоснования своего несогласия с некоторым методологическими посылками А. Вежбицкой.

Ноябрьскими лекциями вильнюсские встречи с профессором П. Серио не закончились: студенты Европейского гуманитарного университета готовятся к весеннему продолжению спецкурса «Дискурс о языке...», в течение которого будут обсуждаться особенности белорусской языковой ситуации, а в феврале 2009 г. П. Серио вновь побывал в Вильнюсе, чтобы прочитать студентам Вильнюсского университета лекцию

“Was Jakobson a structuralist? An archaic theory of the relation between form and meaning”.

Отрадно, что вильнюсские студенты (и все желающие) имели возможность встретиться с одним из интереснейших европейских лингвистов и, вдохновленные его лекциями, задуматься еще раз о содержании понятий «язык и диалект», «родной язык», «нация», осознать соотношение понятий «язык – власть» и, соприкоснувшись с идеями и энтузиазмом П. Серио, получить новые стимулы к собственным творческим поискам.

Knygų recenzijos / Recenzje książek

Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida. 1 tomas. 2008. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 314 psl.

*Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Lietuva / Litwa)*

Mokslinių straipsnių rinkinys „Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida“ (1 tomas) – dar vienas tęstinio neperiodinio leidinio „Tekstai ir kontekstai“ tomas, kurį leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, vykdydamas mokslinio tyrimo temą „Kalba ir mąstymas“. Rinkinyje daugiausia dėmesio skiriama įvairaus pobūdžio kalbos bei kalbėjimo, literatūros, kultūros, mados, reklamos bei kitų meno rūšių kodų transformacijoms sinchroniniu bei diachroniniu aspektu. Kaip teigiama rinkinio pratarinėje, spausdindami straipsnius lietuvių ir rusų kalbomis, leidėjai tikisi tarptautinio bendradarbiavimo tarp mokslininkų ir informaciniu, ir metodologiniu, ir teoriniu aspektu.

Dauguma rinkinio straipsnių – lietuvių kalba. Kiekvieno straipsnio pradžioje pateikiama trumpa anotacija, reikšminiai žodžiai, pabaigoje – santrauka anglų, rusų ar vokiečių kalba. Rusų kalba parašytų straipsnių pradžioje pateikiama anotacija anglų kalba, pabaigoje – santrauka lietuvių kalba. Tačiau reikia pastebėti, kad ne visi straipsniai pateikti laikantis šių nurodymų, straipsnių anotacijos ir santraukos nevie-nodo ilgumo. Žinant, kad šis neperiodinis leidinys pasirodo planuotai, kad formuojasi graži tradicija, rinkinio sudarytojams, at-

renkantiems straipsnius, patartume atidžiau žvelgti į būtinų reikalavimų paisymą.

Straipsnių rinkinį sudaro trys teminės grupės. Pirmoji skirta teorijai ir metodologijai. Meno transformaciją nuo romantinio individo pasaulio savyje iki individualios laisvės ribų problemos postmodernizmo pasaulyje atskleidžia R. Bagdanavičiūtė (Vytauto Didžiojo universitetas). Ji gvildena menininko individualumo ir jo santykio su sociumu problemą. Sociumo problemų sprendimą šokio aspektu aiškinasi J. Černevičiūtė (Vilniaus Gedimino technikos universitetas), ji parodo, ką šokis atskleidžia apie visuomenę ir jos socialines bei kultūrinės terpes. Aiškindamas etinės paradigmos transformacijas globaliajame pasaulyje, fiksuodamas verslo etikos dominantes etikos teorijose, T. Kavaliauskas (Vytauto Didžiojo universitetas) kelia globalios verslo pilietybės problemą. Šiuolaikinio sociumo ugdymo problemos rūpi V. Pasvenskienei (VU Kauno humanitarinis fakultetas), kuri akcentuoja, kad postmodernybė labai aktyviai skatina kvestionuoti modernybės suformuotas ugdymo paradigmas. Internetinės komunikacijos ir žodžio laisvės aspektus straipsnyje analizuoja A. Rimkutė (VU Kauno humanitarinis fakultetas), labiausiai vertindama galimybę internete nevaržomai

skelbti skirtingas pažiūras. Mada kaip ženklų ir simbolių sistema sociokultūriniu požiūriu analizuojama J. Svičiulienės (VU Kauno humanitarinis fakultetas) straipsnyje. V. Galouchko (Sankt-Peterburgo psichologijos ir socialinio darbo institutas, Rusija) ir N. Dainovica'os (Daugpilio universitetas, Latvija) straipsnyje aprašoma M. Heideggerio įtaka protestantų teologo R. Bultmano teologiniams raštams, tekstai interpretuojami kaip tam tikri filologinės buvimo hermeneutikos pagrindai. Teorijos ir metodologijos bloką užveria I. Fadeevos (Komi valstybinis pedagoginis institutas, Rusija) straipsnis, skirtas rusų kultūros tapatybės analizei, kuri matoma kaip dviejų vektorių – dvasinių tradicijų ir kultūrinio intelekto – sankirta.

Antrasis straipsnių blokas skirtas literatūrinio diskurso polikontekstams. Jie apima labai platų epochų lauką. Tautosakos simbolių ir ritualų prasmės bei jų kaita rūpi D. Šeškauskaitei (Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija), sinchroniniai ir diachroniniai tautosakos tekstų suvokimo aspektai, etinis pasaulio matymas – I. Bobrinskajai (Maskvos valstybinis tarptautinių santykių institutas, Rusija), liaudies dainų teksto ypatumai (tekstas, diskursas, lingvistinės ir paralingvistinės savybės) – N. Daniliuk (Volynės universitetas, Ukraina). Renesanso figūrų – Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus emblemas bei Petro Roizijaus kūrybos – vertinimus aptaria S. Šarkauskienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas) ir A. Tamošiūnienė (Vytauto Didžiojo universitetas). XX amžiaus rašytojo Balio Sruogos lietuviškus literatūros kritikos tekstus klasikinės vokiečių estetikos kontekste analizuoja G. Bankauskaitė-Sereikienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas), Jur-

gio Baltrušaičio poezijos rusų ir lietuvių kalbomis prielaidas bei slinktis nuo konkretybės link idealybės – U. Keturakis (Vytauto Didžiojo universitetas). I. Baliulė-Klimašauskienė (Šiaulių universitetas) atidžiai tyrinėja lietuviškąją karo tematiką XX a. 5-ojo dešimtmečio lietuvių prozoje, akcentuodama lemiamą to meto konteksto reikšmę kūrinių tematikai. Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkės E. Naujokaitienė ir D. Kuizininė savo straipsniuose aptaria modernizmo ir postmodernizmo autorių tekstus. E. Naujokaitienė svarsto A. Škėmos sąsajas su siurrealizmo meninės krypties poetika, M. Prousto aplinka. D. Kuizininė analizuoja naujausias lietuvių romano (V. Papievis, I. Pukelytė, A. Imbrasas) tendencijas pasakojimo strategijų kontekste. Užsienio literatūros autorių tekstais domisi S. Barniškienė ir M. L. Drazdauskienė (Vilniaus universitetas). Pirmoji analizuoja referencinio judėjimo modelį (asmeninius, laiko, modalinius ryšius) G. Grasso novelėje „Krabo žingsniu“, antroji apžvelgia keleto skirtingo laikmečio anglų kalbos eilėraščių semiotinės analizės rezultatus. Literatūros diskurso polikontekstų grupę užveria J. Stulovo (Minsko valstybinis lingvistikos universitetas, Baltarusija) straipsnis, skirtas šiuolaikinio afro-amerikiečių rašytojo ir filosofo Ch. Johnsono romanams, ir VI. Sulimovo (Komi valstybinis pedagoginis universitetas, Rusija) argumentuoti teiginiai, kad grožinės literatūros tekstai gali būti tiriami ne tik kaip estetinė visuma ar loginiu-konceptuali požiūriu, bet ir lingvistiniu-kognityviniu principu.

Trečioji straipsnių grupė skirta lingvistiniams teksto parametrams. Tyrinėjami gana skirtingi objektai ir aspektai. Pateikiama nemažai VU Kauno humanitarinio fakul-

teto tyrėjų rezultatų. D. Aliūkaitė aiškina, kas skiria tarminį kalbėjimą nuo bendrinės kalbos paprastų vartotojų požiūriu. R. Baranauskienė analizuoja vieną iš agento semantinės funkcijos atmainų – agento iniciatoriaus funkciją, tirdama veiksmo reikšmės veiksmožodžius. E. Gabrėnaitė tyrinėja retorinės topikos (autoriteto, pavyzdžio, poreikių patenkinimo, gretinimo ir priešinio, laiko kategorijų, kokybės) apraiškas reklamoje. G. Rumšienė apžvelgia internetinės anglų kalbos fiksacijos aspektus, I. Sideravičiūtė-Mickienė – Lietuvos priesaginius drimonimus iš toponimų. Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkai domisi LDK dokumentų prievardžiais (J. Čirūnaitė), lietuvių kalbos daiktavardžio fleksijų sistemos produktyvumu ir kaita (L. Kamandulytė), asmenybės socialumo formavimusi mokant kalbą (J. Daukšytė). B. Briaukienė (Kauno medicinos universi-

tetas) aptaria oftalmologo Petro Avižonio lituanistinės veiklos sklaidą, K. Garšva (Lietuvių kalbos institutas) – lietuvių kalbos prozodijos diskusinius klausimus. Trečiąją temą užveria Inga G. Milevič (Daugpilio universitetas, Latvija), tyrinėjanti komunikaciją strategiją *tartum* ir *iš tikrųjų* publicistiniuose diskursuose.

Akivaizdu, kad esminis straipsnių rinkinio sudarytojų noras – tarpdalykinių sąsajų paieška, bandymas derinti skirtingų kultūros ir mokslo sričių metodologinius aspektus. O autorius jungia siekis įvertinti teksto ir kuo įvairiausių kontekstų santykį, atskleisti įvairių tyrimo būdų taikymo galimybes, susieti įvairius sociumo sluoksnius ir tyrinėtinius aspektus į vieną bendrą mozaiką. Ji neabejotinai aktuali bei savo tyrimo rezultatais paranki ir studentams, ir mokytojams, ir mokslininkams, besidomintiems kalbos, kultūros, literatūros reiškiniais.

Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida. 2 tomas. 2008. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 302 psl.

*Saulutė Juzelėnienė, Daiva Aliūkaitė
(Lietuva / Litwa)*

Mokslinių straipsnių rinkinys „Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida“ (2 tomas) teiks filologijos krypties mokslininkams (apskritai humanitarams), studentams, visiems, besidomintiems kalbos sklaidos dalykais, literatūrinio teksto perskaitymo ir išprasminimo strategijomis, tinkamos akademinės medžiagos lavinti teksto kūrimo, teksto interpretavimo bei teksto suvokimo įgūdžius.

Rinkinį sudaro straipsniai anglų ir vokiečių kalbomis, kiekvieno straipsnio pabaigoje pateikiama trumpa straipsnio santrauka lietuvių kalba. Reikia pasakyti, kad straipsnių santraukos labai nevienodos, kai kurios per daug konspektyvios ir skaitytojas pagrįstai gali pasigesti aiškumo. Manytina, kad rinkinio rengėjai galėjo aiškiau išdėstyti reikalavimus straipsnių santraukoms.

Kelių šalių mokslininkų humanitarų atidžios lingvistinės, literatūrologinės bei kultūrologinės junglios paradigmos *tekstai–kontekstai* peržiūros rezultatas – aiškius mokslinio teksto parametrus įgijęs kūrinys, kurio pavienius tekstus sieja metodologinės strategijos, problematika, galų gale pagrindinis visų rinkinio tekstų tikslas – vienaip ar kitaip įvertinti teksto, žodžio, reikšmės transformacijas bei jų veiksnius, priežastis, sąlygas.

Didžiosios Britanijos, JAV, Ispanijos, Vokietijos, Lenkijos, Latvijos ir Lietuvos

tyrėjai, pasirinkę skirtingas kritines perspektyvas, analitinę instrumentariją, pvz., hermeneutikos – L. Ulvydienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas); naujojo istorizmo – M. Coghen (Jogailos universitetas, Lenkija), I. Žindžiuvienė (Vytauto Didžiojo universitetas); semiotikos – Y. Caballero Aceituno (Jaéno universitetas, Ispanija)) ir kt., aiškinasi grožinių tekstų prasmų formavimo bei formavimosi procesus, vertina transformacijas sinchroniniu bei diachroniniu aspektu.

Rinkinyje semantinių reikšmių transformacijos įverčius diachroniniu aspektu (plg. H. J. Diller (Ruhro universitetas, Vokietija); T. Solomonik-Pankrašova (VU Kauno humanitarinis fakultetas)) keičia kalbos kaitos fiksavimas esamuju laiku – plg. lekšemos *džihadas* transformacinį virsmą, motyvuotą empirikos, taikydama leksikografinį, semantinį principus, aprašo D. Satkauskaitė (VU Kauno humanitarinis fakultetas).

Pagrįstai didelis dėmesys rinkinyje skiriamas vertimo transformacijoms (plg. E. Alosevičienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas); E. Petronienė (Vilniaus pedagoginis universitetas); J. Vaičenonienė (Vytauto Didžiojo universitetas)), kadangi kaip pažymima pačių tyrėjų, vertimas yra savita adaptacija, taigi natūralu, kad, norint fiksuoti reikšmių transformacijos sklaidą, reikalinga kelių kalbų medžiaga. Tokie

ilustratyvūs straipsniai yra tinkama metodinė medžiaga, ypač vertimo specialybių studentams.

Tyrėjų dėmesingumas kalbinės kompetencijos klausimams (plg. A. Artamonova (Latvijos universitetas); R. Corsetti (Romas „La Sapienza“ universitetas, Italija); G. Jakutienė (VU Kauno humanitarinis fakultetas); J. Lėgaudaitė (Vytauto Didžiojo universitetas)) aktualina kalbos išmokimo (ir kartu transformavimo) problemą. Gilinamasi tiek į elektroninio diskurso įtaką kalbėjimo strategijų transformacijoms, tiek į sociolingvistinius diskurso parametrus, veikiančius raiškos kaitą, etc. Atskira problema – diskurso veiksnys (ypač – politika) – reikšmių adaptacijoms taip pat nelieka nepastebėta (plg. H. H. Dröbiger (VU Kauno humanitarinis fakultetas);

N. Olshanskaya (Kenjono koledžas JAV)); M. Smiltėna (Latvijos universitetas)).

Galima teigti, kad, viena vertus, tiriant skirtingą kalbinę, kelių kalbų (plg. lietuvių, anglų, vokiečių, latvių, etc.) medžiagą, kita vertus, ieškant kelių kalbų, kelių kultūrų susisluoksniavimo raiškoje ir reikšmėse, sukurta paveiki filologinė mozaika, kuri neabejotinai įdomi ir aktuali.

Pasigendama rinkinyje *Pratarmės* žodžio lietuvių kalba. Be abejo, rinkinio įvadinės mintys anglų kalba visiškai pagrįstos, kadangi šis rinkinys yra skiriamas ne tik lietuvių akademinei (pirmiausia filologų) bendruomenei, tačiau vienaip ar kitaip trumpa rinkinio anotacija lietuvių kalba būtų buvusi tikslinga jau vien todėl, kad aiškiai lokalizuotų šį vertingą politekstą tarp naujausių filologų darbų.

ЛИТОВСКИЙ НЕЛИТОВЕЦ – ЕВГЕНИЙ ШКЛЯР

ЛАВРИНЕЦ, Павел, 2008. Евгений Шкляр. Жизненный путь скитальца. Монография. Вильнюс: Издательство Вильнюсского университета. 308 с.

Олег Перов (Lietuva / Litwa)

Книга «Евгений Шкляр. Жизненный путь скитальца» автором которой является Павел Лавринец, развернуто представляет особенности творчества и главные события жизни одной из самых деятельных личностей в литературе и культуре межвоенной Литвы – поэта, критика, переводчика литовской поэзии, редактора многих периодических изданий – Евгения Шкляра.

Цель монографии, по словам ее создателя, такова: «делается попытка представить жизненный путь и творческий облик Шкляра в их целостности» (с. 7), то есть увидеть единую линию «судьбы», некую связующую смысловую нить жизни Евгения Шкляра. Обозначен автором и метод рассмотрения исследуемого материала: «очерк жизни Шкляра сопровождается выделением существенных особенностей поэтики его стихотворной продукции и анализом его литературного поведения» (с. 7). Такой синтезирующий, сопрягающий личную и творческую стороны бытия поэта подход говорит о стремлении автора работы к наибольшему охвату материала и научной объективности. В связи с этим отдельного упоминания заслуживает стремление автора раскрыть мотивы мистификаций, причины преувеличений или умолчаний

вокруг имени Шкляра. С самого начала, как наиболее важный момент, который носит концептуальный характер, упоминается специфичность творческой судьбы Шкляра, обуславливающая стратегии его творчества – это деятельность в поликультурном пространстве, объединение полей литературы литовской, русской и отдельного поля литературы Русского Зарубежья.

Структура этой большой по объему работы и традиционна, и оригинальна. Традиционность – в начале, последовательности изложения, биографических экскурсах, развернутых библиографических ссылок в конце каждой главы (а их 11!). Оригинальность – в принципе рассмотрения героя (поэт, человек, критик, издатель, стихийный философ, ненавязчивый эстет – все во взаимодействии).

В главе «Сын ученого скитальца» рассказ о начальном периоде жизни Шкляра сочетается с определением мотивов ранней поэзии: «от лирических пейзажных зарисовок и любовных признаний до гражданской лирики о грустных песнях труда» (с. 24). А также – участие в первой мировой и гражданской войнах и формирование образа с ы н а Л и т в ы, акцентирование литовской темы в поэтическом

творчестве. Глава «Временная столица» представляет интересную, своеобразную картину сотрудничества Шкляра в литовской печати 1920-х годов. Названия газет, творческие псевдонимы, темы статей – все это в своем единстве дает полномасштабное представление о стиле и характере его работы в этот период. Интересно читать о знакомстве Шкляра с русскими писателями, критиками, журналистами, теми, кто оказывался в Литве в это время: Игорь Северянин, Андрей Белый, Алексей Толстой, Петр Пильский... Глава «Кипарисы» посвящена первой книге стихов Шкляра («Кипарисы» вышли в свет в 1921 году). Отдельно подчеркнута значение заглавного стихотворения, по которому и назван весь сборник. Оно расшифровывает смысл названия книги: «в шатре, воздвигнутом Всевышним, в тени кипарисов хранится мудрейший опыт, доступный только избранным» (с. 85). П. Лавринец отмечает, что последующие сборники («Караван» и «Огни на вершинах») продолжают тему почти религиозного погружения в сущность мира и смысл происходящих в нем событий. Многие мотивы и образы вызваны и личными обстоятельствами жизни Шкляра (отлучки из Каунаса в Берлин все чаще и дольше). В главе «Литва! Как древне это имя...» последовательно представлено появление первых литовских мотивов в творчестве Шкляра (стихотворение «Литве»). П. Лавринец еще раз приходит к выводу о влиянии творчества Г. Сенкевича, С. Минцлова, А. Мицкевича на создание романтизированного образа Литвы у Шкляра. «Мицкевичевская традиция – ближайший источник создания образа

Литвы как пространства истории, героики и тайны, пространства, насыщенного воспоминаниями о былом величии и неведомом грядущем» (с. 106).

Автор работы совершенно справедливо подчеркивает роль Шкляра как объединителя двух культурных пространств: русского и литовского. В последующих главах книги можно выделить наиболее важные моменты, на которые обратил внимание автор – книга «Караван» (1922 год), куда входят не только стихотворения Шкляра, но и его переводы литовских поэтов. Своеобразна здесь и символика восприятия пространства: через картину пустыни передается образ мировой катастрофы. Но автор не льстит поэтике Шкляра, он объективен, а временами и строг к нему. Так, говоря о сборнике стихотворений «Огни на вершинах», он пишет: «впечатление ученичества и подражательности стихов Шкляра усугубляется тем, что ... соседствуют тексты, ориентированные на разнородные поэтические традиции с различными стилистическими доминантами» (с. 149).

Широко и красиво представлена в книге просветительская идея журнала «Балтийский альманах», организованного Шкляром, ее воплощение и особенности. Основные идеи творчества Шкляра «рижского периода» (в 1924 году он жил в Риге) позиционированы в книге четко, но и внутренне – многозначно. Первое – особое избранничество Поэта. Второе – тема еврейской культуры и цивилизации, вечность и глубина библейских образов.

В книге стихов «Посох» – продолжение библейской тематики и темы дороги.

Центральная часть работы П. Лавринца посвящена теме актуальной, ознакомительной с которой интересно во всех деталях – Литва, ее литература, история, культура в творчестве Шкляра. В работе не раз подчеркивается, что интерес этого человека к Литве многоаспектен: он хочет создать антологию литовской литературы; его контакты с литовскими литераторами обширны и постоянны; и, наконец, главное – книга стихов Шкляра «Летува золотое имя» (здесь и поэма, и стихотворения, и баллады, и переводы). Образ Литвы романтизирован, исполнен древней чистоты и естественности, что и акцентирует в своих выводах автор книги: «в целом Литва в поэме Шкляра представляется поэтичной, экзотической и дремлющей голубым сном хранительницей старины, страной почти не тронутой богатой и едва ли не дикой природы» (с. 211).

Наравне с творческой рассматривается и общественная сторона жизни Шкляра: сотрудничество в русской и литовской печати, переводы, популяризация литовской литературы. Конец 1920-х годов: Шкляр возвращается в Литву и пишет о ее литературе – творчестве Майрониса, В. Миколайтиса-Путинаса, П. Вайчюнаса, в «Балтийском альманахе» представлены фотографии В. Бичюнаса, А. Венуолиса, А. Венцловы, В. Видунаса, Л. Гиры, Б. Сруоги. И каждый снимок сопровождается кратким, но красочным отзывом Шкляра о творчестве изображенного на фотографии поэта. При этом тщательное и кропотливое исследование автора книги, который прекрасно знаком с периодикой межвоенной Литвы

и поднял все это на свет, – не может не впечатлить читателя.

1935 год ознаменован выходом в свет сборника стихов Шкляра “Poeta in Aeternum”, где программное стихотворение «В эти дни» исполнено апокалиптическими мотивами жертвоприношения, а с другой стороны – верой в вечную силу любви.

Конец 1930-х годов характерен тем, что Шкляр пользовался одинаковыми симпатиями и в русских, и в литовских литературных и читательских кругах. Еще в 1930 году Л. Гира пишет о нем статью «Литовский нелитовец». И это определяет его восприятие культурной средой Литвы. А сам Шкляр, кроме этого, неизбежно приобщен к размышлениям о своей еврейской идентичности (что отразилось и в творчестве), а также – верен русским темам.

Отдельно следует отметить заключение книги, где сам автор формулирует выводы. Они конкретны, образны, объективны и достойно завершают общую картину исследования. Критически сказано об отсутствии ярко выраженной эволюции в творчестве Шкляра, но определена способность предвидения этого человека, провозглашавшего приход нового искусства, которое будет сочетать одухотворенность и устремленность к вечным ценностям и вещественность экспрессионизма, футуризма, имажинизма. Исторические аллюзии (образ рассеяния) относительно судеб русского и еврейского народов тоже выражены определенным поэтическим кодом. И образ бродяги, скитальца из поэтической метафоры превращается

в жизненную реальность. Это человек, который переходит от одной национально–культурной ориентации к другой, но при этом сохраняет свою творческую индивидуальность.

В заключение остается произнести слова искренней благодарности автору книги Павлу Лавринцу – за развернутый, оснащенный многочисленными

документальными свидетельствами и воспоминаниями современников и вместе с тем оригинальный, живой, исполненный личной заинтересованности рассказ о Евгении Шкляре, человеке, объединившем в своем творчестве и деятельности наиболее важные, яркие, символические данности и черты сразу нескольких культур.

BANKAUSKAITĖ-SEREIKIENĖ, Gabija, 2008. *Oratorystės menas. Mokomoji knyga humanitarinių ir socialinių mokslų studentams*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 57 psl.

Skirmantė Biržietienė
(Lietuva / Litwa)

Dr. Gabijos Bankauskaitės-Sereikienės mokomoji knyga *Oratorystės menas* gali būti parankus vadovas kiekvienam, besirengiančiam kalbėti viešai ir siekiančiam savo kalba paveikti bei įtikinti konkretų klausytoją. Toks potencialus oratorius knygoje ras patarimus, kaip tinkamai parengti kalbą (psl. 36), rasti kalbos temą ir išskirti potemes (psl. 36), galės pabandyti išanalizuoti savo būsimą auditoriją ir įvertinti klausytojų interesus (psl. 37), apmąstyti savo verbalinį ir neverbalinį stilių (psl. 46–52), bendravimą su auditorija, kad būtų pasiekta kuo efektyvesnė komunikacija tarp kalbėtojo ir klausytojo. Tikslų pranešimo perdavimą ir galėtume laikyti šiuolaikinės oratorystės pagrindiniu siekiu. Iš šio pavyzdžio matome, kad G. Bankauskaitės-Sereikienės *Oratorystės menas* pirmiausias yra geras praktinis kalbėtojo vadovas.

Mokomąją knygą *Oratorystės menas* sudaro septyni skyriai. Ypatingai girtina yra šių skyrių struktūra: kiekvienas jų baigiamas užduotimis, kurios padeda geriau suprasti pateiktą medžiagą, ir išsamiu literatūros sąrašu. Knyga pradėdama bendresniais, įvadiniais skyriais, kuriuose pradėdantis oratorius ras žinių apie retorikos teoriją bei istoriją. Pirmasis skyrius „Retorika kaip iškalbos mokslas“ (psl. 7–9) supažindina skaitytoją su terminijos įvairove, klasikinės bei šiuo-

laikinės retorikos skirtumais, atskleidžia retorikos ir masinės komunikacijos teorijos santykį. Čia skaitytojas supažindinamas su klasikine retorikos mokslo dalimis: invencija, dispozicija, elokucija, memorija ir akcija (psl. 7–8), atranda retorikos kaip teorinės ir taikomosios disciplinos kompleksiskumą.

Kitas skyrius „Iškalbos tradicija“ (psl. 16–23) trumpai papasakoja retorikos istoriją, supažindina su kalbėjimo meno raida, pagrindiniais antikos ir naujųjų laikų teoretikais bei ryškiausiais kalbėtojais, retorikos tradicija Lietuvoje. Galima pritarti autorei, kad retorikos suklestėjimas siejamas su senovės Graikija, joje susiklosčiusia ypatinga politine, socialine ir kultūrine situacija, tačiau tai nesietina su Rytų įtaka. Egipte, Asirijoje, Babilone, Indijoje, Kinijoje tikriausiai buvo iškalbos meno užuomazgų, bet iškalba kaip menas ir mokslas yra graikiškas fenomenas. Rytų, ypač egiptiečių, finikiečių kultūra darė tam tikrą poveikį graikų kultūrai, nes ši iš prigimties, pasak D. Dilytės, buvo atvira kultūra, besikeičianti su išoriniu pasauliu ne tik materialiomis vertybėmis, bet ir informacija (žr. Dalios Dilytės *Senovės Graikijos kultūra* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007)), tačiau retorikos atsiradimas siejamas su Didžiąja Graikija,

t.y. Sicilija, kur buvo vakarinės graikų kolonijos, o ir istoriškai ypatingai didelę Rytų įtaką visos graikų gyvenimo sritys patyrė vėliau nei suklestėjo iškalba, po Aleksandro Makedoniečio užkariavimų.

Skyriuje trumpai aprašomi svarbiausi antikos retorikos autoritetai, paminimi jų nuopelnai, neblogai atskleidžiama jų idėjų recepcija Viduramžiais, Renesanso ir Baroko epochose, trumpai supažindinama su retorikos tradicija Lietuvoje¹. Aišku, klasikinės filologijos atstovui norėtusi ne tokio konspektyvaus antikinės retorikos apžvelgimo, bet autorės mokomoji knyga turi savus tikslus, todėl gerai, kad ji bent trumpai supažindina skaitytoją su retorikos istorija.

Trečiajame skyriuje „Oratoriaus asmenybė“ (psl. 24–29) sužinome dar šį tą iš antikinės retorikos teorijos, nes pateikiama klasikinė oratoriaus samprata bei samprotaujama apie oratoriaus meistriškumą, kuris dominęs dar pirmuosius iškalbos mokytojus sofistus. Kalbėdama apie oratorių-filosofą, dr. G. Bankauskaitė-Sereikienė sako, kad „solistams kalbėjimas buvo neatskiriamas nuo savosios tiesos“ (psl. 26), net amžininkai Platonas savo dialoguose ir Aristofanas komedijose šaipėsi iš sofistų tiesos: įtikinti kitus bet koku dalyku, nugalėti bet kokiame ginče, įrodyti bet kokius, net ir neteisingus, dalykus². Vėlesni filosofai pavadino tai so-

fistų reliatyvizmu, klasikinė retorikos teorija doram oratoriui siūlė tokio „reliatyvizmo“ vengti.

Ketvirtasis skyrius (psl. 30–35) mus supažindina su viešųjų kalbų klasifikacija, apibūdina kiekvieną kalbų rūšį, pabrėžia jų stilistinius savitumus, pateikia daug naudingos medžiagos oratoriui praktikui. Tiesa, kadangi autorė pripažįsta antikinės retorikos nuopelnus oratorystės menui, buvo galima paminėti ir klasikinę kalbų klasifikaciją. Tai praplėstų skaitytojo akiratį, jis pajustų ryšį su tradicija.

Labai vertingas penktasis skyrius „Rengimasis kalbai“ (psl. 36–45). Jį galima laikyti mokomosios knygos „Oratorystės menas“ pagrindu, išsiskiriančiu ir apimtimi, ir medžiagos gausa. Čia pateiktas detalus pasirengimo planas, telieka jį pritaikyti konkrečiai kalbai. Apžvelgiami visi kalbos rengimo tarpsniai, kiekvienas jų atskirai aprašomas, pateikiami konkretūs patarimai, kaip gerai pasirengti viešai kalbai, pateikiama net konkretūs posakiai ir frazės, kurie labai pravers oratoriui.

Paskutiniai du skyriai skirti oratoriaus stiliui: verbalinė komunikacija apžvelgiama psl. 46–51, neverbalinis oratoriaus stilius nagrinėjamas psl. 52–56. Tai dalykai, kurie klasikinėje retorikos teorijoje buvo priskiriami akcijos, t.y. kalbos atlikimo sričiai. Kai oratorius pradeda sakyti kalbą, ima veikti paralingvistiniai – girdimieji ir regimieji – veiksniai. Jie ir sudaro ypatingą oratoriaus stilių, jiems skirti „Oratorystės menas“ užveriantys skyriai. Čia taip pat netrūksta praktinių patarimų, schemų, koks turi būti kalbėtojo balso stiprumas, iliustracijų, kaip turi laikytis oratorius, kokius gestus geriausia naudoti, o kokie yra vengtini ir nenaudingi pačiam kalbėtojui. Mokomojoje

¹ Tiesa, retorikos teoretiką, iš kurio vadovėlio *Apie retorikos meną* XVI a. pabaigoje mokėsi Vilniaus universiteto auklėtiniai, įprasčiau vadinti ne jo ispaniškuoju vardu K. Soarezas (psl. 22), o lotyniškuoju Kiprijonas Soarijus.

² Plg. Platonas. *Gorgijas*, Aristofanas. *Debesys*. Plačiau žr. D. Dilytės *Senovės Graikijos kultūra*; labai įdomi T. Aleknienės publikacija „Gorgijo „Helėnės pagyrimas“: retorikos gimimas iš „sekuliarizmo“ dvaisios“, *Literatūra*, 43 (3), 2001, 18–25.

knygoje „Oratorystės menas“ išties gausu informatyvių lentelių, vaizdingų paveikslėlių bei schemų, papildančių teiginius. Pateikiamas platus literatūros sąrašas, nurodyti lentelių, schemų autoriai.

Dr. G. Bankauskaitės-Sereikienės moko-

moji knyga „Oratorystės menas“ naudinga tiek humanitarinių, tiek socialinių mokslų studentams, ypač dar nestudijavusiems retorikos dalykų. Taip pat ji gali praversti kaip geras vadovas kiekvienam, siekiančiam gerai pasirengti viešai kalbėti.

**VU KHF mokslinio gyvenimo dienoraštis /
Z życia naukowego Wydziału Humanistycznego w Kownie**

KULTŪROS INDUSTRIJOS: IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS

Jūratė Svičiulienė (Lietuva / Litwa)

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra senuosius 2008 metus palydėjo gruodžio 5 d. surengusi konferenciją, kurios tikslas – aptarti teorinius ir praktinius kultūros industrijų išsivystymo aspektus įvairiose pasaulio šalyse, išanalizuoti valstybės bei regioninę politiką kultūros industrijų atžvilgiu, atskleisti kultūros industrijų plėtros galimybes Lietuvoje.

Pirmasis konferencijos posėdis buvo skirtas kultūros ir kūrybos industrijų politinei, socialinei ir teisinei perspektyvai. Pranešimus skaitė įvairių sričių Lietuvos aukštųjų mokyklų (Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Vilniaus dailės akademijos, Vilniaus kolegijos) mokslininkai, buvo aptartas pakankamai platus temų laukas. Audronė Rimkutė, pasitelkusi istorinę ir konceptualiąją analizę, atskleidė kultūros ir kūrybos industrijų sąvokų raidą akademiniam ir politiniam diskurse bei dabartinio jų vartojimo Lietuvoje ypatybes. Remdamasi atliktu tyrimu, ji teigė, kad kūrybos ir kultūros industrijomis priskiriamos beveik tos pačios ekonominės veiklos sritys, tačiau kultūros industrijų sąvoka aiškiau nurodo svarbiausią jų savybę. Tai simbolinis šiose industrijose gaminamų produktų

pobūdis, idėjų ir reikšmių perteikimas. Kūrybos industrijų sąvoka neperteikia to turinio, kuris glūdi kultūros industrijų sąvokoje, nors ir pretenduoja aprėpti daugumą kultūros industrijomis priskiriamų sričių. Dalia Kuiziniene aptarė populiariosios literatūros sampratą ir jos leidybos perspektyvas, populiariosios literatūros įtaką šiuolaikinei kultūrai. Ina Pukelytė iškėlė aktualią teatro menui problemą, kalbėjo apie tai, kaip skirtingų amžiaus grupių aktoriai prisitaiko kūrybos industrijų aplinkoje. Pranešėja pabrėžė, kad lengviausiai joje adaptuojasi ir savarankiškų iniciatyvų imasi jauniausios kartos aktoriai. Pukelytė nurodė priežastis, kurios trukdo aktoriams kurti projektus: pirma, aktoriaus meistriškumo mokymo programoje iki šiol nėra vadybos ir kūrybos industrijų dalykų, neugdomi jaunų aktorių vadybiniai gebėjimai; antra, Lietuvoje dar nėra sukurta politinė aplinka, kurioje įvairiapusiškai skleistųsi kūrybos industrijos ir su jomis susijusi projektų veikla. Pukelytė pastebėjo, kad vidurinioji aktorių karta stengiasi surasti kompromisą – ji dirba ir kūrybos industrijų sferoje, ir valstybės teatruose, kad užsitikrintų pastovų atlyginimą ir socialinį draudimą. Šios kartos pozicija dėl kūrybos industrijų nėra aiškiai apibrėžta, tačiau vyriausioji karta laikosi

dvilypio požiūrio – neigia kūrybos industrijų pozityvumą ir stengiasi išsaugoti aktorius, kaip teatrui besiaukojančio tarno, įvaizdį, antra vertus, dalyvauja kūrybos industrijų veiklose, nes valstybės nustatytos aktorius atlyginimų ribos neleidžia jam išgyventi. Virginija Jurėnienė apžvelgė kultūrinio turizmo spartaus vystymosi priežastis, nurodė veiksnius, skatinančius jo raidą. Pranešėja, tyrinėjanti kultūrinio paveldo ir jo pritaikymo turizmo poreikiams galimybes, pabrėžė, kad tie miestai, kurie sugeba įvertinti ir išnaudoti šį privalumą, gali susikurti naujas turizmo vystymo sąlygas. Jolanta Vilkevičiūtė savo pranešime aptarė pagrindines investavimo į dailės kūrinius tendencijas pasaulyje bei ekonominius ir teisinius investavimo aspektus Lietuvoje.

Antrajame konferencijos posėdyje buvo aptarti semiotiniai ir sociologiniai kultūros industrijų tyrinėjimai. Jurgos Jonutytės pranešimas buvo skirtas conceptualizuoti šiuolaikinę tradicijos sąvokos supratimą teoriniuose ir praktiniuose kontekstuose. Mokslininkė analizavo tradicijos kaip temos vaidmenį šiuolaikiniuose kultūrų susidūrimo ir susiliejimo procesuose. Ji teigė, kad lankstumu ir atvirumu pasižymi tradicinis žinojimas – veiksmų prasmų perdavimas ir perėmimas, o ne sustabarėjusių formų kartojimas. Jūratė Svičiulienė pranešime analizavo R. Barthes'o „kairiojo“ mito sampratą. Remdamasi ja bei polemizuodama su Barthes'u, pranešėja pristatė žurnalo „Tarybinė moteris“ (1952 m.) publikacijų mitologinių bei ideologinių konstrukcijų tyrimą. Aurelija Novelskaitė ir Sandra Dailydaitė aptarė vieno iš ne daugelio Lietuvoje atliktų žiniasklaidos

monitoringų rezultatus. Pranešėjos pateikė 2008 metų rugpjūčio mėnesį atlikto keturių Lietuvos universitetų – KU, KTU, VGTU ir VU 2007 metais internete publikuotų laikraščių monitoringo rezultatų analizę lyties aspektu. Tyrimo rezultatai rodo, kad moteris universitetų laikraščiuose minima, cituojama ir auditorijai pristatoma nuotraukose, apytiksliai du kartus rečiau nei vyras. Dažniausiai laikraščiuose minima, cituojama ir nuotraukose matoma moteris – studentė (bet ne mokslininkė!). Pranešėjos teigė, kad tokie rezultatai dar kartą patvirtina Lietuvos žiniasklaidos studijose atskleistas moters išstūmimo iš viešojo diskurso tendencijas. Tai, jų požiūriu, patvirtina ir užsienio šalyse atliktų panašių studijų rezultatai, atskleidžiantys, kad moters „nematymas“ ir „nerodymas“ masinėse žiniasklaidos priemonėse yra visuotinis reiškinys. Taigi universiteto žiniasklaida formuoja moters įvaizdį, būdingą ir masinei informacijai. Iš esmės ji nėra viešojo diskurso dalyvė; jei ir pasirodo viešajame diskurse, tai kaip akivaizdžiai žemesnė, menkesnė, silpnesnė nei vyras (pvz., studentė ir profesorius). Violeta Boguevičienė ir Saulius Jurgelėnas aptarė kūrybinės klasės sampratą, kūrybingumą susieję su naujai atsirandančiais ir įsitvirtinančiais individų socialiniais identitetais, jų išraiška vartojimo kultūroje.

Naujuosius 2009 metus konferencijos dalyviai pasitiko su įteiktu Vilniaus universiteto leidykloje išleistu recenzuojamu mokslinių straipsnių rinkiniu *Kultūros industrijos: iššūkiai ir perspektyvos*, kurio leidybą parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

„TEKSTAI IR KONTEKSTAI: INTERAKTYVIOS PERSPEKTYVOS“ ARBA HUMANITARŲ DIENOS VU KHF

*Daiva Aliūkaitė, Jadvyga Krūminienė
(Lietuva / Litwa)*

2008 m. spalio 16–17 d. Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Tekstai ir kontekstai: interaktyvios perspektyvos“. Tai jau ketvirtoji tarptautinė *tekstų ir kontekstų* paradigmos konferencija, suburianti mokslininkus iš Lietuvos ir užsienio akademinų institucijų.

Šiais metais konferencijos organizatoriai – VU KHF Lietuvių filologijos katedros, Germanų filologijos katedros bei Sociokultūrinių tyrimų centro mokslininkai kartu su kolegomis iš Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Užsienio literatūros katedros, Europos „Amerikos studijų“ asociacijos Baltarusijos filialo, Europos „Amerikos studijų“ asociacijos Lenkijos filialo – kvietė Lietuvos ir užsienio tyrėjus įvertinti etno/eko/inter/lingvistinius diskurso parametrus, identifikuoti teksto pragmatines dimensijas, apčiuopti kalbos metamorfozę elektroniniame diskurse, patyrinėti mikrokonteksto ir makrokonteksto įtaką grožinio ir kitų tipų tekstų refleksijai, svarstyti prasmės formavimosi tekstinės raiškos hermeneutiką ir t. t.

Konferencijos rengėjų siūlomos diskusinės temos neturėjo griežto imperatyvumo, taip iš pranešimų tikėtasi užčiuopti naujusias, *gyviausias* akademinės minties slinktis *teksto ir konteksto* santykiams nusakyti, išgirsti opiausius, labiausiai tyrėjus dominančius, klausimus.

Tarpdisciplininė konferencija ne tik aprėpė nemažą aktualių konkrečių *teksto ir konteksto* paradigmos klausimų, tačiau atskleidė metodologijų sklaidos tendencijas humanitaristikoje. Galima teigti, kad jau plenarinio posėdžio pranešimai – „Manipuliavimas antraštėmis: teksto ir konteksto opozicija“ (Regina Koženiauskienė, VU); „Galway Kinnell’s 9/11 Elegy “When the Towers Fell”: The Poem and Its Multiple Contexts“ (Agnieszka Salska, Lodzės universitetas, Lenkija); «*Душа и судьба* Бориса Пастернака в переводах на литовский язык» (Alla Diomidova, VU) – viena vertus, skirti konkrečioms teksto ir konteksto santykiams nusakyti, t. y. kvalifikuoti antraščių anotacinę galią; įvertinti kontekstų galią prasminei sklaidai; identifikuoti prasmų vertimo virsmo vertes, kita vertus, iš karto atskleidė ir būdingą konferencijos filologinių problemų svarstymo teorinį foną, kuris apibūdintinas dviem požymiais: 1) *teksto ir konteksto* santykių apibrėžties paradigma, apimanti antropologiškai orientuotos filologinės, filosofinės žiūros strategijas; 2) teksto požymių aiškinimo paradigma, apimanti sisteminę, struktūrinę įvairių teksto lygmenų tyrimų strategijas.

Per dvi konferencijos dienas 13-oje posėdžių mokslininkai iš Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos,

Kanados, Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Rumunijos, Vengrijos perskaitė 90 pranešimų lietuvių, anglų, vokiečių, rusų ir prancūzų (1 pranešimas) kalbomis.

Apibendrinant konferencijos prelegentų tiriamosios medžiagos korpusą, reikia pasakyti, kad dėmesio sulaukė Šv. Raštas, Antikos tekstai, senoji lietuvių literatūra, XIX ir XX amžių lietuvių literatūros tekstai, įvairūs Vakarų literatūros tekstai. Fiksuotini du pagrindiniai literatūrologiniai, kultūrologiniai tekstų *nuskaitymo* būdai. Tik maža dalis tyrėjų *teksto ir konteksto* santykio klausimą sprendė vienos kalbos / kultūros kontekste, pavyzdžiui: «Повторяющиеся сюжеты в художественных текстах Л. Н. Толстого... (На материале романа Л. Н. Толстого «Воскресение»)» – Inga Matveeva (Sankt-Peterburgo valstybinė teatro meno akademija, Rusija); „„Daugėlišio burtai“ – teksto interpretacija“ – Daina Šeškauskaitė (Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija); „Pasaulėvaizdis Marcelijaus Martinaičio eileraščių rinkinyje „K.B. įtariamas“ – Kristina Bačiulienė (VU KHF). Dauguma konferencijos dalyvių tiek iš Lietuvos akademinų institucijų, tiek konferencijos svečiai iš užsienio savo įžvalgomis reagavo į kultūrų pralaidumą ir sklaidą, virsmus, pavyzdžiui: Carlos A. Sanz Mingo „Here King Arthur, at the Service of Your Propaganda“ (Kardifo universitetas, Velsas), Jekaterina Sadovska „Communist Reality and Anti-Communist Discourse in the Works of Jerzy Kosinski and Czeslaw Milosz“ (Minsko valstybinis lingvistikos universitetas, Baltarusija), Borbála Bökös „A Journey Composed by Thoughts: Memory, Space and Narrative in Paul Auster’s „In the Country of Last

Things“ (Partium krikščioniškasis universitetas, Rumunija), Ingrida Žindžiuviene „Location and Space in Don DeLillo’s „Cosmopolis“ and Antanas Škėma’s „Balta drobulė (White Shroud)“ (VDU); Eugenijus Žmuida „Šatrijos Ragana ir Marcelis Proustas: asmeninio laiko įamžinimas (keletas paralelių)“ (LLTI), Radvyda Vaišvilaitė „Krikščioniškieji įvaizdžiai šiuolaikinės poezijos tekstuose“ (LCC tarptautinis universitetas), Jadvyga Krūminienė „Myth and Christian Doctrine: Interactive Perspectives“ (VU KHF), Eglė Klimaitė-Keturakienė „Epikūrizmas D. Poškos klasicistinėje idilėje“ (VU KHF) ir kt.

Kaip jau minėta apžvalgos pradžioje, dalies pranešimų teorinis svarstymų fonas – sisteminių teksto požymių aiškinimo paradigma. Ypač tas pasakytina apie lingvistinius pranešimus, pavyzdžiui: «Акустические характеристики переходных процессов в слогах типа C'V в произношении носителей русского языка в Литве» – Danutė Balšaitytė (VU KHF), „Semantinė subjekto funkcija ir jos raiška“ – Rita Baranauskienė (VU KHF), „Dativus Iudicantis in Lithuanian and Its Equivalents in English“ – Jurgita Kerevičienė (VU KHF). Tačiau mokslininkų įžvalgos dėl politikos diskurso („Aspects of Sociolinguistic Variation in American Political Speeches“ – Aurimas Nausėda, ŠU; „Lexical Innovations in Pre-election Discourse“ – Evelina Poliova, Kijevo nacionalinis lingvistikos universitetas, Ukraina), teisės diskurso („Texte et contexte juridique“ – Rūta Syrovatskaja, Europos humanitarinis universitetas), akademinio diskurso („Linguistic Variation in Computer-Mediated Academic Discourse“ – Natalja Cigankova, Latvijos universitetas, Latvija; „Nominalization as a

Micro-structural Item of English Scientific Discourse“ – Solveiga Sušinskienė, ŠU), kritikos diskurso („Frazeologizmų vaidmuo kino filmų recenzijose“ – Laura Butkutė, VU KHF), publicistikos diskurso („Implikatūros tekstuose apie prekybą žmonėmis, partijų susijungimą ir artėjančius prezidento rinkimus: trijų atvejų analizė“ – Gediminas Karoblis, VDU; „Lyčių įvaizdis populiarioje moteriškoje žiniasklaidoje Lietuvoje“ – Ana Vilkevičiūtė, Europos humanitarinis universitetas; „The Cultural Aspects of Auto-ironic Blends Referring to Lithuania and America in News Headlines“ – Dovilė Vengalienė, VU KHF), reklamos diskurso („Spacial Deixis in Some Types of Advertisements“ – Giedrė Dubauskienė, VU KHF; „Spalvų konotacijos reklamoje“ – Saulutė Juzelėnienė, VU KHF; „Reklamos šūkių ypatumai“ – Rasa Andriušytė, VU KHF; „Elokucinė topika reklamoje“ – Eglė Gabrėnaitė, VU KHF), elektroninio diskurso („Text in the Internet Space (Selected Research and Methodological Aspects)“ – Dorota Suska, J. Dlugošo akademija Čestokovicoje, Lenkija; „Application and Functions of Archaic Affixes in Internet English Neologisms“ – Goda Rumšienė, VU KHF ir kt.) leidžia teigti, kad lingvistai, siekdami sukurti tikslesnę teksto charakteristiką, vis dažniau aktualina ir ekstratekstinius parametrus. Sisteminių įvairių kalbos dalykų eksplikacija tampa paveikesnė, koreliuojant ją su tam tikromis ekstra charakteristikomis. Tokios tendencijos išryškėjo tiek lietuvių kalbininkų, tiek prelegentų iš užsienio institucijų pristatytuose tyrimuose.

Teksto ir konteksto paradigma vienaip ar kitaip implikuoja prasmės virsmo problemą, todėl konferencijoje buvo tikėtasi pranešimų, skirtų vertimo problematikai. Vienuose pre-

legantai aktualino vertimo meno klausimą, kalbos ar kalbų kompetencijos klausimus, kituose, remdamiesi kelių kalbų iliustracijomis, aiškino įvairių kalbos lygmenų tapatumo, skirtingumo vertes ir reikšmę, konteksto vaidmenį vertimo procesui ir galimybei apskritai (pvz., „About Poetry and the Art of Translating It“ – Flavia Cosma, Kanados poetų lyga, Kanada; „Convergence of Competences in Translation Studies“ – Dace Liepiņa, Latvijos universitetas, Latvija; „Comparative Approach to the Study of English and Ukrainian Phraseological Units Denoting Transfer in Space“ – Liliia Linnik, Kijevo nacionalinis lingvistikos universitetas, Ukraina; „Cultural Translation and Linguistic Metaphor: a Case Study of Verbal Metaphor Translation“ – Jurgita Vaičėnienė, VDU; „Context Sensitivity in Semantic Processing of Oral Transactional Discourse in a Foreign Language“ – Inese Ozola, Latvijos universitetas, Latvija; „The Role of Linguistic and Cognitive Factors in Language Learners’ Comprehension“ – Katalin Szerencsi, Nyíregyháza universitetas, Vengrija; „Politika kaip vertimo raštu kontekstas“ – Jonas Morkus, Europos Komisijos Vertimo raštu generalinis direktoratas, ir kt.).

Kaip ir tikėtasi ketvirtojoje *Tekstų ir kontekstų* konferencijoje, mokslininkai pateikė daugiau klausimų, o ne atsakymų, įdomiomis išvalgomis skatino diskusijas – taigi konferencijos rengėjai šiuo moksliniu renginiu pasiekė tai, ko ir tikėjosi – dvi dienas užtikrino interaktyvias perspektyvas tiesioginės filologinės patirties sklaidai tarp Lietuvos ir užsienio tyrėjų. Ir, be abejo, sukurta ar susikūrusi neatsakytų klausimų įtampą – tai pati objektyviausia priežastis surengti kitą *Tekstų ir kontekstų* konferenciją.

TEKSTO sąsajos

Vytautė Pasvenskienė
(Lietuva / Litwa)

VU Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedra ir Sociokultūrinių tyrimų centro Filologinių tyrimų grupė 2008 metų rugsėjo 15 dieną sulaukė viešnios iš Izraelio. Jeruzalės hebrajų universiteto Anglų kalbos katedros profesorė, literatūrologė Leona Toker pasidalijo su KHF filologijos studentais ir dėstytojais savo požiūriu į literatūros teoriją ir studijas.

Leona Toker yra kelių mokslinių monografijų autorė – *Nabokov: The Mystery of Literary Structures* (Cornell University Press, 1989), *Eloquent Reticence: Withholding Information in Fictional Narrative* (University Press of Kentucky, 1993), *Return from the Archipelago: Narratives of Gulag Survivors* (Indiana University Press, 2000), *Towards the Ethics of Form in Fiction: Narratives of Cultural Remission* (Ohio University Press, 2009), yra publikavusi kritinių straipsnių apie anglų, amerikiečių ir rusų rašytojų kūrybą, taip pat redagavusi mokslinius leidinius: *Commitment in Reflections: Essays in Literature and Moral Philosophy* (Garland, 1994), *Rereading Texts / Rethinking Critical Presuppositions: Essays in Honour of H. M. Daleski* (Peter Lang, 1996). Nuo 2003 metų ji yra vyriausioji mokslinio periodinio žurnalo *Partial Answers: A Journal of Literature and the History of Ideas*, kurį nuo 2007-ųjų leidžia John Hopkins University Press, redaktorė.

Mokslininkės rekomenduojamas struktūralistinis metodas jau yra pripažintas pasaulyje ir nėra naujas Lietuvos literatūrologams, tačiau pastaruoju metu vis labiau užgožiamas poststruktūralistinių dekonstrukcijos idėjų. Profesorės įsitikinimu, akademinėse literatūros studijose nederėtų atsisakyti struktūralistinių strategijų. Deskriptyvinę paradigmą keičiančios struktūralistinės strategijos yra vertintinos kaip pradinis poststruktūralistinių dekonstrukcijos idėjų sklaidos etapas. Siekiant tikslesnio, adekvatesnio meno kūrinio suvokimo ir pajutimo, tekstas, viena vertus, neturėtų būti izoliuojamas nuo jo istorinio ir kultūrinio konteksto, o antra vertus, jis neturėtų būti traktuojamas vien tik kaip tam tikro istorinio laikotarpio dokumentas.

Radikalūs socialiniai mūsų laikmečio pokyčiai vis labiau veikia tas akademinės disciplinas, kurios atspindi mūsų visuomenę bei turi įtakos jos kaitai ir raidai. Šie pokyčiai ypač akivaizdūs literatūros studijose – tradiciniams metodams bei kategorijoms nebeatitinkant naujosios tikrovės, įprastas suvokimas ir prielaidos praranda vertę. Bene ryškiausius akademinės literatūros studijų pokyčius lemia lingvistikos paradigmos kaita. Ankstesnioji riba tarp literatūrologijos ir lingvistikos sferų šiandien nebeteko galios, aktualiausia tapo išsiaiškinti, kaip ir kiek tam tikros lingvistikos studijos gali padėti tiriant konkrečias literatūros sritis.

Šiuolaikinės lingvistikos metodai užtikrina visumines komunikacijos situacijų studijas, leidžia atlikti žmogaus vaidmens pasaulyje analizę. Lingvistinis modelis leidžia susieti meno prigimties ir žmogaus gyvenimo būdo studijas.

Toker pabrėžia, jog nepakanka remtis deskriptyviniais literatūros studijų metodais. Teorinė struktūra, siejanti nuodugnią teksto ir konteksto, t. y. civilizacijos ir kultūros, kurioje gimė literatūros kūrinys, analizę, yra būtina. Profesorė rekomenduoja sistemą, pagrįstą semiologinių principų ir struktūralistinės poetikos sinteze. Remdamasi rusų formalistų (V. Shklovsky, B. Tomashevsky, Vl. Propp), kai kurių Prahos lingvistinės mokyklos atstovų (ypač J. Mukařovský) tyrinėjimais, anglo-amerikiečių Naujosios kritikos teorija (C. Brooks, W. K. Wimsatt, R. Wellec and R. P. Warren), struktūralistinės bei deskriptyvinės poetikos studijomis (W. Booth, R. Barthes, G. Genette, B. Hrus-hovski, R. J. Sternberg, S. Rimmon-Kenan, M. Bal, J. Phelan) ir skaitytojo recepcijos teorija (ypač W. Iser and S. Fish), literatūrologė sutelkia dėmesį į tai, kaip literatūrinis tekstas yra sukonstruotas, ir jį analizuoja kaip abstrahuotą komunikacinį modelį – *autoriūs–tekstas–skaitytojas*.

Toker pabrėžia giliosios teksto analizės kaip „priešnuodžio vėl madingoms tendencijoms *panaudoti* literatūros kūrinius tik kaip epochos, kultūros ar biografijos dokumentus arba net pritaikyti juos ideologiniams tikslams“ vertę. Klasikinė deskriptyvinė teksto analizė tarsi nekelia rūpesčių. Kognityviniai ir sociologiniai teksto suvokimo aspektai gali pakankamai komplikuoti skaitytojo recepciją. Skaitytojo teigiamą arba neigiamą santykį su tekstu lemia etninė modelio *autoriūs–tekstas–skai-*

tytojas dimensija. Galimas ir atvirkštinis modelis – *skaitytojas–tekstas–autoriūs*, kai skaitytojas tampa jau nebe rekonstruojančia, bet konstruojančia tekstą jėga. Skirtingos literatūros kritikos mokyklos dažniausiai pabrėžia vieną iš šios triados elementų. Fenomenologinė teorija didžiausią dėmesį skiria autoriui, skaitytojo recepcijos kritika – skaitytojui, o formalizmas ir Naujoji kritika akcentuoja tekstą.

Pripažindama, kad akademinės literatūros studijos dažnai sumenkina kultūrinę ir istorinę kontekstualizaciją, ir pabrėždama meninės kūrybos daugiav funkcionalumą bei įvairiausių išorinių ir vidinių įtakų svarbą, Toker pranešime teigia civilizacijos ir literatūrinės kūrybos tarpusavio sąveiką. Tyrėja teksto analizę grindžia ne tik instrumentiniais, bet ir istoriniais metodais.

Mokslininkė kritiškai vertina pamatines metodologijas, nurodo jau nefunkcionalias jų nuostatas ir plėtoja perspektyvias. Ji atsiskaido Prahos lingvistų iškelto viso kūrinio „siunčiamos žinios“ koncepcijos, tačiau vertina literatūros kūrinio daugiav funkcionalumo idėją – skirtinguose teksto suvokimo lygmenyse tarp estetinės ir kitų funkcijų gali susiformuoti įvairialypiai ryšiai. Jie ima dominuoti ir nustumia „žinios ieškojimą“ į antrą planą. Mokslininkė nurodo, jog daugiav funkcionalumo koncepcija iš dalies lemia pagrindinio naujosios kritikos principo, akcentuojančio nuodugnią teksto analizę, reabilitaciją. Tačiau šiam metodui būdingas kūrinio autoriaus ir skaitytojo ignoravimas negali būti pateisintas. Literatūros kūrinio formaliųjų parametrų, lemiančių etninę išraišką arba, priešingai, kliudančių jai, analizė negali apsiriboti vien tik poveikio problema, atskiriant tikslą nuo rezultato.

Aptardama lingvistinės ir ekstralingvistinės informacijos ryšį, mokslininkė nurodo, jog išorinis intertekstas (External Field of Reference – EFR) leidžia formuoti temines sąsajas tarp iš pažiūros nesusijusių vidinio teksto, t. y. paties pasakojimo, detalių (Internal Field of Reference – IFR). Išorinis intertekstas – tai neaprepiamas hipotekstas. Kultūrinio kodo sąsajos tarp kūrinio autoriaus ir jo laikmečio bei tos pačios kultūrinės aplinkos skaitytojo yra daug stipresnės nei tos, kurias galima išvelgti, kai tarp rašytojo ir skaitytojo plyti laikmečio ir etninių kultūrų perskyra. Skaitytojui, nutolusiam laike ir erdvėje nuo rašytojo tikslinės auditorijos, itin aktualu gauti informacijos apie rašytojo etninę, kultūrinę, geografinę, politinę aplinką bei kitų svarbių žinių, be kurių jo skaitomas kūrinys negali būti deramai suvoktas ir įvertintas. Tik išorinis turinys suponuoja vidinio turinio pilnį.

Diskusija formalizuoja išorinę ir vidinę informaciją. Jų sąsaja tampa struktūrinės teksto analizės, atskleidžiančios temų modeliavimo ryšius su jų sociokultūriniu kontekstu, sąlyga. Taip tekstui suteikiama ne tik fizinė, struktūrinė, bet ir gilesnė – žmogiškojo turinio – gyvastis. Kitas žingsnis turėtų būti grįžtamasis, t. y. būtina pažvelgti, kaip vidinė informacija gali atskleisti išorinę.

Taigi literatūrologinėje schemoje *autorius–tekstas–skaitytojas* bei atvirkštinėje jos versijoje *skaitytojas–tekstas–autorius* izoliuotas tekstas žymi tam tikra forma išreikštą turinį, nepriklausomą nei nuo siuntėjo, nei nuo gavėjo, ir gali būti traktuojamas išimtinai kaip vidinė informacija. Tačiau tik tada, jei yra pripažįstamos teksto sąsajos su autoriumi ir skaitytoju, jis prisipildo išorinės informacijos. Vadinas, tik įvertinus visas sudėtingas kalba išreikšto teksto ir bendrojo hipoteksto sąsajas, įmanoma suvokti išorinę informaciją.

Toker veda paralelę tarp šios literatūrologinės schemos ir lingvistinio semiologinio modelio, susidedančio taip pat iš trijų komponentų: sintaktikos, semantikos ir pragmatikos. Sintaktika, arba formalių struktūrų ženklų sąsajos, mokslininkės pasiūlytoje literatūros studijų teorinėje struktūroje atitinka vidinės informacijos (IFR) lauką. Kritinė lingvistinė šios informacijos analizė suformuoja reikšmių, perteikiamų įvairiausiai kalbos lygmenimis, suvokimą. Semantika, sąsajos tarp ženklų ir jų denotatų, prilyginama išorinės informacijos (EFR) laukui. Sąsajų tarp IFR ir EFR dinamika atspindi kūrinio temų erdvę, tačiau be pragmatikos, kitaip tariant, sąveikos tarp ženklo, jo siuntėjo ir jo gavėjo, arba teksto įtakos jo vartotojui, neįmanoma atskleisti visos mikrokosminės literatūros kūrinio esmės, t. y. visų psichologinių, biologinių ir sociologinių reiškinių, kuriuos koduoja ženklas.

Profesorė Leona Toker teorinės struktūros sąsajas iliustruoja taikliais pavyzdžiais iš Ch. Dickenso romano *Mūsų visų draugas* (1865) ir J. Austen romano *Mensfildo parkas* (1814). Ji įtikinamai parodo, kaip išorinės realijos įgyja naujas konotacijas arba tarpusavio sąsajomis patvirtina įprastines ir virsta tekstą konstruojančiais motyvų mazgais. Šie mazgai išsiskleidžiančiomis sąsajomis struktūroja romano epizodus, įvaizdžius ir žodyną. Susiformuoja susipynę semantiniai vidinės informacijos vektoriai. O pragmatinis lygmuo sukuria itin sudėtingą sąsajų tinklą, ypač kai vyrauja sisteminiai vertybiniai ryšiai. Nors ši teorinė formulė ne visuomet leidžia atsakyti į visus interpretacinius klausimus, tačiau padeda formuluoti diskutuotinas problemas, skatina nuodugnios intratekstinės analizės ir įvairausio pobūdžio kontekstualizacijų jungtį.

LITERATŪROLOGINIAI IR LINGVISTINIAI SEMINARAI VU KHF

*Daiva Aliūkaitė, Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Lietuva / Litwa)*

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų grupė kvietė fakulteto ir miesto bendruomenę į mokslinius seminarus. 2008 m. spalio 13 dieną seminare savo knygą *Buvo mylimi – teliks neužmiršti: Juozas Tumas-Vaižgantas, Antanas Samuolis, Stasė Samulevičienė, Raimundas Samulevičius* (Kaunas: Naujasis lankas, 2007) pristatė Danutė Marcinkevičienė – mokytoja, rašytoja, žurnalistė, besidarbuojanti Kauno miesto savivaldybėje.

Fakulteto studentai labiausiai norėjo išgirsti prisiminimų apie vieną mūsų ryškiausių rašytojų – Juozą Tumą-Vaižgantą. Knygos autorė pasakojo, kaip nelengvai jai pavyko surinkti tiek nemažai įdomių, net ir šiek tiek prieštaringų atsiminimų. Tai liudija apie šio kūrėjo platų kultūrinį išprusimą, gaivališką asmenybę, plačius užmojus. Autorė perskaitė kelias Vaižganto amžininkų ištraukas. Apie Juozą Tumą-Vaižgantą atsiminimus autoriui papasakojo ir paprasti kaimiečiai, kuriuos kunigas lankydavo, ir jo buvę studentai, ir spaustuvininkas, leidęs Vaižganto raštus, ir žymūs kultūros, meno žmonės – Balys Buračas, Paulius Galaunė, Juozas Grušas, Jonas Janulis, Juozas Katelė, Juozas Keliuotis, Kazys Šimonis. Kaip teigė Danutė Marcinkevičienė, visi pašnekovai sutarė, kad Vaižgantas būdavęs visiems geras, rūpestingas, kiekvienam atidus, visada linksmas, nors pačiam dažnai ir laiko pavalgyti nebelikdavo. Neskirė žmonių

nei pagal pareigas, nei pagal turtus. Jį galima buvo sutikti bei maloniai pasilabinti ir restorane, ir teatre – spektaklių repeticijose ar premjerose, ir meno parodoje, ir bažnyčioje, ir leidykloje, ir universitete. Savito būdo, karšto temperamento, o kartais ir dėl savo gerumo klebonas tarpukario Kaune sukeldavo ir ne vieną skandalą – tai susikirsdavo su dvasininkija ar susipykdavo su klerikalais, tai su J. A. Herbačiausku ar B. Sruoga pasiginčydavo. Tačiau savo problemų, liūdesio ar rūpesčių niekada neviešindavo, tikriausiai savo pareiga laikė kitų guodimą ir nuraminimą. Danutė Marcinkevičienė pabrėžė, kad nors atsiminimai užrašyti praėjus pakankamai daug laiko nuo Vaižganto mirties, tačiau jie sudėlioja nuostabios asmenybės mozaiką.

Knygos autorė toliau driekė kūrybos giją, pasakodama apie Samulevičius: dailininką Antaną Samuolį-Samulevičių, jo brolių Vaclovą, tragiškos lemties itin talentingą dramaturgą ir prozininką Raimundą Samulevičių, jo mamą literatę, „Šypsenos“ ordinu apdovanotą Stasę Samulevičienę. Studentai itin susidomėjo sovietinės valdžios nemėgto kūrėjo Raimundo Samulevičiaus asmenybe, jo autoritetu tarp menininkų ir nepriklausoma laikysena, intelekto drąsa. Rašytojos Danutės Marcinkevičienės surinkti atsiminimai, kūrybos štrichai atskleidė nemažai nežinotų faktų apie šią asmenybę – ignoruotą teatrą, persekiotą

KGB, fatališkai nujautusią savo žūtį. Deja, dauguma knygos autorės laiškų valstybinėms institucijoms dėl Raimundo Samulevičiaus kūrybos aktualinimo net ir šiandien nesulaukia atsakymų.

Apie šiuolaikišką dramaturgiją, paslaptinę poetiškos, kiek mįslingos kūrybos virtuvę, dažnas kūrybines keliones į užsienį, bičiuliškumą knygoje pasakoja režisierius L. Ciunis, aktorė J. Valančienė, R. Vaitiekūnaitė, knygos autorė, kiti jį pažinojusieji. Visi pašnekovai yra pastebėję, kad tarp Raimundo Samulevičiaus ir jo mamos Stasės buvęs ypatingas dvasinis ryšys. Po tragiškos sūnaus žūties būtent mama ėmėsi dramaturgo kūrybos tvarkymo ir išsaugojimo darbų. Išleisti kūrinius padėjo ir J. Lankutis, A. Samulionis, P. Česnulevičiūtė. Negalima nepaminėti ir ypatingo Stasės Samulevičienės pomėgio – gyvūnėlių iš avikailio kūrybos. Tai buvo labai darbšti aristokratiškos sielos menininkė, kūrėja. Jos kuriamų žvėrelių žmonės pageidaudavo įsigyti ir įvairiuose Tarybų Sąjungos kampeliuose, ir užsienyje. Menininkei, gavusiai medalius įvairiose parodose, žmonės rašė iš Europos, Rusijos, Japonijos. Nemažai pūkuotukų išsaugota, atidaryta jų paroda Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Vaikų literatūros skyriuje. Apie jų autorę žurnalistas Romas Jankauskas sukūrė dokumentinį filmą „Šypsenos karalienė“.

Visų trijų Samulevičių atminimą ypač kruopščiai saugo visą gyvenimą pas Samulevičius gyvenusi, viską puikiai žinanti Genovaitė Malinauskaitė. Tai ji atidavė daugybę eksponatų Maironio lietuvių literatūros, Jonavos krašto muziejams, kelioms Kauno bibliotekoms. G. Malinauskaitė gražiai prižiūri ne tik Samulevičių, bet ir jų tėvų bei giminių kapus. Namų autentika,

Genovaitė išsikėlus gyventi kitur, šiandien saugo bei puoselėja Jolitos ir Vlodo Pukių šeima.

Ir susidomėjimas šiuo seminaru, ir Danutės Marcinkevičienės knyga liudija, kad unikalių mūsų kultūros ir literatūros asmenybių darbai bei mintys ir šiandien gyvos – ir pranešėjos rūpesčiu, ir knygos redaktoriaus, dramaturgo, kritiko ir žurnalisto Gedimino Jankaus tiesiu ir svarių žodžiu, ir visų, branginančių Juozo Tumo-Vaižganto, Antano Samuolio-Samulevičiaus, Stasės Samulevičienės, Raimundo Samulevičiaus atminimą, rūpesčiu.

* * *

2008 m. lapkričio 14 dieną seminare *Lietuvių kalbos garso ir prasmės ryšys* Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signataras Algirdas Patackas pateikė pseudomokslinę lietuvių kalbos garsyno koncepciją. Paradigminius pranešimo teiginius, kad „priebalsis atstovauja žodžio formai, o balsis – esmei, esmiškumui; priebalsio prasmė ryškiausia žodžiuose, turinčiuose tik vieną priebalsį; pirmasis priebalsis reiškiasi per antrąjį, t. y. pirmasis atstovauja formai, o antrasis tarsi (pirmojo atžvilgiu) esmei, yra pasyvus“, prelegentas bandė pagrįsti lietuvių kalbos duomenimis. Vaizdingi prelegento pavyzdžiai apie tam tikrus priebalsinius skeletus (plg., *l – n, liaunėti, lenas; g – l, gėla, galas, gėlas*), priebalsių inversijas (plg. *Diev-as / veid-as; rim-ti / mir-ti; gim-ti / mig-ti*) lietuvių kalboje iliustratyviai priminė seminaro dalyviams aliteracines ir asonansines lietuvių kalbos išgales. Reikia pasakyti, kad pranešėjo siūlomoms garsų santykių interpretacijoms, taip pat ir žodžių etimologijoms trūksta mokslinių argumen-

tų. Viena vertus, seminaro klausytojus galėjo įkvėpti nuoširdus diskursas apie lietuvių kalbos duomenis, tačiau, kita vertus, stokojantis filologinės kompetencijos diskursas nemenkai klaidino: subjektyvi priebalsių kvalifikacija, metodologiškai neapibrėžti garso tapatybės nustatymo principai, laisvas leksemų etimologizavimas, tiesiog enciklopedinių kalbotyros žinių nepaisymas artino pranešėjo kuriamą diskursą prie eseistinių ar beletristinių žanrų.

Seminaras *Lietuvių kalbos garso ir prasmės ryšys* kvalifikuotinas kaip žvalgomoji fonosemantika. Pastangos eksplikuoti garsų ir prasmių santykius ne kartą mėgintos apibendrinti metodologiškai. Daugiau ar mažiau pavykę projektai pirmiausia atstovauja filosofinei paradigmai, neturinčiai griežto imperatyvo, veikiau skatinančiai interpretacijų scenarijus, tačiau bet koku atveju vienoks ar kitoks kalbėjimas apie garso ir prasmės ryšius turi turėti labai aiškų implicitinį teorinį pamatą. To pasigesta aptariamame seminare.

Kaip pažymėjo A. Patackas, lietuvių kalbos garso ir prasmės santykis nustatomas grynai introspekciškai, prelegentas pabrėžė atsiribojimą nuo mokslinių imperatyvų, teigdamas šių tendencingumą ir ribotumą. Tačiau, reikia pažymėti, kaip tik tokia pranešėjo nuostata bei ypatingas kalbinis sentimentalumas, net iš dalies mesianizmas, galimą intriguojantį lietuvių kalbos garsyno išsprasminimo scenarijų pavertė kiek įtartinu ir tendencingu.

Filologų auditorijai nepatikimi pasirodė argumentai dėl akivaizdžių slavybių reabilitacijos ir priskyrimo paveldėtajam lietuvių kalbos sluoksniui. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad pranešėjo semantinės ir fonetinės lietuvių kalbos žodžių deforma-

cijos sukėlė nemažai klausimų ir diskusijų. Apibendrinant seminarą *Lietuvių kalbos garso ir prasmės ryšys*, galima teigti, kad prelegento lietuvių kalbos garsyno *poetinės etimologijos* pastangos reikšmingos kaip tam tikros provokacijos, kurios skatina atidesnį *kalbos* nuskaitymą, argumentuoja kiekvienam tyrimui metodologinio instrumentarijaus tinkamą parinkimą, kad bet kuri tiesa pasirinktos paradigmos požiūriu nepasirodytų profaniška ir atlaikytų kritiką. Poetiškas, introspektyvus lietuvių kalbos garsyno *nuskaitymas* vertingas kaip meninis diskursas, atveriantis lietuvių kalbos įtaigos galią, estetinio poveikumo stiprumą.

* * *

2008 m. gruodžio 5 dieną VU Kauno humanitarinio fakulteto studentai, dėstytojai ir fakulteto svečiai galėjo dalyvauti dar viename lietuvių kalbos garsyno semantikos dalykus gvildenančiame seminare *Lietuviškų šaknų kognityvinė struktūra*. Pranešėjas – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signataras dr. Algirdas Saudargas – taikydamas kognityvinės lingvistikos principus, seminaro dalyviams pristatė lietuviškų šaknų kognityvinių struktūrų koncepciją. Kaip teigė prelegentas, tam tikri schemų kompleksai, išvelgiami lietuviškose šaknyse, dera į vientisą sistemą, kuri atspindi kalbą vartojančios bendruomenės pasaulėvaizdį. Šaknų pluoštai, pluoštų dominantės atskleidžia kultūros atstovų vertybines, elgsenos orientacijas.

Šaknų bendravardiklinimo, siejimo į pluoštus strategijas prelegentas argumentavo schematizuotų sistemų principu. Schema yra konceptualinė (ar kognityvinė) struktūra; pereinant nuo tiesioginės patirties prie žodžiais išreiškiamos semantinės struktūros

yra patiriamas konceptualinės schematizacijos padidėjimas. Šis schematiškumo šuolis visada vyksta mūsų prote. Tokias teorines išvalgas pranešėjas iliustravo sportinių žaidimų (t. y. krepšinio) pavyzdžiu. Pasak jo, žaidimų pavyzdys neleidžia suabejoti schematizuoto konceptualinių struktūrų lygmenis realumu, be kurio pats žaidimas būtų neįmanomas. Komentuojamą sakinį – *Mantas pagriebė kamuolį ir perdavė jį į baudos aikštelę* – tyrėjas apibendrina schemų kompleksu: {imti} SCH1 → {disponuoti} SCH2 → {duoti} SCH3. Kaip pažymėjo prelegentas, schematizacijos principas universalus, tą patį modelį galima pritaikyti ir aiškinant lietuvių kalbos garsyną, tiksliau – žodžių šaknis. Schematizacijos principas implikuoja vienodos šaknies priebalsius turinčius žodžius sieti į šaknų pluoštus. Nors siūlomas *šaknų pluošto nuovokos* scenarijus atrodo intriguojantis, būtina pripažinti, kad toks imperatyvas žeidžia kalbotyros principus, nes į šaknų

pluoštus susiejamos nesietinų etimologijų lekšemos. Kita vertus, vertinant koncepciją ne iš kalbotyros, bet labiau kultūrologijos, mitopoetikos pozicijų, reikia pasakyti, kad seminaro dalyviams pasiūlytas vienas iš scheminių lietuvių kultūros scenarijų, siejantis 1) leksemą *nerti*, 2) tautosakos diskursą (iš dainos): *O tas bernelis, šelmis narelis, bandė mano būdelį*; 3) Jūratės ir Kastyčio legendą, pasirodė pagrįstas ir įtaigus.

Apibendrinant pranešimo idėjas, galima teigti, kad lietuviškų šaknų kognityvinės struktūros koncepcija gali būti vertintina kaip tinkamas metodologinis įrankis kurti įdomų, įtaigų kultūrologinį diskursą, tačiau kompleksinės kognityvinės struktūros negali būti apibendrinamos, visiškai nepaisant leksemų etimologijos, sinchroninės vartosenos kontekstų. Tik nežeidžiant sisteminės kalbotyros principų, neprieštaraujant mokslinei kalbos faktų žiūrai, kognityvinis lietuviškų šaknų *nuskaitymo* scenarijus būtų vertingas ir skatintinas.

Laiškai redaktorių kolegijai / Listy do redakcji

January 2009

Dear Dr. Tatyana Solomonik-Pankrashova,

I've recently come across your article titled "The Anglo-Saxon 'Mind' Vocabulary: The Semantic Change from 'Mod' to 'Minde'", which was published in *Respectus Philologicus* (issue 13 (18) A, 2008). I got interested in this paper, as I remembered that last year you had asked me about my unpublished dissertation titled "Semantic Rivalry of *Mod/Mood* and *Gemynd/Minde* in Old and Middle English Literature", which I sent you in turn. In the above mentioned article, I could find this work of mine in the list of references, but still, the article has caused quite a surprise to me, as I have found about 20 lines patchworked from my dissertation, without appropriate referencing and any quotation marks whatsoever.

Copyright laws do apply to unpublished dissertations, as well, and using my words (even with minor modifications) as if they were yours is considered the appropriation of one's intellectual property, and as such, ethically unacceptable. Therefore, I ask you to be in touch with the editors of *Respectus Philologicus*, agree on the best way of taking care of the matter, and notify me about what measures you have taken and when the rectification is published.

Sincerely,

Dr. Ágnes Kiricsi.

***

Dear Dr. Ágnes Kiricsi,

May I express my deepest gratitude for pointing out the inaccurate references in my article titled "The Anglo-Saxon 'Mind' Vocabulary: The Semantic Change from 'Mod' to 'Minde'", published in *Respectus Philologicus* (issue 13 (18) A, 2008). I do apologise for defective referencing on page 182: (Kiricsi 2006, p. 21–26). A reference to (Kiricsi 2006) should be properly cited as follows:

"Towards the end of the Old English period *mod* is being gradually replaced by *gemynd/minde* in the sense of 'memory', 'remembrance' and 'commemoration' that is overtly presented nowadays in the adjective *mindful*. Therefore, the expressions 'to keep in mind', 'to bring something in mind' retain the otherwise obsolete meaning 'memory'" (Kiricsi 2006, p. 8).

"Meanwhile, one of the fascinating features of Pagan Germanic evidence for the significance of mind is the image of Odin, King of the Gods and the patron of the slain warriors in Valhalla. Four animals, i.e. two wolves *Geru* and *Freki*, and two black ravens *Huginn* and *Muninn*, accompany him" (Kiricsi 2006, p. 22).

"The ravens have the 'telling' names: *Huginn* is derived from *hugr*, and *Muninn* – from *munr*, the two Old Norse words for the mind, akin to the Old English words *hyge* 'mind, thought, heart and soul', and *myne* 'mind, purpose, and desire'" (Kiricsi 2006, p. 24).

Yours sincerely,

Dr. Tatyana Solomonik-Pankrashova.

Editorial note: the Editorial Board is not responsible for authors' opinions, plagiarism. Authors and the Editorial Board's opinion may differ.

Anonsai / Zapowiedzi

7–14 September, 2009. The XI International Conference “**Cognitive Modeling in Linguistics – 2009**” will take place in **Constantza (Romania)**. It is organized jointly by Institute of Linguistics of Russian Academy of Sciences (Russia), Kazan State University (Russia), Sofia University St. Kliment Ohridsky (Bulgaria), “Alexandru Ioan Cuza” University (Romania) etc. Papers can be submitted in English or in Russian (with abstract in English) up to **June 2, 2009** according to submission form. The official languages of the conference are English and Russian.

URL: <http://www.russian.slavica.org/article9454.html>, <http://www.cml.msisa.ru>

*****

30 сентября – 4 октября 2009 г. в **Одессе (Украина)** пройдет XII Международная научная конференция «**Русистика и современность**», посвященная 200-летию со дня рождения Н. В. Гоголя. Заявки для участия в конференции и аннотации докладов (объемом до 100 слов) с 3–5 ключевыми словами принимаются оргкомитетом до **31 июля 2009 г.** Рабочий язык конференции – русский. Материалы конференции планируется опубликовать в специализированных научных сборниках по языкознанию и литературоведению

E-mail: odessarusyaz@rambler.ru

*****

5–9 октября 2009 г. в **Ялте (Украина)** состоится Крымский лингвистический

конгресс, на котором предполагается обсуждение широкого круга проблем: функциональное и когнитивное исследование языковой семантики и грамматики, текст и дискурс как объекты гуманитарных исследований и проч. Организаторы Конгресса: Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, Украинская ассоциация преподавателей русского языка и литературы и др. Оргкомитет принимает заявки и статьи объемом от 6 до 8 страниц до **15 июня 2009 г.**

E-mail: yazik_i_mir@mail.ru

*****

26–28 ноября 2009 г. на Факультете иностранных языков и регионоведения Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова (**Москва, Россия**) пройдет 13-ая международная конференция «Россия и Запад: диалог культур». В ходе конференции планируется обсудить следующие проблемы: Россия и Запад: проблемы взаимовосприятия, проблема изучения национальных менталитетов, проблемы сравнительного изучения национальных литератур, перевод как культурологическая проблема и др. Заявки и краткие описания доклада (строго не более 10 строк текста) принимаются до **15 октября 2009 г.**

E-mail: r-w2007@mail.ru

*****

20–23 марта 2010 г. в **Москве (Россия)** Московский государственный универси-

тет им. М. В. Ломоносова совместно с Международной ассоциацией преподавателей русского языка и литературы (МАПРЯЛ) и Российским обществом преподавателей русского языка и литературы (РОПРЯЛ) проводит IV Международный конгресс исследователей русского языка **«Русский язык: исторические судьбы**

и современность». Тезисы принимаются до **1 октября 2009** года по эл. почте rlc2010@philol.msu.ru. Решение о принятии или об отклонении тезисов на основе решения Программного Комитета будет сообщено до 1 ноября 2009 г.

URL: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2010/information-letter/>

Уважаемые коллеги! Информацию о конференциях, семинарах и других научных событиях Вашего вуза для публикации в “Respectus Philologicus” присылайте нам по адресу <ala.diomidova@vukhf.lt>.

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office’97“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinys.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pa-

sitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998, p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyniškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinį, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In:* Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridėdama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81–89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbės mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przysłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office’97 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *in in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius V. 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czcionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łańskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od data].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzosłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“Respectus Philologicus” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“Respectus Philologicus” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office’97 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “Respectus Philologicus” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „Respectus Philologicus“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by et al.

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author’s name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“Respectus Philologicus” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “Respectus Philologicus” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “Respectus Philologicus” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office’97 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <leonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “Respectus Philologicus” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“Respectus Philologicus” публикует только статьи, не выходявшие ранее на языках журнала.

Структура публикаций в “Respectus Philologicus”

В “Respectus Philologicus” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *In:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81–89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Aliūkaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros lektorė dr.; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Filologii Litewskiej Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; lektor w Katedrze Językoznawstwa Kowieńskiego Uniwersytetu Technologicznego – Wydział Nauk Humanistycznych; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, **Head of Department of Lithuanian Philology**; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lecturer PhD – Kaunas University of Technology, Faculty of Humanities, Department of Linguistics; Lithuania

Arcimavičienė Liudmila

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Socialinių mokslų anglų kalbos asistentė; Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglų filologijos katedros doktorantė; Lietuva

Asystent – Katedra Języka Angielskiego dla Nauk Społecznych, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; doktorantka w Katedrze Filologii Angielskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wileńskiego; Litwa

Assistant lecturer – Vilnius University, Institute of Foreign Languages, Department of English for Social Sciences; PhD Student – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of English Philology; Lithuania

Arlauskaitė Natalija

Vilniaus universiteto Lyčių studijų centro docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Centrum Studiów nad Płcią, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Gender Studies Centre; Lithuania

Balšaitytė Danutė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Języków Obcych, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Foreign Languages; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Litewskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Biržietienė Skirmantė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Litewskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Brokartaitė-Pladienė Indrė

Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Romanų ir germanų filologijos katedros asistentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Asystent, dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Romańskiej i Germańskiej, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu w Šiauliai; Litwa

Assistant lecturer, PhD – Šiauliai University, Faculty of Humanities, Department of Roman and German Philology; Lithuania

Čirūnaitė Jūratė

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva
Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Języka Litewskiego, Uniwersytet Witolda Wielkiego; Litwa
Assoc. Prof. Dr – Vytautas Magnus University, Department of Lithuanian Language; Lithuania

Geniušienė Izolda Gabrielė

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Socialinių mokslų anglų kalbos katedros profesorė; Lietuva

Prof. dr hab. – Katedra Języka Angielskiego dla Nauk Społecznych, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; Litwa

Prof. Dr Habil. – Vilnius University, Institute of Foreign Languages, Department of English for Social Sciences; Lithuania

Grinbaum Oleg Natanovič

Sankt-Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos ir menų fakulteto Matematinės lingvistikos katedros profesorius; Rusija

Prof. dr hab. – Katedra Lingwistyki Matematycznej, Wydział Filologii i Sztuk Pięknych, Petersburski Uniwersytet Państwowy; Rosja

Prof. Dr Habil. – Saint-Petersburg State University, Faculty of Philology and Arts, Department of Mathematical Linguistics; Russia

Yudina Natalia V.

Vladimiro valstybinio humanitarinio universiteto profesorė, Mokslo ir tarptautinių ryšių prorektorė; Rusija

Prof. dr hab. – Prorektor ds. Badań Naukowych i Współpracy z Zagranicą, Włodimirski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny; Rosja

Prof. Dr Habil. – Vice-rector for Research, International and Public Relations of Vladimir State University for the Humanities; Russia

Jurėnienė Virginija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filozofii i Kulturoznawstwa, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Philosophy and Cultural Studies; Lithuania

Juzelėnienė Saulė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė bei Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros lektorė dr., humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Litewskiej Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; lektor w Katedrze Językoznawstwa Kowieńskiego Uniwersytetu Technologicznego – Wydział Nauk Humanistycznych; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lecturer Dr – Kaunas University of Technology, Faculty of Humanities, Department of Linguistics; Lithuania

Korzeniewska-Berczyńska Joanna

Bendrujų žinių mokslo visuomenės mokyklos profesorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Prof. zw. dr – Szkoła Wyższa Towarzystwa Wiedzy Powszechnej; Polska

Prof. Dr – School of the Common Knowledge Educational Society; Poland

Kovtun Natalia Vadimovna

Sibiro valstybinio universiteto Filologijos ir kalbinės komunikacijos instituto Rusų ir visuotinės literatūros katedros vedėja, profesorė; Rusija

Prof. dr hab. – Kierownik Katedry Literatury Rosyjskiej i Obcej, Instytut Filologii i Komunikacji Językowej, Syberyjski Uniwersytet Federalny; Rosja

Prof. Dr Habil. – Siberian Federal University, Philology and Language Communication Institute, Head of Department of Russian and Foreign Literature; Russia

Kruglashov Anatolij

Černivcy'ų nacionalinio J. Fedkovičiaus universiteto Politologijos ir valstybinio valdymo katedros vedėjas, profesorius, politikos mokslų daktaras; Ukraina; **Europos humanitarinio universiteto magistrų programos „Europos tyrimai“ vadovas; Lietuva**

Prof. dr – Kierownik Katedry Politologii i Administracji Państwowej, Czernowicki Narodowy Uniwersytet im. J. Fiedźkowicza; Ukraina; kierownik programu studiów magisterskich „Badania europejskie”, Europejski Uniwersytet Humanistyczny; Litwa

Prof. Dr – Yuriy Fedkovich Chernivitsi National University, Head of Department of Political Science and Governmental Management; Ukraine; European Humanities University, supervisor of Master's degree programme "European Investigations"; Lithuania

Krūminienė Jadvyga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Tarptautinių ryšių prodekanė, Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Prodziekan ds. Współpracy z Zagranicą, Katedra Filologii Germańskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Vice-dean for International Relations, Department of Germanic Philology; Lithuania

Łuczyński Michał

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose Lenkų filologijos instituto absolventas; Lenkija

Absolwent Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Graduate of Institute of Polish Philology at Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Makarova Viktorija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Pracownik naukowy, dr nauk humanistycznych – Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Researcher, PhD – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Mijas Hanna

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose lektorė, magistrė; Lenkija

Lektor, mgr – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Lecturer, Master – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Pasvenskienė Vytautė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros vedėja, docentė, socialinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk społecznych – Kierownik Katedry Filologii Germańskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Department of Germanic Philology, Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University; Lithuania

Perov Oleg

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Užsienio kalbų katedros lektorius, humanitarinių mokslų daktaras; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych – Katedra Języków Obcych, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Foreign Languages; Lithuania

Połowniak-Wawrzonek Dorota

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose Lenkų filologijos instituto adjunktas, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Adiunkt, dr nauk humanistycznych – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach – Instytut Filologii Polskiej; Polska

Adjunct, PhD – Institute of Polish Philology at Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Rimkutė Audronė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych – Katedra Filozofii i Kulturoznawstwa, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Philosophy and Cultural Studies; Lithuania

Solovyov Pavel

Baltarusijos valstybinio universiteto Anglų kalbos ir kalbinės komunikacijos katedros vyr. dėstytojas; Baltarusija

Starszy wykładowca – Katedra Języka Angielskiego i Komunikacji Językowej, Białoruski Uniwersytet Państwowy; Białoruś

Senior Lecturer – **Belarusian State University, the Department of English and Speech Communication**; Belarus

Sternin Iosif Abramovich

Nusipelnęs Rusijos mokslininkas; Voronežo universiteto Bendrosios kalbotyros ir stilistikos katedros vedėjas; Voronežo universiteto Komunikacijos tyrimų centro direktorius, profesorius; Rusija

Prof. dr hab. – zasłużony naukowiec Federacji Rosyjskiej; Kierownik Katedry Językoznawstwa Ogólnego i Stylistyki, Uniwersytet w Woroneżu; dyrektor Centrum Badań Komunikacyjnych, Uniwersytet w Woroneżu; Rosja

Prof. Dr Habil. – Honored scientist of Russia; Head of Department of General Linguistics and Stylistics of Voronezh University; Director of the Center of Communicative Research of Voronezh University; Russia

Svičiulienė Jūratė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros vedėja, docentė; Lietuvos Muzikos ir teatro akademijos docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Filozofii i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; docent Litewskiej Akademii Muzycznej i Teatralnej; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, **Head of Department of Philosophy and Cultural Studies**; Assoc. Prof. of Lithuanian Music and Theatre Academy; Lithuania

Szczepański Jerzy

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose Istorijos instituto profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. – Instytut Historii, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. – Institute of History at Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Zernetskaja Olga Vasiljevna

Ukrainos mokslų akademijos Pasaulio ekonomikos ir tarptautinių santykių instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, profesorė; politikos mokslų daktarė; Ukraina

Prof., dr nauk politycznych – główny pracownik naukowy Instytutu Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych Ukraińskiej Akademii Nauk; Ukraina

Prof. Dr – Institute of World Economy and International Relations, Senior Researcher; Ukraine

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2009 Nr. 15 (20)

Leidžiamas nuo 1999 m.

2009 03 ..... Tiražas 150 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –

Wydział Humanistyczny w Kielcach

Maketavo „Vilniaus universiteto leidykla“, Universiteto g. 1, 01122 Vilnius

Spausdino ???????